

DUE DATE SLIP**GOVT. COLLEGE, LIBRARY****KOTA (Raj)**

Students can retain library books only for two weeks at the most

BORROWER S No	DUE DATE	SIGNATURE

THE
PRINCESS OF WALES
SARASWATI-BHAVANA TEXTS

No 36

EDITED BY
GOPĪNĀTHA KAVIRĀJA

THE
ANANDA-KANDA-CHAMPŪ

*Printed by Jan Krishna Das Gupta
At the Gulya Vilas Press, Gopal Maulin Lane,
Benares City*

1931

श्रीमन्मित्रमिश्रविरचिता

आनन्दकन्दचम्पूः

जयपुरराजगुरुकथाभट्टवंशावतंसेन
श्रीनन्दकिशोरशर्मणा साहित्याचार्येण
सभूमिकोपस्कारं सम्पादिता ।

THE

ĀNANDA-KANDA-CHAMPŪ

By

MITRA MIS'RA

With a Foreword by

Principal GOPINATH KAVIRAJ

Edited with Introduction, alphabetical Index etc,

By

Nanda Kishore Sharma Sahityachārya,

Research Scholar, Government Sanskrit Library,

Benares

1931

FOR L W O R D

The following pages embody the text of an interesting Champu called Ānanda Kanda, attributed to Mitra Miśra, the accredited author of Vīramitrodaya, the famous digest on Indian Law. The work was undertaken for publication, even on insufficient data (there being only a single incorrect manuscript available so far), on the following grounds

(i) Its association with the name of Mitra Miśra who is a very familiar figure in the history of Sanskrit Literature, though in a different branch.

(ii) Its ornate diction which, inspite of its apparent blemishes, is certainly a striking feature in the declining age of sanskrit composition

(iii) The interest of the work as a literary production from the standpoint of Vaiṣṇava sectarian culture

A cursory glance will suffice to reveal a number of grammatical and syntactical anomalies which are unpardonable in a modern composition. The theme of the Champu too is not new, being based in a general way on the Joy of the birth and early exploits of Śrī Kṛṣṇa as depicted in the Ś'rīmad Bhagavata, Section V (Chapters 1-69) And yet the work, even as it is, was considered deserving of publication

The name of the work owes its origin to the fact that it treats of the appearance in time (birth) of the Eternal Principle of Divine Joy as embodied in the Holy Figure of Ś'rī Kṛṣṇa (Cf the text III. 4) It is not known to what particular Vaiṣṇava sect the

author belonged All that is known is that he was a Sannadhya Brahman of the Pañcha Gauda class and was devoted to Visnu worship

The author's patron Raja Vira Simha Deva of Orchha, reigned from 1603 A. D. to 1627 A. D. and was probably identical with the Bir Singh Deo who is said to have killed Abul Fazl the courtier of the Emperor Akbar It is not known whether Mitra Misra was himself the author of the Champu or it was another poet's composition fathered on him as partly perhaps is the case of the commentary on Yajñavalkya Smṛti

The young scholar to whom the work was entrusted for editing was faced with great difficulties but he has spared no pains to make the edition as useful and attractive as possible The edition is based as already observed on a single manuscript of the work belonging to the Sarasvatī Bhavana Library Benares The Ms. is full of inaccuracies and slips of the pen disfigure it from beginning to end There were occasional lacunae in the text The printing has been carried through much more quickly than was consistent with an artistic work of this nature It is still to be hoped that with all these defects of which the editor is painfully conscious, the book will be found an interesting and pleasant reading and it is expected that sufficient allowance will be made for the shortcomings incidental to a work of this character

॥ श्रीदधिमण्यै नमः ॥

उपोद्घातः ।

अथेय प्रस्तूयते बुद्धेलक्षणडाधिराजधोरसिहृद्वैवसमाश्रितश्री-
मन्मिप्रमित्रविरचितामिनवाऽऽनन्दकन्दचम्पूविपश्चिदपश्चिमाना कर-
कमलेपूपायनोक्तुम् । सहकृतसाहित्ये गत्यर्थकाञ्चीरादिकाश्चपि
धातोरुप्रत्ययं विहिते "चम्पयति, चम्पति" इति निष्पन्न(१)श्च
चम्पूशब्दः काव्ये कदा निरुद्ध इति विवेके प्रस्तुतेऽग्नि(२)पुराण इम-
मुपलभामहे ।

यथा—

(३) "मिश्र चम्पूरिति रघात प्रकीर्णमिति च द्विधा ।

श्रव्य चैवामिनेय च प्रकीर्णं सकलोक्तिमि " ॥

[३३६ अध्या० ३८ श्लो०]

काव्यं तावत् त्रिधा, गद्यपद्यमिश्रमेदेभ्यः । तत्र मिश्र गद्यपद्यमय
काव्यं चम्पूशब्देनोच्यते इत्याशयः ।

ततश्च तिस्ताब्दसप्तमशताब्द्या दण्डिना काव्यादर्शे [१ अ० ३१ श्लो०]
"गद्यपद्यमयो काचिच्चम्पूरित्यभिधीयते" इत्यादिना चम्पूशब्द-
समाहृतः । तथा सूक्ष्मेक्षिकयेदमपि विवेचितं तत्रैव यद् यदि गज
स्तुस्तिर्गद्यपद्यमयो भवेत्तदा तत्र विरुद्धशब्दो व्ययहार्यः, इति ।

किं च दण्डिनैव विशेषे प्रतिपादितेऽपि नाटकादावतिव्याप्तिमा
शङ्क्य द्वादशशताब्द्या हेमचन्द्राचार्यः काव्यानुशासने चम्पूलक्षण

(१) चम्पूशब्दं पुनाति सङ्गृह्यन् विस्मितीकृत्य प्रसादयतीति चम्पूरिति हरि-
दासमहाचार्यः ।

(२) बंगाल एशियाटिकसोसाइटी १९३३ वि. वर्षे राजेन्द्रलालमित्रेण प्रकाशितम् ।

(३) यद्यपि "मिश्र वपुरिति रघात" इति पाठः समुपलभ्यते तथापि सोऽ-
पपाठः । अर्थानुमन्यान्शून्यत्वात् ।

परिष्कृतवान् ।

उक्तवांश्च—

“गद्यपद्यमयी साङ्गा सोच्छ्वासा चम्पूः” इति ।

यथा नलचम्पूयां कथाविमाजका उच्छ्वासा हरिचरणसरोजपदा-
ङ्किताः समुपलभ्यन्ते । नद्याविधोच्छ्वासादियुक्ता गद्यपद्यमयी वाणी
चम्पूरिष्यत इति चम्पूलक्षणव्यवस्था ।

चम्पूनिर्माणशीलीयं वैदिकोपाख्यानेभ्यः पालीभाषामयजातक-
कथाभ्यः पञ्चतन्महिमोपदेशप्रभृतिसंस्कृतकाव्येभ्यश्च समुद्भूत्य
रूपान्तरमानीता विदुषां पुरस्तात्प्रसूयति ।

तत्र सर्वप्रथमा कतमा चम्पूरिति पर्यालोचने तु दमयन्तीकथा-
पराभिधेया नलचम्पूरम्माकं दृष्टिपथमवतरति । यद्यपि काव्यानु-
शासने हेमचन्द्रेण चम्पूलक्षणं निर्माय सुयन्धुविरचितवासवदत्तो-
दाहरणत्वेन निरदिश्यत । तथापि सर्वं आलङ्कारिकास्तां चम्पूतया
न मन्यत इति सर्वप्रथमा त्रिविक्रम(१)मदृविरचिता नलचम्पूरेव
मन्तव्या । सोऽयं त्रिविक्रममद्वे मद्रालसाचम्पूप्रणेता कुरुण्ड(२)क-
प्रामस्यदानपत्रलेखको मान्यवेढाधीशराष्ट्रकूटकुलममुद्भूतधर्मदिन्द्र-
राज (तृतीय) महाराजसमाश्रये ९१५ ईशवीयवर्षे समुपस्थित
वामीत् ।

किं च—साम्प्रतं बहुसंख्याकाश्चम्पूः समधिगता इति तासां
सर्वासामैतिहासिकपर्यालोचनस्याग्रानवकाशमवलोक्य केवलं पर्या-
लोचितसमयाः, अपर्यालोचितसमयाश्चेति ता द्विधा विभज्य विदुषां
मोदायाधो निर्दिश्यन्ते ।

(१) त्रिविक्रममदृविरतिं विदुषमम्मामिश्रचम्पूदन्तनिबन्धे ।

(२) ऐल्लोऽयं जर्नल काव्ये आन्ध्र रायल एशियाटिकसोसाइटी भागे १८

अथ पर्यालोचितसमयाः ।

चम्पूनाम	निर्मातृनाम	समयः	विवरणम्
१-नलचम्पू,	त्रिचिक्रमभट्टः,	११५ ए. डी.,	मुद्रिता [चम्बई]
२-मदालसाचम्पू;	"	"	"
३-यशस्विलकचम्पू;	सोमदेवसूरिः,	१५९ ए. डी.,	"
४-जीवन्धरचम्पू;	हरिचन्द्रः,	१० शताब्दी,	[तजौर]
५-रामायणचम्पू;	भोजः,	११ शताब्दी	[चम्बई]
६-उदयलुन्दरीकथाचम्पू,	सोहलः,	"	[वरौदा]
७-चम्पूभारतम्,	अनन्तभट्टः,	१५ शताब्दी,	" [चम्बई]
८-चरमिकापरिणयचम्पू;	तिरुमलाम्बा,	१५३० ए. डी.,	(१) [तं००४२२०वा०७अमुद्रिता]
९-पीरमदनेचम्पू;	पद्मनाभमिश्रः,	१५७६ ए. डी.,	(२) [पिटर्सन १, १०१]
१०-भागवतचम्पू;	अमिनचकालिदासः,	१६ शताब्दी,	मुद्रिता [चम्बई]

(१) डिस्मिप्टिब् वैदोलाम् आफ् दी संस्कृतमनस्त्रिपट्स् इन् दी सस्वतीमहल लाहोरी तजौर वाल्यूम ७, नम्बर ।

(२) डिडेलड रिपोर् आफ् व्यापरेसन् इन् सर्व आफ् संस्कृतमनस्त्रिपट्स्, वार्ड प्रोपेस पिटर्सन वाल्यूम १ पृ० १०१ ।

११-साधवचम्पू,	चिरञ्जीयमहाचार्य.	१६ शताब्दी,	"	[कलकत्ता १८७२ ई०]
१२-पिङ्ग-मोदतरङ्गिणीचम्पू,	"	"	"	["]
१३-भागवतचम्पू,	राजनाथ	"	"	[तं० ७ नं० ४ ७० अमुद्रिता]
१४-आनन्दधुन्दावनचम्पू,	कर्णपूर.	"	"	मुद्रिता [मथुरा]
१५-गोपालचम्पू,	जीवगोस्वामी	"	"	[वृन्दावन १९६१ सं०]
१६-यात्राप्रबन्धचम्पू,	समरपूङ्गवदीक्षित,	"	"	[यम्बई]
१७-आनन्दकन्दचम्पू	"	"	"	[इन्डि ७ वा. अमुद्रिता]
१८-मन्दारमरन्दचम्पू	कृष्ण	"	"	मुद्रिता [यम्बई]
१९-वसुचरित्रचम्पू,	कालहरती,	"	"	[तं० ७ न ४१४६ अमुद्रिता]
२०-शुसिहचम्पू,	सूर्यदेवक्ष,	१६३६ ए डी.	(१)	[इन्डि ७ न ४०५१ अमुद्रिता]
२१-नीलकण्ठविजयचम्पू,	नीलकण्ठदीक्षित,	१६३७ ए० डी०		मुद्रिता [मद्रास]
२२-त्रिपुरविजयचम्पू	"	"		(२) [तजौर पृष्ठ १५८]

(१) इन्डिया आफिस कैटोलाग वात्स्यम ७, नम्बर ।

(२) धरनलसु तजौरकैटोलाग १८८० ई० ।

३६-यदुगिरिभूषणचम्पू,	अपलाचार्य-	१८ शतान्दी,	[कु ४ नं ३००]
३७-हरिचन्द्रचरित्रचम्पू,	गुरु राम ,	१८ शताब्दी,	[कु ३ न २०८३]
३८-शङ्करचोतविलासचम्पू,	शङ्करमिश्र,	"	(१) [हृ पा ५ नं १४७]
३९-गौरीमायूरमाहात्म्यचम्पू,	अप्यादीक्षित ,	१७२५ ए डी	[तं ७ नं ४०३५]
४०-चित्रचम्पू ,	वाणेश्वरभट्टाचार्य ,	१७४४ ए डी,	[इण्डि ७ नं ४०४४]
४१-गङ्गायतरणचम्पू ,	शङ्करदीक्षित	१७८० ए डी	[" नं. ४०४१]
४२-बालभानुवचरण ,	पद्मराज ,	१८०० ई	[(२) भण्डा १ नं ७१]
४३-स्यानन्दूरूपर्यर्णनचम्पू ,	[रामधर्म कुलशेखर वज्रिमहाराज]	१८१३ ई	[सुप्रिता—अनन्तशयने]
४४ भागीरथीचम्पू,	अच्युतशर्मा,	१८१४ ई ,	सुप्रिता (वस्यई)
४५-कुमारसंभवचम्पू ,	शारभोजी महाराज ,	१८३२ ई.	[तं ७ नं ४०३०]
४६-रघुनाथविजयचम्पू ,	श्रीकृष्णकवि ,	१८६५ ई०	सुप्रिता (वस्यई)
४७-शिवविलासचम्पू ,	विक्रपाश ,	१८ शताब्दी,	[त ७ नं ४१६०]
४८-चोलचम्पू ,	"	"	[" नं. ४२१३]
४९-वेङ्कटेशचम्पू	धर्मराज	"	[त ७ नं ४१५८]

(१) हिस्किप्टिन् वैदोलाग भाष् संस्कृत भगवत्सिक्पट्स इन् कलकत्ता संस्कृतकाळेज, दुर्पकिशसाही वालयूम ९, नमथर ।

(२) लिस्ड भाष् संस्कृतमनसिक्पट्स प्राइवेट लाइमरी इन् दो वस्यई प्रेसीडेन्सी, भाष् आर जो मण्डारकर, पार्ड १ नमथर । एन् १८९३ ।

५०-उत्तरचम्पू,	भगवन्ताचार्य,	१८ शताब्दी	[तं. घ नं. ४०२६]
५१-प्रजमुकुटोत्रिलासः	अलशिङ्गभट्टदीक्षित,	"	[कु. घ नं. ३२९२]
५२-भैष्मोपरिणयचम्पू,	रत्नसेटदीक्षित,	१८ शताब्दी	[मुद्रिता [कलकत्ता]
५३-अभिगुरामायणचम्पू,	लक्ष्मणदान्त,	१८७६ ई.	[भण्डा. १ नं. ३६] [मुद्रिता]
५४-लक्ष्मीशतरचम्पू,	रमाचार्य,	१८७९ ई.	[" कलकत्ता]
५५-शङ्कराचार्यचम्पूकाव्यम्,	घालगोदायरी,	वर्तमान.	मुद्रितम् [बम्बई]
५६-वैकुण्ठानटिन्दरम्,	भगवत्चन्द्रविशारद,	"	" (कलकत्ता)
५७-प्रदोषमहात्म्यम्,	प्रभाकरतालमणः	"	" [त्रिचूरम्]
५८-पुरुदेवचम्पू,	मिनदासशास्त्री		बम्बई मुद्रिता

(जैनचम्पूः)

१२-काव्यकलापचम्पूः,	महानन्दघोरः	(१) [मित्र. २ वा. २३१]
१३-काशिकातिलकं,	नीलाकरभट्टः	[कुप्यु. ३ वा. २०११ (a)]
१४-कुमारभगवोयचम्पूः,	भानुदत्तः	[इन्डिया ४०४०]
१५-कुमारविजयचम्पूः,	भास्करयज्वा	[कुप्यु. ४ वा. ३९१२ (f)]
१६-कुमारभुदयचम्पूः,	अशातनामः,	[" ३ वा. २५०१ (B)]
१७-कुमारोदयचम्पूः,	"	[" ४ वा. ३९१४ (B)]
१८-कुपलयाभयविलासः,	त्रिविक्रमः,	[बम्बईमुद्रितः]
१९-कृष्णकीर्तिः,	विश्रामणिः	[श्रीकानेर ५४२]
२०-कृष्णराजचम्पूः,	कृष्णशाली,	[Bico २४८]
२१-कृष्णविजयचम्पूः,	श्रीरेण्वरः,	[कुप्यु. १ वा. १६०४ (c)]
२२-गङ्गावशानुनरितचम्पूः,	घासुदेवरयसोमयाजोराजगुरुः	[कुप्यु. ४ वा. ३०३०]
२३-गोदापरिणामचम्पूः,	अशातनामा	[कुप्यु. ४ वा. ३१०७]
२४-गौरीपरिणयचम्पूः,	वेङ्कटसुरिः,	[" ३-२२ ५५ (n)]
२५-गौरीमायूरमाहात्म्यचम्पूः,	अणादीशितः,	[तंजौर १५८ पृ०]
२६-चन्द्रशेखरचम्पूः,	रामनाथकविः	[कलका मुद्रिता]

(१) नोटिसेन् भाष्य संस्कृतमनस्त्रिभट्टसु भाई राजेन्द्रलालमित्र चाल्यम्, नम्बर ।

२७-चम्पूसंक्षेपः,	[कुप्पु. ३ वा. २७८१ (०)]	भीष्माचार्यः
२८-दूतयाकथ्यचम्पूः,	[" ३ वा. २४७५ (B)]	अज्ञातनामा
२९-नरसिंहचम्पूः,	[तंजौर १५९ पृष्ठ]	संकरणसूरिः
३०-निरनुनाकसिचम्पूः,	[कुप्पु. ४ वा. ४२०६ पृष्ठे (B)]	नारदयणद्विजः,
३१-मीलकण्ठचम्पूः	(बम्बई मुद्रिता)	
३२-पञ्चकल्याणचम्पूः,	[कुप्पु. ४ वा. २९४०]	चिदम्बरकविः
३३-पारिजातहरणचम्पूः,	(बम्बई मुद्रिता)	कृष्णकविः,
३४-पार्यतीपरिणयचम्पूः,	[कुप्पु. ३ वा. २८८८ (०)]	रामेश्वरविद्यान्
३५-पुरुषोत्तमचम्पूः,	[मण्डा. १ नं० २७४]	नरसिंहः,
३६-प्रलहादचम्पूः,	[मित्र ३ वा. १४९७]	फेरावपण्डितः
३७-पकथचम्पूः,	[कुप्पु. ३ वा. २४५५ (B)]	अज्ञातनामा
३८-बालकृष्णचम्पूः	(बम्बई मुद्रिता)	जीयसकविः
३९-भागवतचम्पूः,	[कुप्पु. ३ वा. २६०८ (B)]	अज्ञातनामा
४०- "	[तं नं० ४०६७]	चिदम्बरकविः
४१- "	[" ४०६९]	रामभट्टः
४२- "	[कुप्पु. ४ वा. ४१२२ (०)]	वीरराघवाचार्यः

४३-	"	सोमशेखरः कोल्लट्टी	[" ३ या २२९५ (a)]
४४-	भारतचम्पूप्रयन्ध ,	नारायणः	[" ४ वा ३७९३ (०)]
४५-	भार्गयचम्पू	रामहृणसूरि	(यम्वई मुद्रिता)
४६-	भित्तुकन्यापरिणयचम्पू ,	अज्ञातनामा,	[कुण्ड १ चा. ३६६ (f)]
४७-	मद्रकन्यापरिणयचम्पू,	गङ्गाधरकवि	[कुण्ड ४ वा ४१३८ (०)]
४८-	माधवानलकामकन्दलाकथाचम्पू ,	अज्ञाननामा,	(काश्मीर ८१ पृ.)
४९-	माननेदचम्पूभारतम्,	मानवेदमहाराज (कालीकट)	[कुण्ड २ वा १८११ (०)]
५०-	माकृतिविजयचम्पू,	रघुनाथ	[तंजौर न० ४१०६]
५१-	मृगयाचम्पू ,	कविराज ,	[कुण्ड ४ णा ३२१८]
५२-	युधिष्ठिरविजयचम्पू ,	गोपालकवि ,	[" ४ वा ४१५० (०)]
५३-	रामचन्द्रचम्पू	विश्वनाथसिंह ,	[मित्र १ णा ७३]
५४-	रामानुजविषयपरितम् ,	बकुलभूषणसूरि ,	[कुण्ड ४ वा. ३४९३]
५५-	रामाभिषेकचम्पू ,	देवराजभट्टा,	[, २ वा० १५१६ (b)]
५६-	रामाभ्युदयचम्पू ,	रामाख्यकवि	[" २ वा० १४०९ (B)]
५७-	रामायणचम्पूप्रयन्ध ,	अज्ञातनामा,	[" ३ वा २४३७ (B)]
५८-	चकिमणीपरिणयचम्पू ,	वेङ्कटाचार्य ,	[" ३ वा. २५४० (B)]

- [" ३ वा. २४५५ (B)]
 [Rich २५२]
 [कुप्पु. ५ वा. १९०७ (c)]
 [कुप्पु. ४ वा. ३९२५ (c)]
 [" १ वा ४१८ (B)]
 [सरस्वतीभवत बनारस]
 [कुप्प. ४ वा. ४१४७ (B)]
 (वस्यरं मुद्रिता)
 [तंजीर नं. ४१६१]
 [काव्यमालामुद्रिता]
 [कुप्प. ३ वा. २१२३ (a)]
 [कुप्पु. ३ वा. २१२४ (a)]
 [कुप्पु. ३ वा १९७८ (a)]
 (काव्यमालामुद्रिता)
 [कुप्पु. ३ वा. २४६५ (a)]

चिदम्बरकविः,
 गोपालकृष्णः
 नारायणराचमन्त्री,
 नवनीतकविः
 एकान्नदीक्षितः
 रुद्रन्यायवाचस्पतिः
 कविवादियोषरः
 वेङ्कटाश्वरी,
 श्रीनिवासः
 वेङ्कटेशकविः
 गोविन्ददासः
 श्रीनिवासरामानुजयतिः,
 गान्धेयकविः
 कृष्णः,
 अज्ञातनामा,

५९-रुक्मिणीस्वयंवरचम्पूः,
 ६०-वासुदेवानन्दिनीचम्पूः,
 ६१-विक्रमसेनचम्पूः,
 ६२-विरञ्जिताथचरितचम्पूः,
 ६३-वीरभद्रविजयचम्पूः,
 ६४-शृङ्गावनविमोदचम्पूः,
 ६५-शिवचरित्रचम्पूः,
 ६६-श्रीनिवासचम्पूः,
 ६७-श्रीनिवासचम्पूः,
 ६८-श्रीनिवासयिलासचम्पूः,
 ६९-श्रीनिवासमुनियात्राधिलासः,
 ७०-श्रीनिवासयात्राधिलासचम्पूः,
 ७१-सात्राजिनोपनिषयः,
 ७२-साहित्यतरङ्गिणीचम्पूः,
 ७३-सुभद्राहरणचम्पूः,

श्रीमित्रमिश्रः ।

साम्प्रत मुद्रिताया आनन्दकन्दाभिधायाश्चम्पा निर्माता श्री मन्मित्रमिश्रो लोकविदितवैदुष्यो गोपाचल (ग्वालियर) निवासी, दूरवारकुलोत्पन्नः, पञ्चगौडा-त पातिर्नो सनाढ्याभिधाना ब्राह्मणजातिमलञ्चकैः । श्रीमतो हसपण्डितस्य तनूज परशुराममिश्रोऽस्य पिता । सोऽयं परशुराममिश्रोऽपि यज्ञादिकर्मप्रवणः काशीनिवासिनः श्रीतस्मार्त्तक्रियाकलापनिपुणारुचण्डोभ्वराख्याद् गुरो विद्यामध्यैत, इति मित्रमिश्रेण स्वयमेव वीरमिश्रोदयाख्यधर्म(१) शास्त्रनिबन्धधारम्भे विवृतम् ।

किं च यवनसम्राजशहाजहासभायामपि कश्चित् परशुरामो (२)वाणीरसालरायापरनामासीत् । एतयोर्द्वयोरेकतानिश्चयोपक्रमे वाणीरसालरायापरनाम्न परशुरामस्य शाकद्वीपीयब्राह्मणवशसम्भवत्त्वं बाधकमनुवे, इति ।

अपि च—स्वर्गशवर्णनमनेकैः पद्यैः कुर्वाणेनापि मित्रमिश्रेण स्वर्गो भ्रोल्लेखो न कुत्रापि विहितः । परन्तु शाण्डिल्यगोत्रे चम्पलेभ इति (३) धर्मयदीक्षितकृतायामद्वैतविद्यातिलकदर्पणाख्याया टीकाया प्रतिपादितम् ।

तथाहि—

“अस्ति प्रशस्तचरितो भुवि मित्रमिश्रः

(१) काशाचौलम्भासकृतग्रन्थमालाया प्रकाशिते परिभाषाप्रकाशे कविवशवर्णनश्लोका —(२८—३९)

(२) See 'Paraśurama: Miśra alias Vapa Rasiya Raya by Gopinath Kaviraj M A [Sarasvati Bhavana Studies Vol II]

(३) सारस्वतामृतमय यमालाया प० गणपतिनालसाशर्मणा प्रकाशिते 'अद्वैतविद्यातिलके' १ पृ०

शाण्डिल्यगोत्रकलशाम्बुधिलब्धजन्मा ।

पुंसः परम्य हृदयद्वमकौस्तुमोऽसौ

सधांसु दिक्षु विततोर्जितकीर्तिराशिः ॥ इति ।

आनन्दकन्दचम्पूकाव्यसमाप्तौ तु मित्रमिश्रेण 'वीरेश्वरचक्रपाणि
द्वी ज्यायांसौ, योगादिस्थश्च कनिष्ठो भ्राता, इति मम (१) त्रयो ब्रान्त
आसन्नि'त्युक्तम् । सनाढ्यग्राहणवशोऽङ्गवत्त्वमपि च तेनैव सूचितम् ।

तथा चायं वंशवृक्षः—

(ग्वालियरवासो शाण्डिल्यगोत्री)

श्रीहंसमिश्र (दूरधारकुलीनः)

परशुराममिश्रः [सनाढ्यग्राहणः]

वीरेश्वरः, चक्रपाणिः, मित्रमिश्रः योगादिस्थः सुनीतिः [कन्या]

मित्रमिश्रविभूषितो वीरसिंहः ।

(०) भोरछाधिपानर्धोरसिंहोऽसौ बुन्देलामिचमत्रियवंशावतस
सकलराजन्योत्तमः संस्कृतभाषाप्रेमा परमधार्मिकश्चासौ । वंश-
स्थास्य बुन्देलारथा कथं कथा प्रवृत्त इति पर्यालोचने प्राचीनेयं
(३) जनधृतिरस्माकमग्रे प्रस्तुति ।

यथा—'राक्षोवीरमद्रस्य पञ्चपुत्रा आसन्, तेषु चत्वारो महिष्याः,
एकश्च हेमकर्ण' साधारणसद्वर्धामिष्याः' । ते च चत्वारो लुब्धमतया
राज्य स्वाधिकारं विधाय हेमकर्णं निर्वासितवन्तः । निर्वासितो हेम
कर्णो विन्ध्यक्षेत्रे विन्ध्यवासिनीमाराधयन्तम्यान्तुष्ट्यै खड्गेन स्व
शिरश्चिकर्तिपुमना ययूय । अत्रान्तर एव देशो प्रमत्ता तस्मै समीहितं

(१) आनन्दकन्दचम्पू ८ ट्टासे ११—१०२ यावत् द्योका विडोक्नीयाः ।

(२) साम्प्रतं बुन्देलखण्डराजधानी 'दीधमगढ़' नाम्नी वर्तते ।

(३) १०१ ई० काशीनागरीप्रचारिणीसभाद्वारा प्रकाशिते छत्रप्रकाशपत्रे ।

वरमदात् । खड्गधाराक्षतशरीराद् यो रुधिरविन्दुस्तत्र मन्दिरे पपात,
तेनैवैते क्षत्रिया बुन्देतामिधेया लोके प्रथिता बभूवुः, इति ।

यवनसम्राजो जहागीरस्यानुगृहीतो—सोऽय वीरसिंहमहाराजः
१६०५—१६२७ ख्रिस्ताब्द यावत् ओरछा(१) मनुशशास । मित्रमि
थोऽपि वीरसिंहस्यास्यैव समाश्रये सुखं निवसन् निवबन्ध ग्रन्थानने-
कान् । वीरमित्रोदयाख्य धर्मशास्त्रनिबन्ध को न जानाति विद्वान् ।

अपि च आनन्दकन्दचम्पूकाव्ये मित्रमित्रेण ओरछाराजधार्मी
प्रस्तुत्य राज्ञो वीरसिंहदेवस्य आतुर्वर्ण्यसरक्षकस्यमुपवर्णितम् ।

यथा—

‘सामाढ्यैः सञ्जयाढ्या सुकृतिभिरतुलैरुज्ज्वला काम्यकुञ्जैः

शाकद्वीपीयसारस्वतकृतसुपमा मालवावद्धमाला ।

पाश्चात्यैर्दाक्षिणात्यैर्मधुमथनपदार्थोभवच्चित्तवित्तै-

रुपद्विधाकवित्वैर्द्विजपतिभिरसायोडछा(२) सद्यभासे ॥

[८ उ० ६०]

भूदेवैः कापि देवैरिव निखिलजनारब्धसेनैः सदैव

क्षत्रैः कुत्रापि विज्रा स्वकृतिषु निपुणैः कापि वैश्यैरुपास्या ।

अभुद्रैः क्वापि शूद्रैर्विहितसमुद्र्याऽगाधविद्यासमुद्रैः—

धर्म्यासावाडछापूरवति मम चतुर्वर्णसुशीरभोष्टा ॥

[८ उ० ६४]

वीरसिंहदेवो चदान्यताया धार्मिकनायाश्च परमास्पद बभूवेति
आनन्दकन्दचम्पूग्रन्थान्तरष्टमोऽङ्कास एव (श्लो. १४-१५) विलोकनीय
मिति नात्र पिष्टपेण कुर्मः ।

वीरसिंहदेवेन बहूनि तुलादानानि व्यधायिष्यतेति मित्रमित्रेणा-
नन्दकन्दचम्पूवां चचोगुम्फविशेषेण समसूचि ।

(१) इम्पोरियल् मजेटियर न्यू एडिषन् बा १९ पृ० २४३ ।

(२) चन्द्रबार्दाईकृत ‘ओरछासमयो’ पुस्तक टीकमगदपुस्तकालये वर्तते ।

तुलयिष्यति यत्कदाचिदेन स न भूतो न च वा भविष्यतीति ।

यसुधापतिसिंहवीरसिंहः स्वयमेव स्वतुलां व्यधत्त भूयः ॥

[८ उ० ३२]

(१) एषु तुलादानेऽप्येकाशीतिमणपरिमितं सुवर्णं राज्ञा वि-
प्रेभ्यो दत्तम् ।

मन्दिराण्यपि योरसिंहदेवेन बहुनि निर्मापितानि । तेष्वेकं सुन्द-
रमद्वितीयं मन्दिरमोरछानगर्यामैव विराजमानं चतुर्भिर्हस्तैश्चतुर्णां
धर्माद्यादिचतुःपुरुषार्थाणां दातुर्भगवत्तच्चतुर्भुजस्य विष्णोर्धर्षति-
तराम् ।

भगवतः श्रीकृष्णस्य (केशवस्य) द्वितीयं मन्दिरं मयुरायां वीरसि-
ंहदेवेन श्रीमिश्रमिश्रद्वारा निर्मापितम् । तन्निर्माणे अयस्त्रिशल्लक्षमिता
मुद्रा ध्यायन् । मन्दिरमिदं यवनसम्राज्ञा औरंगजेबामिधानेन हथकीर्या
सहैव विनाश्य १०७१ (२) हिजरीवर्षे १६६१ ख्रिस्ताब्दे तत्स्थानं
“जुम्मासज्जिद” इत्याख्यं सदनं निर्मापितमिति जुम्मासज्जिद इत्यने
निविष्टात् फारसीभाषामयशिलालेखात् स्पष्टं प्रतीयते ।

मन्दिरस्यास्य निर्माणानन्तरं च मिश्रमिश्रेण श्रीकृष्णचरितसम्ब-
द्धमिदमानन्दकन्दचम्पूकाव्यं प्रणीय तन्मन्दिरं ख बहुभिः पद्यैर्भ-
न्दिरालौकिकसुषमाविद्योतकैरुपवर्णितम् ।

यथा—

यः सौम्यमये मुकुन्दनिलये दत्ते क्षणं वीक्षणं
स्थाणुर्वा पुरुषोऽयमेति बलते तस्मिन् उता संशयः ॥

नाश्चर्यं तदपि प्रतीहि यदसावाश्चर्यमूमा मुने
पापः प्रतिमामिषोऽजडिमा तस्मिन् रमावल्लभः ॥

(१) नागरीप्रचारिणोपत्रिकायाः ३, ४ अङ्कयोः प्रकाशिते “बुन्देली का
इतिहास” ग्रन्थे २७ पृष्ठे ।

(२) आर्केओलाजिक्ल् रिपोर्ट आफ नार्थ वेम्प्टन प्राविन्सेज् पृ० १०६ ।

भूयिष्ठानि पदानि कैटभभिदः प्रेष्ठानि भूमण्डले
तत्रासौ मथुरा नितान्तमधुरा तत्रापि तन्मन्दिरम् ।
तत्किं नारद चेदयामि विदितं ते भावि सर्वं पुरो
बुन्देलापतिचेतसोव मुरज्जितत्रैव चित्रायते ॥

नाधिकमस्माभिरत्र चर्वितं चर्वणीयम् । मन्दिरवर्णनपराणि
पद्यानि चम्पूकाव्यास्तःपातिन्यष्टमोह्लासे (७०-६३) विलोकनीयानि ।

मित्रमिश्रसमयः ।

वीरसिंहराज्यकाले समुपस्थित्या यद्यपि मित्रमिश्रस्य समयो
१६०५-१६२७ ख्रिस्ताब्दे यावन्निर्गीत एव वर्तते । तथापि सूक्ष्मेक्षिकया
विचार्यमाणे मीमांसेयमुल्लसति यन्मित्रमिश्रो न केवलं वीरसिंहराज्य-
काले एव समुपस्थितः, अपि तु तत्पुत्रपौत्रादिराज्यकालेऽपीति ।

वीरमिश्रोदधीयपरिभाषाप्रकाशे श्रीमता मित्रमिश्रेण बुन्देलमहा-
राजानामन्वयाय इत्थं प्रदर्शितः ।

मेदिनीमल्लः (काशीराजवंश्यः)

अर्जुनः

मलखानः

प्रतापरुद्रः (ओरछाप्रतिष्ठापकः)

मधुकरशाहः

वीरसिंहदेवः (श्रीमन्मित्रमिश्रविभूषितः)

जुझारसिंहः

श्रीविक्रमादित्यः

नरसिंहदेवः (६-२७ यावत्पद्यानि)

अत्र यद्यपि विक्रमादित्यनरसिंहदेवनामनी इम्पीरियल्गजेट्रियर-
ग्रन्थे नोपलभ्येते, तथापि—विक्रमादित्यस्य, जुझारसिंहतनयतया नि-
र्देशः फारसीग्रन्थे "मजासि(१)रुल्—उमरा" नामकेऽपि समधिग-
म्यते । जोगराजापरनामा विक्रमादित्यः १६६६ वैक्रमान्दे समुत्पन्न
इत्यपि च निर्णो(२)यते ।

किं च जुझारसिंहस्य पौत्रतया नरसिंहदेवस्य समुल्लेखं
खफीखानिमित्ते फारसीग्रन्थेऽपि विलोकयामः (३) ।

इत्थं श्रीमन्मिश्रमिश्र ईशवीयसप्तदशशतान्या द्वितीयभागे समु-
पस्थित बासीदिति निश्चप्रचम् ।

मित्रमिश्रग्रन्थाः ।

प्रथितं च लोके मित्रमिश्रस्यालौकिकं पाण्डित्यमिति नात्र वक्त-
व्यमवशिष्टम् । धीरधीधुरीणेनानेन बहवो ग्रन्था निरमायिपत । तत्र
धीरमिश्रोदय (धर्मशास्त्रनिबन्धे) एव लक्षद्वयमिता एलोकसंख्या
वर्तते । अत्र धीरमिश्रोदये प्रकरणपरिच्छेदका द्वाविंशतिप्रकाशाः
समुल्लसन्ति । तेष्वदिमां अष्टप्रकाशास्तु काश्यां चौखम्भासंस्कृतप्र-
स्थमालार्या (चौखम्भासंस्कृतसीरिज्) मुद्रणामायिताः ।

[१] धीरमिश्रोदयः (धर्मशास्त्रे निबन्धग्रन्थः)

एतस्य द्वाविंशतिप्रकाशास्त्वमे—

(१) मजासिरुल्—उमरा, फारसी, जि० १, पृ० ७२९ ।

(२) नागरीप्रचारिणीपत्रिका सं० १९७७, पृ० ११७, २०२ ।

(३) खफीखां, जि० १, पृ० ६१९, ६२३, पृष्ठ ।

१—परिभाषाप्रकाशः,	१२—व्रत०
२—संस्कार०,	१३—समय०
३—आदिक०	१४—ज्यौतिष०
४—पूजा०	१५—शान्ति०
५—प्रतिष्ठा०	१६—कर्मविपाक०
६—राजधर्म०	१७—चिकित्सा०
७—व्यवहार०	१८—प्रायश्चित्त०
८—शुद्धि०	१९—प्रकीर्णक०
९—ध्याङ्ग०	२०—लक्षण०
१०—तीर्थ०	२१—भक्ति०
११—दान०	२२—मोक्षप्रकाशः

[२] याज्ञवल्क्यस्मृतिटीका (वीरमिश्रोदयाख्या)

[३] वीरमिश्रोदयः (गणितग्रन्थः) (अमुद्रितः खण्डितः काशि-
कराजकीयपुस्तकालये वर्तमानश्च)

[४] आनन्दकन्दचम्पूः (प्रस्तुतेयम्)

समुचितपर्यालोचनेनायं विचारो दृढीभवति यन्मित्रमिश्रः पण्डितान्तरद्वाराऽनेकान् ग्रन्थान्निर्मापयामासेति । यथा वीरमिश्रोदयीयसंस्कारप्रकाशनिर्माता रामउपोतिर्वित् पण्डित इति स्वपुत्रं भण्डारकर-महाशयसम्पादिते सूचीपत्रे (२) । वीरमिश्रोदयार्या याज्ञवल्क्यस्मृतिटीकापि तीरभुक्ति (मिथिला) निवासिना श्रीसदानन्दविदुषा विरचय मित्रमिश्रनाम्ना विख्यापिता ।

यथाचोक्तं याज्ञवल्क्यस्मृतिटीकाप्रारम्भ एव—

(१) श्रीमता नारायणशास्त्रिचिन्तेसाहित्याचार्येण काशिकीसम्मासंस्कृतग्रन्थमालायां प्रकाशितेषु ।

(२) ए रिपोर्ट आन् दी सर्व् फार संस्कृतमनस्त्रिकपुस्त, दुरिङ्ग दी ईयर १८८१—८२ बाई भार. जी. भण्डारकर । १ जून १८८२ । २३ पृष्ठ ।

“उत्तंसस्तोरभुक्तेरखिलबुधगुरुः श्रीसदानन्दघोमान्
श्रीभाजो मिश्रामिश्राजगदुपकृतये विम्रदादेशदीपम् ।

ज्ञानानां दैन्यदोषापहमकलिमयं याज्ञवल्क्योक्तिकोशाद् —

दृष्ट्वा स्मृत्यर्थसारं समुचिनुत यशो धर्मलक्ष्मीविहारम् ॥” इति ।

अथ तृतीयो चीरमित्रोदयाख्यो गणितग्रन्थोऽपि रामदैवज्ञेनैव नि-
र्मितः । यथा च तन्प्रारम्भे—

“दैवज्ञरामेण कृते चीरमित्रोदयाभिधेये ।

तद्व्याख्याने शिष्यकृते स्पष्टं खेटप्रसाधनम् ॥ ७७ ॥

अथ त्रिप्रश्नाधिकारो व्याख्यायते । तन्नादौ प्रयोजनमाह—

कालं दिशं देशमथो चिवेकं ज्योतिर्विशं मृदमतीग्विलोक्य ।

त्रिप्रश्नमाख्याति विमृश्य रामः श्रीश्रीरसिहाय्यनृपस्य तुष्ट्यै (पृ २८)

(चाराणसेयसरस्वतीभषणे)

किं च समरपुङ्गवदीक्षितविरचिते ‘अद्वैतविद्यातिलके’ दर्पणना-
म्नी(१) टीका धर्ममय्यदीक्षितेन मिश्रमिश्रप्रेरणया निर्मिता ।

उक्तं च तेनैव—

“अद्वैतविद्यातिलकामिधाना शम्भोः स्तुतिः सामरपुङ्गवीया ।

तनोति टीकां बुधमिश्रमिश्रसम्प्रेरितो धर्ममय्यदीक्षितोऽस्याः॥” इति ।

आनन्दकन्दचम्पूः ।

आनन्दकन्दचम्पूरियं दुष्प्राप्या, साम्प्रतं गयेपणाव्यसनिमिरपि
त्रिष्वेव स्थानेषु समुपलब्धा । तत्रैतस्या एकं पुस्तकं डा० धार० जी०
भण्डा(२)रकरमहाशयेन धर्मवैप्रान्ते समुपलब्धं द्वितीयोल्हासान्त-
मेव । तदपि राजकीयपुस्तकालयेऽवर्त्तमानं दुरधिगमं सर्वजनाप्रा-
प्यं च । अत एव चामुप्य प्रारम्भिकचरमभागावत्रोद्ध्रियेते ।

(१) सस्वतीभवन टेक्टम् नवम्बर ३४ सन् १९३० ।

(२) ए लिम्ट् आफ् सस्मृतमनस्त्रिप्सम् इन प्राइवेट् लाइब्रेरीज् इन दी
वर्म्स प्रेमीदेन्सी बाई कार० जी० भण्डारकर, पार्ट १ नं० २५८, सन् १८९३ ।

प्रारम्भिकभागः ।

(१) श्रीमद्रामपदाब्जं स्वस्तुत्याकर्णनेऽप्रतिमलज्जम् ।

निजशरणदानसज्जं वन्दे यस्य सविधे धनुर्विसज्जम् ॥ १ ॥

चरमभागः ।

यद्वन्द्यमुद्यमं विन्ध्यो विधायाज्ञां दधे गुरोः ।

तदभूत्पार्श्वतीक्ष्णाम 'गुर्वधीना हि सिद्धयः, ॥

इति श्रीमन्मित्रमिश्रकृते द्वितीय उल्लासः ॥ २ ॥

पत्राणि २०, पङ्क्तयः ६, अक्षराणि ४४७, ग्रन्थसंख्या ४२१ । इति ।

आनन्दकन्दचम्प्या द्वितीयं पुस्तकं भूतपूर्वाणां लवपुरनिधासिनां पं० राधाकृष्णमहोदयानां गेहे समुपस्थितमासीत् । तदपि च दुरधिगममेष ।

तृतीयं चास्याः पुस्तकं धाराणसेयराजकीयपुस्तकालये (सरस्वतीभवने) विद्योतते साम्प्रतम् । यदाधारेणैव चेदं मुद्रणं सुसम्पन्नम् ।

रचनाशैली ।

अत्र कविना प्रायः सर्वत्रैव ओजस्विनी वाक् संहृद्या, गौडीया रीतिश्च पदे पदे समाहृता. हर्षचरितसमुपात्ता धाणसूक्तिरनुसृतेति निताम्लं वदामः ।

यथा भट्टभाणगीः—

श्लेषप्रायमुदीच्येषु प्रतीच्येध्यर्थमात्रकम् ।

उत्प्रेक्षा दाक्षिणात्येषु गौडेभ्यश्चरडम्बरः ॥

(हर्ष च० १ उ० ७ श्लो०)

किंच कविना प्राचीनकविकल्पनानामपि समादरो विहितः । समुचितश्च सः । यथा चाह स्म वामनः काव्यालङ्कारे 'अर्थो द्विविधो-ऽयोनिरन्यच्छायायोनिश्च' (३ अधि० २ अ० ७ सू०) । अन्यस्य काव्यस्य रूपाया अन्यच्छाया तद्योनिरिति ।

(१) अयं श्लोकः प्रस्तुतपुस्तके नोपलभ्यते ।

प्रकृते तु—

धद्वोपान्ताः कनकनिकरैः पद्मरागानुविद्धै-
रिद्धैर्नानामणिमिरधिकोन्नद्धसोपानवीथीः ।
घापी रम्भोरहवलयिता यत्र हंसा सर्वशाः,
संवीक्षन्ते हुतवहधिया सन्निधौ ॥ (१ उ. ४९)

आनन्दकन्दचम्पूश्लोकोऽयं—

घापी चास्मिन्मरकतशिलावद्धसोपानमार्गा
हेमैश्छन्नाः त्रिकचकमलैः स्निग्धचैर्दूर्यनालैः ।
यस्यास्तोये कृतवसतयो मानसं संनिरुष्टं
नाध्यास्यन्ति व्यपगतशुचस्तवामपि प्रेक्ष्य हंसाः (१३)

उत्तरमेघदूतश्लोकेन सह सवादमातनुते । इत्यादि ।

अपि च कविना देशभाषाप्रचिन्तानामपि शब्दानामत्र समादरो
विहितः ।

यथा—

उदञ्जति कचोरिका मधुरिका मनश्चोरिका
सुधारसपुरी पुरी न लुचिवीसमोर्धोतले ।
हरेर्हरिणलोचनाहरिणहीनचन्द्रानन-

प्रपोषितसुधानिधिः सुमधुवाटिका रोटिका ॥ (५३. १४ श्लो.

गोवर्धनाद्रिवर्णनाघसरे कविना श्लेषपरिसंख्याप्रभृतयोऽल-
ङ्कारा अपि समादृता इति विरमामे वयं भूमिकागौरवभयात् । तत्सर्वं
ग्रन्थ एव विलोकनीयम् ।

आनन्दकन्दचम्पूनिर्माणकालः ।

यद्यपि मित्रमिश्रसमये विदिते काव्यस्यास्यापि समयो निर्णीत
एव, तथापि सूत्रमविचारोऽयं मनसि समुल्लसति ।

तथाहि—मित्रमिश्रः स्वयमेव ग्रन्थावसाने ग्रन्थनिर्माणसमयम-
स्फोरयत् ।

यथा—

प्राप्य श्रीमित्रमिश्रोऽयमतमिस्रत्रयोदशोम् ।

अतुलां स तुलां सुरे गते चम्पूमपूरयत् ॥ (८ उ. १०४)

मीनारोहिणि रोहिणीसहचरे कृत्वान्तिके रेवतीं

याते चण्डमरीचिमालिनि तुला वारे च वाचस्पतेः ॥

शाके शाङ्कगजतुभूपरिमिते ह्यानन्दकन्दामिधां

चम्पू पूरितधाम्निस्तस्मरतिधौ श्रीमित्रमिश्र कृती ॥१०५॥

अत्राय विधाद उपनिष्ठते । शाकवत्सरस्य सप्तदशशताब्द्यां
(=ख्रिस्ताब्दस्याष्टादशशताब्द्यां) मित्रमिश्रस्यावस्थितिरसभविनी ।
यतो हि मित्रमिश्रस्य सत्ता बुन्देलभूपालधीरसिंहसमये निश्चितैव ।
धीरसिंहराज्यकालोऽपि च यवनसम्राजजहागीरराज्यकाले १६०५-१६२७
ख्रिस्ताब्दावधिक इत्यपि प्रमाणानां शत निश्चाययति । एष सत्यां
विप्रतिपत्तौ श्लोकोक्तः शाकशब्दः केवल वत्सरार्थवाची बोद्धव्यः ।
गृह्यते च ज्योतिर्विद्भिः शाकशब्द संवत्सरार्थकोऽपि । ततश्चायमर्थः
प्रतिभासते, यद्य ग्रन्थो विक्रमवत्सरस्य सप्तदशशताब्द्यां निर्मित
इति ।

किंच "शाङ्कगजतुभूपरिमिते" इत्यत्र विशेषाशुद्धिः प्रतिभाति ।
अङ्कानां वामतो गत्या—

भू=१, ऋतु=६, गज=८, शाङ्क=(?) इत्यत्र १२८ एतेऽङ्का-
स्तु नियता एव । चतुर्थः शाङ्कशब्देन गोघ्योऽङ्कः कः इति विचिकि-
त्सायां चेतसि कृतपदार्था "मीनारोहिणि" इति श्लोकोक्तनक्षत्रादि-
पर्यालोचनेन गणनावकलनेन चाय निश्चयो दृढोभवति ।

तथाहि—१६८०—१६८२ विक्रमवत्सरेषु १६८५ वर्षे, १६८८ वर्षे च
कार्तिकशुक्लत्रयोदशी गुरुवारयुता रेवतीनक्षत्रभूषिता मीनचन्द्रयुता
च समधिगम्यते(१) । एतौ द्वावप्यब्दौ धीरसिंहपश्चाद्भाविनावेव ।

(१) दृश्यताम्—“एन् इन्डियन् एफेमेरीज्” वा ६ ५० ५९, ६५ ।
गवर्नमेण्ट प्रेस मद्रास १९२२ ई० ।

(१) उररीकृत च पी० चौ० काणे महाशयेन धीरसिंहनिर्वाणोत्तरमपि मित्रमिधरुर्तृकग्रन्थप्रणयनम् । तेन शाङ्कपदस्थाने समानश्रुतिकल्पं “साष्ट” पदं समारोप्य १६८८ वैक्रममाब्दे (= १६३२ ए. डी.) ग्रन्थ स्यास्य निर्मितिरिति निश्चीयताम् ।

एवं च ‘शाके साष्टगजतुभूपरिमिते’ इति पठनीयमापतति ।

मुद्रणाधारीभूतं पुस्तकम् ।

पुस्तकमिदं पौषमासे शुक्लपक्षे ११ गुरुवासरे १९२६ विक्रमव-
१सरे लिखितम् । यद्यपि नातिप्राचीना लिपिस्तथापि पुस्तकमदोऽत्य-
न्तमशुद्धम्, संशयारूपानि चाक्षराणि, इत्यत्र शोधने प्रवृत्तेन मया
महत् काठिन्यमनुभूतम् । नाधिकं वक्तुमोहे, केवलमिदमेवामिधाय
सर्वोपमश्रुते, यत्पुस्तकस्यान्य शोधन युद्धेस्तीवमिति ।

अशुद्धिप्रचुरस्य पुस्तकस्य स्वल्पेनैव कालेन सम्पादनात्, बुद्धे-
रनवधानत् मुद्राकरदोषाश्च, मानवसुलभा अशुद्धयोऽथ सभाज्यन्ते ।
वृषया गुणैकपञ्चपानिमिर्धोधुरीणैस्ताः परिशोध्य प्रबोधनीयोऽयं जन-
इति साज्जलि सानुरोधं च प्रार्थये ।

अन्ते च, येषां चरणसेवया मया ज्ञानमिदं समासादितम् ।

यैश्चात्र कर्मणि नियोजितोऽभवम् । तेषां प्रातःस्मरणीयचरणानां
प्रभुवराणां काशिकराजकीयसंस्कृतपाठालयाध्यक्षाणां श्रीगोपीनाथ-
कविराज एम० ए० महानुभाषानामुपकृतिमविस्मृत्य दैनन्दिनं समु-
दयं कामयेऽहम्—

सरस्वतीमवनम्
(गवर्नेमेण्ट संस्कृत कालिज)
वाराणसी
१९८८ विक्रमवर्षांरम्भदिने ।

कथामदृशीजयचन्द्रजन्मा
साहित्याचार्य.
श्रीनन्दकिशोरशर्मा ।
(जयपुराभिजन)

(१) हिन्दी भाषा धर्मशास्त्र, बाई पी. वी. काणे, गवर्नेमेण्ट ओरियण्टल्
सीरीज, वा १ पृ ४२६, सन् १९३० बम्बई ।

॥ श्रीः ॥

श्रीमन्मित्रमिश्रविरचिता

आनन्दकन्दचम्पूः ।

प्रथम उल्लासः ।

(१) भक्ते सप्रयुतामिषाम्बुधिसुतां निक्षेप्तुमभ्यर्हते
दातुं विघ्नघटाभिघाटनमुरीकृत्येव तत्प्रत्ययम् ।
दानाम्मोलहरीभिरार्द्रमुरीकुर्वाणमम्भोरुहं
हेरम्बस्य करं भजे भगवतः क्रीडाजुषो मानसे ॥ १ ॥
वंशमाशुषडांसविंशतिभुजस्तम्भालिरम्भायित-
व्यालोल्लीकृतशम्भुभूभृति दशग्रीवे सुरा दुदुबुः ॥
उदुबुद्धालसलेशनद्धनयनः सान्दोलहिन्दोलिका-
क्रीडालीढमना दिशश्चविमनः शं बोऽस्तु कम्बोदरः ॥ २ ॥

(१) निध्यागूहप्रमथपरिसमाप्तये हेरम्बस्य शुण्डादण्डं स्तौति
“भक्ते” इत्यादिना । सप्रयुता कमलसदनयुतां पद्मायाः पद्मालया-
त्वात् । अम्बुधिसुतां लक्ष्मीं भक्ते निक्षेप्तुमिव । तथा विघ्नघटाभि-
घाटन विघ्नसंघविनाशमुखकृत्य । अभ्यर्हते योग्याय भक्तायेति या-
वत् । तत्प्रत्ययं विघ्नघटाभिघाटनविश्वासं दातुमिव । अम्भोरुहं क-
मलमुरीकुर्वाण तथा दानाम्मोलहरीभिरार्द्रम् । क्रीडासक्तस्य भ-
गवतो हेरम्बस्य शुण्डादण्डं मानसे व्यापामि ॥ १ ॥

कुम्भीन्द्रोद्भटकुम्भकूटकठिनप्रारम्भसम्भावित—
 प्रालेयाचलनन्दिनीस्तनतटे विम्वाचनोरात्मनः ।
 कः स्तन्यं धयति स्तनन्धय इति क्रोधान्धभावोद्धता
 हेरम्बस्य गर्भारहुङ्कृतिगणा विघ्नान्विनिघ्नन्तु वः ॥ ३ ॥
 गम्भीराम्भोधिभङ्गोत्तरलतरतरीतुल्यभूचक्रवालं
 व्यग्रव्यालेन्द्रपिन्द्रे दधति पल(१)भुजामद्भिमुद्धर्तुमौघम् ॥
 निद्राभङ्गादपाङ्गावलदलसमदद्भूपुटीभ्रुकूटीमाक्
 शं वो लम्बोदरोऽव्यात्मकयघनघटाटोपनाटीरवेण ॥ ४ ॥
 कदाचित्कर्पूरैः कुचकलशयोः सीम्नि हरिणा
 विनाकृतं वीणाललितललना कापि लिखिते ॥
 श्रियस्तां पश्यन्त्या मुकुलितहगन्तस्मितलवं
 चलत्कर्णोत्तसं जयति शिरसो धूननविधिः ॥ ५ ॥
 (२)कराम्भोजे कञ्जी मदनमदभञ्जी पदजुषां
 मनःपुञ्जारञ्जी मुखरमणिमञ्जीरचरणः ।
 कलाकृतव्यञ्जी व्रजयुवतिसञ्जी जलमुचां

(१) दाक्षसनाम् ।

(२) कराम्भोजे कञ्जोऽस्यास्तीति कञ्जी । तथा मदनगर्ववि-
 नाशी । मक्तानां मनःपुञ्जमासमन्ताद् रञ्जयतीति तथोक्तः । अत्र
 सपेक्षत्वेऽपि गमकत्वात्समासः । यथा 'शरैः शातितपत्रः' "देव-
 दत्तस्य गुरुकुलम्" इति च भाष्ये । कलया कयापि मङ्ग्याऽङ्गु-
 लकाशकः । व्रजयुवतिसहितः सञ्जोऽस्यास्तीति सञ्जी "यज्ञ सङ्गे" इति
 भौवादिको धातुः । तथा तिरस्कृतजलदगम्भीरकान्तिः ।

स रुष्णः मम परम जीवनघनम् ॥ ६ ॥

गमीराभागञ्जी मम स परमं जीवनधनम् ॥ ६ ॥

छन्दः स्वच्छन्दभावः पदमपि च पदं तेऽभिधा चाभिधेयं
शुद्धं रीतिश्च रीतिं रसमपि रसना स्रग्गुणः स्रग्गुणौघम् ॥

व्यक्तं व्यङ्ग्यं मध्यो जननि मणिमयालङ्कियालङ्क्रियां च
भूभङ्गी वाग्विभङ्गी मम वदनदरीद्वारि दीर्घं प्रसूताम् ॥७॥

नीलं धाम दधाति नाम मथुरा तां मूर्द्ध्नि घत्ते धरा
तां मूर्ध्ना भजते भुजङ्गमपतिस्तेभ्यः किमाचक्ष्महे ॥

त्रैलोक्यं तृणवत्तनुस्थमविदन्यस्तं दधन्मोदते
तस्मै भक्तिजडापमानवपुषे कूर्म्याय कुर्मो नमः ॥ ८ ॥

दोषोद्गारे दशास्यो गुणगणगणने यः खरो दूषणाख्यो
मौखर्य्ये मेघनादः परमपरशुभाकर्णने कुम्भकर्णः ।

वैभीषण्यं च भेजे परिपदि यदभुज्जानकी प्रौढवापा
स्याच्चेत्सोद्यापि जीवी खलप(१)लभुगहो रायवेन्द्रः सहायः ९
दोषासौन्दर्य्यकृद्यः कुजनुपमपि यः सौमनस्यैः मकुर्व-
न्महयातं शोणिचक्रे सफलमति परिद्वेष्टिचक्रं हठाद्यः ।

यश्चक्रे पङ्कभूतं कुमुदमपि समालम्बमात्रं सदालेः

सोऽन्तःप्रोद्यत्प्रसादो विधुरिव मुजनः स्यान्तु किं सर्वमूर्द्ध्नि १०

मारम्भि मित्रमित्रेण विबुधानन्दवर्द्धिनी ।

स्वर्णसम्पूरिता चम्पूरिणं पूरिव भैरवी ॥ ११ ॥

अस्ति किल सकलमहीतलतिलकमनाकुलमतुलपदाधिरु-

ढगूढगरिम प्रौढमहिम च्यूढमधुरिम रमणीयतैकविश्रापग्राम ताम-

रसजन्मनो निर्माणकौशलैकसाक्षिणी सा(१)सिणी सफलितव-
तीह पुण्यजन्मनो, जगदुपरिवरीयसी परमश्रेयसी मुकृतिकु-
लश्रेयसी मथुरा नाम नगरी न गरीयसी केषाम् ।

या हि मणिरिव परचिन्महामहसः^१ खनिरिव महनीयह-
रिनीलमणेः, अचिकुण्ठगरिमनिगमदरीव वैकुण्ठकण्ठीरवस्य, अ-
तिदीर्घदर्शिदेवर्षिमानसमानसदीर्घिकेव शर्वरीधवधवल्लह-
पुष्पगीर्वाणकुञ्जरस्य, भुजगपतिसामोगभोगशय्येव भोगिराज-
बहुवदनजेगीयमानमहिमबहुनयनपेपीयमानगधुरिममधुरिपुनिमृ-
तनिवासस्य, चतुरानन [कृतिरि] इव चक्रिरिपुचक्रचक्रकम-
लकौमोदकीकम्पुकमलाकौस्तुमादिविधानस्य, दम्भोलिपाणिरि-
व बहुविधविवुषसम्भारसम्भावितसुषम्पास्त्रिज्वलितशम्पावहक-
म्पादिः, अघर्षादिविरतिश्च जम्भभेदिनो राजवानीव, उद्यानवनी-
वोद्यत्सुमनःप्रद्योतमानसन्तानपरम्पराभिरामा, द्यौरिव नक्षत्रमि-
न्द्रद्विजपतिचित्रचरित्राचित्रिताभागा, उपोतिर्मयमण्डलीव रुचिरत-
मामन्दजां वमद्गलानन्दकन्दसुन्दरमन्दिरा, निखिलविराजिराजक-
वीनबुधबहुविधमावलीवलितकेतुश्च, गम्भीरजलाधिरिव सुवना-
धिरामसम्भृतश्रीः ।

यां च कामधेनुमिव कामैकतानमनसः, कल्पलतामिव
विगतविकल्पजल्पानल्पसंकल्पनिपुणाः, चिन्तामणिमिव चिन्ता-
सन्तानसन्ततसतताशान्तसन्ततिसीमन्तनीसान्त्वनोपायजर्जर-
स्वान्ताः, अतिशीतलमलिलसम्भारसम्भृतसरसीमिव शुचि-

समयमध्यादेनसरमाहिरमणशतकोटिकोटिकाठिनकिरणकलापा-
कुलचेतसो, विषहरणधुरीणमहामान्त्रिक [की] मिव कटु
भूयिष्ठाकालकूटगरलगारिष्टनिष्ठुरदुष्टदीर्घपृष्टदष्टपरिष्ठुष्टलिष्टपतयो,
मातरमिव दुःसहस्रधातिकातरतयातुरसुकुमारकिशोराः, मद-
नमदमेदुरममदामिव पौवनोन्मादमाथितधैर्यतयाऽविचारितका-
र्याकार्यकदर्यकामपरसन्त्राः, यमिनो निषेवन्ते ।

यथा च शरदेव निशा, निशयेव चन्द्रिका, चन्द्रिकयेव च-
न्द्रमण्डली, चन्द्रमण्डलेव कुमुदपरम्परा, कुमुदपरम्परयेव दीर्घि-
का, दीर्घिकयेव राजधानी, राजधान्येव जनघोरणी, जनघो-
रयेव धरणिधवलक्ष्मीः, धरणिधवलक्ष्म्येव धरणिधवतनूः,
अविकलसकलसमुत्तुङ्गमङ्गलाळिङ्गिना युयुमे वसुन्धरा देवी ।

यस्यै च महेन्द्रचन्द्रवरुणहुताशनशमनसमीरणधनपतिसन्न-
रकिन्नराः सरोजगुणगरिमगभीरगवर्खर्षगन्धर्वगीर्वाणादि-
भिरपि महासम्पदो नाद्रिपन्ते ।

यस्याश्च शातकुम्भकुम्भसुभगादिभकुम्भीन्द्रकुम्भमतिम-
कुचभारसम्भासितरम्भादिसम्भावितजम्भारातिसुरसम्भारसंवा-
ह्यमानचरणाम्भोजानि कान्यपि पदानि तृणीकुर्वाणैः सर्वानि-
र्वचनीयानि ब्रह्मसुखान्यनुभूयन्ते कृतिभिः ।

यस्याश्च बहुविधरमणीयतैकविश्रामघामस्त्रापि बहुविधमहि-
ममहीपः स्वपि भूर्भुवःस्वरादिषु भुवनेष्वम्बरकमल-कूर्मलो-
म-शशविषाण-वन्द्यातनयसमानि खलु साम्यानि काम्यानि ।

यत्र च-अगणितगोलोकगरिमाभिकुण्डितवैकुण्ठमहिमा-

मि न भवति । तथा हि—

मधुरा मधुरैव किं ततो मथुरा कामधुरा हि धीमतः ।

मधुरं खलु कामधेनुजं न हि दुग्धं गुरु कामधेनुतः ॥१९॥

अपि खलु जगति विलक्षणैव विचक्षणानां सूक्ष्मसमीक्षा ।

किमिह न साक्षात्कुरुते ।

यथा ह्यभिमतपदमवगाह्य मथुरानामतो मथुरामेव तुष्टु-
बुः सुधियः ।

तथा हि—

सन्तु नामानि कामानि किं तैस्त्वा मथुरे स्तुमः ।

आलोकयति या रामपदं तु द्विरुदीरिता ॥ २० ॥

यत्र च-अतिचिकणदलिताञ्जनपुञ्जगञ्जनजगदनुरञ्जनम-
ञ्जुलवलदिन्द्रनीलमणिमदभञ्जनदलदिन्दीवरमुन्दरसुकुमाररुचे-
श्यामीकरचारिमभरवामीभवदम्बरसंहृतशम्बरवैरिसुभगतनो-
रानन्दकन्दसूनोरपघनमवधाय सौदामनीतलललितघनाघनमु-
हृद्वणशङ्कया निःशङ्कमङ्कमवनेरामता घनपरम्परेव, अतिपरितु-
ष्टतया विगतार्थपुरुषार्थचतुष्टयं मधुपुरीशरीरभाजेऽमरपुरी-
सो वितरीतुमवतीर्णा कल्पलतेव, मज्जज्जनकिल्विषगणमी-
नर्मनायासेन विनाशयितुमम्बुजश्रुया भवार्णवे सुनिहिताति-
करालकालजालमालेव, निरवधिनिरवद्यनियोतकविद्योतमा-
नमानसरूपमानसमवगाह्यातिगम्भीरमपि मोहमयमम्भो नि-
रवशेषमापिबतो विवेकानेकशा(१)लूकनिकरभिकामवर्द्धमान-

कामकमलकुलमा मूलमुन्मूलयतोऽतिनिक्षोभलोमग्राहमापदयतोऽ
 प्यतिपात्रविगाहमानमदमहोदारभृद्गारवारसुदारयतोऽप्यतिमन्द
 तुच्छेतरपत्स्यनिकरसुत्मारयतो मृशमनुरक्तन्पक्तहरीभक्तिं
 सक्तकरेणुभिर्छालितशर्मनर्मकर्मोदामधर्मद्विरदपतेर्विहारमाव-
 रतोऽति चण्डशंक्रमणचतुरचतुःपदवन्धनीत्र, नन्दिनी सवितुः ।

चण्डांशोदंष्ट्रपाणिः समजनि स पुनर्दण्डयसेव चण्डं
 रंहः सहाभिधावदृभटपस्त्रिलमभूचक्ष्यमित्पं स कालः ।
 तज्जातायाश्च तस्य स्वमुरपि सकलं धोरमहोहरन्त्याः
 कालिन्ध्याः कामामिन्दोवररुचिररुचिर्युज्यते कालिपैव ॥१॥
 मृशं भवतु नन्दिनी दिनमणेस्तमोग्रासिनीः
 स्वकारणगुणग्रहा त्रिमुदनीतमोग्रासिनी ।
 उपाधिबलमाधिनी पुनरसौ तपःपाकजा-
 ल्ययास्तु वि(१)शदं महो रुचिमहो सुनीलां विना ॥२॥
 अनुरजितकृष्णचञ्चरीकं मथुरामञ्जुलमञ्जुपुण्डरीकम् ।
 निजलक्ष्म दधानि मोक्षलक्ष्मीर्यमुनानालविलासिलीलपैव ॥
 अलमप्रतिपक्षमोक्षलक्ष्म्या मथुराक्ष्मासु विहारमावहन्त्याः ।
 वशयस्यचिरेण तां गृह्यता यमुनात्रेणिलमापरिच्युतासौ ॥

(१) कालिन्दीजले विशदरुचिरिति निर्णयितं न्यायविद्वान्मु-
 क्तवत्याम् । यथा 'ननु शुक्लरूपत्वमेवेति कुतः कालिन्दीजलादी-
 नीलिमोपलब्धेरेति चेन्न । नीलिजनकतावच्छेदिकायाः पृथिवीत्व-
 जातेरमाषाजले नीलरूपासम्भवात् । कालिन्दीजले नीलत्वप्रती-
 तिस्तथाश्रयौपाधिकी । अत एव वियति विक्षेपे घवलमोपलब्धेः' इति

"धनौ शुक्लः" ३९ कारिकाव्याख्यायाम् ।

परिशीलितमाधुरोपकण्ठा यमुना नीलनिचोलसावगुण्ठा
 समुमुक्षुपतिर्विहर्तुकामात्यभिरामा विरराज मुक्तिरामा ॥२५॥
 सुरकुञ्जरदानवारिलोभाद् भ्रमराली रमसेन बंध्रमीति ।
 कृतज्ञहृकृति नन्वनीचवीचीचयवाचालकलिन्दनन्दिनीयम् २६
 मथुरापुरमत्तकुम्भिनोऽमलरम्मातरुमङ्गरक्षिणः ।
 अतिवेलमुदेति दानधारा यमुनाम्भःकपटेन दुर्निवारा ॥२७॥
 हरिनीलमणिप्रणीतमध्या यमुना नीलगुणेन गाढवृद्धा ।
 पृथुवक्षस एव मोक्षलक्ष्म्या मथुराभूरनुभूयते विभूषा ॥२८॥
 रचयन्नघरोगनिग्रहं द्रव्यश्रेव च धर्मविग्रहम् ।
 सकलोपरिसाधयन्नातिं यमुनाकृष्णरसोऽनुभूयते ॥ २९ ॥
 साधु रीतिमधिगत्य माधुरीमातुरी भवति सा तु चातुरी ।
 कातरिभवदघैणलोचना लोचनान्बु यमुनां वितेनिरे ॥३०॥
 केलिमन्दिरमिहारुरुसवे मोक्षपद्मलदशे मुमुक्षवे ।
 इन्द्रनीलमणिनाघिरोहणी वेधसाक्रियत भानुनन्दिनी ॥३१॥
 कृतकायकदम्बदम्बरा विहरन्त्येव वृषा निरङ्कुशाः ।
 कल्लिचौरभयेन वेधसा यमुनाऽयोमयदाम निर्ममे ॥३२॥
 सहेलं येनालं कृतमधुपुरादुर्गशरणं
 गृहीतः कालिन्दीविलसदसिरिन्दीवररुचिः ।
 करस्याग्रे मोक्षः फलमपि भविष्यत्याविकलं
 किमस्या वै रंहोविकटभट्ररंहःप्रकटिनैः ॥ ३३ ॥
 (१) दुरमीव समीरणाशनालसकालाजगरी गरीयसी ।

कलिभेकभयंकरी वभौ मधुपुर्या क्षपनस्वसैव सा ॥३४॥

यस्य सणं मधुपुरी क्षणगोचरी स्या

न्मुक्तिस्तु तत्सहचरी विजरीहरीति ।

धात्रेत्यतानि धरणौ यमुनाच्छलेन

द्राघीयमी लिपिरसीयमपीरसेन ॥ ३५ ॥

यमुनातनुइराराजिर्मथुराराराजोवनेत्रायाः ।

स्फुटयत्यतनुविलासानिति लोचनगोचरीभूय ॥ ३६ ॥

संभ्राभ्यन्भ्रान्तियोगान्मथुरमधुपुरी प्राप्य पापैर्दुष्टां

निस्तापः कृष्णवर्ष्म सप्रजनि तदनु प्राप निर्दोषमेव ॥

निर्वाणात्कृष्णभावानकथत पदवी स्पष्टयत्यस्य कृष्णा

निर्वाण कृष्णवर्त्मन्युदयति बलते किं पुनः कृष्णतैव ॥३७॥

वेदो वेद न यस्य वर्त्म यमिनां चेतोऽपि नेतः परं

किंचिद्भ्यापीत न प्रयाति तदपि प्रायः प्रयासेन यम् ।

॥ प्रादुर्भवितेह देशसहितो ध्यात्वेति धाता ददौ

कालिन्दीकपटेन माथुरभुवे दामेदमन्दीविरम् ॥ ३८ ॥

(१) तालाट्टो मयि मद्भूयति स्वयमहो देवो हरिर्मद्भूयति

मेमाद्रां ससखी च मद्भूयति मुदा राधाप्यसाधारणी ॥

ध्यायन्तीति चिरं निवेद्य च पुरस्तात्तस्य चण्डस्तुतेः

कालिन्दी किञ्च मेदुरा मृगमदैरद्यापि विद्योतते ॥ ३९ ॥

हित्वा हन्त हठेन कैटभरिपुः कृत्वा महत्कैतवं

मेजे घाम तदेव नाप स निजं दत्त्वा रुजं भूपसीम् ।

कालिन्दी किल कालिमानमियता लेभे शुचं विभ्रती
 सार्द्धं खण्डितमण्डलैर्मधुपुरीवामभ्रुवां षण्डलैः ॥ ४० ॥
 वैदर्भीरसरङ्गरूपगतिर्गाश्चातुर्यवर्षाकुल-
 श्रीमत्कोटिपनोभवे निजभुवं प्राप्ते हठान्माधवे ।
 शून्या वीक्ष्य दिशो दशैव सुदृशो वार्युज्ज्वलं प्रोज्ज्वलः
 कालिन्दीजलमिन्द्रनालशकलदयामं निकामं ततः ॥ ४१ ॥

यत्र च—

रेजुर्हिजाः सतरुजा भृशयापजृका
 भूकामपूरणभुवोऽखिलसिद्धिभूकाः ।
 ब्रह्मानुचिन्तननिरन्तरजागरुका
 मूकयितद्विपदहंकृतवावदूकाः ॥ ४२ ॥

आमातःमभृतिप्रतिक्षणपुराणेशानपौराणिक-
 व्यासङ्गाः कृतमज्जनादिमुरजिघागा विरागा गृहे ।
 प्रैलोक्ष्यश्रुतिविश्रुतश्रुतिगणालङ्कारशङ्कारतो
 मूर्च्छन्मत्सरमूर्जितश्रि मुखरीकृर्वन्ति सर्वे जगत् ॥ ४३ ॥
 ऋगुच्चरणचातुरीचपचमस्कृतैः कुत्रचित्
 कचिद्यजुसदीरिभिः कचन सामशङ्कारिभिः ॥
 अथर्वगुणगर्वितैः कचिदपूर्वमुर्वसुरै
 रहोमधुपुरीमहो मुवि महोदयं गाहते ॥ ४४ ॥

अविरलतरहोमधूमधोरणीभिरूर्ध्वप्रवाहिनीरिव वाहिनीः

सहस्रशोऽजस्रमश्रपेणैव सृजतो निर्म्मितैकनिम्नप्रवाहिनीकस्य म-
 ण्डलं चण्डमहसोऽपि मलीमसयन्तो, निरन्तरमियतैव मृगाङ्ग-

झाकुलितचेतसोऽपि द्विजराजस्य मैत्रीमत्पर्यमुत्पादयन्तः, श्र-
णमनननिदिध्यासनध्यानधारणासमाधिसाधारणयोगसाधनश-
दमनियमसमापितकामक्रोधलोभमोहमदमत्सरा जिह्वेवराचा-
मृतो ब्रह्माण इव ब्राह्मणा ब्रह्म साक्षात्कुर्वन्ति । तेषां पुनस्त-
एव प्रतिनवजलवाहपुञ्जसञ्जुष्टविनिविडतपास्तपाळभासो दि-
शो दशापि श्यामाभिरामयन्तो मूर्धुवःस्वःप्रमुखमुवनमूर्धानमनु-
स्पृशन्तो धूमाः सोमादिषामवाप्तिभिरन्यथैव वर्ण्यन्ते ।

तथाहि—

दुर्वाराभृन्महेन्द्रोपलपदुघटितोद्धाटिताम्भोवरश्री-
निःश्रेणिश्रेणिरेपानवरतमुदयदोमधूमञ्जलेन ।
अर्वागुर्वाधुराणां मधुरमधुपुरीवासमाजामपीपां
जम्भार्यम्भोजयोनियुमणिमुखमहीमण्डलारोहणाय ॥४२॥
साङ्कीकृत्याशुपङ्केरुहपतिमकरोत्कोकमस्तोकशोकं
कालिन्दीकृत्य गङ्गां स्वरपि सुरपतिं मन्दचेतीचकार ।
मृदीचकेऽलिचक्रं सुरतरुमृमनोमूर्द्धसंमृद्वीचिः
श्यामोद्यदोमधूमः शिखिनमसुस्रयत्केवलं पूरिताशः ॥४३॥
अध्वरेण निरघा द्विजवर्यास्तन्निपेवणरसादपरेऽपि ।
इत्यनाकलितधाम तमोगाच्छून्य एव मत्स्वधूममिषेण ॥४४॥
रवज्योत्स्नाचयचकितयोः यत्र पुर्या न मूट्यो
भेदापालं दिवसानिशयोर्न श्रिया पूर्णचन्द्रः ।
योपिल्लीलाललितसरसीमण्डले पद्मिनीनां
निद्रोन्निद्रे नियतमभितः संसतो व्यक्तपेते ॥ ४८ ॥

वद्धोपान्ताः कनकनिकरैः पद्मरागानुविद्धै-

रिद्धैर्नानामाणिभिरधिकोन्नद्धसोपानवीथीः ।

वापीरम्भोरुहवलयिता यत्र हंसाः सयंशाः

संवीक्षन्ते हुतवहधिया सन्निधौ न प्रयान्ति ॥ ४० ॥

ग्रीवामम्भोरुहदलदृशां वीक्ष्य चारुत्रिरेखा-

मेकावल्याः समधिकरुचिं शङ्खकारस्य ह्रीणाः ।

स्वीकुर्वन्ति क्रकचनिकरैश्छेदखेदं च शङ्खाः

को नामोच्चैः परिभवविधिर्जीवने साभिछापः ॥ ५० ॥

यस्यामिन्दीवरदलदृशामङ्गभासाभिभूत-

ज्योतिर्ज्वालामपि हुतभुजः काञ्चनं साधु मेने ।

अङ्गैराविर्धृतमपि सदा भूपणीकृत्य साधुः

प्राणान्मुञ्चत्यपि परिभवैः श्लाघते गौरवं न ॥ ५१ ॥

अहो—अचिन्तनीयाभिरामरामणीयकसम्पच्छालिनी हि

मथुरावनी ।

तथा हि—

मथुरानगरकुरङ्गनियताभङ्गी न वाग्बिषया ।

कमलापतिमपि कुञ्जा यत्र निरब्जालया स्मृतिं चक्रे ॥ ५२ ॥

इति श्रीमन्मित्रमिश्रकृतावानन्दकन्दचम्पूकान्ये प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

॥ अथ द्वितीय उल्लासः ॥

गर्वां दर्शकरपातिरिवास्त्वार्वदुर्वारवीर्यो-

यस्यामूर्ध्वीपतिकुलपतिर्मातुलो माधवस्य ।

अभङ्गेन त्वरितमजयत्कं स नेति प्रसिद्धे-

रिद्धो नाम्ना जगति कृतिभिर्गोयते यस्तु कंसः ॥ १ ॥

स खलु निखिलमेदिनीपालमालाग्रणीरुग्रनीतिप्राप्तिनियत-
शासिताशेषदेशो नरपतिकुलकुहनानुबन्धी बलबलमदान्धीकु-
तचेता दुहितृपरिणयादिमनयामुबन्धवन्धीकृतजरासन्धो बन्धोरपि
सकलसम्पदं सिन्धोरिव कुम्भभूरहह महामचण्डशीलो गण्डूषी-
कृतधानवार एव, असौभक्षितिषवल्लपसतक्षणकौक्षेयककर्मम-
रुपातजम्भारातिकराम्भोरुहदम्भारम्भिदम्भोलिनिष्ठुरसुरमुनि-
मनुजैर्हिसानैष्ठिकचाणूरमुष्टिकममृतिमहामल्लगोष्ठीगरिष्ठो भू-
पिष्ठोद्धतवकपूतनामलम्बधेनुकृणावर्त्तदुर्ध्वचाघदुर्मदद्विविदवली
मुखप्रमुखमहावलीयोवलवेष्टितोऽविरतमहामदान्धगन्धसिन्धुरप्र-
कराग्रणीमहामदवलकुवलयपीठदुष्करापीठपुराशिष्टितो मनसि
न मेने कमप्येव ।

चलति सति कदाचिदाखेटकखेलाय सखेलकण्ठीरवली-
लगमनशीले यस्मिन्नतिगरिमतिरोहितगभीराम्भोधिभीमध्वनि-
भरगभीरभेरीमयङ्करभाङ्कारदुन्दुभिनिबहदुन्दुङ्कारप्रचण्डतरङ्गादं-
कारपटुचण्डिमडिण्डिमाहस्वरप्रकरकटुझर्झरझलकोशङ्कारप्रकटतरा-
हङ्कारभट्टङ्कारगर्भगुरुचापटङ्कारघटोद्गाटिताखण्डवह्नाण्डाभेत्तिप-

रेणाहम्, प्रचलितमलयहिमालयमेरुकैलासमन्दरविन्ध्यसह्यदुर्-
 रभृतिपूर्वापरदासिणोत्तरघराणिघरादीदिगन्तरदन्तावलप्रकरमल-
 पघनघटायमानस्फुटकटुकरटीन्द्रकोटिकमठकठोरकुम्भकूटकोटिप्र-
 कटितमदजलवाहिनीपूरितावनीवलयम्, आविरलहयानिवहसावहे-
 लहेषाव्यतिकरसाटोपचापटङ्कारभारमुत्तरितदिगाभोगनभोभर-
 भृगोलगोलोकमुखास्तोकलोकचक्रम्, गिरिशुरुगजराजराजिब्रज-
 ब्रजदासिबितनरथौपदुर्वहानोगणस्फुटपरिपुष्टदुष्टपीवरोष्कुकुलभू-
 यिष्ठोद्भटभटविकटतरोत्कटभूरिभारमुग्रीभवदानमदुर्वहदुर्वहदुर्वह-
 भरव्यग्रीकृतदर्वीकरपतिगरिमबिखर्वाकृतगर्वतया कूर्मकुलसार्व-
 भौमो भयचकितनिमीलितनयनो गोपायितुमिव निजवपुरन्तर्दधे
 स्वमूर्दानम् ।

दीपानद्रीन्समुद्रान्दुममनुजनदीदिगजाः।न्विभ्रदेकं
 भूचक्रं चकिराजस्तदपि तमसकौ कूर्मभूसार्वभौमः ।
 कंसे विश्वावतंसे प्रचलति चलति द्राक्षिषचित्रमेतद्
 यस्माद्विश्वम्भरोभूत्कणिपतिशयने सोऽपि निद्रादरिद्रः ॥२॥

यस्य कृते खलु दिशि दिशि द्वीपे द्वीपे पुरि पुरि गेहे गेहे
 पयि पयि द्वारे द्वारे नरि नरि चिन्ता सन्तापकारिणी ववृधे ।

किमपरमहो मातःपूर्वाण्डमध्यान्धपराण्डसंध्यापामिनीष्व-
 पि वर्णानामकर्णाकर्णिकमेकक्षणोऽपि न ययौ । न हि खलु केव-
 लमुनिमनुजगणानां मनोऽनुतापदीपदीपनाय स्नेह इवासीदपि-
 तु सुराणामपि सुराणां भूसार्वभौमस्य ।

तथा हि—

स्वयञ्जम्भारातिप्रसृतिसुरसम्भारगमना-

गमारम्भैरम्भोनिधिरयमसम्भृतविरतिः ।

न तेषामास्येषु स्तुतिविरतिरासीत्क्षणमहो

समीपे शेषाङ्गोपरिश्रयितपङ्केरुदृशः ॥ ३ ॥

किम(१)परं यस्य कृतेऽतिबहलवर्द्धमानमुग्धदुग्धवीचीनि
चयानीचीकृतसमीचीनामाचीनप्रचुरसरान्तरोदश्चदतिमन्द्रसान्द्र-
मधुरध्वनिघोरणोमधुरिपुधामनीह दुग्धनीरघौ कुसुममुकुमार-
चामरग्राहिणीनां मृदुकरकोमलकमलविचालितचारुचामरोध्वप
मसृणसमीरणसेवितोऽपि वदनविजितन्दुसिन्धुनन्दिनीकराम्बुम
संवाह्यमानचरणाम्बुजोऽपि मलयजविस्तरकस्तूरिकानिकरनिवेश
चारुवेषमुल्लितमालतीनिर्विशेषानिःशेषसुरभीकृतशेषभोगपर्यङ्क-
निःशङ्कशयितोऽपि स्तुतिमुखराननचतुराननपाकशासनदामन
हुताशनप्रभृतिगीर्वाणगीर्वाहिनीबहलकोलाहलकोशलादचिरणै-
व जातजागरो दरकुञ्चितवक्रीकृतलोचनाञ्चलवक्रीकृतमन्दोष्ण
धूलतम्, मणिमयकुण्डलमण्डलपरिपीडितासफलकम्, अलक-
कुलाकुलालिकम्, आमोदितमृदुलकलेवरम्, अतिशियलीकृ-
तवचनमनोहरलघुलघुजृम्भारम्भसम्भासितार्धवदनाम्भोजमधुर-
म्, आलोकयन्नपितः सविस्मय इव नारायणः समुत्तस्यौ । व-

(१) कृष्णावतारोपकमकथा मा० १० स्कं १-२ अध्याययो-
पसंते ।

चनमयकलय्य च देवतानामजानन्निव समंभ्रमभ्रमितभ्रूषिभ्र-
ममाधूनयामास मूर्द्धानम्, प्रतीकारोपायमपि सहायान्तरमपि
चिन्तयामास माधवः श्रीमान् । समुचितमेव सहायान्तरचिन्तनं
महतोऽपि ।

तथा हि—

अधिगच्छतु को लक्ष्यं गुणप्रौढोऽपि सायकः ।

सहायः स्यान्नचेदेको यनुर्द्धरधुरन्धरः ॥ ४ ॥

अगणितदिनयामिनीकनारायणसेवापरायणः प्रल्हाद इव,
अनुगतपरिपालनैकनिष्ठो युधिष्ठिर इव, प्रतिनियतमजातप्रति-
ज्ञाभक्तो गाङ्गेय इव, निरवधिसमधिकसावधानतया पितुरनुशा-
सनैकसेवने निपुणो राम इवाविरतपरमार्थभावभागी, वि-
भाण्डककुलमण्डनो भगवानृष्यशृङ्ग इवानवरतमवार्यधैर्यशी-
लो, जलधिरिव गाम्भीर्यवितरणशौर्यप्राचुर्यैकपदम्, अचल
इव जगदुपरिमहास्थैकमात्राज्यभूः, कर्ण इव जगदाश्चर्यौ-
दाय्यैकनिधिः, दधीचिरिव प्रतिनियतमपर्याप्तपर्यादैककन्दो, हरि-
श्चन्द्र इवातिथिजनप्रतिपालनैकतत्परः, स्वतनुजमधुसूदनप्रति-
मो यदुवंशकेसरी जगदवतंसो नियतमदूरमहानुभावमहनीय
शूरसेनान्महाजलधेरिव कल्पमहीरुहो हृदि संवासितवासुदेव-
[चरण] द्वयी धम्मपत्तया वसुदेवो नाम तत्र भादुरासीत् ।

॥ खलु सरुलानुरञ्जनैकशीलसीमा परमवशीकृतानिखि-
लमनीषी परिणतरमणीयशीतकिरण इव निजकुलकुमुदानि मो-
दयन् युयुमे ।

गुणगरिमहिमनिकामधामतया निरवयुश्चकुलीनतया
 परमविचारचातुरोधुरीणो धरणिपतिरुग्रसेनः मबहुभातपुर-
 सरं दुदितरं नाम देवकीमदाचस्पै । स खलु तथा गुणनिक-
 तिधानया विहिताखिलमविकविधानया निखिलप्रकृतिगण-
 मुचितश्रूषणसाधनयाऽप्रतिरूपरूपस्तूपया त्रिसुवनकपनी-
 यमुकोमलशीलया तुलिननिःसीमकलाकौशलया, महावैदिकप-
 ञ्चोपनीतहविराहुषेव हुताशनः, मुविततसुकृतकृतार्थकृतास्ति-
 लकार्तिकराकयेव नायको निशायाः, शरदुपचितप्रभातवेष्टयेव
 पद्मिनीरमणः, मुविततगुणयोषया निर्दोषया कवितयेव सारस्व-
 तप्रपञ्चः, कञ्चनकान्तिकलापमेवाप ।

कंसः पुनरनुरागभागपि तयोऽरुपायनीकृततपनीपोरक-
 रणरमणीयपरभागनागतुरगरथयान्तवाहिनीगणबहुगुणभासमान-
 समानाभरणविलासीभवदसीमदासीदासराशिरपि स्वविनाशि
 भगिनेयभाविनीत्यकस्मादाकाशवाणीप्रणीतकर्णज्वरनीतितया
 विमनीभूय मृगमभिदूयमानो भगिनी हननीयेति निर्णीय दुर्नि-
 वारो वारंवारं महोद्यमं व्यतानीत् ।

अथ कथमपि बुद्धिकौशलबहुविधसामाचरणतया भावि-
 नोऽर्यस्यावश्यम्यावितयोत्पत्तिसप्तमयसप्तमस्नापत्यार्पणैकनिप-
 मतया च मदकलदन्ताचलदन्तादिव पद्मिनीम्, ज्वलदनलशिता-
 न्तरालमम्भृतमिव हव्याहुतिम्, मुचिरस्वपोपिनकण्ठीरवकण्ठा-
 दिव चालभृगीम्, कुचितकृतान्ताननगहारादिषु निर्भरजनितधैर्य-
 ध्वंसादपि कंसदुदेवो देवकीमावर्चयामास ।

अथ समयक्रमेण यथा स्वीकारमर्पयामास षडेव शावकान्दे-
नकीदयितः ।

अहो त्रिजगदगोचरैव देवकीमाया, यदनायासेन देवकी-
गर्भात् सप्तमगर्भाविर्भूतभूधात्रीधरणधुरन्धराचिन्त्यानन्तमहिमा-
नन्तोऽनन्तसीमन्तिनीसीमन्तमणिरमणीयतातिरोहिनीरोहिणी-
करोहिणीरमणसुखरोहिणीगर्भमध्युवास ।

अकस्मादेवंविधविबुधविधानकौशले सति सपदि निर्भर-
निर्भ्रान्तप्रसीतयो 'देवकीगर्भो निषवित' इति निरुचिरे पौराः ।
समुदितधुद्धिभ्रंशेन कंसेनापि तथा प्रसीतम् ।

अथसुरनिकरनिकामकामनापूरणाय धनजनयौवनभौवना-
धिपत्यापत्यप्रसहवर्द्धमानकरितुरगादिकपानपानमञ्जुरीकृताभि-
मानदानवानवरतमदमेदुरमेदास्विमोदिनीस्त्रात्रिसरस्वरूपमुर्वीदु-
र्वहभूभिभारमपनेतुकामो निरपोक्षितशर्मनर्म्मापरधर्मकर्मनिर्मि-
तात्मपदपद्मपारिचर्ययोर्देवकीवसुदेवयोरभिमतमुतवासनावसान-
मानिनीपुरात्मनोऽपि भक्तैकमात्रवश्यम्भावं प्रकाशयन्नापि नि-
जचरणारविदमस्पन्दमानमकरन्दमन्दिरीकृतमानसमैलिन्दयोर्यशो
दानन्दयारेतिशयमानन्दवृन्दमवितुन्दिनीभावपितुमपि सुन्दरा
भीरकुलेन्दीवरलोचनाहृदयगन्धगजेन्द्रवन्दीकरणकौतुकी देवकी-
जठरपिठरीनिवासमेवोररीचक्रे चिरं चक्री ।

तस्मिन्पुनरन्तराविर्भाविभावातिरोभाविनि शरदभिनवरवि-
गर्भदुर्वहदुर्वारद्युतिभरवारितान्धकारपरम्परा पौरुहती हरिदिव
हरिदेवतोद्दिदीपे ।

अपि च यशोदा यशोदानन्दाक्षिप्यशोभिनी दुर्यटनैकपत्नी-
यस्यां तस्यां जठरपितरिणामेदुष्यामभिवोधितमकलममृदिमिदि
बहुविषशुद्धिपरमब्रह्माजिह्वनकाशगर्भोपनिषदिव गोकुलधामा
भिरामयन्ती जगदुपरि कयापि शोषयोज्ज्वला नमामि ।

यनयनायनान्यकारे नमामि निशादंष्ट्रपादंभ्याजि चन्द्रे ।

ममजनि यदुमिन्धुरोद्विगीशोऽष्टमतिथिचन्द्रुरोद्विगीविहारे ॥५॥

जगदिदमखिलमनंहीकृत्य दत्तमहमंहारंशेजुपि स्फुरद-
म्भोधरदम्भावसारणारम्भिशोमासम्भारिवपुषि परमतेजमि दि-
शि दिशि के के त्रिदशा न वेनिरे कुसुमवर्षणानि हर्षातिशयेन ।

पुरदूतदूतवहपयामिनीचरचक्रवर्त्तिवरुणममीरणधनदधु-
र्जटीनां धामधारणीषु दुन्दुभीना जम्पागिमुक्तजलधरगम्भीरज-
लनिधिसंभृतयनस्वगवचर्विणो जर्जरितवैरिनारीपमाणः समुज्ज-
ृम्भिरे नादाः ।

जम्भारिन्दुन्दुभीनां ध्वनिभिरमुम्बरीकृत्य नामीज्जगद्द्राक् ।
नाजाग्रदोमरदो विधिरपि महता नाचमत्कारमूढः ॥

नावर्षन् पुष्पवर्षं त्रिदिशि दिशि समुनिर्देववर्षिर्बहर्षि
र्लक्ष्मीशे वैरिलक्ष्मीमभिसरति पुरे मायुरे कौतुकेन ॥ ६ ॥
सस्मिन्नाविर्भवति मयुरायां मयुरायेव के न महात्मानो बहु
प्रशंसन्तुः ।

तथाहि—

आः पुष्पं मयुरापुरस्य परमब्रह्मापि कर्माचरद्-
यत्राहो निजजन्म मायु मनुवे पित्रोः समुदारतः ।

केचन पुनरद्यापि तमेवार्थं युक्त्या समर्थयन्ते—

आत्मानं विततार चारु मथुरोत्तंसस्तु कसः कथं

तन्नो चेत्पुरुषोत्तमाय बहुधा दोषान्विचिन्वन्नपि ॥ ७ ॥

महोद्यमेन निरवद्यवाद्यघोषमिव, सुदुमधुरसान्द्रमन्द्रघोषं
वितेनिरे, परितोऽतिपरिपुष्टवारिवृष्टिं मुक्तावृष्टिमिव भृशमारभिरे,
जगति हरिजन्ममहामहोरसवेन कौतुकतरलाः सौदामिनीं नाम
नर्तकीमानर्त्तयामासुराशु, रसमेदुराः पयोधरपरम्पराः ।

अथोज्झटकिरणजटालहाटकघटितमणिपद्मतुलाकोटिपादक

टक—कटिमेखलोत्कटकान्तकङ्कणकंयूरग्रैवेयकावस्थकौस्तुभ

महाहेमहारहसितहीरहारिकुण्डलकिरटिकाटीरकोटिमणिमण्डने ना-
साशिखरषिलम्बिविकस्वरसुवर्तुलपृथुलमुक्ताफलधवलमयूखमा
सलकपोलतले कररुमलालङ्कृतकमलकम्बुकौमोदकीचक्र च
क्रिणि लोचनपथमाण्डिनि पुण्डरीकलोचने यदुकुलरुमलविरो
चिविरोचनागौरवाससि नाभीस्थितस्तुतिमुखरितब्रह्मणि परम-
ब्रह्मणि हृदयानन्दिनि नन्दनीभाविनि तदङ्गाम्बुवाहच्छविधा-
रोपलम्भनप्रोज्झकलमाङ्कुरनिकरेणेव विपुलपुलकोत्करेण क
लितकलेवरकेदारौ बहदानन्दनयनजलमन्दाकिनीपेदुरौ बहुक-
तार्कतवसुदेवदेवकीवसुदेवौ न हि केषा केषा फलानां
भाजनीभवतः ।

अथ सम्भ्रमचकिताविलोचनो दण्डवद्भुविनिपत्य वसुदे-
वो देवकी च स्तोतुमारेभे—

जय जय जगन्नाथ यदुवंशोत्तम हंसवास हंसासन-

नुतचण परमहंसमानसकेलिकलहंस मणिमयावतंसप्रभापांस-
 लकपोलांस संसारापारपारावारोत्तरणकणधार धरणितलो
 चारधुरन्धरावतार मतिनवभाराधरजलधारायितमणिहारावलि-
 घनताराङ्कितघनमाराञ्चितमपुदारारःस्थलसुरासुरकुलभाराकुल-
 जगदाराधितपद नारायण नयवारायणमय घीरावलिभववारां
 निधिमुखवारासादन पारातीतसीराम्भोनिधिगम्भीराण्य वि-
 हितविहार धृतिकुलसारक्षपितनिकार ग्रन्थाकार प्रशमि-
 तपृथ्वीपृथुतरभारमकटितनिरुपाधिजगदुपकार स्फारबिलोच-
 न विगतिविमोचन दानवकैरवकुलसङ्कोचन मुनिगणमा-
 नसकमलविरोचन वा[स्वी]कुततिलकमनोहर नीलपपो-
 धरपुञ्जसहोदरमञ्जुमहोभर विबुधपुरन्दर इन्दीवरमालासु-
 न्दर मन्दारावलिबलपितकन्धर चन्द्रुरवन्धूकाधरसुमधुर चन्दन-
 विनमद्गुन्दारकपीतवृन्दमशिथिलकुन्तलवन्धभ्रमदिन्दिरमन्दिरचर-
 णस्फुरदरविन्दघुतिमकरन्दस्कन्धास्कन्दितसुजन द्वन्द्व(१)प्र-
 ह्मानन्द सुरदुमकन्द स्मितसुमकरन्दस्नपितामन्दमुखेन्दो जय जय
 जगदानन्द व्याससनन्दसनातनसनकप्रसन्नमहेश्वपुरोगमसुरनरकि-
 ञ्जरनिपेवितपीठहृय देव जय शम्भय ममाधि निधिमिव दर्शय भ-
 क्तिलवं तव दीनदयामय कृपणकृपालय सदयो भव मयि वि-
 नयविहीने ।

देवकी ग्राह—

सुरमर्दन विष्णो त्रिभुवननिष्णो परममहिष्णो वृष्णिपते ।

(१) द्वन्द्वं रदस्यम् ।

त्वं करमाली त्वं वनमाली त्वं भयदाली विश्वगते ॥
 तव चरणं देवा दधति न के वा चेतसि सेवानिपुणतराः ।
 स्फुटमित्थमहं का विगतातङ्गा नियतमनङ्गा बभुस्मराः ॥ ८ ॥
 असि मीनाकारो जलधिविहारो वेदोद्धारोल्लसितमते ।
 दामोदर सामस्तुतपद कामपद हतवाम श्रीवसते ॥
 कमठाकृतकायो विघटितमायो विहितभावायो(१) वहसि भुवं
 परिपालय कृपया द्रुटितत्रपया भवभयमपयापयमि शिवम् ॥ ९ ॥
 भीमार्णवलीनामतिशयदीनां महिमविर्हानां वीक्ष्य धरां
 कोलाकृतिधारी सलिलविहारी तामुदधारीरतिविधुराम् ।
 आरोहितदन्तामतनुमनन्ता दधदपि हन्तासुरभवधीः ॥
 अवधीरितशक्रं दारुणवक्रं गज इव नक्रं सकुतुकधीः ॥ १० ॥
 नरकेसरिङ्गपी नखरश्तुपी दानवभूषाभवदसुरं
 हतवानसि जम्भाद्विषदुरुदम्भप्रचुगारम्भभ्रशपरम् ॥
 वज्राधिकमुखरैर्भीषणनखरैरस्थिषु मुखरैर्दैत्यतनो-
 रुद्रह्निभिरुदितै राविकरविदितैः शोणितमृदितैर्मोक्षम(२)नो ॥ ११ ॥
 बलिनामनहेतोः खगपतिकेतो तरलितचेतोऽपरमुखभूः ।
 वामनवपुरासीरखिलग्रासी करपदभासी द्रुतपुदभूः ॥
 तापत्रयनोद ज्ञानविनोद प्रकटितमोद त्रिभुवनक ।
 मनुते शुभवत्तं शमितभवं तं को न भवन्तं ननु जनकम् ॥ १२ ॥
 सुखभूयिष्ठारं कलितकुठारं दनुजहठारं विदग्धरं

(१) अथ शुभावहो विधि.

(२) मनुर्मन्त्रः ।

परिपूरितकामं त्वामभिरामं कथयति रामं को न परम् ।
 क्षिणिभारभ्रंशी भवशुभशंसी सत्रध्वंसी पुनरुदभूः
 करुणारसवाही सदनुग्राही पातकदाही द्विजकुलभूः ॥१३॥
 हरकामुकखण्डी कौणपदण्डी रविकुलमण्डी दशरथः
 कृतदेशारम्भः पृथुलस्तम्भक्रमभुजजम्भद्विपदुरुतः ।
 रावणहतिहेतोरुदधौ सेतोरन्तककेतोरिव विजयं -
 हेलाहतवाली व्यतनोरालीकृतगुरुतालीवनविलयम् ॥१४॥
 गुरुकरुणावन्तं भुवनभवं तं वदति भवन्तं शुद्धमिति
 मयिताभयदानं परमज्ञानं मोक्षनिदानं शुद्धमतिः ।
 आखिलं न सदा लोकायितुमिवालोढितमिति कालोपचितमर्तं
 स्त्वामवतीर्णं स्मरति विशीर्णं मायाजीर्णं हृदिकटैः ॥१५॥
 म्लेच्छादिततापं खण्डिनपापं सशरं चापं दधति रमे
 त्वयि कल्हिकानि वेदागोचर भेदाविष्कृतस्त्रेदानपनय मे ।
 इह को महिमानं वदतु च मानं किमपि समानं जगति न ते
 मुनिरतनोद्ध्यानं मुहुरज्ञानं तव संस्थानं न हि लभते ॥१६॥
 त्वं पारे वचसो वहिश्च मनसस्त्वं निष्कलो निर्गुण-
 स्त्वं पूर्णस्त्वमहो नभोवदस्त्रिलव्यापी न लिप्तः क्वचित् ।
 अभ्यर्णप्रकृति मसन्नमुकुरव्यालम्बि विम्बं तु ते
 जीवं केऽपि जगुर्नमोस्तु भवते त्वं योऽसि सोऽसि प्रभो ॥१७॥
 नान्तो नादिर्न मध्यो न च करचरणं नाननं नापि चक्षु-
 र्न श्रोत्रं नापि नासा न च तव रमना त्वक्च नो वा न चेतः ॥
 सर्वात्मन्सर्वगस्त्वं जगदपि कुरुपे पासि चात्सीक्षसे च

श्रोता घ्राताऽसि सर्वे रसमुपलभसे संस्पृशस्येव वेत्सि ॥१८॥

जन्म मे सकलधर्मभाजनं भाजते रसाधि दशोरजायत ।

शृङ्खलापि पदयोरनाकुला मुक्तिपापमङ्गमापदां वदति ॥१९॥

एकदोदयनि गोदराहिनी वाहिनीन इह भोजभूषणे ।

दर्शने तव तपोनिदर्शने कोतुके भवति भीराव धर्मो ॥२०॥

मधुनर परमेश निषदयाभे ते पदयो "गोपध गोपमाजी

किंकं रूप" इति घघनमयभाय देवजवाः स्मितमधुराहुराहुरद

न्तर्दीप्तिनिर्गन्तव्यारितान्धाकारपरम्परपरमपुत्रो मधुपीपुषमा-

धुरीमयमाह मातर पितर च किमपि पाप्मीनम् ।

पूर्वेषु बहुषु जन्मतु भवत्यामदभुतमिदमेव मे रूपं यत्

सि निरूपयत् मद्यवसितपुत्रभावाभां भूयैषां मे दुर्गेभं सुत

पो दीर्घमिति पुनरदृष्टमाज्जनाय धर्ममयर्पादुर्लभमभि

हमितमदृष्टिदेवपिमानसमदर्शयमात्मनोरूपम् । तादेदानीमपनीय

तामास्तेष्वतातापमवच्छ्रिता । परशु ममेव मामा भावती जगती

सर्वनिर्माहसामग्री समग्ररभिपूजिता मन्ददयितायां गोत्रे मे च

शोदायां जनिताभिधानयत्, यां मयत् तदङ्गमशङ्कमना । वना

विलम्बमस्य ई जनकोपम् । अहमपि भवतोराज्ञामेव पातमज्ञा

त्मानं गोपमाजीदमभिभाय तद्वपमपहाय माधना साधारण इव

केशयं भजे ।

तदनु वसुदेवोऽपि कस्यभीष्टमप्याप्तुमवश्यमप्यवश्यम् तदाद-

यागणितमन्योरगर्भदूर्ध्वगन्धर्वारविषिदत्तासागरसौदामिनीपुत्र-

दशनिपमाकारदुर्गरीरोद्देनल्लदृमल्लोलवोलाहलवदल्लवार्दिनीविभक्त

नादि तथैव संविधातुपारेमे ।

अथ चलति सुतमशङ्कपङ्के निधाय वसुदेवे समजनि विघटित-
निगदधन्धयन्त्रणश्रणो, द्रुतगलदर्गलकपाटकूटानि नगरद्वारा-
णि, मरुदपि विरताम्बुण्डचण्डिमारम्भो, द्रुतमम्बरमप्यपगत-
गम्भीरतराडम्बरदम्भोलिपरम्परम् , परितः समुद्रपदवार्यपर्ज-
म्यगणोऽपि रचितामन्दजलविन्दुवृष्टिष्टुष्टिर्जुनानेव तर्जयन्निव
गर्जन्नासीत् । दर्वीकरपतिरपि दुर्वारदर्वादिशितातपत्रमनुसेवते
स्म वसुदेवम् ।

अथ विगतगङ्गानीचवीचीवाचालीकृतदिङ्मण्डलीकृतया दु-
रितचमूरिव तर्जयन्ती, जगति जनार्दनजन्ममहामहोत्सवमिव वि-
रुपापपन्ती हरिसम्भवसम्भूतसम्प्रादयेदुरा बहललहरीधाहुमा-
स्फोट्य नाट्यामिवाचरन्ती, 'व्रजमुवन सम्प्रयाणमङ्गलाधानदुन्दु-
भिध्वानानि च कुर्वन्ती, सर्वतो निर्भरोद्भ्रान्तावर्चसस्तानशालि-
नी स्फुटगम्भारनीरनीलिमाकुलतया कुटिलपनोदितिरिव,
भीषणापि, दीनजनधनमनोराज्यपरम्परैव दुष्पारापि, क्षमन-
सहोदरा जानुदघ्नजलैव सावेहलमुदलङ्घि वसुदेवेन ।

साङ्केतिकं यदभिधानमजामिलोऽपि

वक्त्रे निधाय भवसागरमुत्तार ।

अङ्गे तमेव वसुदेवकृती दधानो

मानोः सुतामतरादिन्यपि किं विचित्रम् ॥ २१ ॥

वसुवदमुवदङ्गे नन्दपङ्केरुहास्या-

स्मयुरसि वसुदेवो वामुदेवं निधाय ।

तदुदरमुवपाद्यामादधन्मोवपाद्य-

न्यति पुरमनुलेमे प्राप्ततद्वाक्प्रतीतिः ॥ २२ ॥

रूपं गोपय गोपयेति पितरौ प्रागेव यत्प्रोचतु-

स्तापाज्ञामतिगौरवादिव तयोराधाय मूर्ध्नि द्रुतम् ।

तादृशीमतमस्त्रिनीमगणयन्मेघान्नदीलङ्घनं

रूपं गोपयितुं जगाम भगवान् गोपाकुलं गोकुलम् ॥ २३ ॥

अथ वसुदेवे दैवके क्रोडे कुमारीमर्पयत्येव कंसदैत्यानु-
चारिणस्तदनुसन्धानकारिणः किमजानि किमजनीति व्याहरन्तो
दूराद् दुरात्मानः परिवत्रिरेन्तःपुरं परितः । द्रुतमवधीर्य धैर्यै-
कपहोदधिं वसुदेवं कुररीमिव विक्रोशन्तीमहं तीव्रवाधया देव-
कीमपि नवशावकीं तामवरुन्धानामनापादरेण तामपवर्षय त-
र्जनगर्जमर्जरितदिग्दिगन्तरास्तस्याः क्रोडात्क्रीडन्त इव तामा-
दाय श्येना इव कपोतिकापोतीम्, शार्दूल इव सुरभिकिशो-
रीम्, पारीन्द्रा इव दम्भादिर्भीकलमीम्, व्याधा इव मृगविाळि-
काम्, कामान्धा इव मतिर्धैर्यसम्पद व्याधूयेव सुकुमारतनुकान्तिम्,
मर्मा इव वल्लरीशोभाम्, निदाघवासरा इव कोकिलाकाकली-
म्, अवग्रहा इव कादाम्बिनीजलधाराम्, कानाशकिङ्करा इव पा-
ञ्चभौतिकाकृतेर्जोवात्मनो मूर्त्तिम्, हेमन्तदिवसा इव सरोजि-
नीलक्ष्मीम्, अक्षीणचलशालिनो निर्ययुस्त्वरित त्वारितगतिवि-
जृम्भमाणानिःश्वासपरम्पराः अमजलमेदुरमेदस्त्रिवर्ष्माणो ज-
सपरजलधोरणीषिच्छिन्ने पयि प्रस्त्रलन्नोऽपि कृतकसा इव धा-

वन्तो भोजे(१)न्द्रकराम्भोजेषु कुमारीमिव केवलं कुमारीमारोप-
यामासुः ।

स पुनरविचारितपूर्वापरः पामरो भगिन्या इति भगिने-
यीमिति स्त्रियमिति बालिकामित्यविचिन्तयन्नेव मर्यादामतिवर्त्त-
मानो जीवैकलोत्पः शिलायां पातयितुमारेभे ।

दिशि दिशि जलदा रुदन्त इव नर्दन्तो मुमुचुरजस्रमल्ल
णीवाम्बुपूराणि ।

तदनुतापमसहमाना इव सौदामन्योऽपि जज्वलुस्तरलाः ।
करुणाद्रा इव भित्तयो निपेतुस्तत्क्षणवहलक्ष्म्यानिष्ठयाजान् ।
प्राणानिव दिश्वामलोचना मुमुचुरक्षेमं तदुदीक्षितुमिवाक्षमाः ।
क्षमारुहः सह गृह। आत्मन एवोररीचकिरे भङ्गम् । अनि-
चण्डमानपवमानजवनिवहनिपात्यमानघरणीतलधूपमानपङ्कपूर-
परिपूर्यमाणपुरुभवनमूर्द्धवद्धवजपटकपटेन कीर्त्तयो निपत्य म-
लीमसायन्ते स्म ।

पौराः केचन दुर्मनीभूय भोजिरे दूरम् , केचन चोलाञ्च-
लेनाननमाच्छाद्य रुहदुरेव दीर्घकालम् । काश्चन पौराद्वनाः पुन-
रात्मनो रसनाग्रं दक्षनाग्रेण सन्दश्य पाणिभिरुपादयामासुरा-
सि । काश्चन जनितत्रिलापाः कुलपांशुलः कुलपांशुलोऽयमिति नि-
तिन्दुरेव निमृतेष्वसद्वत्सस्य कंसस्य निजवंशस्यापि । कि-
मपि कर्तुं व्यादर्त्तुमप्यशक्नुवाना उग्रसेनादयोऽपि सनिःश्वात-
मभिदधुर्मुहुरपि हाहेति । द्रुतमुपचीपमाननिर्वापितप्रदीपपरम्प-

राव्याजेन राजेतजांसीव सर्वतः पशान्तानि । अतिसंरम्भाकुल-
जम्भारातिप्रमुखगीर्वाणैः क्षिप्त्वास्तप्तायः पिण्डा इव दम्भोलयो
ददृशिरे लोकैः । अनुचितमेतादृशानुचितकर्मावलोकनामिति भु-
वि दिवि चान्तर्दधिरे नक्षत्रमण्डलानि निविडघनचयोपचीयमान-
तिमिरमिषेण । दिशः पुपूरिरे दुर्यशोभिरसुरराजस्य । असदव-
लोकनवर्धमानास्तोकशोकैरिव कोकैः करुणमुदीरितं पुरदीर्घि-
कासु । करिवरकरपुष्करादिव पुष्करिणीसमीरणोपमीयमाना भुज-
गपतिभोगपविराद् भोजभूपतेर्भौमभुजदण्डाग्रतो मनुजकिशोरी
कपटपटीपसी राजश्रीरिव नभासि रंहसोत्पतन्वी त्रिभुवनभवन-
विभाविनी भवभाविनी व्यलोकि राजलोकेन ।

अथ तस्याः पदकमलनाभिकमलकरकमलाननकमलापत-
द्वकमलस्रकमलादिसमुल्लासैरम्बरतलमखिलमलोकतः कमलम-
यं सकलराजलोकः ।

व्योम्नि स्यन्दनचारिणी चरणयोः शिञ्जानमञ्जीरिणी
मध्ये मेखलिनी करे बलयिनी बाहौ च केयूरिणी ।
ग्रीवायां मणिहारिणी श्रवणयोरब्रौत्तमोत्तंसिनी
चार्वाङ्गेऽरुणचोलिनी मुकुटिनी मौलौ भवानी वभौ ॥२४॥
ध्यायद्दीरमनस्विनी पदतले चन्द्रानने दासिनी
हस्ताग्रेषु महास्त्रिणी त्रिगुणिनी नेत्रोत्पलेषु त्रिषु ।
सर्वाङ्गेऽसितरूपिणी हृदि पुनर्वैशद्यसम्भारिणी
कंसध्वंसनशंसिनीशगृहिणी कैर्नेसि नैकक्षणम् ॥ २५ ॥
निर्यातेऽपि पयोधरे घनमयं व्योम त्विषा कुर्वती

विश्रान्तास्वपि चञ्चलासु सतदिद्धासा विभूषावलेः ।

एकेन्दोर्विरहेऽपि पूर्णविद्युना चक्रेण विद्योनिता

नैरन्त्येऽपि निरन्तरं दिविषदां हृन्दैवमौ पार्वती ॥ २६ ॥

नमःजम्भारादिस्तुतिमुखरिताम्भोरुहजनुः—

पतन्मृद्धावद्धाञ्जलिद्रुतवहाम्भःपनितनु ।

घृताचीसघ्रीचीगणकृतममीचीननटनं

चमौ व्योम स्वर्गादधिकमपि दुर्गाहितपदम् ॥ २७ ॥

किमपरमाहो महीलोकेऽनस्रयोदशलोकवासिभिरेव काम-
चारिमिरासिपेवे नभःप्रताली । मूर्च्छोर्करपि निजरूपणि तेषामेव
रथदर्पणार्पणानि सभूचक्राण्यदृश्यन्तेति चतुर्दशमुवनमपमभूदेव
तत्क्षणं व्योम । तदिदं चरणरजस्रोपपादितकोटिकोटिमहा-
ण्डघटनायानापूर्वं मन्यते मुनिभिः ।

घनेशः कीनाशो नयनपथलेशोदयकृते

कृतपादसिष्यं पदयुगदिदृक्षाकुलमती ।

परिभ्रामं भ्रामं गमितवद्भुयामं व्यचरतां

न लेभाते भाते नमसि पुरजाते न तदपि ॥ २८ ॥

सरसोयक्षोदुग्रहनिवहगन्धर्वपरिप-

त्स्वयम्भूजम्भारिप्रणुतचरणाम्भोरुहयुगाम् ।

स तां दृष्ट्वा कंसो विगलदवतंसश्रुति मृदु-

र्धुनानो मूर्द्धानं मनमि गणयामास त्रिपदम् ॥ २९ ॥

अथ भयमवधाय मोनभूषतेर्मगवती भूमद्रस्फुरदखिल-
सृष्टिस्थितिप्रलयकेलिरट्टादृहासमुखरिताकाशदिङ्मुखालिरमाप-

त सोपहासम् ।

मा मैषीः कस नासि त्वमिह स महिपो नो निशुम्भो न शुम्भो
नो वा त्व रक्तवीजो रणभुवि विजयी नापि चण्डो न मुण्डः॥
उदण्डो युद्धशौण्डः पुनरपि भविता कोऽपि शुम्भो निशुम्भः
संभुतिर्मे तदर्या व्रज(१)भुवि समभूतेऽभ्रकालः ॥ कालः ॥ ३० ॥

अथ सगणहंसहंसवाहनपुरुहूतहृष्यवाहनकालकौणपकुल-
पालवृणगन्धवाहनधनदमदेशानैरपि रथमण्डलमण्डनीकृतमणि-
मुकुरकोटिबिम्बस्वमतिविम्बकोटिकपटकलितकलेवरकदम्बैरनु-
गम्यमाना ससध्रीचीगणघृताचीरम्भोर्वशीवशीकृतनिखिलनिलोत्तमा-
मदनमशालसमदालसादिसुरवारसीमन्निनीवारदर्शितपरमहर्षितम-
हर्षिदेवदानवपक्षरक्षोमानवमतिनवनृत्यकृत्यकौशलारम्भा, अथ
गणताड्यमानपटुपटहकोटिडमहाडिण्डिमभूरिभरीगभीरदुन्दुभिवहु-
लललकीनिकरझरझरमुरजवेणुमर्दलध्वानमर्दिताखण्डवस्त्राण्डभा-
ण्डोदरातिमधुरगानगुणगर्वदुर्वारगन्धर्वगन्धर्ववदनगणगीयमानच-
रणाम्भोजमहिमपरम्परा रथनिकरनिकामवर्द्धमानमधुरमन्द्रतार-
तरध्वनिधोरणीभरितचतुर्दशभुवनावनीविध्यावनीधरमृषानं त्रि-
भुवनैकपुरमध्यप्रासादमित्राध्युवास नन्दिनी यशोदायाः ।

पद्मचमुद्यमं विन्ध्यो विधायाज्ञां दधे गुरोः ।

तदभूत्पार्वतीवाम गुर्वपीना हि सिद्धयः ॥ ३१ ॥

इतिश्रीगन्धिमिश्रकृतावानन्दकन्दचम्पूकाव्ये

द्वितीयोऽयमुल्लासः ॥ २ ॥

अथ तृतीय उल्लासः ।

अथ कुमारीमादायगच्छत्येव वसुदेवे परिणतशरदिन्दुमण्डलः
 क्रोडे क्रीडतीति स्वप्नमनुपश्यन्ती द्रुतमुपजातजागरा काचमन्वे-
 षमाणा काञ्चनमिव, कौपसलिलमनुगन्धेषमाणा गङ्गामवाहमिव,
 सा कोटतरुपर्ययमाना कल्पतरुमिव; शम्भुकमनुसन्दधाना दक्षि-
 णावर्त्तशङ्खमिव; इन्धनमनुधावमाना चन्दनमिव; कर्कन्धूफलम-
 न्विवच्छन्ती द्राक्षाफलमिव; कामपि धेनुं कामयमाना कामधनुमिव;
 कुटीरमभिकाङ्क्षन्ती महाप्रासादमिव, नीवारकणमनुचिन्तयन्ती
 तण्डुलराशिमिव; हृदयोन्धरमर्भाष्टयन्ती सुषेरुमिव; औषधमनुपा-
 र्गन्ती नैरुज्यमिव; नौकामाकारयन्ती स्रवन्तीपारमिव; अजमान-
 म् मृगयमाना महागजमिव, अन्धयाष्टिमुद्दिश्य यन्ती दिव्यदृ-
 ष्टिमिव, आनयन्नायाय पत्रमभिलिप्सन्ती दिव्यातपत्रमिव, अव-
 गाहनाय साराम्भोधिर्माहमाना सुधाम्भोधिमिव, लोष्टमनुचेष्ट-
 माना श्रेष्ठनिधिमिव, कम्पि कुमारं सुचिरमासाधिरुदयन्ती नि-
 गमनिगूढं हठान्निजाङ्गमधिरुदं हरिस्तुपलेभे व्रजेद्रसुन्दरी यशोदैव।

अथ सषष्टि समुत्तिष्ठन्त्या गृहान्तरालमनन्धकारमनुभव-
 न्त्याः सर्वाः निर्बचनीयाभिरामाभिरपि श्यामलाभिरभिभावयन्ती-
 मिरपि प्रदीपशोभाः, शोभमाने कपनीयकौमारवपुषि सुंदिनममात-
 मातकमलकोपकन्दरे सुचिरमुपोषितचञ्चरीकोव, परिणतसुधा-
 धामनि द्वाधीयोदिवसकठोरज्यैष्ठिनिष्ठुरारुणकाटिनपयूखहूयमाना
 चकोरीव, अकस्मादुपचितहैमभूषनि दारिद्रार्चित्तटाक्षरिव, अभिन-

वकलमकन्दलशालिनि केदारे क्षुधितकुरङ्गकिशोरीव, अतिरम-
णीयरामणीयलवणिमनि विषयावेशवशीकृतशेषुषीव, अधिकज-
रत्तरगौरिवागाधमुषापङ्कसंकटे हठेन निपतन्ती निर्ममज्ज गौर्य-
शोदायाः ।

स्वलोकमाकारयितुं रयेण चिरं विवसोरपि पक्ष्मलाक्ष्म्याः ।
मिथ परिज्ञाय द्वियेव वाणी नासीत्तदानीं बहिरास्पगेहात् ॥ १ ॥
समं तदा गोकुलचक्रमासीदुन्निद्रमाशीर्षतनुरुहेण ।
स्तन्येन पुण्यैकनिकेतनाया मुदस्रमापादचिरादजस्रम् ॥ २ ॥
नन्दारविन्दायतलोचनायाः पुरस्तनूजे सति जायमाने ।
सोदर्यभावाटिव बीक्षणार्थमभ्युरियसं तैरपि तत्तनूजैः ॥ ३ ॥
आनन्दकन्दे सति नन्दनेन्दौ ननन्द नन्दाम्बुधितरसवेने ।
मुदस्रयीर्चा बटुधे विशाला हृक्कूलमुल्लङ्घ्य च रहमैव ॥ ४ ॥
अन्तर्गते कर्णपथेन दूरात्सुतोऽजनीति ध्वनिसिद्धमन्त्रे ।
जाग्रत्तनूजालिमिपेण तस्य हृच्छलस्यजालानि बहिर्गतानि ॥ ५ ॥
आशंसते वंशवंसजन्म शार्फकुलोऽमूनददद् वजेन्द्रः ।
वसुनि दत्त्वा पुनराददेऽसौ तस्मात्स्वमूनोरवलोकनाय ॥ ६ ॥

पश्यन्नपि श्यामलधाम सूनोर्न रूपभेदं पुनरेष वेद ।
निःस्पन्ददृक्केवलशालभजीगञ्जी मुदासीदवशीकृतात्मा ॥ ७ ॥
प्राणैः सहात्मानमदत्त तस्मै तच्छ्यामधाम्नेस्ति वमु द्विजेभ्यः ।
वपुर्जडिन्ने प्रपदाय चेतो नन्दस्य नासीदय देयमेव ॥ ८ ॥

सर्वस्वानि ददे द्विजाय सहसा नन्दो महानन्दिता
विश्वानन्दिनि नन्दने पुनरघात्माणात्मनः सेन्द्रियान् ।

कर्मैचिद्विवशीकृतेन मनसा दाम्यत्ययाङ्गं दृढा—

दुदण्डायितमित्यमद्भजकुलैरात्याकुलैः सर्वतः ॥ ९ ॥

स्वलन्तमात्मानमयासिपन्तमन्यं च वासः स्वलदङ्गतोऽपि ।

पतद्गमद्वेष्वपर दहन्तमग्निं च किञ्चिद् विवेद नन्दः ॥ १० ॥

मनोऽपि नेतुं न मुनिः शशाक हविर्लवं ग्राहयितुं न होता

तमङ्कमारोप्य चिरं यशोदा स्नेहद्युतं स्तन्यमदत्त तस्मै ॥ ११ ॥

पङ्कापहारी हरिराविराम पङ्कान्न शङ्का किल काचिदेव ।

इतीव चक्रेऽखिलगोपचक्रं पङ्कैरनातङ्ककुतूहलानि ॥ १२ ॥

द्रागेव दूरात्प्रति नन्दमुनौ पलायित पङ्कपरम्पराभिः ।

काश्मीरकर्पूरपटीरपूरक्षीरैरकारीति धरासु पङ्कः ॥ १३ ॥

इयं धरित्री हरिणा भवित्री परिच्युता निर्भरनापभारैः ।

विश्वासमस्या हृदि बल्लवेन्द्रो बध्नाति दध्ना स्म विधाय सेकम् १४

पङ्कापसाराय कथा मुरारेरास्ना विदूरे विदिते हि तस्मिन् ।

सत्सारयामास विगाढपङ्कं न गोकुले कः पदलीलयापि ॥ १५ ॥

शिशोरमुष्णामलकीर्तिपूर्णा स्यादेव भूर्नाम विना विलम्बैः ।

त्यपूरि सा गोकुलपूरितीव क्षीरोत्लसत्पाण्डुरकीर्तिपूरैः ॥ १६ ॥

भारापसाराय हरिर्मामां क्षीराम्बुधरेष्व समाजगाम ।

विजानती भूरिति सा वभूव पङ्कञ्चलक्षीरमयी क्षणेन ॥ १७ ॥

पात्रीकृत्य धरित्रीं चन्दनकर्पूरकुटुम्बैर्गोपाः ।

विदधुः पङ्कमहोत्सवमुत्साहानां च दुष्करं जगति ॥ १८ ॥

अतिमा(१) दमोदमचाभीरवहलकोलाहलपदरुलपहिलाकुल-

कौतुहलाकुलकलकलकलबहुलतरोल्ल(१)ल्लमलङ्गलाचारैः, अ-
तिमधुरमृदङ्गमर्दलविविधवर्षमानसुरमुनिमनुजपनोनुकूलकाहला-
कुलवलितकलध्वानधाराभिः, मुखरितदिङ्मुखमङ्गलाधानधुरी-

णासंख्येयशृङ्गनिध्वानैः, निर्धूतसुघनघना(२)घनानां घना-
नां घनाघौषैः, भृशमधरीकृतमधुमाधुरीकानां पीयूषादपि शिशि-
राणां सुविराणां च निस्वनप्रकरैः, अतिगम्भीरदुन्दुभीनामप्यद-
भ्रनिर्भरध्वनिभिरपि चण्डीशाद्रिगम्भीरगह्वरगर्भारब्धप्रतिध्व-
निमुखरचण्डिमहिण्डिमाडम्बरैरपि, रुचिरोच्चरितच्चर्चापि सा-
मसङ्कारकारिणामपि जपजर्जरितजञ्जपूकपूगयजुर्जागरूकाणाम-
पि यायजूकानां वदनोदरविहरदस्वर्वाथर्वगर्वदुर्वाराणामुर्वीगीर्वा-
णानामाशीर्वादिगीर्वाणैरपि दधिकर्दमसम्पर्दाखण्डपाण्डिना समु-
दयदुहडिण्डीरपिण्डपुण्डरीकखण्डपरिपाण्डरीभवल्लोलकल्लोलकु-
लकलकलनक्राचक्रादिकविविधयादोनादोद्धतदुग्धतोषेरनुकुर्वती
रूपं गोपानां वमतिरतीव मुदे हरेरुदेति स्म । सुविदितबहुमङ्गल-
महो महोत्सवपूर्वकं जातकर्मणादिककर्मणि निर्माणाभीरसार्वभौ-
मो बालकस्य लौकिकालौकिकरक्षामयाचक्रे ।

अशोककोकः कमलाभिनन्दनः प्रभातभास्वानिव नन्दनन्दनः ।
क्षणे क्षणे लक्ष्यविलक्षणक्रमो ननन्द सोऽनन्तरुचिस्तमःरूपः ॥ १९ ॥
सुरक्षणाक्षीणविलासवल्लवः सुशोणशोभाधरनव्यपल्लवः ।
दिने दिनेऽशोभत तुङ्गमङ्गलः सुरमदुमस्पेव नवीनकन्दलः ॥ २० ॥

(१) उल्लूध्वनिमङ्गलाचारः साम्प्रतं वङ्गदेशे प्रसिद्धः ।

(२) घनाघनः=अन्योन्यसंघटनः ।

श्रुतिस्मृतिशालितविश्वदूषणः समरैरगोरोचनलेशभूषणः ।
 स चीनपीतांशुकरज्यदङ्गतो रराज राजेव नवोदयं गतः ॥२१॥
 निशासु सन्ध्यासु दिनेषु यत्रतः स पश्यतामभ्यधिकं च रत्रतः
 ऋषेरगम्यो ध्वजवासशालिनां जगाम चक्षुर्मयतां विलासिनाम् ॥२२॥
 स रोहिणीगर्भकृतावरोहणः सरोहिणीशद्युतिरीशमेहनः ।
 दधच्छिषैरावतकालभक्रमं भुवीह केपां विदधे नभभ्रमम् ॥२३॥
 दिनेषु गच्छसु कियत्सु मत्सरान्मनोदधर्द्धीपणभूतिमञ्जरात् ।
 स पूत(१)नां प्रैषयदुग्रशासनस्तयोस्तपोपाश्रितनाशवासनः ॥२४॥
 यमस्य दूतीष तमस्विनं जनं वयोवसाने रुगिवाङ्मनञ्जनम् ।
 समागता सापुरि नन्दसुन्दरीसुतं चिकिर्षुस्तमसौ व्यसुन्दरी ॥२५॥
 अनिन्द्यमान्धं दधती गमे खला नितम्बावेम्बाहिनहेममेखला ।
 समुल्लसत्कुण्डलमण्डलश्रुतिः सुचारुशोभाखिलभीमतिश्रुतिः ॥२६॥
 मृगेन्द्रमध्या मृगशावकेक्षणा सहारकण्ठी सरसा वकेक्षणा ।
 तनुविषा गञ्जितमञ्जुरोचना मुखेन्दुसौन्दर्यजगद्विरोचना ॥२७॥
 दुकूलवल्लीपरिणद्धविग्रहा वकी त्रिलोकीप्रयितोप्रविग्रहा ।
 समालपघम्भिल्लसमृद्धसौरभा ललाटसिन्दूरविमूढसौरभा ॥२८॥
 हरेरसुग्राभकुवासनामिता सकालकूटस्तनभारनामिता ।
 निगूढनक्रैव कृता तरङ्गिणी विगाढमायाघटनातिरङ्गिणी ॥२९॥
 निळीनशार्दूलमिवोपकाननं प्रकाशयन्ती ललितालकाननम् ।
 स्वनं दधाना विषमेवकाननं ग्रहीतुकामा दनुजान्तकाननम् ॥३०॥
 जगाम नन्दस्य ततो निकेतनं लसत्त्रिलोकीगृहजैत्रकेतनम् ।

उवाच वाचा मधुमाधुरीमुवा रुचा तिरोभूय रदस्य मौक्तिम् ३१.
 मुदे यशोदे तनयो नयोत्तमे न कस्य मेवाधिकमेवकोदयः ।
 विरेण जातश्चरमे वयस्यहो महोदयं विन्दतु नन्दतु श्रिया ॥३२॥
 भस्मभूषितमिवानलपिण्डं कोपगूढमिव सायकखण्डम् ।
 सा ददर्श समदर्शियशोदाक्रोडशायिनमशङ्ककिशोरम् ॥ ३३ ॥
 एहि वत्स मुखमञ्जुदर्पणं द्रष्टुमुत्सववहं समुत्तमे ।
 इत्युदीर्य निजपाणिपल्लवं बल्लवेन्द्रगृहिणीपुरो दधे । ३४ ॥
 आशिषं कुलपुरान्ध्रि विधेहि श्रीपदं शिरामि साधु निधेहि ।
 एतया सह गिरैव विशङ्का स्वाङ्गतः शिष्टमदत्त तदङ्गे ॥ ३५ ॥
 दन्दशूकमिव दामशङ्कया बह्मिकूटमिव हाटकाशया ।
 चन्द्रहासमिव कन्दलीधिया नन्दशावकमदत्त सा वकी ३६॥
 कालकूटमिव सा मृगनाभीभानतो हरिमिवैणमानतः ।
 भीमवज्रमिव पद्मशुद्धितस्तं वभार विभुषणमोहतः ॥ ३७ ॥
 वामपाणिधृतमूर्धनिवद्धस्वस्तिकासतमपद्यत तदङ्गे ।
 कञ्चुर्लीं च समुदस्य कुचाग्र दक्षिणेन च करेण चर्क्य ३८
 कम्पमानभुवनत्रयमन्तःशोचमानमुनिदेवमशङ्का ।
 वामचूचुकमद्यत पुरारेर्वन्धुजीवमधुराधराबिम्बे ॥ ३९ ॥
 इषामचूचुकमतीव चकास श्रीधराधरपुटेऽरुणभासि ।
 बन्धुजीवकुसुमोदरमज्जच्चञ्चरीक इव कंचन कालम् ॥४०॥
 मन्दमन्दचलद्वपदपाणिस्पन्दमानमधुराधरविम्बम् ।
 प्राणपञ्चकमर्पयदीशः प्राणपञ्चकमिललत्पवसास्याः ॥४१॥
 बहिर्दीपनकृते हरिरुग्रहमाभुजामशनमारभमाणः ।

पद्मीमिव जयाम म वक्ष्याः प्राणपञ्चरूपयोगमपद्रुम् ॥४३॥

कालकूटकवलेन मुरारेदुःमहो जटवरदिग्दीपि ।

इत्यनिस्तुषित एव तदीयप्राणपञ्चकमपि प्रमुखादान ॥४४॥

कालकूटमस्तिर्लरविषहं पृथनापि निम्बिर्लरविषदा ।

मौहृडादिति तथा नह मेजे कैटमारिजटरं विषहटः ॥४५॥

कालकूटगलान्च गरीयो वेत्ति वैमदममौ स्वमहिम्नः ।

तत्पथेन तदनु दृढमित्यं केशचोदरदग्ं विजगाहे ॥ ४६ ॥

या व्यपत्त दधनी हरिमङ्गं मोक्षमाशु कुचकञ्जुलिकायाः ।

मान्ममोक्षमहरोक्ष विचित्र वस्तुशक्तिरपरैव जगन्धाम् ॥४६॥

अथ पञ्चप्राणानुगतमायाप्रपञ्चं मा पिब मा पिबेति दृढ
मुञ्चेति कोशन्त्याः, आन्दीलितमुजदण्डवाण्डिमपुण्डरीकनयन-
मुत्तिष्ठन्त्याः, आम्फालस्फुरदुरुचरणनिषान्धमानपानमवनम-
हीरुहयोग्णीकं कंसं प्रति चरितमिदमाशंसदिव मार्त्तनादप्यात्त-
मुन्वरमुन्वमावर्त्तमाननयनमपिणं कन्धिरभूमिचक्रमाक्रान्तबहुक्रो-
शपर्यन्तमन्यन्तमपद्रुमतीव पीवरं वपुस्पतदन्वर्बुध्वाधरामोह इव ।

अनन्तरमम्पाः पयोधरपारावाग्मुम्यध पयो गरलं पञ्च-
प्राणामिधानपञ्चदुमानपि तत्तन्निद्रयं चामृतं च सुमाहृत्य मू-
र्यैव मनमि विचार्ये धूर्जटिना विषमन्यदा गृहीतममृतं पुन-
रमृतं कृतशर्मरपि न प्राप्तमेव इति केवलममृतममृतकृदोद-
वार्ये तस्यै दत्त्वा मकलपन्यन्त्रमेवादत्त दैत्यकुलारातिः ।

यत्तेऽद्याऽपि हरः कण्ठे हरिरादत्त यत्रतः ।

दत्त्वामृतमहो वक्ष्ये विषं स्वाहमृतादिव ॥ ४७ ॥

निष्पतन्त्याः पृथिव्यां तु मुखमासीदनाट्टनम् ।

दैत्यमाणपषाणार्थमिव द्वारमनर्गलम् ॥ ४८ ॥

घनयोः स्तनयोरन्तरशोभत नृकेसरी ।

केसरीष्वयशोमुक्तां जिघृक्षुः करिकुम्भयोः ॥ ४९ ॥

लम्बमानस्य हारस्य पूतनोरस्यवस्थितः ।

लोकैरतरलोप्येकतरलोऽमीयत क्षणम् ५० ॥

अथ सम्भ्रमाकुलचित्ताभिराभीरीभिरसम्भ्रममेव शयान-
स्तदुरसि शपेन स्वमेङ्क्यानीयताचिरेणैव । तदनु ब्राह्मणानाहू-
य भूपतो भूयांस्येव भावकोद्भावीनि कर्माणि भावयामासु-
रामीराः । ग्रहानुग्रहनिर्वादिनोऽपि होमानारेभिरे याज्ञिकाः ।
केचन महासद्राभिषेकमनेकधा बुधा विदधुः । केचन मन्त्राणा-
मेव जापं चक्रिरे महामान्त्रिकाः । केचन बहुशीर्वादानेव विते-
निरे सुधिषः । केचन यशोदानन्दयोः पुण्यातिशयं वर्णयन्ति
स्म महात्मानः ।

अथ पूतनाया हरिपरिपीतस्तन्यतया परिपूतमेव तत्क(१)
टं नातिनिकटदेशे कठिनकुठारादिना खण्डखण्डीकृतं संवर्ध
ज्वालयाञ्चक्रिरे गोषाः । यदृधूमादपि जगदपि सौरभगौरधेण
सुरमि कुर्वन्तो मलयजागरुकाश्मरिस्कस्तूरिकापूरकर्पूरकुसुमालि-
सौरभपाणि परिभवन्ति स्म बहुकालम् । कंसोऽपीति पूतनाच-
रितमाकर्ण्य विवर्णवदनो महापात्रपरम्परामाहूय मन्त्रानेव स-
न्ततं तेने ।

(१) तमाहूय तृणावर्त्तमनावर्त्तितशासनः ।
 गोकुलं व्याकुलीकर्त्तुमादिदेश विशेषतः ॥ ५१ ॥
 आज्ञां शिरसि राज्ञां च प्रज्ञां स विरही बहन् ।
 बाहुमास्फोटयामास मुखरीकृतदिङ्मुखम् ॥ ५२ ॥
 अभिवाद्य महीपालमराळमतिभीषणः ।
 प्राह प्राह्णिम विश्वानि गोकुलं कियदाकुलम् ॥ ५३ ॥
 ततश्चलितवानतिप्रबलचक्रवाकाकृति-
 दिंतिप्रथितदंशभूर्मुदितकंसभूमीपतिः ।
 भ्रमिभ्रमितमूषरं त्रुटितभूरिभूर्मारुहं
 नमस्सिपिपतदृष्टं घराणिचक्रगूढग्रहम् ॥ ५४ ॥ . .
 तरङ्गतरलीभवत्तनुतरीतुलं गोकुलं
 समाकुलितगोकुलं क्षुपितसर्वगोगोकुलम् ।
 प्रचण्डपटुचक्रमोञ्जलितरेणु सद्धारुण-
 श्चकार चकितं जगत्तिमिरवर्षिवर्षोदयम् ॥ ५५ ॥
 हरिमुग्धमहोविद्धमध्यया धूलिधारया ।
 प्रयागं वर्त्तयामास तृणावर्त्तो रयादिवि ॥ ५६ ॥
 दधज्ज्वलदमुन्दरं मुरहरं तु चक्रान्तरे
 सविभ्रममसम्भ्रमो भुवि दिवि भ्रमन्भ्रामयन् ।
 अशोमत यशोमरैरदह चक्रवातासुरः ।
 कुलाळ इव केलिना कलितकाचकुम्भभ्रमिः ॥ ५७ ॥
 तृणावर्त्तमहावर्त्तसमावर्त्तितविग्रहः ।

स मायाचक्रविभ्रान्तवेदनां वेद माघवः ॥ ५८ ॥

कलापकुसुमस्त्रिपं परमपूरुषं तं दध-

न्महो भसितभूति चेद्भ्रमति चक्रवातासुरः ।

तदा कृतसानेद्रदृक्कमलगोकुलश्रीकुलः

शशीव दिवसोदरे मृशमदीपि सीमोपरि ॥ ५९ ॥

हर इव कण्ठेकालः कण्ठे कालस्त्रिपं दधत्पुरुषम् ।

भृतभूतिचक्रवातस्तेनाघ्रातः स एष सञ्जातः ॥ ६० ॥

एवंविधभाविबिधेर्विहितमखिलं खमिव, विस्तारितनिखिल-
स्वस्तिकस्तूरिकानेपथ्यमिव, भाविनीलाम्बरनीलाम्बरैकखण्ड-
मण्डितकण्ठाभिख्यां प्रख्यापयन्निव, अतिचिकणैकमहानीलर-
त्नमिव, यत्नतो व्रजरत्नाकरदेवतारत्नं कलितकलापकुसुमसुकु-
मारकोमलाकारं नन्दकुमारं दधदेव तत्सङ्गादुपचितनिरवद्यवैशद्य-
मिव, चिरादेव भाविमोक्षतया प्रादुर्भूतसर्वगुणव्रजनगरीकरीपभू-
तिमादाय पाण्डरीभूतो बहुबेलमेव दिवि भुवि च चक्रवच्चक्रवाता-
सुरो बभ्राम ।

तं चर्क्य चिराच्चक्री चक्रीकृतभुजद्वयम् ।

अकुण्ठमहिमा कण्ठे कण्ठीरव इव द्विपम् ॥ ६१ ॥

निपतन्नप्यधो दैत्यः सकलोपर्यरोचत ।

कृष्णस्पर्शमणिस्पर्शादिसुरोऽपि सुरोऽभवत् ॥ ६२ ॥

असौ हरिपरीरम्भरसं वदे महासुरः ।

कण्ठग्राहिणि वैकुण्ठे यदकुण्ठो ददावमून ॥ ६३ ॥

अथ विश्वम्भरामारसम्भारपरिभूयमानो वितीर्णमाणो गो-

कुलभूमावेव प्राणपणशृङ्गीतमितीव वैकुण्ठाकुण्ठमहिममहानील-
रत्न कण्ठे दधदेव नभोदेशात्परिचर्त्यापतत् तृणानर्त्तो नाम महा-
दनुजः । हरिरपि तस्मिन्दत्तप्राणेषुपि प्राणाः प्राप्ताः पुनरपि कि-
मपि प्राप्तव्यमित्याशयेनेवादत्तत्तत्कण्ठस्तदुरसि कालसर्पकिशोर
इव बल्लवैर्ददशे । सदङ्गुशायी मायी शिशुरमौ महामहीधरोत्तर-
विहारी करिकलभ इव, अभिनवजलदकदम्ब इव, देवैरपि दू-
राददृश्यतेव बहुकालम् ।

अथ कदाचिदेकदा हरिजन्मसंयोगजनितात्तानिकमहामहो-
त्सवकर्मणि शर्मनिकरनिरन्तरीकृतनिखिलकर्मणि समुदयनि-
वार्यनौर्यधिकमकरे समवेतानामखिलयोषपोषाणामविश्ल-
वर्द्धमानवहलकौतूहलकोलाहलानां समुचितरचनार्यमाह्वय-
यशोदया विस्तारितसमस्तस्वस्त्ययनमधस्तादेव शकटस्यास्व-
तशयनीये कपटनिद्रया मुद्रितार्द्धनयनमाहितयोरोचनैकतिलकं
कुलतिलकं सेवेश्य प्रस्थितं कापि ।

अर्द्धोदलसदवस्थायमर्द्धोदश्चदिनद्युति ।

वपुर्मायाशिशोरासीदर्द्धकालीश्वराकृति ॥ ६३ ॥

मत्पद्मशकटमङ्गरङ्गाविर्भूतया प्रभूतया रूपेन मनाह्मिज्जदर्क-
कर्कशरुचा मुचारुदवकोणमाक्रम्योज्जामरितो मानुषकिशोरानुकृतिं
वितन्वानः किञ्चित्कुञ्चितदृष्टिपटुकुटिलीकृतभूपुटसृष्टलघुनृम्भा-
रम्भाविकसदर्द्धवदनाम्भोजं मुहुरामोदितघटितघनालमस्फुटितघ-
नाघनसन्निभापघनं मृदुतरतल्पललानल्यनिर्मज्जनाभिन्वप्यमान-
किङ्किणीममुखविभूषणाङ्गपरम्परं मन्दं मन्दं मृदुकरचरणारविन्द-

मुत्क्षिपन्नेव स्तन्यार्थी चक्रन्द नन्दनन्दनो बहुकालम् । तत्क्ष-
णजनितबुभुक्षयोत्क्षिप्तकरचरणमाक्रन्दतो नन्दनन्दनस्य ध्वज-
वज्राङ्कुशकुशेयपाङ्कपद्पङ्कजाभिघातेन विघटितपटुचक्रकूबराद्यवय-
वमुद्धातिनहाटिकादिपाजनजनितझणझणाकारपूरिताशेषदिग्भा-
गं घुटितघटपटीघटाविघटनाविर्भूतारावस्फुटितपुरपरम्परानरा-
दिकर्णबाहे निपतितपाचिरेण परिहृत्य श(१)कटेन ।

आक्रन्दितमिवाकर्ण्य कर्णापतदृशो हरेः ।

(२) अनसा पतितं व्यग्रमनसा तरसा भुवि ॥ ६४ ॥

यादेवेन्द्रपदस्पर्शादवसायितचेनसा ।

अनसा न नसा नूनमशायि तरसा भुवि ॥ ६५ ॥

शिशूभूय परं ब्रह्म पुनर्दुग्धाय रोदिनि ।

समुत्पतितमिलेव चमत्कारैरिवानमा ॥ ६६ ॥

हरेः परमनोभङ्गैर्मनोभङ्गः परस्य च ।

क्रियद्दिनं पदाम्भोजसिम्मानस्त्वेन भण्यते ॥ ६७ ॥

जाता क्षुधा बलवती सविधे न माता

तातादिकं च न च कश्चिदधालुलोचे ।

चक्रन्द मन्दमश्रुणोश्च च कश्चनेति

वालः क्रुधा शकटमेव पदा वभञ्ज ॥ ६८ ॥

कचिदपि समये ब्रजेन्द्रसुन्दरीत्रिभुवनसौन्दर्यपर्याप्त्यधिक-
रणमनादिमनन्तमखिलार्दि सुतपाधायाङ्गे निरातङ्गेन मनसा

(१) शकटासुरकथा भा० १० स्क० ७ अध्याये ।

(२) अनसा=शकटेन ।

मृशादशाक्षिनी स्तन्यपरिपानकृतावधानमुपलालयन्ती व(१)प्रे-
ति, पितरिति, जनकेति, तासेति, धनजनसकलमम्पदिति, वि-
पदनयनधुरन्धरेति, धान्यवेति, जीवेति, जीवनमुखेति, सुप्त-
निधानेति, गुणनिष्ठ इति, वस्तेति, चन्द्रवदनेति, नन्दनेति,
नन्दहृदयानन्दनेति, ईश्वरेति, स्वामिन्निति चक्षुरिति, अन्धक-
गुहेति, मन इत्यात्मन्निति, निन्द्रां याहीति, मधुमाधुरीधुरीणया
पाचा करकोमलकमलाभिमर्शनेन जानुद्रवविधूननेन शनैः शनै-
र्मुद्रितार्द्धनयनपद्मं निद्रामनुभवतो व्याचाननमुत्तानशापिनः शिशो-
राननमुदितमुदक्षुमेदुरमुखमोसितुमारंभे ।

तत्रान्तरे पुनरेकाकिनीपेव जननीमवलोक्य प्रैल्लोउपवै-
भवमात्मकृत्तिनिक्षिप्तमघटनघटनापटीपत्तीं प्रपञ्च्य तामसीं
तामसीमपापामातिनिद्रानुकुलां मातुर्वचनालीमिव सफलीकु-
र्वन्सर्वं तदवस्थ एव मात्रे(२) दर्शयामास ।

सापि कचिदिन्द्रं कचिदिन्द्रं क च सिन्धुं क च वन्धुं कचि-
दपि विन्ध्यमन्दरमेढ्रकैलासगलयमुखावनीधरं कुत्रापि सुरनर-
किन्नरसिद्धविद्याधरस्यसुरसोनसत्रग्रहचक्रं किमपरमखिलं जग-
देव वितस्तिमात्रविस्तारभाजो बालस्य गर्भकदेशे विवर्त्तमान-
मालक्ष्य किमेदमिति सम्भ्रमाच्चक्षुषी पिदधे निजमोहमेव मेने
यशोदा ।

अत एव केचन पुनरिदमादिकैतवपरम्पराः कैटमारातरव-

(१) 'यद्यस्तासे पुमान्' इति मेदिनी ।

(२) पिदधकपद्मदर्शनकथा भा० १० स्कं० ७ लघ्याये ।

धायैवमभिदधते सुधियः ।

क्रोडारूढो निर्पाय स्तनरसमलसाम्भूय निद्रामुपेत्य
व्यातेने मातृमोहं कपटघटनया यद्भवान्कैटभारे ।

आजन्माजिह्वधर्मस्तुतिमुखरमुखव्रह्मणो मूढभावं
तद्गोपीनां च तादृक् त्वयि पुनरियता योगिनः सावधानाः ६९
अतल्पे तल्पे वा स्वपिति न विकल्पं वितनुते
मृदं माध्वीकं वा ग्रसति रसभेदं न मनुते ।

अमित्रं मित्रं वा स्पृशतु जनमात्रं मदयते

शिशोस्तरवज्ञानादधिकसुखदा नाम शिशुता ॥ ७० ॥

क्षणं जनन्या जनकस्य च क्षणं कृतक्षणं वक्षसि निर्ममञ्ज सः ।

सद्योपहासस्फुरद्विजाननो ममञ्जतुस्तौ सुखतोयधौ पुनः ॥ ७१ ॥

हुताशमत्रासमघत्त पाणिना मुजङ्गमादत्त ॥ रङ्गमानसः ।

निषार्यमाणोऽपि जनैः कृतेक्षणैर्न वीरता शैशवसाम्यमश्नुति ॥ ७२ ॥

रजो विभूषा परिधा दिगम्बरं धरैव शय्या हसितं च भाषितम् ।

उपेतमात्रस्य सुखार्पणं क्रिया मुराद्विषाकारि शिशुत्वसंपदि ॥ ७३ ॥

हरिदम्बरो वदनवादनमियो गणपालकार्मगिरिजातकौतुकः ।

हरिरर्भकोऽपि गृहिणां महेश्वरो बलभूतिदर्शितशरीरसौभगः ॥ ७४ ॥

अलकाकुलालिकमनोऽमिनन्दनः शिशुराननन्द भुवि नन्दनन्दनः ।

उरसा प्रधाणरभसप्रयासभाग्धनसारपङ्कपरिसंकुलाकृतिः ॥ ७५ ॥

कृतचूडकृति गृह्णतोऽभिधानं पितुरग्राहितहस्तयोः प्रयातुम् ।

चलद्दधितमोषशम्पदीहे कति कैशोरवशो नृकेसरीह ॥ ७६ ॥

भुवि लुठचरणं करजानुना कणितघर्वरनूपुरकिङ्किणि ।

स जननीजनकोत्सवमावहंश्चलितुमैच्छदगच्छदवत्सरः ॥ ७७ ॥

स्खलन्नपि पुनःपुनः परमयत्रतो जानुनी

निधाय धरणीतले करतले च कौतूहली ।

हसन्मुखमुरस्थलीतरलतारहारं हरि-

त्रैजन्नहरदन्तरादहरहर्त्रैजानां मनः ॥ ७८ ॥

यन्नामापारसंसारपारावारमतीतरत् ।

शङ्कते स करालम्बी तरीतुं पितुरङ्गणम् ॥ ७९ ॥

आश्वासमिव कुर्वाणो मग्ना एव यद्दृढः ।

महीपृष्ठेऽर्पयत्पाणी जानुभ्यामनुसंचरन् ॥ ८० ॥

चलत्कनकमेखला कलकलाभिरामा कण-

त्कराग्रमणिकङ्कणा तरलहेमहारा हृदि ॥

उदीरितहरिक्रियागुणरुचेर्यशोदा स्वयं

ममन्थ दधि मन्यरं, मुरजिद(१)इति प्राङ्गणे ॥ ८१ ॥

श्रोणीकूले दुकूलं तदुपरि रमनां कण्ठपालां च कण्ठे

घम्मिले मल्लिकायाः स्रजमृत्तमित्रयोः कञ्जुलीं चादधाना ।

शिञ्जन्मञ्जरिमञ्जन्मणिवलयकरं सा दधि श्रद्धधाना

मन्दं मन्दं ममन्थ त्रजशतिनगरश्रीर्यशोदा यशोदा ॥ ८२ ॥

वारं वारमुपैति मन्यनविधौ मन्यान्तिके माघवो

मातुः कर्पति चोलमञ्जति हम्नमन्यानमालम्बते ॥

स्तन्यं प्रार्थयते पिवत्यपि करैर्हैयंगवीनं दधद्-

मुक्ते चेति निरीक्ष्य नन्दशृङ्गिणी मग्ना मुदम्भोनिधौ ॥ ८३ ॥

कराभ्यां जानुभ्यामुपचितकिणाभ्यां लघुचल

न्सपङ्कालङ्कारो हरिरलिकलम्बालम्बकुलः ॥

जनन्या नानेति स्तनितजनितानन्दलहरी-

परीवाहप्रायःस्मितरुचि ममज्जोरसि मुहुः ॥ ८४ ॥

एकदा यदुमणिः सुधातुरस्तन्यमेव जननीमयाचन ।

सापि चारु परिचुम्ब्य तन्मुखं दातुमारभत दुःखमात्मनः ॥ ८५ ॥

गौरसे मयि रसा रसायने बल्लवीस्तनरसस्तु पीयते ।

क्षीरसिन्धुपतिनेति मत्सरादुत्ससार सहसानले पयः ॥ ८६ ॥

अर्धपीतमपहाय माधवं दुग्धरक्षणकृते दधाव सा ।

मार्थयज्ञद्वह तामनुव्रजन्तोऽग्रतो दधिघटीमुदैक्षत ॥ ८७ ॥

सातङ्कटाष्टि जननीपथमीक्षमाणा

द्वाभ्यां दधीनि वदने च ददत्काराभ्याम् ।

तद्गौरसस्य दहनोत्पतनव्रतानि

तानीव कैटभरिपुः सफलीचकार ॥ ८८ ॥

स खलु मनुजकैशोरमनुकुर्वाणो नानोपायेन मतिवदश-
नाङ्गुरार्द्धदशनबद्धमुष्टिकरकमलचपेटापातनधरणितलाभिघर्षणा-
दिना दधिभाण्डमखण्डमभिखण्ड्य निजतुण्डे किमपि निक्षिप्य
दशमुण्डखण्डनधुरन्धरावनारसमुचितपारिचर्याचण्डाधारचतुरतरु-
मृगानुस्मरणेन तत्किशोरमण्डलाय पुण्डरीकपरिपाण्डरं खण्ड-
मण्डितमुपकल्पानलकठिनममण्डं दधि खण्डखण्डशो दत्त्वा लि-
प्त्वा च धरणितलमनेनानेकधा निधाय च धावमानबलिभुजा-
मग्रतो भयचकितमनाः प्रपलाप्य साज्यदधितुन्दविन्दुभिः कु-

न्दतुन्दिलविमलमुक्ताफलपरम्परातिमुन्दरकरवदनारविन्दोदरो
यमलाजुनपद्ममहीरुहभङ्गयात्रामङ्गलमिवाङ्गीकृत्य विजनानिहितो
दूरवलदण्डपण्डनीभूय तस्थौ ।

अथ सुल्लिकामस्तकस्यापितस्थालीमध्यस्थितमुग्धदुग्धम-
भिरक्ष्य दधिभाण्डागारे दधिभाण्डमभिखण्डितमालक्ष्पाळक्ष्य
च तत्र तनमयनया कुण्डितकण्ठनालमरालतरालकनिकरसंकुला-
लिकमाशङ्काचकितविलोकितं दधिकर्दमसंमर्दीकृतविग्रहं कवलित-
मृणालशकलतदखण्डमण्डितकरिकलममिवावलोकते स्म सविस्म-
यमनाः पुष्पपरिषर्कं व्रजेन्द्रकुलपुरुन्त्री ।

अथ बल्लवी निजात्मजतत्त्वानभिज्ञतया चतुर्णामपि चा-
म्नायानामगोचरमविषयमपि योगीन्द्राणां योगनिर्मलीकृतमन-
सामनारोध्यमपि त्रयाणामेव गुणानां स्वेच्छामयमजरमजन्मा-
नमुपचितनिखिलशर्माणमात्मनो यर्माणं कृतमकलनिर्माणमा-
करं धाम्नां परमास्पदं पहिम्नामतिभूम्नामेकाधिकरणमहर्निश-
मपि साम्नामिगीतं नाम्ना कर्मणा वर्मणा चानन्तं मायागुण-
बन्धयन्त्रितनिखिलममायाखिलबन्धुदाम्ना बद्धुं मनो दधे मृदा ।

अथ बन्धनाय(१) गोप्या ये ये गुणाः सपानीयन्ते त एव
तन्मायागुणगरिम्णा परिमवं प्राप्नुवन्त इव लघिमानमनुमज-
न्तीति शतधा, सहस्रधा आनीतैरपि न्यूनैरेवाभवद्भिर्नाशक्यत
वहुं गीर्वाणसिन्धुरः कुतुकी ।

गुणौघाहरणं गोप्या गुणौघहरणं हरेः ।

द्वयमेव द्वयोरासीदेकदा परमदुमुतम् ॥ ८९ ॥

इदमवसरमवकलय्य लज्जयन्निव हामयन्निव सरसवादम-
वादी [नारदः] प्रभुवरवतन्वकोविदो भक्तकौतूहली दूरस्थितोऽपि
सविध इव सर्वान्निर्यामिनमानन्दघनमपघनग्लपितघनाघनं परितः ।

सररीकुरु वैकुण्ठकण्ठीरव निजं गुणम् ।

किमद्वीकुरुषे दम्भमारम्भे गुणसम्पदः ॥ ९० ॥

त्वया वद्धमिदं विश्वमनया न्वं निबध्यसे ।

सहस्वानुचितं नैव गोविन्द ! गुणबन्धनम् ॥ ९१ ॥

गुणैर्विभ्वं निबध्नासि गुणैरेव निबध्यसे ।

नन्दनन्दन माक्रन्द स्वकर्माशीहि पुरुषः ॥ ९२ ॥

प्रसवदैर्वालितं कचैर्विगलितं धम्मिल्लमालयैश्च्युतं

हारैश्च झुटितं वलैर्विघटितं छिन्नं च काञ्चीगुणैः ॥

श्रान्त्यैवोपचितं श्रियाप्यपचितं दामानुसन्धानतो

घावन्त्वा हरिमातुरातुरदशैवासीदमीमोदया ॥ ९३ ॥

अथ परमदयामपार्द्रमानसो बहुशो विलोक्य जननीव्यामो-
हानपहाय गुणहानमाधामपञ्चं निखिलश्रुतीरपि वितथीकुर्वाणो
भगवान् निर्गुणोऽपि गुणबन्धनमेवोररीचक्रे ।

करुणाम्भोनिघेरासीदहो कारुण्यकौशलम् ।

कर्मबन्धञ्छिदे तर्वोररीचक्रे स्वबन्धनम् ॥ ९४ ॥

जितानेकगुणोप्येकगुणसन्नद्धमध्यमः ।

अशोभत स वैकुण्ठनवकण्ठीरवो भुवि ॥ ९५ ॥

वशीकरणसामग्रीं यशोदा वेद नापरः ।

ययोलूखलदापभ्यापभ्यानापि वशे हरिः ॥ ९६ ॥

एतादृशि समये हरी रभसाविशेषविज्ञोप्यज्ञ इव सकुतुकपा-
त्पनो मनः प्रत्याह—

अभूत्पुरो भूतल एव कुण्ठो वैकुण्ठकण्ठारव एव दाम्ना ।

मनो मनोराज्यामिदं मदीयं जयादिदानीमनुभाव धर्तुम् ॥९७॥

यशोदा पुनरुलूखले नरकेसरिणमभिनष्ट दाम्ना, महाके-
सरिणमिव लतातन्तुना, स्वयं तु भवनान्तरगाहकैकान्तं
परिश्रान्ता ।

नासाग्रे निहिताङ्गुलीकिसलयः कापि स्वयम्भूरभू-

जम्भारिः क्व च मूढभावमपजत्संदष्टनिहाश्चलः ॥

प्रज्ञाद्याः कचिदापिरे दिगधिषा द्रागेव निदादशां

तभ्युर्व्योमनि के न दुःस्थिताधियो लेखास्तु लेखा इव ॥९८॥

व्यापारं विजहावर्हतिरपि व्यामोहमन्तर्बह-

न्वातो व्यस्मरदेव विस्मयवशात्स्वाभाविकीं स्वां गतिम् ॥

वद्धे गाढमुलूखले मधुरिपौ तद्वैर्यमासीन्मह-

द्यद्वीर्वाणगणा न पेतुरवनावन्तश्चपत्कारतः ॥ ९९ ॥

दामोलूखलबध्नयन्त्रितमहो रूपं परब्रह्मणः

कुर्वाणं पुरतः किमित्यभिलषन्योगं जहौ योगिराट् ।

सन्देहप्रशयाय निर्गुणमिति प्रख्यातवत्यशिरं

सत्रीदा श्रुतयो निगूढगतयः प्रैक्षन्त साक्षादपि ॥ १०० ॥

वारम्बारमुदीक्ष्य दिक्षु चकितं मातुर्भयान्नारद-

व्याहारं सफलोचिकीर्पुर्वनौ धर्पन्करौ जानुनौ ॥

मञ्जीरध्वनिकिङ्किणीध्वनिमनोहारी महोदुखलं
कर्षन्दामनिबद्धमध्वविरही तर्वोरगादन्तरम् ॥ १०१ ॥

नन्दं च नन्दगृहिणीं च युवा निनिन्दुः

के वा न वीक्ष्य तमुदुखलदापबद्धम् ॥

द्वौ चक्रतुः समुचितं प्रवरौ तरुणां

यद्भेजतुर्भुवि निपत्य सुचूर्णभावम् ॥ १०२ ॥

क्षीरविन्दुकुले बन्धः क्षीरसिन्धुपतेरिति ।

दलत्तरुमिषादोभ्यां ताडयमास भूरिव ॥ १०३ ॥

(१) आकर्षन्तमुदुखलं नियमितं दाम्ना रुदन्तं पुरो

दृष्ट्वा मृष्टधृती सुदुःखितमती यद्भूरुहं पेततुः ॥

तद्वीक्ष्यैव तयोर्दयोचित्युभारम्भं स्वपम्भमुखाः

इलाध्याः कल्पमनल्पवानवसतीस्तीभ्यां ददुर्द्राक्षुराः ॥ १०४ ॥

पततोरेव तपोरुर्वारुहयोर्वज्राहतयोरिवभूमिधरयोरेकदा त्रि-

भुवनमपि मुखरीकुर्वाणं निर्घातध्वानिमिव निर्घोषमाकर्ष्य कर्णं पि-

दधुरपि गीर्वाणाः । लङ्कायामपि शङ्काकुलचेतसो विभीषणाद्याः

किमथाकस्मिन्कस्मिन्मर्दनोद्दामाशनिकठिनधनुर्भङ्गभाङ्गारोऽनुभूयते

भूय इति वितर्कन्ति स्म । अचिरादेव भोजभूपाळभृगोर्लं तु किमि-

दमिति शङ्क्येव चकम्पे शम्पेव । कंसः पुनरात्मनो गणानुवृत्तिम-

नुसमयत् को मृतः को मृत इति ।

पूतनानिधनभूतवेदनो वेद नोऽपरमदेवभूपतिः ।

आर्त्तिनादमभिशङ्कते कृतं स्वैर्गणैर्जलधरेऽपि गर्जति ॥ १०५ ॥

चिन्तयान्तरमकारि जर्जरं गर्वगर्जनमयं तु नोऽजहौ ॥

वायुराभिरभिरुद्धविग्रहो विक्रमं न हि जहाति केसरी ॥१०६॥

नन्दाद्यस्तुचकितमभितो निभालयन्तः किमिदमिति च
व्याहरन्तोऽनुधावन्नोऽपि तावपि भूमिरुद्धौ तयोरन्तरे कर्षन्तमुद-
खलं दाम्ना बद्धमध्यं च समुदीक्षमाणाः परमविस्मयं मेनिरे
गोपाः । नन्दः पुनर्चिरादेव जगतामपि बद्धारमपि मोचयितारमु-
न्मुच्याद्दे निधाय विधाय च परिरम्यमासत्तिको वेद कीदृशो नाथ ।

तयोः पुनरवनीरुहयोराकस्मिकपतननिदानमन्वेपमाणा ना-
नानुमानानि तार्किका इव तेनिरे, परं विदपिकपटाचारिणौ नन्द-
नन्दनापकारिणौ कंमानुचारिणाविति मेनिरे केचित् । हरिसहचा-
रिभिरामीरकिशोरैरावेदितमेतेन पातितावेतौ चञ्चलविश्रुंखली-
दुखलपन्त्रणेनेति । तत् पुनरेते नानुमोदन्ते स्म ।

तथाहि—

शालोऽयं कमनीयकोमलतनुर्दावेव भीमाविर्मा

भूमीध्राविव मूरुद्धौ किमनयोः कुर्वीत भङ्गानसौ ॥

कः प्रत्येतु मदान्धगन्धकरिणो दुर्दान्तदन्तद्वयी ।

कुन्दातुन्दिळकन्दलीकिसलयस्यन्दैरवस्कन्दिता ॥१०७॥

अथ निजालिन्दे नन्दः समुपगतोपनन्दादिगोपवृन्दान्याह्वय-
द्यमानेन चेतसा बह्वृणयानुपशयचिन्तामेव मन्तेने । तेषु ममीची-
नमाचीनामीरमनीषिणः पमच्छ करणीयानि । (१). तत्रोपनन्दो
भुवसापि मृतभाविर्वर्चमानवृत्तान्तानामभिज्ञो विज्ञापयामास ।

(१) इयं कथा मा० १० स्क० ११ अध्याये ।

अविचारितकर्माणि न हि शर्माणि तन्वते ।
 अपकानीव भक्ष्याणि दुःस्वायैवोपयोगिनाम् ॥ १०८ ॥
 विचार्य विहितं कार्यमानीषापि मनीषिणः ।
 विधुक्तेष्वेव भूपायै तोषायैव च धूर्जटेः ॥ १०९ ॥
 सुखाधानमपि स्थानमुज्जिहानोऽग्रदूषणम् ।
 अमुह्यन्तः समुञ्जन्ति विषामश्रमिबौदनम् ॥ ११० ॥
 क्षोदीयोऽपि खलु क्षेममक्षामयति (?) धाम चेत्
 सुधीर्भजति गम्भीरनीरं हृदमिवाण्डजः ॥ १११ ॥
 समुदञ्चितदोषं चेद्धाम धीमात्र मुञ्जति ।
 शोचते शुच्यगम्भीरनीरमीनोपमानभूः ॥ ११२ ॥
 मनीषितमगृह्णानो मनीषाभिर्मनीषिणः ।
 अनैषीदेव नीचैः स्वं पदं बलिरिवापदाम् ॥ ११३ ॥
 अस्ति स्तः सन्ति विघ्नानामेको द्वौ च त्रयः क्रमात् ।
 यत्र यात्रेष तद्यात्रा सा भूमिरनुभूयते ॥ ११४ ॥
 इह यद्भावि तद्भावि विना पन्था मनीषिणः ।
 गरिष्ठगरलप्राप्तो नाद्यु नाशोदयाय किम् ॥ ११५ ॥
 बालं नन्दसमीचीनमाचीनप्रचुरंतपः ।
 पूतनाचक्रवाताक्षस्तरूपातानतारयत् ॥ ११६ ॥
 यत्र ते नन्दनो नन्द ? तत्रानन्दतरङ्गिणी ।
 गोकुलं गोकुलं विद्धि गोकुलं तु न गोकुलम् ॥ ११७ ॥
 अस्ति वृन्दावनं नाम वृन्दावनधुरन्धरम् ।
 नन्दनं तत्तिरोभूय गुणैस्तरुणैरपि ॥ ११८ ॥

पशूनामसुपोपीणि दोषमोपीणि सर्वतः ।

सपुष्पाणीव शष्पाणि सौमनस्यास्यदान्यहो ॥ ११९ ॥

अभिनन्दति कालिन्दी दलदिन्दीवरद्युतिः ।

उदेति जीवनं यत्र जगतामिदं जीवनम् ॥ १२० ॥

समुपस्थितप्राणिमात्राणामातपत्राणश्चमापनौदनमृदुपक्व-

नविधूयमानतामरसाभिरामनवकिसलयग्रापचामरोच्चयोद्गीजन-

कुसुमचपविभुषणाय भूषणमधुमिष्टमेषुभूषिष्ठं फललसमसविश-

णोपदेशगुरव इव गुरवः, शिखिबाहना अपि न विशाखाः,

विशाखामृगशिरोभिरामा अपि न विशाखामृगशिरोभिरामा

उयोतिर्मयमण्डलाः, उयोतिर्मयमण्डलावक्षितमूर्दानोऽपि न मेर-

वो, न मेरवोऽपि सरलतमालनालहिन्तालशालवकुलाविशाखरसा-

लपनशकुटजपटुपाटलिपटुसालुगुगममुखाः, साधूगुगमुखा

अपि नारीकोलिललिताः, ललिता अपि न महेश्वरमहिष्यो, म-

हिष्योपेक्षामितपार्श्वा अपि न महिषाः, महिषादकुलपण्डना अपि

न गण्डभागाः, पुष्पागानां निवहमनोहरा अपि न नाग-

भूमयो, भूमयोगकरुचिरा अपि नाकाद्याः, नाकाद्या अपि चा-

रुजः, चारवोऽपि चारवोपसन्निहितमहाभुजयो, नयोपलालि-

ता अपि न नवमजाः, नवमजातमवाद्या अपि निःशौचदोषा

दोषाकरकिरणजटाद्या, जटाद्याञ्जिता अपि न स्थाणरो, नास्था-

णवोऽपि यत्र विविधमहीरुहाः प्रदीप्यन्ते ।

ये खलु पत्रिणोऽपि न पत्रिणो, नापत्रिणोऽपि अविपल्लवा

अपि सविपल्लवाः सपल्लवाश्च, फलिनोऽपि न फलिनः, लतोप-

नदा अपि नलतोपनदाः, विपुलस्कन्धवन्धुरा अपि नविपुल-
स्कन्धवन्धुराः, चीरैकमात्रपरिच्छदा अपि न चीरैकमात्रपरि-
च्छदाः रामादयः, उल्लसत्करवीरा अपि नोल्लसत्करवीराः वा
हिन्पः, अर्जुनसहिता अपि नार्जुनसहिताः युधिष्ठिरादयः, सु-
मनःसुरभीकृतवासा अपि न सुमनःसुरभीकृतवासा स्वर्भू-
मयः, अन्तरुल्लसिततमसोऽपि नान्तरुल्लसिततमसो निरुपधि-
परोपकारकर्माणः, सायच इव भुवमावर्त्य वर्तन्ते ।

तेषामनतिदूर एव त्रिभुवनमोदवर्धनो मोदवर्धनतपांगोवर्द्धनो नाम
महागिरिर्जयति ।

पञ्च श्रीवृन्दावनाभिधानसकलमेदिनीमूर्धानमलङ्कुर्वा-
णोऽप्यलङ्कुर्वाणो गुरुगरिषगभीरधीरेहपोर्वीपरसौभागं सुभग-
सितसितेतरारुणादिनानामणिरमणीयधामधोरणीमधुरिमकोटी
कोटीरमण्डल इव, उपरि रोदसीसीमानमनुशीलयन्निव, द्वाधि
माणमवगाहमानो नन्दनवनामन्दमन्दारादिहासो महीरुहवृन्दा-
नि सन्दोहैर्निजशिखरमहीरुहाणामीर्ष्ययेश सघट्टयन्, संघ-
ट्टयन्नपि हिमकरमिहिरहयानामवलम्बनपरोऽपि वहति शिरः-
परीणाहम् ।

य च खलु अचरमशिस्रसिशिरोधिरोहिणि रोहिणीरमणे
चरमगिरिस्तुङ्गसङ्गरङ्गाणि च पतङ्गे, तदधीरश्मिनिस्पृतमन्त
राले त्रिभुवनविजयमहामृदंगमिव कमनीयमाणिकुण्डलमण्डलद्व-
यमण्डितगण्डमिचित्तिमिवानुभवन्ति भूयांसः ।

येन च कैलासेनेव कलितनीलकण्ठेन, नीलकण्ठेनेवा-

कुण्ठतमोत्तमाद्भवहृदिव्यतराङ्गिणीप्रवाहेण, तरङ्गिणीप्रवाङ्गेव
लोचनगोचरीचकार समसमयमनोजखेदमूर्च्छनेन, मनोजखेदमू-
च्छनेनेव बहुवियोगकलितपरिणाहेन, परिणाहेनेव महदवलम्बनेन,
मह विभूता हता किमपरमवर्लीलयैव विश्वम्भरा देवी । .

यस्मै च स्पृहयन्ति वैकुण्ठायेवाकुण्ठभक्तयो धीराः । धीरा-
येवावलम्बनाय, चलस्वभावायेव सुखलतैकभूमये, भूमयः इवा-
वलाम्बितानन्तशिरसे, शिरस इव शकुन्तलाभाभिरामाय, रा-
मायेव कुशलवप्रसूतये. कुशल्याप्रसूतये च नमस्कुर्वन्ति कति
महात्मानः ।

यस्मादतिनीचा एव निखिलमहिषरग्रामाः । यस्मादनति
दूर इव सप्ताक्षरा अपि शिखराधिरोहिभिरनुभूयन्ते । यस्मा
दुपेतव्रीडा इव रीढापीढापनुषये पयोषिमल्लिमवेश बहु मेनिरे
मैनाकाद्या महागिरयः ।

यस्य साम्यावलम्बनायेव नमितकन्धरो विन्ध्यवसुन्धराध-
रोऽद्यापि गङ्गागङ्गाधरोपसेवनव्रती नोत्थापयति मूर्धानम् ।
यस्य शिखरमहामहीरुहव्यतिकरकुसुमपरम्परा इव तारावलयो
निशि निशि जगतैवानुभूयन्ते ।

यत्र च रक्ताकारभृतो दिनकरकिरणजिगीषाजगत्तैजसी
गशय इव घातुघोरण्योऽवधीयन्ते विबुधैः । यत्र च—

समुदितविपुलनितम्बा विम्बाघरशोभया सुभगा

गोवर्धनरुचिवाला रचयति परितो मनः शिलारूपम् ॥१.२१॥

उदयदतन्वाभोगः पत्रावलिचित्रमित्रकरयोगः ।

मृगमदसुरभिरवन्त्याः स्तन इव गोवर्धनो जयति ॥१२२॥

सदा वहति वाहिनी स्फुरति चामराणां चय-

श्रलन्ति करिखङ्गिनः, सितद्युभातपत्रं बभौ ।

अदूरसवितानको भवति पत्रिकोलाहलोऽ-

भ्युदेति महिषीवृत्तो नृपतिरेव गोवर्द्धनः ॥ १२३ ॥

सीरैस्तुन्दिलयन्मुहुः शबलपन्नानाविधैरौषधै-

रत्नौघैरभिभूषयाम्निशि दिवा वर्षद्भिराभाः पृथक् ।

स्वालम्बामनिळावधूतविटपिच्छायाकरैर्लालयन्

गां नित्यं परिवर्षयन् जनकवद्गोवर्द्धनो वर्द्धते ॥ १२४ ॥

दिग्बामोरुपयोधरोद्भटपरीणाहाभिषङ्गसण-

मोन्मीलन्नवदर्भगर्भजतनूजालैः सरिस्वेदवान् ।

धाराजस्रमुदश्रुमिश्रितदरीदृग्जाड्यमृमास्पदं

यः कामीव विजृम्भते रसमयो गोवर्द्धनः प्रावृषि ॥१२५॥

चन्द्रकान्तचयकान्तिकलापैर्यामिनीषु गिरिरेष शशीव ।

वासरे पुनरशीतकरामो लक्ष्यते द्युमणिकान्तमयूखैः ॥१२६॥

वृन्दावनं घनमुदेति मुदे कलिन्दकन्याजलं च विमलं विहातिस्थलं तत् ।

शैलश्च यत्र सुखसार्थपदं पितेव तत्रैव नन्दतव नन्दतु नन्दनोऽयम् १२७

यदि कुर्वन्ति कुर्वन्ति न कुर्वन्ति न कुर्वते ।

धीराः साधुरयं पन्थाः संशयाः संशयास्पदम् ॥१२८॥

इति गिरिमाभिनन्द्य नन्दमुख्या द्रुतमुपनन्दसमीरिताममन्दम् ।

रजनिपरिणतौ प्रयाणमेकं सुदृढमकुर्वत निर्विकल्पजल्पाः ॥१२९॥

इति श्रीमन्मित्रमिश्रकृतावानन्दकन्दचम्पूकाव्ये तृतीयोऽयमुल्लासः ॥

अथ चतुर्थ उल्लासः

अथ वसुमतीति प्रतीतिपत्रादितविविधार्थसार्धनामुद्धरणै-
तव्यानेतव्यविवेचनैर्वृषभरथघोटकादिसंघटनैर्विघटितमतिसौष्टव-
तयापीरैराभीरैरनवधानाभिमानभामिनी भाविनीव द्रुतमपसर्पन्ती
कैरपि न विदितैव यामिनी नाम जनिरिव संसारवासनावा-
सितान्तःकरणैः ।

हिमाश्रूणि विमुञ्चन्त्या सह सरूपा त्रियामया ।

चक्रन्द कुक्कुटध्वानैर्गोकुलभ्रीरिवाकुला ॥ १ ॥

अथ वृन्दावनविहरणशुभप्रयाणमहामहोत्सवदिदृक्षपेव का
सारसक्षालितायामिव नवकुङ्कुमपद्मसङ्कुलायामिव कमलकिञ्ज-
स्कपुञ्जारुणसिन्दूरमञ्जुराञ्जितायामिव निजकरमण्डलाग्रनि-
कृष्टध्वान्तदैत्यरक्तौघसिक्तायामिव विस्तीर्णशोणास्तरणायामि-
व शोणीकृतायां पुरुहूतहरिति हरिदम्बो भगवान्प्रादुरासीत् ।

समुवनं भुवनं कमलश्रिया दिनमुखे न मुखेन वभौ स्त्रियाः ।

विधुरसाधुरसाय न मण्डलं रचयता च यता यमहो विधुम् ॥२॥

उदयता दयता खरवेजसा विहरता हरता च हरित्तमः ।

अरणतो रणतो हतरससा दिनकृता न कृता न नभःश्रियः ॥३॥

घनतमो न तमो हि भुजङ्गमो विकल्यन्कल्यन् श्रियमावभौ ।

दहनदाहनदारुणमण्डलो दिनमणिर्न मणिः शिरसो गिरेः ॥४॥

अमलकोमलकोकनदावलेः सदलयो दलयोगकुतूहलाः ।

सुमधुरं मधुराञ्जितहृज्जगुर्षदनमोहन मोदय मेदुराः ॥ ५ ॥

असरसीसरसीरुहवन्धना गृहासिता ढसिताध्वगवाक्षतः ।

मुनयना नयनाम्बुजमुद्रणां रविनिभा विनिभान्त्यनिर्हीर्षवः
कुतमसां तमसामिव मण्डलं भवनभावनभातमुदस्तयन् ।

परमगारमगात्तदपोहितुं सवितुरावितुराय महोभरः ॥ ७ ॥

ललितचालितचारुगरुद्धयं स्तनितमानितमाप पुरः प्रियम् ।

अमितकामितकारणगौरवं सदयकोदयकोकविलासिनी ॥ ८ ॥

धृतवतीतिवती शुचमित्यनाविक्रमृणालमृणापेत्तमानने ।

पुनरसौ नरसौभगदर्शिनी प्रियमुखीपमुखेदमुपादधे ॥ ९ ॥

रविरहो विरहोग्रहुताशनं विघटयन्घटयन्मिथुनं मिथः ।

उदयते दयते स्म रयाद्रपोरकृपणे कृपणे च कृपा प्रभोः १०

सततत्तातनिस्ताततमोऽम्बुधिं कवलयन्वलयन्बलवन्महः ।

विजयते जयतेजसि वाडवो न सविता सवितानमुमण्डलः ११

माप्य सूरकरजालशङ्कया शङ्कयापि न दिशर्क्षमण्डली ।

स्वप्रियेण सह शैलकन्दरे कन्दरेशुरवनाय निर्ययौ ॥ १२ ॥

दीपिते विनिहितागवेधसा वेधसा भृशमतास्विलाहुतिः ।

श्रीमदोषविधये विभावसौ भावसौष्ठवजुषा जगत्तनोः ॥ १३ ॥

सूरकुङ्कुमशिरा नभोगजो भोगजोद्गतमदः समुत्थितः ।

येन मुग्धरजसान्धकारितं कारितं भुवनमञ्चताम्बुधौ ॥ १४ ॥

प्रक्षसृष्टिमहरन्महोदयोऽहो दयोपराहितस्तमोगुणः ।

मादुरास किल तच्चिकीर्षया कीर्षया रविमिपाद्रजोगुणः ॥ १५ ॥

न सणात्तरलतारकं वियत्कं वियद्विधुदिगभ्यनन्दयत् ।

सुक्ततल्पकमिषोपधानवद् ध्यानवत्सुमनसां तु कुत्रचित् ॥ १६ ॥

उज्जितालिमिलनाविषोगिनी योगिनीव सुसमाधिमाददे ।

मुद्रितासिकुमुदा कुमुदती मुद्रती दिनकृतास पद्मिनी ॥ १७ ॥

मूर मोचय यथावहंक्रियाहंक्रियामिति पुनः करोमि न ।

ऋक्तैः कुमुदवद्भृषदी पद्मदीमिव वितत्प नौत्पमुम् १८

वैरिणः करगतासि पद्मिनी पद्मिनी हसनि चन्द्र यासि किम् ।

रोदितीति मधुपस्वनै रसनै रसौघघटिता कुमुदती ॥ १९ ॥

आविरास विरहस्तु दुःसहो दुःसहोदितस्वेः शुचं कराः ।

इत्यभूत्कुमुदिनी मलीपमालीमसाधुविरतां जहावले ॥ २० ॥

मृत्पुरेव सुखभूर्विपोगतो योगतोऽपि च परस्य योषितः ।

उत्पलिन्यविषयं तदग्रहीदग्रहीनहितरुग्वलिद्विपत् ॥ २१ ॥

कान्ताभिसारमकरोन्निशि नाम का का

का का भवन्ति तमसा गृहमभ्युपेतुम् ।

भूपिष्ठमिष्टबलिपुष्टयाह का का

काकावली दिनमुखेषु हितैषिणीव ॥ २२ ॥

का का मिया मियतमं परिरभ्य दोर्भ्या-

भभ्यागतेऽपि मिहिरे न जहाति निद्राम् ।

जागर्तुं सञ्जयतु चोलमितीव का का

काकाकिरालिरिव गूढगिरं चकार ॥ २३ ॥

द्राक् वृट्पुन्मेखलाद्याभरणमगणितभ्रष्टवामो भृशोद्यत्-

प्रस्वेदाम्भःप्रवाहं विगलितकवरीगन्धमारम्भि दीर्घम् ।

दम्पत्योर्पुद्गलीला मदननरपतेरस्ति का कावशिष्टा

स्पष्टाभूरिह्मुखश्रीर्विरमतु विदितं काककाकागिरेति ॥ २४ ॥

आभीरीभिरपि श्रीभिरुत्थितं पद्मिनीपतेः ।

मथितं दधि पूर्वाभिर्महोऽपूर्वाभिरैन्दवम् ॥ २५ ॥

आभीराः पिण्डमैस्तन्त नवनीतस्य मस्तुनि ।

मथिते पूर्वमम्भोघौ पूर्णचन्द्रमिवापराः ॥ २६ ॥

हैपद्मवीनभृतभाजनभासिकक्षा

प्रक्षाममध्यमधुरा व्रजपद्मलाक्षी ।

संलक्षितामृतघटीस्तनगूढकक्षा

प्रख्यातरूपविभवा भुवि मोहिनीव ॥ २७ ॥

अथोपनन्दभणितसमानन्दितानन्दादयो गोषा वृन्दाधनोप-
सरणसमग्रसामग्रीसमारचनमारेभिरे प्रातः ।

गोधनानि समादाय सज्जीभूय बहिर्ययुः ।

आभीराः पुरतः पश्चादनोरुढा व्रजस्त्रियः ॥ २८ ॥

अव्याहारविमूढश्रीरगोष्पापारशालिनी ।

अथ गोकुलभूरासीद्व्रत मूर्च्छावतीव सा ॥ २९ ॥

अश्रूणीव विमृक्षन्ती पताङ्गिः कुसुमैर्मुहुः ।

वनश्रीरिव चक्रन्द पक्षित्वन्दकलस्वनैः ॥ ३० ॥

अथाऽध्वानमगादन्त धवलीकृत धेनवः ।

घनापाथे घनीभूय मरालाः स्वर्धुनीमिव ॥ ३१ ॥

अध्वानमस्पधावन्त तपोनिर्धूय धेनवः ।

अपरीकृताहिण्डीरास्तारा इव नमःस्थलम् ॥ ३२ ॥

पन्थानमन्वशोमन्त घेनुधाराधुतैनसः ।

सिंघौ जिगमिषोर्धन्या स्वर्धुन्या इव वीचयः ॥ ३३ ॥

आसीद् द्राघीयसी घेनुघोरणीभिरनन्तरा ।

पदवी पुण्डरीकाणा मण्डलीभिरिवापगा ॥ ३४ ॥

घोरणीभिरस्र घेनोरन्वा स्पृष्टमिमादृत ।

परिषाण्डरहिण्डीरमण्डलीमण्डनाम्बुधेः ॥ ३५ ॥

परितः परिधावन्ती धवला घेनुघोरणी ।

गोलोकाविव भूलोकमकरोद्गकरोधिनी ॥ ३६ ॥

पदवीमभ्यधावन्त घेनवो धूतरेणवः ।

मर्यादामनिलैर्मुग्धा दृग्धाम्भोघेरिषोर्मयः ॥ ३७ ॥

इषी मण्डरपल्लवङ्गाङ्गुलारसङ्गि शोकुलैः ।

फणीन्द्रिय फणावन्दैरङ्गुशायीव केशवः ॥ ३८ ॥

मध्यारुढहरिप्रौढमनःपाण्डुपरिच्छदम् ।

चङ्कनामिव पूर्णेन्दुर्गवामन्तरगाहत ॥ ३९ ॥

क दूरोत्क्षेपणं पद्मचा मनसः कावगाहनम् ।

प्रसुरेव विजानीतं निग्रहानुग्रहावपि ॥ ४० ॥

तदानासि मनासीव वृषैरिव महावृषैः ।

योजयामासुराभीरा वीराहङ्कारकारिणः ॥ ४१ ॥

महोत्कण्ठा मनासीव तदनासि महावृषाः ।

आशु प्रोद्दणियामासुः पीतानिव महानिल्याः ॥ ४२ ॥

द्विधावद्धवलीवर्द्धमधावन्ननसो गणाः ।

घना इव घनीभूष पुरोञ्चक्रौञ्चपङ्क्तयः ॥ ४३ ॥

गम्भीरैरनमा घोषैश्चक्रप्रोद्घूतधूलिभिः ।

अवरुद्ध नमो वीक्ष्य मेनिरे दुर्दिनं परे ॥ ४४ ॥

रजोरुद्धनभोगोपमुखराशमनःकुलम् ।

समुद्ग्रीवमुदैस्तन्त मण्डलानि शिखण्डिनाम् ॥ ४५ ॥

अथावन्त गवां धाराः कोटिधैव पुरोऽनसाम् ।

दुर्वाराः सलिलासाराः श्रावणाम्भोमुचामिव ॥ ४६ ॥

पाण्डरं पाण्डुभिर्नद्धमुख्यमुख्ये द्विधाग्रतः ।

अविन्ददनसो वृन्दं कोटिकुम्भीन्द्रसौभगम् ॥ ४७ ॥

व्रजाम्भोजहृशामङ्गभासामासीच्चपस्कृतिः ।

अमोवृन्देषु तुन्देषु शैलेष्विव तदित्विषाम् ॥ ४८ ॥

रोहिणी च यशोदा च रोहिणीशानिभानने ।

गायन्त्यौ सुतयोः कर्म चार्मसिन्धौ ममज्जतुः ॥ ४९ ॥

महीधरमहादण्डमण्डितं मुरवैरिणः ।

पिहितार्करजोनीलच्छत्रमादत्त मेदिनी ॥ ५० ॥

आभीरनिकरोत्तानविषाणध्वनिधोरणी ।

अन्तरान्दोलयामास द्विषामपि दिशामपि ॥ ५१ ॥

हम्भाराश्चैव वत्सानां धेनूनामपि हृङ्कृतैः ।

वृक्षातिशयद्विकाभिरापुपुरे नभोऽन्तरम् ॥ ५२ ॥

विश्रामन्त्यः प्रतिच्छाये पश्यन्त्यः प्रतिभूरुहम् ।

गृहादपि सुखं वर्त्म मेनिरे व्रजसुभुवः ॥ ५३ ॥

धावन्धावमन्धकारध्वंसिनि मधुरिषुमधुरमुखेन्दोरवलोकनेन

लोचनेन्दीवरमेव सानन्दीकर्तुमम्बरमध्यमवलम्बमाने किरणमा-

लिनि संमुखमवगात्त स्वच्छन्दं हरिमुखचन्द्रमनुपश्यतीव गति-

विस्मृतिवशात् , निस्पन्दीभवति मध्यान्हे , मिहिरत्ननूनावार्यव-

गाद्य निर्व्यापि माध्याह्निकपक्षायाह्निकपानद्यापि सवदृशारह-
शकटकौटिपाट्टेव वृन्दाटवीनिकटवटकाननोपकण्ठं म वैकुण्ठो
व्रजकण्ठीरवाकृष्टपरिवारः । यस्मिन्मिनि हि याण्ठीरो नाम ६-
हावटविट्पो निखिलपट्टीयोऽवनीमण्डनीमृतः ।

यस्याधो न पतन्ति वर्षन्ति पयोवाहे पयोविन्दवो

मूढं न प्रभवन्ति वीक्षितुमहो नतत्रमित्रेन्दवः ।

छत्रस्येव दलैरजस्रनिर्विहङ्गिष्ठन्नस्य विश्राममू-

यच्छाया मरतोऽमिच्छुष्टमरितो दूराध्वसंचारिणः ॥ ५४ ॥

असितदलमवधत्तुर्विभागः शत्रिनरपल्लववल्लमोच्चमूर्द्धा ।

अक्षरमक्षरमाचलपमानं प्रतिदिनमञ्चन्ति मन्थयोर्ययोरेः ॥ ५५ ॥

यस्तु माधुणैकमपर्यापयतिपे त्रिदिग्गन्धसंचारिणोऽम्-

स्तपान्यान्मृदुपवनविधूयमाननवकिमल्यपाणिना विदङ्गदरै-

राहयन्निव, दलमूरिभारविनमितशिशिरनया तानेव श्रममक्षिन्, न-

वकिमलयोपवीयमानशोणनया तेष्वेवानुरागगरिषाणमुद्गिराक्षि,

निजनिकटपदुपयमानपुटकिनीवल्लमनन्दिनीलपुतरत्नहारिणा-

रहारिणा नानाविधकमलकुलकल्हारदुमुदाटवीपर्यटनयमादेव,

उपचितमञ्जुकुलपुलकिञ्जल्कलवहुमौरयमावगौरवादिब, मन्दं

मन्दं दत्ता स्वगन्धैः(?) कृतपुष्पन्धयनिवहेन गन्धवाहेन दूरान्दोली-

भवद्विरमिनवपल्लवचारुचामरैस्तानेव वीनचक्षिन्, निजतल्लय-

तदलीर्ष्येपापेवासनमुत्पदं सम्पादयन्निव, निजमुद्रावपति

सर्वा मावय । अतिविजनतराविधीतलविवततुल्यार्चिमिरविर-

लविनिवेशयेत्यलकिञ्चलपरंपरं व्याप्तव्यामयया यच्छिर एवावश-

र्यते व्योम । निजगुरुभारनिर्मरन्यग्भावभुग्नीभवद्वनिमेवोद्ध-
 त्तुमुपचीयमानो जटाकपटपकटितकोटिरिव, अविरतविरतविहि-
 तविष्णुपदप्रकाशो बहुशोभमानश्लिषाव्याजविजृम्भितबहुपातस-
 हस्रपादिव, करिकरपरिपीवराविरलतरासारस्यूतधराणितलाका-
 शतलकादम्बिनीमण्डल इव, विगलितजटाभारसमाधिसारमहा-
 योगीव, अविरलदलभूरिभारैर्भङ्गः स्यादिति शङ्क्यैवान्तरान्तरा-
 निहितस्थूलस्थूणाभिरिवाविषह्यमानभरभरितवाह्यमानमद्या एव
 शिक्कानुकूलस्थूलरज्जुभिरिवातिनिविडतरातिस्निग्धच्छायतया
 शिशिरतरानिलकवलनकुतुकेन प्रतिविटपविलम्बमानाभिरिप-
 रम्पराभिरिवातिदीर्घकालोद्भूततया द्राघीयसीभिरङ्गरुहराजी-
 भिरिव जटोपजटाभिरभिजटालो बहाऽऽलोकि परमाश्चर्यमिव
 वज्रलोकैः । हरिः पुनरवलोक्य भाविरभसस्थलमिति जहर्प,
 जहास च, निगूढम् । तत एव नातिदूरे निखिलनृगोकुलानन्दावनं
 वृन्दावनं कालिन्दीनिकटे च, शकटैरर्द्धचन्द्राकृतिं विधाय वि-
 दधिरे निर्मियः सुखनिवासमाभीराः ।

महीमूर्त्तेः शम्भोस्तपनतनयाम्भोसितलसद्-

गुरुग्रीवं गोभिर्विहितहितगाङ्गेयलहरि ।

उदञ्चत्साधीयःशकटघटितार्द्धेन्दुमुकुटं

वभौ वृन्दारण्यं त्रिभुवनशरण्यं शिर इव ॥ ५६ ॥

अमृतोल्लसन्नं विष्णुपदोल्लासमलान्छनम् ।

सर्वोपरि वभौ वृन्दावनमर्द्धमिवैन्दवम् ॥ ५७ ॥

दूगोद्घूततमोनीतिगोवृन्दैरभिनन्दितम् ।

वृन्दावनतपीशार्द्धमासीन्निशि दिवा समम् ॥ ५८ ॥
 हरमूर्द्धस्थितस्यापि विघोः स्पर्द्धा विधास्यति ।
 अर्द्धचन्द्राकृतिर्नूनमित्यनोपिरतानि पूः ॥ ५९ ॥
 लोकेषु त्रिषु तद्वाम नाम स्पर्द्धेत किं पुरम् ।
 मारम्भेणैव सम्पुतमर्द्धचन्द्राकृतीह यत् ॥ ६० ॥
 मुरारातिपदासङ्गरङ्गोद्धतमिवास्पदम् ।
 चम्पकेतुमिषेणोपजहास भिजगत्पुरम् ॥ ६१ ॥
 कर्त्तव्यानन्तसेवेति द्विखण्डीभूय चन्द्रमाः ।
 अनन्ताभिख्ययोरासीद्भुधानमसोरपि ॥ ६२ ॥
 अर्द्धेन्दोर्भद्रिमाजिमकटिनशकटस्फोद्भटाभिर्घटाभि-
 र्वृन्दाटव्युत्कटाभा घटितपटुपदा चित्रमासीत्तदेव ।
 कोदण्डं दण्डपाणिर्यदमनुत निजाखण्डदण्डोग्रदण्डं
 पत्पण्ड(१)श्चण्डिमाभूद् दुरितघटनट्टमूपुटीभूकुटीनाम् ॥ ६३ ॥
 वृन्दारण्याभिधाने शकटघटनयैवार्द्धचन्द्रायमाणे
 स्थानेष्पाशोभमानेन्तरमुवि जलदास्कन्दने नन्दमनौ ।
 मूरेषा भालमृषामकृत मृगमदैः ग्राह कश्चित्परस्तु
 स्फारभूमिचिमाजि भ्रमति दृशि मृगं मोक्षलक्ष्म्याः कटाक्षः ६४
 सप्ताघः सन्ति गुप्ता श्रुतमिदमतुलीमूय भावीति लोकाः
 स्वर्भूमीशामृतान्वा भ्रमविधुरमपि व्योतिपामैसि चक्रम् ।
 भेलुः पञ्चत्वपाजः परमुपरि पुरः पञ्चताभागिमोक्ष्याः
 का योग्याः सन्तु वृन्दावननगरतुलां पर्युपेतुं नगर्ष्याः ॥ ६५ ॥

वृन्दावनवृन्दैरानन्दानां घनीभवतः ।

अम्बरमुकुरविलम्बिप्रतिबिम्बं स्वरेव तं द्रुमः ॥ ६६ ॥

व्रजमादिलासुखचन्द्रान्वृन्दावनभूषु भूरुहान्तरितः ।

ऐसत चरमदशायां रमसादिव पद्मिनीरमणः ॥ ६७ ॥

प्रथमं मन्दिरवासादिव बहिरासामुदीक्ष्य मुखचन्द्रान् ।

अनुरागारुणविम्बो दिनमणिरालम्बते स्म चरमाशाम् ॥ ६८ ॥

पूर्वं व्यघात्कुमुदिनी विरहोपतापं

पापं तदाप परिपाकमिति प्रतीतः ।

यत्पद्मिणीविरहदावमुखे मिवेण

सन्ध्यारुचेर्ज्वलति चण्डरुचिर्ममज्ज ॥ ६९ ॥

निर्यान्तीभीरिवात्मना सह घनाम्भोजाटवीकान्तिभिः

शोणीभूय सरोजिनीपरिवृढः सार्द्धं प्रतीचीरुचा ।

वारम्बारमुदीक्ष्यमाण इव तां पद्माननां पद्मिनी

प्रेम्णा मन्थरमाद्रिकन्दरगटीमाटस्पटीयानपि ॥ ७० ॥

श्रीवासानन्दकन्दः कमलजजनिभूलाससन्दोहसिन्धु-

लोकानामेकवन्धुर्निखिलगिलतमोभावपादप्रभावः ।

सद्यो दोषाभिमर्दी स बत परिणतो वारुणीमालकम्बे

क्रोधैरन्धेति सन्ध्या उज्ज्वलति घृतवती दुर्द्धरं घाम शोणम् ७१

मन्दीमृतनिजप्रभृतकिरणत्वेनातिपाथोज्ज्वल-

च्छैलोपान्तहुताशसन्तातिचमत्कारं रविः प्रैक्षत ।

अस्तोर्ध्वधरगर्भगहरवहद्दुर्वारदीर्घाभव-

द्रक्तोग्रसुतिलक्षमस्रकफणिस्फूर्जन्मणिथीः क्षणम् ॥ ७२ ॥

अथ सुखमपमेव यामवतीमतीत्य प्राचीमुखचुम्बिनि मरीचि-
 मालिविम्बे हरिविम्बाधरमधुराचिकस्वरार्द्धभाजितिमधुमाधुरीजल-
 धिकृतविनोदयोर्नन्दयशोदयोर्न केवलं दिनमुखमेव सुप्रभातमपि
 तु जन्मकर्मधर्मशर्माणि धर्माणि नर्माण्यपि सुप्रभातानि
 जातानि । निरवधिनिलखिलानन्दयशोदानन्दनरोहिणीनन्दनयोर-
 तश्वविज्ञानाभाभीराणामाज्ञापनुपालयतोः कदाचिदुपहरणपदूष-
 त्तिनामेव सलिलपानभोजनादिभाजनानां त्रिभुवनमूर्द्धन्ययोरपि,
 कचिदपि मूर्द्धन्येवोद्ग्रहणमहह किरीटानामिव पीठपरिमाणपादुका-
 दीनाम्; कचिदपि सपये गिराधगोचरयोरपि प्रकृतीनामेव गोच-
 रीकरणं गोचारिणामेव सद्धारिणीतः; बागधीशयोरपि बा-
 चामेव कदाचिदभ्यसनम्, गोलोकपालकयोरपि कचिदपि गदामेव
 परिपालनपरिचर्याकलनमादरादीर्यम्, एवंविधविविधकैशो-
 रानुकृतिविहारसम्पदो बहुवेलं बहुधैवोदपद्यन्त ।

वारसानां बन्धमोक्षं निमृत्तमसमये कुर्वतोर्वालकानां
 निद्राणानान्तु निद्राविषयनमामितः क्रीडतां ताडनानि ।
 चातुर्यं चौर्यचर्याचितमुपचरतोऽश्लिष्यमाण्डस्थितानां
 कौमार्यं दुर्निवार्यं हरिहलधरयोराविरामीदसीव ॥ ८६ ॥
 भग्नं भग्नमहार्यहारि भवनाग्निर्गम्यते गम्यते
 मुक्तं मुक्तमताढ्यताडि पुनरप्यावृत्त्यते वृत्त्यते ।
 नीतं नीतममोक्षमोचि हरिणैवाकार्यकारीत्यभू-

त्कौमार्येषु हरेरहर्निशमसौ चाग्विभ्रमः सुभ्रुवाम् ॥ ८७ ॥
 अनतिदीर्घैर्वा कालेन मदकलकलमाविव दुर्विषाढ्यमदादौ

दावप्याभीरकिशोरपरम्पराभिः सह नगरानादिदूर एव चारया-
अक्रतुरौत्सुक्येन कतिचन वत्सान् ।

ललाटनटिताळकं रटितकिङ्किणीजाळकं
नवीनपद्मपालकं सवनमालकं बालकम् ।
क्षणञ्ज्ञापितनूपुरं लसितगोपुरं तं पुरः
स्ववत्समनुगाभिर्न कलयति स्म नन्दः कृती ॥ ८८ ॥
प्रतिदिनमपि प्रातः प्रातः प्रियप्रियचुम्बनै-
र्मधुरमधुरास्निग्धस्निग्धोक्तिभिः प्रतिबोधितः ।
हरिरप्य समं भ्रात्रा मात्रा पयो दधि भोजितः
सह शिशुगणैर्वत्सानुत्साहितः समचारयत् ॥ ८९ ॥
मधुरमुरलीशृङ्गोत्सङ्गः सवेशकराम्बुजो
लघुललितया घट्या कट्यां त्रिधा परिवेष्टितः ।
अलिकफालिके गौरं गोरोचनाकणभूषणं
दधदहरत स्वान्तं शान्तं हठादपि योगिनाम् ॥ ९० ॥
मृदुचरणयोः शिञ्जन्मभीरयोर्मणिघर्पर-
ध्वनिनि जघने हास्फारमभाजुषि वसति ।
पयि विहरतोर्वत्सैरच्छैः क्षणं पतदीक्षणं
चिरमनिमिषं तस्यौ सुस्यौकसीव गृही जनः ॥ ९१ ॥
सुपटु घटयन्वत्सान्स्वच्छाङ्कुरे नवशादले
स्वपपनुचरन्कच्छे कच्छे समुत्सुकमानसः ।
चिरमुपगतः स्निग्धच्छायास्थली सहली हरि
व्यहरदामितैराभीराणामभीः शिशुभिः सह ॥ ९२ ॥

वेणुं वादयतः कदापि नटतः शिञ्जानमञ्जीरकं
 सानन्दं सिपतश्च कन्दुकमथोद्धर्तुं पुनर्धावतः ।
 बालैः कृत्रिमवत्सरूपरुचिरैः सार्द्धं हरेः क्रीडतो
 वत्सीभूय पुरो बभूव दनुर्भूवत्सैः(१) समं मत्सरः ॥९३॥
 सकलसुरासुरभयंकरं तमसुरं वधाय साधारणवत्सरूप

धारिणं हलधरमवलोकयन्मधुमूदनः पुनरिदमभाषात् ।

अहो पश्य बलदेव—

बलति सविधे मन्द मन्दं गवां शिशुताम्रवां
 चकितचकितं चक्षुर्दिक्षु सिपन्नपि वीक्षते ।
 तृणमपि मुदादत्ते घत्ते रदैः स्वदत्ते मदै-
 र्न खलु तुलितो वत्सैर्वत्सासुरोऽयमुदीर्यते ॥ ९४ ॥

दृशतरलितैर्लाङ्गूलाग्रैर्देयोरपि पार्श्वयो-
 स्तनुमनुबलद्वीथीबन्धां व्यपोहति मसिकाम् ।

विरचितवपुर्दंशं दंशं निराकुरुते द्रुतो-
 दूलितवदनायातैः कण्ट्यते च रदाङ्कुरैः ॥ ९५ ॥

निपतति हठादङ्गे यस्मिन्मनागपि मसिका
 चलति तरमा वारं वारं तदेव न चापरम् ।

अहह महती माया मायापशोरवधीयतां
 सह पशुगणै रोमन्यानां विधीनधितन्वतः ॥ ९६ ॥

अहो ममुचितमेवास्य बलदेवानिशिशुत्वं गोत्वं च । यदि

जानतोऽप्यजानत इवानुभूयते वृत्तिः ।

(१) वत्सासुरकथा भा० १० स्क० ११ अध्याये ।

साक्षादैक्षत पृतनापरिभवं वेश्येव वार्त्ता तृणा-

वर्तस्यापि निवर्त्तते न तदपि व्यापारभारादतः ।

को बालादपरः कुशानुकुहरक्रोडे करं न्यस्यति

मत्स्यक्षीकृतमाद्यु विस्मरति वा को नाम गोभ्यः परः॥९७॥

भश्चतु नामाचिरेणैव फलमाप्स्यति चतुष्पादमायानां खलानां

खलु । तथा हि मायादशायामपि तामसस्वभाव पुनरपरिहार्य एव ।

कालः काक इवायं भवति न केवां भयङ्कराकारः ।

यस्मिन्नुदयति दृष्टिर्जलद इवोत्कामयीदृष्टिः ॥ ९८ ॥

कुलटाकुटिलकचाधिकमेचकाकारतया त्रिभुवनसंहारकारणं

तम इव, तम इव मरीचिमालिमरीचिमालया दिगालयात्परिभूय

परिपातितं धरणिमण्डलेषु । एतस्य बालधिरपि कालभुजङ्गमसं-

भ्रमं तनुने । निविडमपीमलीमसत्त्वपि वपुषि चान्तरन्तरा शोण-

च्छविपरम्परा अतिशयसान्द्रधूमदृन्दोपरिपरिवलितहुताशहेतय

इव, अदृष्टान्तरमन्तरापूर्वदुर्वाषाभोगतया बहिर्निर्घट्टोपहुताश-

नोत्तुङ्गस्फुलिङ्गा इवानुभूयन्ते । यस्य चत्वारस्तु चरणाश्चतुर्णामपि

घर्मार्थकाममोक्षनाम्नामुपधीनामामूलमथनमन्दरमन्थानदण्डानां

चण्डिमानमावहन्ति, घनतिमिरनिरोध्यमानोदुचन्द्रपादा इवादा-

वैव विडम्बनाय विधिना वितीर्णमपीपूर्णचूर्णानीव पदाकारेषु

सान्द्राणीव लक्ष्माणि लक्ष्यन्ते ।

अहो तिष्ठतु क्षणं, विहरिष्यावः ।

उन्मीलद्गलकम्बलौ कुयपरीतत्वात्तथा लोमशौ

दोःपादेन चतुष्पदौ दलभवैः शृङ्गैः समृद्धावपि ।

श्रीरामश्च हरिश्च लम्बितकटीचञ्चदटीवालुषी (१)

नर्दन्तौ वृषभाविवाप्तवृषभाकारौ प्रचिक्रीडतुः ॥ ९९ ॥

चक्रतुस्तौ नरक्रीडां दधुर्वीडां दिवौकसः ।

व्यसनानि प्रभूणां हि परिवारस्य मूढये ॥ १०० ॥

हरिरिति विहरन्नेव करिष्वर इव करलीलया सह कन्दुकेन
परचरणानुपगृह्य पर्यवधूय च्छागशावकवत्समिव वत्सासुराह
त्सारयन् मायाफलमालोकयामास कपित्थतरुमौली । स तत्र
केवलमेक एव चूर्णतां भेजे । निजबलगरिमाणमादेवलोकमालोक-
यन्निव निपतनसमकालमेव तानपि चूर्णयाश्चक्रे ।

अथ निपपात देवतारातिरिखनिरुद्धमूर्दनि ध्वनिभरमुत्स-
रितहरिदाकाशमण्डलः । कंसः पुनरात्मन एव शिरसि कटु क
ठोरशतकोटिकोटिपतनमाभिज्ञशङ्के मूर्छित इवास बहुकालं च ।

आभीरार्भकनिबहास्तु तदवधाय व्याधूय च मुहुर्मुहुर्मूर्दा-
नं प्रशशंसुरवतंसममराणाम् ।

अमराः पुनरमिततरममोदयेदुरा दुरापसुरनगरनवप्रमूनपि
सरैरानन्दाश्रुपूरैरिव द्रुतमवकिरन्ति स्म ।

अथ कदाचिदनुचारयन्तः प्रचुरपशुकिशोरानुपचितजङ्ग-
पानवासनाभिः सह रामकेशवाभ्यामाभीरनन्दना अराविन्द[नन्द]
नन्दिनीजलमवगाह्य परिपाय्यापः पशूनापि स्वयमपि निपीतवन्तो
विहरन्तो विचरन्तोऽपि नातिदूरे विहितममाधिमिचार्यमुद्रितनय-
नमारभ्यैकचरणव्रतमिव संवृत्तैकचरणचरणावलम्बिधराणितलम्,

(१) यालुषिः केशवल्लाङ्गूलम् ।

ध्यानानन्दवशीकृतमिव निस्पन्दमानम् , आरब्धयोगाभ्यासमिव
 ऋजुस्पर्शभवनदुःखतप्रीवम्, तपःप्रभावाविर्भूतप्रभूतसत्त्वगुणमिव
 बहलधवलमानमावहमानम् , निर्धूतकलुषतया प्रत्यवयवं बहिर्भ-
 वत्तेजोङ्कुरप्ररोहैरिव देहरुहैरुज्जिहानवहुमाहिमानम् , अतिदयालु-
 तपेवाङ्गोत्तरङ्गदुरुपतङ्गादिकमप्यनुद्वेजयन्तं गुरुगरिमतुङ्गिमाति-
 बलक्षिमपक्षद्वयद्राघिमदर्शितकैलामप्रातिपक्ष्यम्, पक्षद्वयलभ्यमान-
 विलक्षणलक्ष्मीकतयाऽभिरुपातिरुपातमपि किरणलक्ष्माणमपि
 सामयन्तं लक्ष्मीरमणचरणकिणाङ्कैरुपलक्षितपार्श्वद्वयपक्षीन्द्रमिव
 सितेतरद्विप्रप्रातिचित्रितपार्श्वद्वयीदीप्यमानं गुरुविरहविधूयमा-
 नतया मुरमयनमुदीक्षितुं साक्षाद्गवन्तमिव पञ्चगाभीशं, नगा-
 भीशमिवान्तःकठिनगुरुसारं, सारस्वतश्रियाभिरामपि परमतपो-
 रूपं, रूपं परमिव कृतान्तस्यातिदुर्दान्तं, दान्तमिव मिहिरमयु-
 खातिविधुरमपि हरिमात्मनैवमीक्षमाणं समानद्वयमपि, दिवि-
 ष्ठातिकष्टानुष्ठानपरिनिष्ठं निष्ठुरं वकनामानमसुरं मायाकलितब-
 (१) कपलिलक्षणं हरन्तमिवेक्षणं समैक्षन्त ।

तदवकलनकौतूहलतरलतया तदन्तिक एव विहरत्स्वाभी-
 रकिशोरेषु निजसोदराशोकजातवेदसामुपशान्तये जहाधियेव म-
 त्स्यावतारोऽप्यस्यैवेति स्वभक्ष्यत्वेनोद्गावयन्निव नवजलघरश्या-
 मयामानमतिसाहसोपशोभमानं यशोदाकिशोरमेवाग्रसीदुग्रशी-
 लोऽयम् ।

(१) स त्रोटिकोटौ स्वकटौ निधाय प्रयातुमुद्गीय विचारयन्तम् ।

वकं वकीमाणरसोपलम्भाद्विश्वम्भरात्मा स्थगयामभूव ॥१०१॥

कैटभारिरुदभाद्रकासुरत्रोटिकोटिघटितः क्षणं दृष्टात् ।

चन्द्रचुडशिखरीन्द्रशेखरीभूतनीरघरनीतिभावमभुः ॥१०२॥

अथ कोटिशीतकिरणशीतलाकारमपि दग्धदहनमिवानशोद-
रमेव दहन्तं स पुनरचिरादेव देवाधिदेवं हरिमुद्गिरति स्म ।

अथाग्रे यः स्वाग्रे सुरनरसमग्रेसमसुरः-

समुद्गीक्ष्योद्गीवमकटितकटित्रोटिविकटः ।

व्यधात्तुण्डाघाताद्धरिवपुषि घातानपि मुधा

क्रुधान्धो दम्भोलाविव दलहतारम्भनिबहान् ॥ १०३ ॥

निजमुण्डे चण्डाहतिव्यधिततुण्डतयापिण्डीभूतं भूतदुहमव-
धाय माधवस्तमादाय खे लसद्विविपदोभिर्हर्षयन्खेलितुमैल्लद-
खेदोऽयम् ।

अधोन्यञ्चन्मूर्धाकरकमलरुद्धामलगलः

खलः खेलास्वोद्यन्नरचरमभागोऽसुरवकः ।

सुरारातेरासीदहह चिरमाशीलितलस-

न्महाकन्दोदञ्चाद्विसविशदतुन्दोदज(२)रुचिः ॥ १०४ ॥

कृञ्चच्चञ्चुपुटग्रीवः श्रीवल्लभकराम्बुजे ।

प्रपञ्चं पाञ्चजन्यस्य वञ्चयामास गोमिया ॥ १०५ ॥

श्रीवादण्डे गृहीतः समसमयचतुःपार्श्वविस्फारपक्षं ,

(१) त्रोटिश्चञ्चुः ।

(२) उदज. पशुप्रेरणम् ।

सान्द्रोदञ्चत्सुधारुण्यवलिमगमनव्यापिषश्चाद्रिभागः ।

आभीरेन्द्रत्वमाशोभयदुपरिवहन्पाण्डरच्छत्रलक्ष्मी-

मक्षीणक्रौञ्चमायाधरविबुधरिपुस्तस्यपक्षीन्द्रकेतोः ॥ १०६ ॥

हरिणोद्भ्रामितस्योच्चैः पक्षास्तस्य दिशो दश ।

मयूखा इव पीयूषमयूखस्य जगाद्विरे ॥ १०७ ॥

प्रोङ्क्षीय केऽपि तनुतस्तनवो वल्लभाः

पक्षाः क्षणाद्विविशुरेव दिशोन्तरिक्षम् ।

उद्भ्रामितस्य रभसान्मधुसूदनेन

तारा इव प्रवलकायवकासुरस्य ॥ १०८ ॥

उड्डीनैर्गरुतां गणैर्वक्रतनोर्धावल्यधाराघनैः

क्षुभ्यत्क्षीरसमुद्रसान्द्रलहरीस्पर्द्धाधरैर्दुर्द्धरैः ।

नृत्यजूर्जटिमूर्द्धनिर्धुतधुनीप्रोत्तुङ्गमङ्गापिसैः

संभारैरिव कैटभारियशसः शुभ्रीकृता रोदसी ॥ १०९ ॥

हरिरपि करिकरमलीलया पटुबहुलकटुचञ्चुपुटविभाग-

कपटभणिताद्विधाकरणक्रमेणैव कोमलकमलमृणालीमिव दक्षिणे-

तराभ्यामपि कराभ्यामूर्द्धाधोऽवस्थिते श्रोटी दधदेव घुटिलवल-

घुनैव कालेन द्विफालीचकार मायाधकस्य तनुवल्लभीम् ।

सङ्गरप्राङ्गणेऽधावि धारया रक्तपक्षयोः ।

वकदेहाद्वकारातेः कीर्त्यैवोद्यत्प्रतापया ॥ ११० ॥

द्विधाभूय हरेः पाणौ द्वयोरपि च लोकयोः ।

वेकोऽमृदवको दूरादधश्चोर्ध्वं च पश्यतोः ॥ १११ ॥

. अराजन्त मुरारातेहरसोऽन्तरमृक्कणाः ।

नवोदितपयोवाहे नवीनार्कच्छटा इव ॥ ११२ ॥

अमृतं सा वकी मुक्ते मां विहायेति मत्सरः ।

जहौ स्वयमिव प्राणान्दरिपाणौ वकासुरः ॥ ११३ ॥

वकासुरवपुः पाण्डुरक्तैराक्तमन्तरा ।

शुभ्रमभ्रमिवादभ्रतडिन्द्ररैरशोभत ॥ ११४ ॥

विदीर्णास्थवहद्रक्तैरारक्तो वकविग्रहः ।

गैरिकैरिव नीहारशिखरी समरोचत ॥ ११५ ॥

अम्बरतलमवलम्ब्य देवतानिकुरम्बं हरेरुपरिकुसुमकदम्बकं
ववर्ष हर्षेण ।

अभयं धाम तद्दीक्ष्य विडलानि भिषागराः ।

अर्पयन्त इवावर्षन्मनांमि सुमनोमिपात् ॥ ११६ ॥

तुन्दिलवकरुधिरविन्दुभिः केवलप्रवालैरिव भूपितस्य कैट-
भारतेर्वपुरन्तरान्तरामुक्ताभिरिव नन्दनवनदरदलितमल्लिका-
भिराभूषयांचक्रे ।

लोलं कोलाहलेन प्रथममथ वकक्रीडनानीति सद्यो

ध्यायन्संदिग्धमुग्धं दनुज इति पुनर्दीप्पमुद्धोनमन्तः ।

अन्धः संभावनेऽमृन्मृदुरपि पततां धावतां वत्स वत्से-

त्पाक्रन्दद्वल्लवानां मधुमथनमुखं वीक्ष्य को वद कीदृक् ११७

अभ्युत्थानं प्रकुर्वन्तुपसि विरचयन्मर्वतो गोप्रचारं

पद्मानन्दैककन्दः शुचिरुचिरकरासद्गराजद्रयाङ्गः ।

प्रोद्यन्तुच्चैस्तमोहा परमहिमरुचिः स्फोटपीताम्बरश्री

र्यातानन्ताभिसङ्गो हरिरपि च हरिर्मेजतुर्मित्रमावम् ॥ ११८ ॥

शृङ्गध्वानैः प्रबोध्य ब्रजशिशुमुपासि द्राक्समादाय वत्सा-
न्वात्सल्याद्वत्सलाभिः शुचिघटितपटुपेष्ठभूयिष्ठभक्षः ।

शिञ्जन्मञ्जीरमोदद्विगुणितचरणान्दोलकृत्यं प्रनृत्य-
न्तार्ध गोपालवालैर्व्यचरदुपवनं बालगोपालवेषः ॥११९॥

दैत्यारेः केलिपात्राण्यकृत तरुमृगीभेकहिम्भान्विहङ्ग-
स्वाङ्गच्छायाविभङ्गीमतिरवनिहान्कृत्रिमान् गोतुरङ्गान् ॥

क्षिप्तस्योपक्षेपधाराः परमसुखपदं कस्यचिद्वस्तुनादः
कैशोराणामसाध्य तदिह न जगतीमूर्ध्नि किञ्चित्पतीमः १२०
अहमहमिकयापि शिशुः प्राप न योगी हृदापि बहुयोगैः ।
सुलभः प्रभुरपि सुलभादपि दुर्लभतोऽतिदुर्लभः समये ॥१२१॥

(१) अथाघो नामाद्य प्रतिनिधिरमोघप्रतिनिधि-

र्वकानृप्यं वाञ्छन्वलदजगराकारगरिमा ॥

बहुक्रोशव्यापी गिरिरिव बभौ पीवरवपु—

र्नवं प्राचीनं वा मुनिरपि न बोद्धुं प्रभुरभूत् ॥ १२२ ॥

रुन्धानः शिरसाञ्जवन्धुमाधिकव्याचाननत्वाद्विधा

व्योमोर्वीमपि तामसीमिव हठात्कुर्वन्दिवा रोदसीम् ॥

दुर्वारस्फुरदुग्रफृत्कृतिमरुत्स्वेहाम्बुवर्षोत्पणो

वर्षाकालमकाल एव विदधे घोराघनामोरगः ॥ १२३ ॥

विभ्राणे भूरि गर्भे विषमतिकठिनव्यग्रनिहाग्रभाग—

मोघद्विद्युद्विलासः प्रकटितरदनव्यूहवेष्टद्वलाकः ।

चक्षुनिर्घोषघोराशनिरतनुचलत्सुकशकायुधोग्रः

(१) अथासुरकथा मा० १० स्क० १२ अध्याये ।

कोटेनिर्वास्य विश्वं घनतमममामाम घोराद्यमेवः ॥ १२४ ॥

वल्छोकः क्रोकः स्फुटमज्जनिछोकश्च किमिति-

प्रपादं प्राह्येने दिविषदपि दुद्राव तरतः ॥

समाक्रान्ते विट्त्रम्भरभरणानिःसुम्भ्रमवशा-

दयेनायेनेव व्ययितपिदमासीजगदपि ॥ १२५ ॥

अकस्मात्पिदये व्योम समोमार्कमघासुरः ॥

पयोधौ पतनं मेने मनीषीव मनीषयन् ॥ १२६ ॥

अथ तदाकारत्रिभुवनजनितचमत्कारघनफूत्कारवारमारु-
प्रसारितविषविषमतरामारमम्भारनया गुरुगरिमगभीरभीमनिः-
सीमतिमिरगर्भोपगृह्योपनया दुर्दिनमनुवर्ष्य दृढुर्दुर्दुतमेव ग्रामा-
भिमुखमाभीरकुमाराः । तदाननोदरदरीद्वारं नगरद्वारं पिबाव-
गाह नगरमिव तदुदरमेवोको जगाहिरे गोवत्समलगोपवत्सगो-
वत्सा ।

हरिरघमवधाय धावतोऽपि धेनुजघनपादाय सुदामश्रीदाय-
सुवल्लस्तोककृष्णप्रभृत्याभीरकुमारजविहारपरिपदो धावन्नेवाहंपू-
र्वमहंपूर्वमित्यदमदमिकयेव तानेव स्पृशन्नपि मपदि जगाहे तदु-
दरगुहागर्भम् । .

यन्नामाप्यत्रमर्दनं वितनुते किन्नाम चित्रं महत्—

तेनायो विनिपात्यते परमघस्योच्चैस्तपो वर्ण्यते । .

योगीन्द्रस्य मनोप्यणोरणुतरः सद्गाहते वा न वा

यो गर्भेऽपि निविश्य कैटमारिषुः सोऽमृद्गरीषान्गुरोः १२७

अथ प्ररुपापनशीणतमाघोऽयमघासुरः । . . .

तमितीवानुजग्राह स्वयमन्तर्गतो हरिः ॥ १२८ ॥

हरिणान्तर्गतं तस्य तेनाप्यन्तर्गतं हरेः ।

अद्वन्द्वं हि द्वयोरैव समं त्रयमपेक्ष्यते ॥ १२९ ॥

तमःश्रीरप्युच्चैरपचिततमःश्रीः समुदभू-

दयान्तर्मग्नोऽपि प्रभुरनघ एव त्रिभुवने ॥

कृताभीरासङ्गोऽप्यविरतमसङ्गः किमपरं

सदा शुद्धो मुक्तस्तदुदरनिरुद्धोऽपि निमृत्तम् ॥ १३० ॥

तमस्तन्वन्मुगम्भीरमभ्यमारीदधामुरः ।

कुलटा मोक्षलक्ष्मीस्तं तमस्यस्तंगते दिवा ॥ १३१ ॥

भगवति गरुडध्वजे गतवति निभृतमघासुराजगरोदरं घन-

तिमिरपरीतदरीविजिहीर्षयेव सपदि भयतः प्रपलाप्यमानैः पञ्च-

भिरसुभिरपीन्द्रियैः पञ्चभिर्महाभूतैस्मात्ममनोभिरसुरभोगिनो

गुरुभोगाभिसिभेदं विधाय बहिर्निर्योद्गिरुपदर्शिनवर्त्मना शनैःशनै

रजगरजरठकठोरहालाहलज्वालाकुलकवलनाविकलतया परेता

एव पूर्वं तदनु दनुजारिदर्शनमुवाभिवर्षणैरपि जीविता भूयो

वत्सा अपि वत्सपाला अपि स्वेच्छाचारपरायणा अशर-

णशरणवलनारायणानुसरणा गिरिविरकोटिद्रीद्वारवाटतः स-

मुदयगिरिगभीरमहरविहरदुडुपरिवृढकिरणपरम्परा इव गिरि-

गर्भनिर्भरभ्रमद्भागीरथीक्षिप्कारमुखरजलवीचय इवान्वधावन्त व-

हिरध्वानम् ।

अघात्मा सोऽद्य मेदस्वी पलायितुमिवाक्षमः ।

तमालोक्य तमःपुञ्जं तत्रैव समलीयत ॥ १३२ ॥

ति श्रीमन्मित्रामिश्रकृतावानन्दकन्दचम्पूकान्ये चतुर्थोऽयमुल्लासः४

अथ पञ्चम उल्लासः ।

अथ पशुपतिशोराः परस्परं मुखमीक्षमाणा विस्मयानापुरा
 दुरपि पुरुदूतावरजन्मानमलौकिककर्माणम् । अथ प्रभातसमया-
 वधि बहुधा बहुधावितमनुचटुदृढदृढत्सलमनूपवनकच्छं क्रीडितम्
 पि बहुधैव, कथमपि ज्ञानममुखादिव विकटसंकटादाभिरक्षितैः सम्प-
 तिविषमबुधुस्ताप्तामैरस्माभिरपेक्ष्यते क्षेमम् ! तदितो द्रुतमनुविन्दतु
 कान्तिन्दीपुलिनमालेन्दमिवानिन्धं गोविन्दः सह गोष्टन्दैरमन्द-
 पारिणाहम् ।

किमात्मनो वर्णयिष्यामः, सामतमं तव वपुरालक्ष्यैव श्या-
 मधामाभिराममिदमहह वयं सुदूरपराहता एव ।

यदिदम्—

पदं ते मञ्जीरध्वनिषु तनुते मान्यमधुना

हठाद्वाहं वद्धामपि पद्मघटीमुज्जति कटी ।

वचो वक्त्रादूर्ध्वं घटिरुदयते नार्द्धमवशं

द्रवत्प्रायः कायः स्फुरति निरपायः क्षुधि हरे ॥ १ ॥

न व्याहारविहारेयान् श्रयने नाध्यासने नाञ्जने

नालङ्कारनिकारयोर्न भवने नो वा वने निवृत्तिः ॥

सिक्तस्यापि सुधारमेन शतधास्तोत्रस्तुत्यापि चे-

दुन्मीलित्यवलीभवत्तनुविषो धैर्यच्छिदैकक्षुधा ॥ २ ॥

हरिरभितो विलोम्य त्रैलोक्यमुकुटमणिमिवाम्बरमणिमम्भ

रमध्यमध्यासीनं भगवन्तमुदीक्ष्य समाचचक्षे कृतात्मसेम् ।

मध्यमण्डितचण्डांशुदृश्येतरमभूदिदम् ।

ज्वलता धीतिहोत्रेण महाकुण्डामेवाम्बरम् ॥ ३ ॥

अथ सकलवत्सवत्सपालानुकूलं यमुनाकूल एव नवकिं-
लपकमनीकस्निग्धच्छायोच्छुरिततरुणतरुत्करमूलं मृदुगतिमह-
नीपदंसकामिनीकलरवकोलाहललोभनीयपरिपार्श्वं कृतमधुरतरा-
हम्बरकारणदवाकीर्णं समुदितमुदितमितरचक्रवाकरचितचक्रवा-
लं दास्युह्युह्युद्विहितवहलकलकलितबहुकौतुहलाभां मदकलकल-
विह्वलिरातङ्गशङ्कारमुत्तरमहोरुहशिखरं सरसकौमलविमलतमा-
तिस्वच्छवालुकाविसरं कचिदुपचितनवनीरवाहखण्डमण्डितं कचिद-
पि चाखण्डोदयदुडुनिकारनिकामवल्लिपतमम्बरवलयमिवाविशद-
विशदकोकनदच्छविनिविडं सरोजराजिराजितं सर इव बहुविष-
लक्ष्मलक्ष्मीविलसणीभूतमनोभूफलकमिव सुविपुलपुल्लिनपदं
मूर्धिमतीं मुदमिवालुलोके, सत्त्वरमुपगतपदमाचवत्ते च ।

कालिन्दीचन्द्रहासं च पुलिनाभेयचर्म च ।

जित्वा जगदर्थं धर्मो द्रवमेव जहाविव ॥ ४ ॥

खलश्रेणीकोलाहलकलितकाञ्चीकलकलो

मिलद्वीचीमासोल्लसितसितवासोवलयितः ।

पदाङ्गैः कोकानां भियनस्तरलेखोपलचितो

नितम्बः कालिन्ध्याः पुलिनामिदमिन्दीवरादशः ॥ ५ ॥

कचित्कूर्ममुखोन्मेषमुखरीभूतबुद्बुदम् ।

कचिन्मत्स्योच्छलत्पुच्छं भात्युच्छं यमुनापयः ॥ ६ ॥

हिण्डीरस्फुट्पुण्डरीकपटलीपाण्डुः कचित्कुवचि-

न्माद्यन्मुग्धमरालमण्डलपटुमारब्धकोलाहला ।

धावद्दीवरभीरुपीवरदु(१)लीवाचालवीचीकुला

कुत्रापि कचिदप्युदेति यमुना पाठीनशंपाकुला ॥ ७ ॥

अथ भोक्तुमनाः कारिवरकरभ इवातिकृतहली पुलिनव
रमध्यमध्युवास वामुदेवः पशुपकिशोरैरलंकृतः परितः ।

सालवाल इव कल्पपलाशी केशवः सपरिवेषशशीव ।

अन्तरे व्रजाकिशोरगरीयोमण्डलस्य विनिविश्य व्रभाते ॥ ८ ॥

आवृत्त्योल्लसितं विराजदलकैर्गोपालकैर्वालकैः

कालिन्दीपुलिने कलिन्दतनयाकल्लोलकल्पं महः ॥

भूवक्षःपदकारुण्यभूषण इवान्तर्भासि नीलापलं—

रत्नैर्द्वैपमिवाद्रिमैत्र्यरुचिरैरम्भोभिरम्भोनिधेः ॥ ९ ॥

मध्योद्यन्माधवाकारमाभीरशिशुमण्डलम् ।

अपश्यदपरश्रेणी पूर्णचन्द्रमिवापरम् ॥ १० ॥

हरिपरिमण्डितमध्यं मण्डलमाभीरर्जर्वदम् ।

ज्योतिश्चक्रमिवासीन्मेढ्रीभूतध्रुवं विपति ॥ ११ ॥

वत्सर्पैर्मण्डलीभूय मण्डितो यदुनन्दनः ।

द्वीपशैल इवाशीलि केसराचलमण्डलैः ॥ १२ ॥

मात्रा दत्ते प्रपन्नादमृत इव दधिसीरहैवह्वीने

खण्डार्पिने नवीने यदपि च लुचिर्वीरोटिपूर्यैरुचौर्यैः ।

आभीराणां शिशुभ्यो विदितरुचि ददे सस्वदे वामुदेवो

यन्माधुर्यादिवान्धः क नु पशुभिरितं तेषु ते कोऽपि वेद १ ॥

उदञ्चति कचोरिका मधुरिका मनश्चोरिका

(१) दुली कमठी ।

सुधारसपुरी पुरी न लुचिवी समोर्वीतले ।

हरेर्हरिणचोलना हरिणहीनचन्द्रानन-

त्रपोषितसुधानिधिः सुमधुमाटिका रोटिका ॥ १४ ॥

तमोरुचिधुरधरे हरिकरे विगाढान्तरे—

विधुमतिनिधिर्दधि द्रुतमभाणि गोपार्मकैः ।

अघासुरविघातनोद्भटवनान्तरोद्भाषना

श्रमच्छिदिरमाधवोऽरमत दग्नि धुन्वाज्जितः ॥ १५ ॥

मिष्ट मिष्टमिदं गृहाण न मुदं भेजे मनस्त्वा बिना—

भोक्तुं बलवत्बालबलभवद्भवेव बचोवैभवम् ।

तस्यार्थं विततार वत्सपगणस्त्रैलोक्यमुत्कम्पयन्

न म्बालेन मुखेन पाणिकमले जग्राह नारायणः ॥ १६ ॥

माधवेन पुरतः प्रसारिते हन्त दक्षिणकरे तदर्धने ।

हासयन्त उपहासकौशलैः केऽपि केऽपि शतशाय्यवञ्चयन् १७॥

(१) कुत्राघोपरमः क भोजनविधिस्त्वोक्तैः सर्वं प्राकृतै-

रिसादिभ्य विधिर्विरुद्धहृदयो बोद्धुं व्यतानीद्वियम् ।

तादृग्मण्डलमध्यमण्डितमग्नं सा धीस्तसाधीयसी-

स्तम्बालीवृतमन्वभूज हठतो वैकुण्ठकण्ठीरवम् ॥ १८ ॥

ता पायामतनोत्पमातुमुदधौ जालैकफालीमिव

भ्रातः साहसकौशल हतविषे. कस्मै किमाचक्ष्महे ॥

तद्वत्सानहरद्धतेन कपटी तुच्छोऽपि सन्स्वेच्छया

वत्साघातिशयोच्छलन्मदमहामायीन्द्रमायाञ्छिदः ॥ १९ ॥

(१) विधिकृतवत्सापहरण भा० १० स्क० १३ अध्याये ।

मृगवेकं निषाय द्विगुणघनमिलद्भुम्रजंघोरुजानु
 प्रोद्दाम्यापि द्वितीयं पदमवनितलादुवद्धवीराधिवासः ।
 वेत्रं वेणुं विषाणं तनपटपुटितं पृष्ठपाश्वर्द्धयान्त-
 विभ्राणो वामपाणिप्रणिहितकवळं दक्षहस्तेन भुङ्क्ते ॥२०॥
 वेधं वेणुमयो विषाणमदधत्पृष्ठे च पाश्वर्द्धये
 ह्युत्सेनामभिजेतुमायुधमिव त्रेधा क्रुधा माधवः ।
 तत्रालीढमतेः स्रणं यदुपतेर्लब्धान्तरं प्राग्निधि-
 र्यद्वत्सानहरन्स गोपतिरिति ख्यातस्त्रिलोकधामभूत् ॥२१॥
 अनालोचिनगोवत्सा वत्सपाः कच्छपा इव ।
 कण्ठमाकुण्ठयामासुश्चण्डदण्डहता इव ॥ २२ ॥
 अहो वत्सा न लप्स्यन्ते मोक्ष्यन्ते किन्तु मद्विधाः ।
 एहि कृष्ण ! विधास्पन्ते गवामेव गवेपणम् ॥ २३ ॥
 यदि वत्सा न लप्स्यन्ते नोत्पत्स्यन्ते किमाधयः ।
 पुरः किमाभिषेयं वा तदाम्बातातथोरपि ॥ २४ ॥
 अशनं मुञ्चतो वीक्ष्य किशोरानाशु केशवः ।
 दयाद्रो वारयामास मया गतमिति श्रुत्वा ॥ २५ ॥
 निवार्य तानार्यतमः समस्तान्हस्तारविन्दे कवळं दधानः ।
 तथैव वामे स यथा गृहीतं जगाम गामेव गवेपमाणः ॥२६॥
 कासीद्रोटी क वेत्रं क नु वत कवळः कावतंसः क वंशी
 कुन्जसामुजरीपाण्डुकपक्ष्मस्तः कुन्ज न कुन्ज दासः ।
 अक्षिभ्यां नैसि नावोधि च वत वपुषा चेतसाकक्षि नो वा
 धन्यानां घेनुजार्थे प्रतिधरणिरुहं धावतो माधवस्य ॥२७॥

प्रत्यम्भोधापतीरं प्रतिगिरिकुहरं प्रत्यटव्यन्तरालं
प्रसध्व प्रत्यनध्व प्रतितरुनिकटं प्रत्यटद्धामकुञ्जम् ।
प्रसाशं प्रत्यनाशं प्रतिनददुटजं प्रत्यनासन्नदेशं
प्रत्यासन्नपदेशं व्यचिनुत भगवान्प्रत्यगारं च वत्सान् ॥२८॥

द्विगुणमहाणिमानं दर्भगर्भाङ्कुरोच्चैः
सप्तचरणममृग्भिश्चक्षुरर्काशुभारैः ॥
अलभतु चपुरभ्रश्यामलं इयामधाम
श्रमवद्वलजलद्रीं भ्राम्यतः कैटभारैः । २९ ॥

श्रमोदसरमेदुरं मिहिरभानुतुष्यं वपुः
॥ बीजयति पाणिना चञ्चपटीकटीं नाटयन् !
छलादतद्विस्फुटत्करसरोजमुद्गीक्षते
दिशो दश गवेषतेऽप्यदृष्टं ना विवेशो हरिः ॥ ३० ॥
कार्यार्थी यदि जायते विधिवशात्कः प्राकृतः कः प्रभु
वर्षामोहाननुविन्दते वितनुते व्यापारभारानपि ॥
हंसाळीषु वकावलीषु हरिणश्रेणीषु वत्सभ्रमा-
द्वभ्राम प्रचुरं जगाम पुलिनं मोघः स मेघञ्जलिः ॥ ३१ ॥
तस्करापहृतहारमिवोरःश्लोणि स्वज्जनदृशो गतशोभम् ।
हीनमम्बरमिवोदुकदुम्बैर्बालशून्यपुलिनं हरिर्गोक्षि ॥३२॥

हरिरिदमवधाय दुर्विधातुः कपटकुतूहलमात्मनो विभूतेः ।
अपटितकदुदृष्टिरेव सृष्टिः पशुपशुपालकयोः स्वयं वभूव ॥३३॥

इदमवधाय माघवानुसेवी भृशमनुरक्तिभक्तिव्यर्काकृतभय-
जजलपारम्, तदसहमान इव ब्रह्मणि जातपरस्पर इव कोऽपि च

सुकृती व्याजहार किमपीदम् ॥

चौर्याचार्य पदाप सम्प्रति गवां चातुर्यमाचर्यतां

दुश्चर्यैकचतुर्मुखे न करवै किं वैरगस्मिन्नहम् ।

स्वच्छो हि प्रभुरेव तात इव नो गृह्णातु मृत्यानयं

यद्वभ्राम बने सदर्भकठिने मध्येऽहि दूये ततः ॥ ३४ ॥

प्रत्येकं मिश्रभिन्नाभरणगुणवयोवेषलावण्यलक्ष्मी-

नीलाशीलाङ्गधङ्गीमुखनखनयनभ्रूललाटाशनादीन् ।

द्वेषात्मानं किशोरान्फनकमिव तुलाकोटिकोटोरकाञ्ची-

कैयूराद्रीन्प्रहृषञ्जिजमिव स वमौ दर्शयन्वत्सभावम् ॥ ३५ ॥

तावत्तादृगशेषेषवसनालङ्कारशोभागुणा

व्याहारव्यवसायनिग्रहपयोव्यापारभोगादिकम् ।

रूपं वत्सपवत्सयोरपि हरिः स्वीकृत्य सायं ययौ

ध्वानैर्वेणुविषाणयोस्तरलयन् गोगोपवामध्रुवः ॥ ३६ ॥

अघध्वंमिवंशीरमीरावचित्रं समाकर्ण्य कर्णे पुरा कर्णेनेत्राः ।

वह्निर्निःसरन्त्यो मुहुनिष्पतन्त्यो दधुः क्षीवमात्रं परिक्षिणधैर्याः ॥ ३७ ॥

श्रवांभाजिवेणोः स्वने नन्दमूनोर्गवां गोपवामध्रुवामेकदैव ।

क्षरत्क्षीरधारामिरासीदसीमस्तनाली घनालीढपायोधरश्रीः ॥ ३८ ॥

कणत्किङ्किणीनां झणत्कारधारो रणत्कारराजकिंचं नृपुराणाम् ।

हरेर्वत्सहम्भारवः शृङ्गवंशीनिनादो जगाहे जगन्त्येव सायम् ॥ ३९ ॥

कचिद्भूतसपालैः कचिद्भूतजालैर्बलद्वन्द्वमालैः कचिन्नन्दवालैः ।

परब्रह्मभिः पूर्णमेवास तूर्णं पुरं गोपुरं चत्वरं मन्दिरं च ॥ ४० ॥

बलत्पुच्छत्सोच्छलद्घूलिधाराघुनीमग्नमानन्दसिन्धूरमयाः ।

समादाय दोर्भिस्तमादाय वक्षःस्वनन्दन्यशोदादयो धावयोपाः॥४१॥

अपजलपयकुलवडलधूलिघोरणीभिरभिसंकुलतया पाङ्किल-
कायकन्दलीकं प्रयमत एव कीलालधाराभिरभिकुसुमसमूहादि-
भिः सुरभीकृतस्नेहैः स्नेहैरिवाभ्यज्यत ।

तदनु च विपलतरेण श्रीयमुनाजलपूरेण स्नपयित्वा, तदनु
च वसने स्वेन सम्माज्यावयधं कुसुमसुकुमारस्पर्शतया मृक्षमतया
चातिसमीचीने कौशेयवाससी परिधाय, पुनरपि मञ्जीरममु
खचरणालङ्कारकिङ्किणीप्रभृतिकाटिभूषणारुणनखरुचिरग्रैवेयकादि-
कप्रीवाभरणमुद्रिकावलयकेयूरकुण्डलादिभिरभिमण्ड्य, गोरोच-
नाभिरितललितललाटपट्टकोपरि पटुतरतिलकमुल्लिख्य, नय-
नमनुरञ्जयापि मञ्जुभिरञ्जनैरलिकतलमिलदलकपालिकामलि-
किशोरमालिकामिव सम्प्रसाध्य, क्षणमभिलपितमन्त्रादिकमनुभो-
जयन्त्यः, क्षणमुरसि निवेश्य, गुह्यामितीव गाढमुपगुण, भुज-
बल्लीभ्यामामीलितनयनमनुभवन्त्यः किमपि सुखभरं, क्षणमपि-
करचरणोदरचिबुकमुखकपोलपालिभालमौलिस्पलमनुचुम्बन्त्यः,
क्षणमपि जनितदरान्दोलहिन्दोलिकायामान्दोल्य, जगदानन्दन-
मपि नन्दनमानन्दयन्त्यः, क्षणमपि च निजाङ्गपल्लव इव नि-
धाय स्फुरदधरबन्धुजीवान्तरे स्तनमाधाय स्तन्यमधुरसुधारस-
पाययन्त्यः, क्षणमपि निखिलविलक्षणमुदितक्षणमारुघाय मासा-
देव हरेः कलिकलुषकलापयापनक्षणं चरितमक्रान्तिममाधुरीयाम
निजवामप्राङ्गण एव लघुतरमनुद्राव द्रावं निद्रापयन्त्यः, कर्मा-
न्तरमेव न विदुरखिलाश्चर्यचातुर्यैकश्रुवोऽपि गोपनार्यः ॥

आहूय हुङ्काररवेण दूराददुर्धर्षितस्तानामिधातुकामान् ।

(१) गोगोपवालानहरत्स मूढो, भेजे पर ब्रह्माशिशुभवत्ताः (२) ॥४३॥

स वत्सवत्सपीभूय विहरन् गृहगोष्ठयोः ।

दर्शयामास योगीन्द्रमात्मारामत्वमात्मनः ॥ ४३ ॥

दधति न मनो घासग्रासे न वारिणि वारिता

अपि च विपिने गोपैः कोपैः स्थितिं न हि कुर्वते ।

गिरिविलतनूनुल्लङ्घन्ते समीक्षितुमुज्झित-

मतिनवसुता वत्सीभूते मुरद्विपि धेनवः ॥ ४४ ॥

कलितमुरलीध्वानाः प्राणान्मनाक् क न मेनिरे

व्रजमृगदृशः के पन्थानः स्फुटत्कटुकण्टकाः ।

न वत पतनं श्वश्रे स्वासामिवालयकर्मण-

स्तनुभुवि हरौ गोवद्गोवर्द्धनाद्रिपिपासवः ॥ ४५ ॥

वृन्दावैनकदूर्वासमतां पूर्वाधिपोऽपि नाश्रयते ।

आस स्वर्देशदेवो वत्सीभूयापि यामभितः ॥ ४६ ॥

गाहन्तां गहनान्तरणि शतधा मुग्धा हि तन्मातरो

मद्येतोऽपि हरन्ति हन्त हरिवद्वत्साश्च ते वत्सपाः ।

आः किं तत्र मयाप्यवोपि यदहो रामोऽपि नामेदृशो

भ्रान्तिर्यत्र विधौ कियानिह सरोजन्माप्तजन्मा विधिः ॥४७॥

विषयमदमहिम्नामेव भुम्ना स मेने

(१) “मन्ये मनोज्ञप्रचुराशयेषु तपांसि वृन्दावनगोपगोपु” इति पाठः पार्श्वभागे केनापि लिखितः ॥

(२) शिशुमवत्प्रब्रह्म ता गा भेजे” इत्यन्वयः ।

क्षणलवळघुकाळं वत्सरं मत्सरात्मा ।

परमजनि किमित्याशङ्कयां स स्वयम्भू-

सुरमथनविनोदं द्रष्टुकामो जगाम ॥ ४८ ॥

तावन्तोऽपि तथैव तेन हरिणा तत्रैव तादृग्मह-

त्क्रीदाकौशलमावहन्ति शिशवो गच्छन्ति वत्सा वनम् ।

इत्यालोच्य विविच्य चेतसि चिरं क्रीडानमत्कन्धरः

श्रीवन्धोरवधाय धाम निपतद्भ्रूलीषु सोऽलीयत ॥ ४९ ॥

दौरात्म्यं निजमनुचिन्त्य कौटभारे-

रुद्धाऽप्य भ्रमितधियो हृदि प्रभावम् ।

आमीलन्नयनमखण्डजाड्यदण्डं

द्राग्दण्डं वपुरपि वेधसोऽनुचक्रे ॥ ५० ॥

चण्डकर्म चरतो हि गुरुणां दण्डवत्पतनमेव न दण्डः ।

पक्षभूरिति विभ्रमियद्वन्द्वारण्यधाम शरणं स जगाम ॥ ५१ ॥

कर्माणि स्मरतो निजानि विदलन्मर्माणि शम्भाण्यगु-

द्राग्दूरेषु सहास्रपाटवगणैर्भङ्गं च भेजे स्वरम् ।

संभ्रान्तस्या श्वनिर्विशेषवपुषो दुर्मेधसो वेधसो

भूषष्टे पतितस्य तस्य न ययुः प्राणा बहिर्ग्रीहया ॥ ५२ ॥

अथ कैटभरिपुर्बन्धाय धातुरवस्थामास्थाप किमपि निज-

रूपमनिरूपणीयलावण्यवयोवेषविशेषप्रतिरूपमपहाय निखिल-

सुरासुरानवगाधमगाधमायाप्रपञ्चममृताविशेषहासलेशेन तरल-

वरापाङ्गेन सुधातरङ्गेणैवाभिषिञ्चन्ननतिदूर एव तरुणरुदम्बतरु-

पवल्ग्वमानोऽमृतसंजीविनीमिवामृतवर्षिणीमिव विद्यामनवधां

मुरलीमुरलीकृत्य जीवयन्निव प्रबोधयामास घातारम् । स खलु
 ससंभ्रमचकितमुदीक्ष्य दिक्षु पुरो लक्षयति स्म पुण्डरीकाक्षम् ।
 त्रिभङ्गीमदङ्गं भ्रमद्भ्रमुनङ्गं कृपासद्भ्रज्जावलद्वत्करङ्गम् ।
 चतुःपार्श्वपुञ्जीभवन्मञ्जुगुञ्जावलीचारुचूडावलद्वर्द्धखण्डम् ॥५१॥
 सपत्रैकनीपं स्फुरद्दामकर्णं तमालाभ्रमालाशिलाज्यामवर्णम् ।
 स्फुरद्गोचनाचन्द्रचञ्चलललाटं लसद्द्वारलक्ष्मीकवक्षःकपाटम् ॥५४॥
 कटीनद्धचञ्चद्वटीशुद्धवेशं कृताखण्डपौगण्डशोभाविशेषम् ।
 घनस्निग्धनीपाचलच्छायमूले स्थितं चण्डमानोः सुतायाश्च कूलो५५
 हताशेषवाम्भ्यं महायोगिकाम्भ्यं श्रुतीनामगम्यं प्रसादातिरम्यम् ।
 विपाणं च वेणुं च वेत्रं च विभ्रत्परं वक्षसासास्त्वयम्भूः समीप्ते ।

न्युज्जानां पुनरज्जानां श्रियमाप मुरदिपि ।

प्रसन्नेऽपि प्रपान्यञ्चतुर्मुखचतुर्मुखी ॥ ५७ ॥

हिमीकर्तुकामा हृदेवास्य वामा हिमानीव हेमाभवासो वसानम् ।
 हरिं हारिणं हारिता राजधानी प्रमार्ष्टुं भियागः प्रतुष्टाव(१) धाणी५८

परस्मै परस्माच्च कस्मैचिदस्मै

नमस्ते समस्तेश यस्त्वेव भासि ।

इतो वत्सपा(२)लीमितो वत्सपालान्-

विचिन्वन्वनेऽस्मिन्वितन्वन् गृहस्पम् ॥ ५९ ॥

(३) तुलाकोटिमङ्गौ कटौ क्षुद्रघण्टां

हृदि स्फारद्वारं श्रुतौ कर्णिकारम् ।

(१) विधिकृता स्तुतिः मा १० स्क० १४ अंघ्याये ।

(२) “पाली पङ्क्तिः । (३) तुलाकोटिनेपुरम् ।

किशोरीभवन्तं भवन्तं प्रतार्यामृतं मातृकृटा ददे कालकूटैः ॥ ७० ॥

स्पर्शन्मूक्षमयंशं जटीभूष भूमन्त्र वाचं च वाचंयमः कर्तुमीशे ।

भवन्त भवन्तं पुरस्तादनन्तं कयं वीक्ष्य मूढा वयं वर्णयामः ॥ ७१ ॥

त्वया वञ्चनापञ्चपञ्चाननेन त्रिलोकीपञ्चो विरिञ्चीकृतोऽयम् ।

समं वत्सपालैरभूजैव वृन्दावने वत्सवृन्दावने सङ्गभागी ॥ ७२ ॥

न वैकुण्ठवाटी न वाक्भोजयन्धुर्नगोलोकलक्ष्मीर्न चक्षीरसिन्धुः ।

घनश्याम वृन्दाटवी पाटवी स्यात्तनुयुहभाजा त्वयाभाजि मो या ॥ ७३ ॥

त्वमेकोऽपि नानासि हेमेव भूमस्तुलाकोटिकोटीरकैयूरकाञ्च्यः ।

वदन्त्येवमेके विरुन्धन्त्यनेके यतः स्याद्वतो मृत्युपञ्चादिभावः ॥ ७४ ॥

पयोदर्पणानां मभेदेषु नाना वलाद्विम्बशाली यथा मानुमाली ।

प्रकृत्येककृत्ये जगत्येवमेको जगद्भासयन्भासि नानेव नूनम् ॥ ७५ ॥

तन्मृतपंश दधयोगभागी भवत्सुप्रभावैर्भवानेव भाषी ।

हुताशैकलेशं महाकाष्ठकूटक्रमाद्वाहिकृतो यथा कैटभारे ॥ ७६ ॥

न शक्रादिदेवा न वा तीर्थसेवा न पीयूषभोगा न वा भूरियोगा

समग्रैकबन्धुः समग्रैकर्वरी भवोद्दामदावे भवानेव दावः ॥ ७७ ॥

ध्यायन्तु ध्यानवन्था धरणिधरतटे जाग्रतो ज्योतिरग्न्यं

निर्व्यग्रं ते समग्राः कमपि च पुरुषं यायजूका यजन्ताम् ।

नेदं नेदं च वेदा विदधतु बहुषास्माकमास्तां पुरस्ता-

दुन्मीलनीलधाराधररुचिरुचिरः कोऽपि गोपीकिशोरः ॥ ७८ ॥

यागानां विषयोगः सुचिरमुदयतामास्तु योगप्रयोगो

हे भक्ते मातरुक्तेरविषयहृदयागोचरे त्वं प्रसीद ।

व्यक्तीचक्रे हि चक्री तव महिमचयं गोपिकाद्वारिवद्धो

नैकैरागत्य गोपैर्दधिहरणरूपा गजितैस्तर्जितोऽपि ॥ ७९ ॥

न न्यूनो नातिरिक्तस्तदवयवचयो वेपथूपादिकानां
तादृक्तावद्विधातुं प्रभुरपि यदभूः कोटिषा कैटभारे ।

तन्मन्ये सर्वभावे रससरसगुणासीमसौभाग्यवृन्द-
स्वच्छन्दानन्दवृन्दावनमनुभवितुं नो विधेमोहनाय ॥ ८० ॥

दाम्ना बद्धोऽपि मध्ये प्रकुपितजननीभीतिरुद्धोन्तरेऽपि
मोघद्वक्तर्पिहर्षावहधरणिरुहोद्धारलीलावलीढः ।

क्षिप्त्वा क्षिप्त्वासि दिक्षु कणितकटितटीक्षुद्रघण्टाघटाद्य-
स्तद्वाचं द्रागकार्पास्त्वमिव किमु विभो कोऽपि भक्तानुकम्पी ॥ ८१ ॥

एतादृक्कोटिकोटिकटितनुतपःपूरिताशेषकामा
मेघश्यामाभिरामा गुरुगरिमचतुर्षाद्दिवः पूर्णबोधाः ।

विद्यन्तेऽद्यापि तेऽमी मम हृदि करुणापाङ्गभङ्गीतरङ्गैः
सिञ्चन्तोद्ःप्रपञ्चं मधुमथन विधिः कोऽयमेको वराकः ॥ ८२ ॥

छट्वावेकोऽस्मि स्रष्टा विरतिरिति मदस्यास्तु मोहो महीपा-
नस्यास्तामप्युरस्तास्त्रिजगति कुयशः किन्तु तेनैव धन्यः ।

यत्ते प्रत्येकमेकं निजमपि निकटेऽप्यदस्यैश्चतुर्भिः
स्तोत्रं कुर्वाणमुर्वाविलुठितमुकुटं कैटभारे स्वयम्भूः ॥ ८३ ॥

पानीयं पाणिपात्रः काचिदपि तृपया निष्पिबन् श्रुद्धिरश-
न्पत्रं कुत्रापि दैवाच्युतममृतमिव सीणकौपीनवासाः ।

कर्त्तव्यैषानुकम्पा मधुमथन दशोर्वाहयन्वाष्पधारां
गायन्नारायणोऽसौ व्यपनयतु वयः कापि कुञ्जे विराजिः ॥ ८४ ॥

चतुर्वेदाभ्यासव्ययितचतुरास्यैरलमलं

तदेतच्चैतन्यैरुदयतु तवैवोरुजाडिमा ।
 विधिर्यैर्मञ्जीर त्वमिव हरिसंचारसमये
 पदाम्भोजा लक्ष्मीर्न शुभनुतिगङ्गारमकरोत् ॥ ८५ ॥
 पदाम्भोजं पायात्परमपददायादमुविदां
 हृदां हार्दानीहं बलवदनुरागं बहदिब ।
 अधःशोणं शोचिर्दधदनलोचिर्जप चिरं
 घनास्निग्धच्छायाशयितमिव सायासमिहिरम् ॥ ८६ ॥
 उपासे कौशेयं वसनमतिपीतशुतिभरैः
 परीतं त्वत्प्रीतिप्रसरदनुरागैरिव बहिः ।
 त्रिलोकीमाच्छाद्य त्रिगुणपटमुत्साद्य जयत-
 स्तव स्वच्छं स्वेच्छामयवपुरपि च्छादयति यत् ॥ ८७ ॥
 अशृण्ये वा मेघे ममुदयति देवेश रसना
 सरागैरप्येतैः कठिनिमसमेतैरपि मृशम् ।
 अभूदेमी रत्नैर्जलधिरपि रत्नाकर इति
 स्वपूर्वेषां स्वेपां महदनुगृहीनो हि यशसे ॥ ८८ ॥
 नमस्तुभ्यं क्षुभ्यत्तरुणतरणे कौस्तुभमणे
 + + स्ति प्राशस्त्यं तव हि हृदि हार्दी हरिरधात् ।
 सदा त्वं मागर्भ्यान्मिलितमिव शुभभ्रांशुमदधः
 स्मितज्योत्स्नालास्यं प्रतिफलितमार्ग्यं मुरभिदः ॥ ८९ ॥
 गुणामुक्ते मुक्तावलि वालिनि युक्तासि हृदये
 दपेद्वः (?) स्नाहार्द्रं निमृत्तमामितः कैटभरिपोः ।
 नमस्ते व्यस्तारिस्त्रयमशमयाधीनपरिधी-

भवद्योमोदामद्युमणितुलनाकौस्तुभमणे ॥ ९० ॥

कदा वा कीदृग्वा कियदहह हृद्वागविषयं

शिखण्डी प्राचण्ड्यं तपसि किमखण्डं व्यतनुत ।

वदामः किं कस्मै विभुवनगुरोर्देवतशिरो-

मणेऽचूडादण्डः शिखरितशिखण्डो विजयते ॥ ९१ ॥

श्रुतौ लग्ना त्वं च प्रभवितुरयं च स्फुटमयं

भवाशङ्कापङ्कावलिवलनरङ्गायितमतिः ।

मुखेन्दुस्वच्छन्दद्युतिलहरिवंशोरवमुधा-

तरङ्गैरुत्तुङ्गैः स्नपितवपुरुत्तंस बलसे ॥ ९२ ॥

नमस्ते कस्तूरि त्रिदशतिलकेनासि तिलकी-

कृता त्वं सौरभ्यच्छविनिवहसाम्भ्येऽपि वपुषि ।

अतः स्थाने गोरोचनकनकगौरोदितकणा-

तुरागैः सञ्जदाधिकललितमध्या विजयसे ॥ ९३ ॥

ददे केयूराभ्यां मुरहर जटाभ्यामपि भवा-

न्भुजस्तम्भालम्बं शिशुपशुकदम्भं मृगयसे ।

मनो मे सोत्साहं परिशमितदाहं समूदभू-

त्समोदञ्चदृष्टिः प्रभुरखिलसृष्टिष्वपि यतः ॥ ९४ ॥

सरःस्थं सिन्धुस्थं सुखयति हि मूरः सरसिजं

पुरस्थं पृष्ठस्थं कुमुदममृतांशुर्मदयते ।

अदूरस्थं दूरस्थितमपि सभं पश्यति यमी

भवानेव स्वामी जगदवति बाणीयतु न तु ॥ ९५ ॥

पयोजं संभूय स्वजनकमतिक्रामति पयः

पयस्स्वेतैव व्यथयति परं वर्द्धयति च ।
 पिता मर्त्ता बन्धुः सकलगुणसिन्धुस्त्रिजगतां
 भवानव्याद् भूमन्सगुणमगुणं वा कमलजम् ॥ ९६ ॥
 कुम्भीरग्रस्तकुम्भीश्वरवचसि हरे नाथ रक्षेति वृत्ते
 निर्वर्त्ता बर्त्तमेदग्रहलवमटनस्त्रापतां नस्त्वितातेः ।
 पक्षीन्द्रे नासिपातः क्षणमजनि यत्रस्तत्क्षणोपस्थितायां
 नो लक्ष्म्या पक्षपातः पतति न वसने पूर्णबोधस्य बोधः ॥ ९७ ॥
 षड्भूरैकशोडिकाभिः करतलकलितैर्नर्तयन् कोऽपि तां कै-
 रत्र त्वां दारुपुत्रीमिव नववयमि मेरयन्कोऽपि गोपः ।
 आनिम्ये मृद्धिरद्भिः सुलभवनभर्त्तः पल्लवैर्बद्धपमावा-
 नाः किं कुर्मो वयं तु भ्रमविधुगधिपो नेति नेति भ्रमामः ॥ ९८ ॥
 एतद्विधानवद्या श्रुतिरधिकरणाधीनसिद्धौ च सृष्टौ
 दृष्टौ न सुखमिष्टा घरणिरुदनिधेर्ललितैर्बोद्धवारि ।
 निर्व्यूढं तत्तु सर्वं परमिदमधुना पादयोः प्रार्थये त्वां
 हे विश्वोद्धार घीरोद्धार विधुरामिनो मोहपायोधिमध्यात् ॥ ९९ ॥
 इति स्तुत्वा नत्वा जनुरपि च मत्वा सफलितं
 विरेमे वाग्वद्धाञ्जलिषुटकमग्रे भ्रमवितुः ।
 प्रभुं दृष्ट्वा तुष्टं तदनु मुदितोऽष्टा (१) पदगिरौ
 स्वयम्भूः स्वं धामामजत हरिनापादतमुखः ॥ १०० ॥
 इति श्रीमन्मित्रपित्रकृतावानन्दकन्दचम्पू-
 काव्ये पञ्चमोऽध्यायमुल्लासः ॥ ५ ॥

“अथ षष्ठ उल्लासः”

हरिरपि परित्यक्त्य पुरोवर्त्तमानानेव तान् वत्सलानादाय नाद-
यन्मधुरमुरलीमागच्छन्नेव ललियानुशीलयामास पुरेव यद्विरन्तं
वत्सपालपरिवारमपि पुलिनपरिसर एव यमुनायाः ।

अथ हरिमवलोक्य वत्सपालाः प्राहुरागतोऽयं हरिरागतो-
ऽयं हरिरहो अरे इहैव स्थितः, इहोपस्थितोऽसि नचिरेण काले-
न, अस्माभिरकोऽपि नास्वदितः कवळः, साधु साधु तदिदमव-
धीयतां सकलमविकलमेव द्राक्षाफलामिक्षादिकमस्ति, साक्षा-
देव किमाख्यामि, सहोपभोक्ष्यामि, जुभुसाविक्षामो भवानिव
मद्विधोऽप्येषः ।

विषाय विधिवाधितक्षुधितवत्सपालैः समं

त भोजनमयो दधे भवनमेव गन्तुं पतः ।

विषाणमुरलीरवैर्बहलवत्सकोलाहलै-

र्जगौ जय जय ध्वनिं सपदि भूर्भुवःस्वस्वयी ॥ १ ॥

मातः मातः प्रतिदिनमपि प्रीतचेता वसानः

पीतं वासो मुखरमुरली चेतिताहृतसार्यः ॥

यातायातैर्भवनवनयोरङ्गमङ्गीविनोदै-

श्वेतो मोदैः पिहितमकरोद्गोपगोपीगणस्य ॥ २ ॥

पार्श्वे पार्श्वे शिखरशिखरे कन्दरे कन्दरेऽद्रे-

स्तीरे तीरे तपनदुहितुर्निर्झरे निर्झरे च ॥

वत्सान्धेनूरपि धवलितो धूलिभिषीरधीरे

धारं घारं व्यहरदाभितो वारयश्चारयश्च ॥ ३ ॥

पौगण्डैकपदं शिखण्डिनि मुदं विभ्रञ्छित्वण्डं दध-
 च्चूण्डाग्रे तदखण्डताण्डवकलासंजातकांतुदलः ॥
 नृत्यं क्वापि कदापि तैः सह बलन्मजीरशिञ्जीकटी-
 चञ्चत्किङ्किणिकारणत्कृतिचमत्कारैर्वभौ चक्रवत् ॥ ४ ॥
 पाणिभ्यामवरुद्ध मध्यमवनेः पादौ च पक्षाविव
 व्यातरय भ्रमिभाजिविभ्रमवशाद् आम्यञ्छित्वण्डीयति ।
 ग्रीवाचिकणचारुचा(१)ङ्गिमलमच्चूडं नटघन्द्रकं
 धावन्ति स्म तमेव बहिर्वनिताश्चित्रायितं बहिर्भिः ॥ ५ ॥
 उन्मिलत्कलकाशिलैर्पदकलाः शिष्यीकृताः कोकिलाः
 गीताम्भोधिजलभ्रमाभगमकारम्भैर्जिताः पदपदाः ॥
 आपूर्यार्धपरपल्लवे मुरालिकामुद्रायता नृत्यता
 ग्रावाणोऽपि जलीकृता जलमपि ग्रावीकृतं सर्वतः ॥ ६ ॥
 गीतं कीरमयूरकोकिलगणैरेणैरहो वीक्षितं
 गुञ्जद्वृष्टमृदङ्गगुञ्जुपरवैराराम्भि गम्भीरता ।
 सन्तुष्टैरवगन्धपुष्टकुमुदं वृष्टं च भृमीरुहैः
 मेष्टे गोष्ठमहामहोत्सवविधौ दैत्यद्विपः कानने ॥ ७ ॥
 कच्छानुस्फुरदच्छनिर्झराशिलातल्पे शयानं भजन्
 भ्रान्तिभ्रान्तिभरेण मन्दपवनो दाक्षिण्यभागी वभौ ।
 तादृकोकिलकाकलीतदानिलमारन्धानिद्राविधे-
 र्लहमीलालितपादपरलवमहो गोपेन संव्राह्वते ॥ ८ ॥

वनोपवनदुर्वनीगिरिगर्भारगर्वावनी-

निरुदनवकन्दलीग्राहिलवत्समुत्साहयन् ।

भ्रमान्विविधाविभ्रमैरथ सहोपलेभेऽर्भकैः

समीरणसमारुतं सुरभितालगन्धं हरिः ॥ ९ ॥

अथि षड् कोऽयमकस्मादस्मद्विधानामपि चेतांसि विस्मा
पयन्, विस्मारयन् मधुरमकरन्दमन्दिरामन्दरारविन्दमान्दोलपन्न-
पि मैलिन्दमत्तिमन्धरयन्नापि निजगुरुभारैरिव गन्धवाहसुवाह सुर-
भितवनकन्दरो मनोहरो गन्धः, इति वचनमभिनन्द्य नन्दनन्दन-
श्रीदामसुवलमुखाः सुखावहाः सखायः सकलमविकलमेव निवे-
दयाम्नाकिरे गोपाः ।

अहो अवधीयतामवधीयतामस्माभिः । आवेदनीयं स्वयमेव वा-
कावनीरुहो महासहायीकृतगन्धद्वारेव दुरात्मदनुजमदनानुभाव-
मगवत्पदारविन्देषु निवेदयति स्म धेनुकाभिधेयदनुजनिधनम
होत्सवारम्भम् । प्रजकुलशरणसमीप एव देवतामुनिमनुजमनोरथा-
तिरुष्टं गूढममृतमिव सुपरिणतफलजालमावहन्ति प्रचुरतरताल(१)
वनानि विद्यन्ते । भिद्यन्ते खलु यत्र त्रिभुवननिधनधुरधरदुर्धरा-
चारधेनुकासुरसमवलबहलबन्धुपरम्पराणामारवैर्निर्घातघोषैरि
व निखिलहृदयानि दूरतोऽपि दुर्वारैः ।

तथा हि—

निद्रां विद्रावयन्ति स्फुटममरभुवः कुर्वन्ते दिग्बिभागं

मोक्षेदं भूरिखेदं श्रवणबहुतया भोगिभर्तुर्दिशन्ति ।

(१) तालवनप्रवशकया भा० १० स्क० १५ श्रव्याये ।

गर्जन्यर्जन्यपर्याकुलितमिव महीमामुरग्रावयन्ति
 द्रान्दप्यद्रामभानां ध्वनदशनिसदोद्घाटिनो चोरचोषाः ॥१८॥
 अथ तेषामाकर्ष्य वर्णितानि कर्णयोरवगाह्यासत्त्वनूरावै-
 रिव रासभानामुत्थापितौ नान्यपि तानपि च द्रष्टुं कामौ चेलु-
 रनिरामो चनःपामो दामोदरोऽपि श्रीदामादिभिरभिवेष्टितौ परि-
 तः । हरिरवलोचय तानैवयमावापन्नानात्रज्ञानेव विषणानिव ग-
 लिन्यातिक्षयमम्यन्नाननापन्नानतुल्यतरताल्यरुक्षाम, तमाह बल-
 रामम् ।

अहो अवधीयतामवधीयताम्

मूलादामौलिनीलावयवतुल्यलिङ्गः किञ्चिदूर्ध्वामिव च—
 त्र्यशालीचित्रनूर्वा नमुदयमपते शालभूषीरहो न ।

त्वं यत्तानन्तमर्त्ता वराणिरिति उक्ते मारधानां धुनानं
 ध्वान्तरेषाम् धन्या भवत्यनणिमयात्तण्डदण्डावपत्रम् ॥१९॥

उर्ध्वं दूर्वाद्यपूर्वाधितरचिरचिरा त्वामनन्तेऽत्यनन्तं
 दृष्टासौ स्पष्टबद्धाञ्जलिपुटकलका क्रोडिकोटीबभूव ।
 नोत्ताला मेघकालाः कवलितककुमस्तुङ्गमावैर्देष्टानां
 नीलानां पुञ्जकारैः पृष्टुलफलफलैर्नटनूर्वान् एते ॥ १२ ॥

गङ्ध्वा नूर्वान् नूर्ध्वं सुविपुलफलकैर्योद्धुमुदास शान्ता
 मार्चण्डेन मकाण्डा मरकतविततन्मन्मसम्भावना नृः ।

दुर्दान्ता ध्वान्तमेना दलजटिलागिरन्तालसन्नागदन्नाइ-
 नृपः नम्भूय इन्दावनवनचनिमोल्जृम्भणादुज्जिहीते ॥१३॥

इन्दावने कलितगोपकिशोरसहस्रीकरिष्यति महीमरमङ्गरङ्गम् ।

तालध्वजेति विदधे सविधिस्रिलोकिजैत्रध्वजं विपुलतालतरुच्छलेन १४

अदभ्रैरेवाभ्रैः सह मिहिरजोत्तुङ्गलहरी

विगाढं स्वर्गङ्गासलिलमुदभृदम्बरचरी ॥

नभस्स्थूलस्थूणावलिरिव घनालीव फणिनां

न पाली तालानां समुदयति कालीतनुरिव ॥ १५ ॥

गृहाणैकं पाणौ रजतगिरिसानौ तम इवा-

र्भक्स्तालाङ्क त्वामनुभवतु तालाङ्कमभितः ॥

इतीशे गोपानामभिलपति कोपादिव वल्ली

हली लोलीचक्रे तदुरुतरचक्रं भुजवल्लैः ॥ १६ ॥

तद्वनान्दोलयामास हली तान्करलीलया ।

गम्भीरमदकुम्भीन्द्रो मृदुरम्भावल्लीमिव ॥ १७ ॥

अथ वल्लविपुलभुजाभिघातजातकम्पानां तालपरम्पराणां

फलपरम्परासम्पाता धारासम्पाता इव निःशम्पाततवारिधराणा-

मधिरेणोदपद्यन्त ।

भुजाघातेन से शीर्णास्तूर्ण चूर्णांचिकीर्षवे ।

तालाङ्काय ददुस्तालास्तालं कायरिरक्षया ॥ १८ ॥

अत्युच्चैः पतितानि तानि परितस्तालानि तालद्रुमा-

त्कालानि स्फुटितानि कान्यपि रसैः सिक्तानि रक्तान्यपि ।

व्यक्तानीव शिरासि मांसलगुरुग्रीवाटर्वातो दश—

ग्रीवस्यानुबभूव कैटमरिपुर्भूयोऽपि वृन्दावने ॥ १९ ॥

अविरक्तपतदुरुतालफलानामवारध्वनिधोरणीमवधाय क्रोडाध्मा-

वेषनुकाभिधानदनुजाधीशममुखखराकारमखरमुखराः सुराः

सर्वे तमभिययुर्वेलाभिलङ्घनरंहसोऽपि घोरोर्मय इव कल्पकालीना
नाल्पजगदाप्लावनसंकल्पशालिनो महाजलधेः ।

क्षुरक्षुण्णसोर्णास्त्रलितपवनोच्चालितरजः—

समृद्धैः संमोहं कृतजलधिरोधः फलमुजाम् ।

विधाय व्याधूयोपरि परिवलद्भालधिपसौ

जघान व्याघोषी चरमचरणाभ्यां बलहृदि ॥ २० ॥

घूर्णद्वर्धरघोरघोपमुखरघ्नस्त्राण्डभाण्डोदरं

क्रोधेन सितिमुल्लिखन् पुनरपि प्रैषन् खुराग्रैः खरः ॥

अभ्रभद्रमनसि रद्विमचलद्भ्रस्मिन्तं बालधौ

ताक्ष्येणेष फणी बलेन रुरुषे घावन्कुघा घे(१)नुकः॥२१॥

लाङ्गूलाग्रे गृहीत्वा शशकमिव मुहुर्भ्रामयित्वा समन्ता-

द्धान्तासृग्घोरणीस्त्रिगगनवनहरिद्वेनुकं सावहेलः ॥

दिग्दाहारण्यदाहारुणवनघटनारक्तदृष्टीरनिष्टा—

स्तालाङ्कस्त्यक्तशङ्कुस्त्रिभुवनमचिरान्मानयामास मानी॥२२॥

लगुहनेव तालानि विशालानि इलायुषः ।

तेनैव पातयामास निक्षेपक्षपितायुषा ॥ २३ ॥

धेनुकासुनिधने प्रधने ये क्रोधवाधितधियो दयुरोजः ।

तालपातनकृते हलिनस्ते क्षेपणीषपदर्वी ययुराशु ॥ २४ ॥

किं घूमस्तालमूल्यं दधति हृदि मुघा नामतो यस्य रीढां

प्रोद्वह्नादिषण्णे अप्रदि त्रिदक्षिणे मचकृते मण्डपान् ॥

घन्यास्ते धेनुकाया ध्रुवमिति तु वयं घूमहे यत्तनुभ्यो

दत्त्वा प्राणान्परेभ्यः फलमतुलसुदुःसद्गतरथान्तिशान्त्यै ॥२५॥

मुखपद्मेरुदे तालं तालाङ्कोऽधत्त लीलया ।

अशङ्कत परं को न शशाङ्कोपहत तमः ॥ २६ ॥

विघटितकटुकण्टककोटिकोटीरमिव कैटभारातिरिखीनां तद्वनं
विधाप तालध्वजमहनीयतया क्षणमुररीकृतमुरलीक एव क्षणम-
ङ्गीकृतसंगीत एवमुत्तुङ्गमुखारितशृङ्ग एव क्षणमाह्वयेव धेनूराभि-
धाय नामधेयानि क्षणमतिचञ्चलवत्सतरं धावन्तमनुधावन्नेव दि-
नपरिणामरमणीयतया क्षणमनुकूजन्तं कोकिलमनुकूजन्नेव, क्षण-
मपि स्वेच्छाविहारतया पुरोवलक्षितपाक्षिच्छायामच्छादयन्नेव, क्षा-
णमपि स्वच्छाययैव स्वमाययेव विहरन्, क्षणमपि पशुपालली-
लया लघुद्वयप्रिमालोडयन्नेव, क्षणमपि पदकटकपट्टकटनादमोद-
मेदुरो नृत्यन्नेव, दिशि दिशि च मयुरपरम्परामुन्मुखमनुप-
स्पन्तीमनुपश्यन्नेव, दिक्मुन्दरीणा दृगिन्दीवरसन्दीपिनी-
मञ्जनशलाकामिव कामपि वनमालिकामालोकमान एवाटवीह-
रिद्वलीढशिखराधिकुहनवपल्लवरागपरम्परामिव, सन्ध्यारु-
चिमभिसंदधान एव सकलदिनधेनुधूलीधारारुचलनभानुमालि-
भानुमालानिमज्जनधूसरीभवदलककुलवद्धचारुचूडाग्रचलचन्द्र-
कचन्द्रमुखचन्द्रालिङ्गितिलकचन्द्रकरचरणनखचन्द्रपादं वृन्दावन-
चन्द्रमा मन्दं मन्दं वृन्दावनजनमनःकुमुदवनमुद्रोषयामास निज-
पादपातैः ।

आचूडं पशुधूलिधूसरमभूदाभालमुद्यद्वन-

स्वेदग्रन्थिलमाकपोलमधुरस्मेराननं तद्वपुः ।

वासोलङ्घरणैरपेतकिरणैर्धनोश्च रेणोर्गणैः

शोभा तु द्वियुणीवभूव सुतरामाभीरचूडामणैः ॥ २७ ॥

सुखमुपितनिशावसानसमयसमुचितसमेतसाधुकृत्यो निव-
र्योदयदुहुपरिवृढाभिरामं रामं यथाकामं विहितविलासवेषभू-
पैरभिभूषितो व्रजकिशोरैरनुससार वनममरशिरोमणिराभी-
रशिरोमणीभूय । अतिरङ्गेण तरलमनस्तयोत्तुङ्गकुरङ्गोत्तरङ्गितैः
सह तरङ्गितानि तन्वन्तश्चदुल्लवत्सरैः सह दण्डमनुवञ्चन्तो वि-
हरन्तोऽपि परिश्रान्ताः कान्तारे तृपाविपान्तकारणतयेव वि-
पान्तरमनुसन्दधानाः कालियहृदविषमेव महाविषमापयुरामी-
रशावकाः सर्वे ।

अथ भगवदवलोकनानुभावलाघितमहाविपानुभावा गत-
जीवा अपि जीवन्ति स्म विस्मयमावहन्ति स्म मिथो बहुका-
लम् । अनन्तरं तु मनसि विचिन्त्य तमन्तकमिवानन्तजन्तूनां
त्रिभुवनजनितचमत्कारविषोद्धारकारिणं गरुडानवगाह्य हृदे निर्वा-
ह्यनिखिलासद्यमधिवासमतिभासमानमसुरनरकिन्नरपक्षरक्षोगणग-
न्धर्वगर्वचर्वणादुर्वारं कालिय(१)दर्वीकरं दमयिष्यन्तुहामके-
सरिकिशोर इव शिखरिशिखरं हरिरग्रवर्त्तिनमधिरुहो ह कदम्ब-
मविलम्बम् ।

कदम्बालग्रीवश्रुतिततिकदम्बैककलिकः

कदम्बमत्यग्राङ्कुररुचिरचूडाग्रमधुरः ।

कदम्बेभ्योऽर्घ्याणां प्रतिनवकदम्बानि वितरन्-

(१) कालियदमनकथा भा० १० स्क० १५-१७ अध्यायेषु वर्तते ।

कदम्बव्यालम्बी स्फुटकुसुमचुम्बी स रुरुवे ॥ २८ ॥

जहौ नो मञ्जीरं न च कटितटीघर्घरघटी

न हारं नो हीरावलिबलितकेयूरवलयान् ।

भुजस्तम्भास्फोटस्फुटितफणिट्ठवाटमहिरा—

घदेतस्मिञ्झम्पं हरिरकृतकम्पं जगदधात् ॥ २९ ॥

तिमिरैरिव दुर्निवारसारैर्विषभारैरिव विश्वनाशकारैः ।

जलदैरिव वद्धभीमनादैः सलिलैरुत्थितमुच्छलान्निहचैः ॥ ३० ॥

उन्मज्जन्भूरिमज्जन्बहुतरलहरिर्वर्द्धयन्दोःपदाघा—

स्फालैः कालः करालैः कलभ इव नवाढम्बरारम्भभीमः ।

पादाम्भोजन्महस्ताम्बुजवदनसरोजन्मदक्पुण्डरीकैः

साटोपं कैटिभारिर्भुजगपतिर्हृद् भूषयामास भूयः ॥ ३१ ॥

करे कलभलीलयाकृत चकार विलेप च

स्मितामृततरङ्गिणि स्ववदनेऽपि दिक्प्राङ्गणे ॥

निरञ्जनगुणोज्जनद्युतिमुदे तदीयं जलं

भ्रमद्भ्रमरविभ्रमं तदुरु विभ्रदभ्राजत ॥ ३२ ॥

अम्भोगम्भीरभङ्गोत्तरलगुरुफणामण्डलत्वेन जाग्र—

त्पाथोनिर्भेदिनिर्व्यदद्युतिनयनकुलं उवालयन् जालमग्नेः ।

स्फूर्जत्स्फुत्कारगर्जद्गुहगरलगलं सृक्किणी केलिहानः

कालः कालात्करालः फणिपतिरुद्गात्कालियः कालतोयात् ॥ ३३ ॥

फणामिः स्फारामिर्दशशतामिताभिर्द्विनयने

गताभिः प्रत्येकं प्रवरमणिमेकं द्विरसने ।

पुरस्तादुत्तस्थौ मुरविजयिनः कालियफणी

वभौ नार्को नाग्निर्न मणिचपले नाशनितनी ॥ ३४ ॥
 क्रोधान्धः संदधानः सुखमयशयनस्वापभङ्गैकहेतुं
 साक्षात्पक्षीन्द्रकेतुं तमाहिषातिरसौ नापि पश्यन्नपश्यत् ।
 छायादानात्स मायाकलितनरतनोर्वर्द्धयन्वारिलीलां
 विस्फाराभिः फणाभिः मभुशिरसि शतच्छत्रवाही वभूव ॥ ३५ ॥
 लक्ष्मीर्यत्र विचित्रितैव नियतं यत्रावभौ कौस्तुभः
 श्रीवत्सेन यदञ्चितं यदुपतर्लब्ध्वा तदुर्वैररः ।
 दन्तेषु त्रुटितेषु तेषु गरलस्योच्चेषु मोघेष्वथो
 भोगेनैनमवेष्टयद्गजाभिवालानैः फणी भीषणः ॥ ३६ ॥
 नावासो गणितः श्रियोऽपि तु मता न स्वीकृतापि त्रपा
 श्वभ्रं वारि वनं च कण्टकघनं वर्त्मापि न मेक्षितम् ।
 भ्रश्यत्केशदुकूलभूषणमुपालक्षयेति दुर्लक्षणै-
 रुड्डीयेव विनिर्गतं व्रजभुवामावालवृद्धैर्दुतम् ॥ ३७ ॥
 धावं धावमरणघोरणिसरोधारानिकुञ्जावली—
 ष्वद्रेरूर्ध्वमघो दरीषु यमुनारोषस्तु बाधाकुलैः ॥
 गत्वा कालियघाम वीक्ष्य तमहिक्रोडावगूढं भुवि
 भ्रष्टानामुदबोधि कौरर इवाक्रन्दस्य कोलाहलः ॥ ३८ ॥
 गोपीगोपगवामवाधितयुचां वाष्पाम्बुधारामुचां
 हारावैः सह यास्यतो बहिरमूनालक्ष्य लक्ष्मीपतिः ।
 आस्फालस्फुरदद्गमद्गलवज्रङ्कारभूषागणं
 द्राग्भिन्दन्फणिभोगवन्धमुदगात्कुम्भीव कुम्भीलताम् ॥ ३९ ॥
 गलद्गरलभीषणं ज्वलददभ्रतीव्रक्षणं

घनश्वसनगर्जनैः प्रलयमारुताराम्भिणम् ।
 अनेकसरसीरुहोद्भटामिवैकनालं हठाद्
 घटापितफणावालं हरिरघात्करे कालियम् ॥ ४० ॥
 जहाति च दधाति च स्फुटमनेकधा माधवः
 पलायनपरायणे भ्रमति भोगिनि भ्राम्यति ।
 विवर्त्तयति सर्वतः करगृहीतलाङ्गूलकं
 किशोर इव कौतुकी फलितकेलिगण्डूपदम् ॥ ४१ ॥
 जलमनु हरिः कारं कारं विहारमनेकधा
 भुजगपतिना सार्द्धं श्रद्धां वहन्वहु नार्त्तितुम् ।
 नटवरवपुस्तन्मूर्धानं हठादधिक्कवान्
 शिखरिशिखरी रंहःसंधादिबोन्मदकेसरी ॥ ४२ ॥
 फणां फणातः फागिनोऽधिरुह्य फणामधानं हरिरारुरोह ।
 सोपानबन्धस्य शिलां शिलातः सुतुङ्गसौधायमिव क्रमेण ॥ ४३ ॥
 पादाग्रे नूपुराभ्यां कटितटनिकटे क्षुद्रघण्टाघटाभि—
 र्बाहोरग्रेऽपि चञ्चन्मणिमदवयवैर्नाट्यमाराम्भि सद्यः ।
 हारेणोरस्युदारे नभसि पटतटेनालकेनालिकान्ते
 कान्ते तत्तत्फणान्तर्नटति सुनटितं गण्डयोः कुण्डलाभ्याम् ॥ ४४ ॥
 म्रियन्ते स्मापदान्तप्रभृतिरुचिभराखण्डचूडाशिस्रण्डै—
 स्ते भावास्ते च हावाः प्रतितनुजपदं भिन्नभिन्नास्तदङ्गैः ।
 यान्दृष्ट्वा देवगोष्ठीं विगतघृति जगौ गर्जदम्भोधिजैत्रं
 वादित्रं वादयन्ती सतुरगवदनव्यूहाविद्याधराद्या ॥ ४५ ॥
 मत्स्यङ्गप्रतिविम्बिताः फणिफणाश्रेणीमणीनां गणा

नृत्याकल्पमनल्पमेव विदधुर्दूरादपि श्रीपतेः ।

एवं च प्रतिविम्बशालि न मधु स्वान्तः समन्तादमी
साधीयस्तदहो महोरगपतिर्यत्तानघान्मूर्धभिः ॥ ४८ ॥

रत्नान्तःप्रतिविम्बितेन श्रुतया स्वेन स्वयं भाषवः
स्वात्मारामपदं मद्दर्शं विदधे नृत्योत्सवं कोटिधा ।

हस्तोत्सेपयनाङ्गभङ्गिचतुर्लङ्घ्यत्करङ्गोत्कर्तं
पादाग्रेण नखेन पार्श्वगतलतो गुल्फेन ग्रम्पैश्चरन् ॥ ४९ ॥

गन्धर्वानां च यूथं कुलमपि यमिनां देवतानां च वीथी
दिवपाळानां च माला कुलकुवलयकं दिक्षु संवीक्ष्यते स्म ।

विभ्राम्यान्विभ्रमेणावीदिततनुमिदा लेशमारभ्य रंहो—

नंहोभिः स्तुपमानः सणमकृत हरिस्ताण्डवदाम्बराणि ॥ ४८ ॥

कृत्वा नृत्यति कैटमारिरनतं मूर्धानमूर्ध्वादिधो-

नासाहम्बदनात्त्रिधा च हृदस्रग्धाराकुलं कालियम् ।

पत्न्युः प्राणपरीक्षया फाणिपथेरन्तःपुरादन्तरा

विद्युद्दामपरम्परा इव पुरः पेतुः स्त्रियो दण्डवत् ॥ ४९ ॥

तुष्टाव च सुष्ठु निष्पेष्टारं दीर्घपृष्ठकुलपतिकुलप्रोष्ठी (२)

नयनागोष्ठी ।

जनुर्दन्दशुके गुणोद्धारमूके पुरः कटैभारेः स्त्रियः किं वदामः ।

परं त्वेतदन्तर्निकामं जपामः कुले कटुजानां कृती कालियोऽभूत् ॥ ५० ॥

मुनिर्मौनशाली यतिर्योगमाली न शुद्धेन धर्तुं हृदाभूदधीशः ।

शिरोरत्नभूषामहारत्नमुपायवन्मासि मोः किं तपः कालियस्या ॥ ५१ ॥

न वा दण्डनीयो न वा खण्डनीयः

परं कालियोऽसौ पदा मण्डनीयः ।

इतीवाधिरूढः प्रभो गूढपादं

स्वभृत्याण्डजाधीशचण्डावसादम् ॥ ५२ ॥

त्रिकोणा धारित्री कियानत्र भारः स्वयं शेषभावादिमामुद्धभार ।

कथं ते नु विश्वंभराकारभारं सहेताहिरेष क्षरत्प्राणशेषः ॥ ५३ ॥

कटीवत्समूर्धन्निभेदात्तत्राऽसौ त्रिलोकीशकायत्रिभामीत्रिलोकी ।

भवद्भारसोढा न भुभारबोढा कियान्गूढपादामयं कोऽपि मूढः ॥ ५४ ॥

कठोरं कठोरात्फणामण्डलं तत्पदं कोमलादप्यलं कोमलं ते ।

मणिग्रावघाताद्यधारक्तजातं वमद्रक्तशोचिर्दग्धद्विष्यथे न ॥ ५५ ॥

यत्रे वैनतेयं नतेनैव मूढर्त्ता हृदावासमासादितो येन भोगी ।

इदं मर्मवेदच्छिदं च प्रपद्येऽमुना यत्र हृष्टो भवानिष्टदिष्टया ॥ ५६ ॥

भवत्पादपङ्केरुहाङ्गेन पूतो मृतः स्यादयं चेदयं चानुषाम ।

पविष्यन्त्यनायास्तर्दतेऽद्य जाता भवानेव भावी जगन्नाथ नाथ ॥ ५७ ॥

पक्षीन्द्रः क्षम एव कर्तुमचिरादुर्वीमदर्बीकरां

हन्तव्ये विरम स्वयं न हि नखज्येष्ठे कुठारोद्यमः ।

क्रीडामात्रमपोक्षितं यदि तदा तज्जातमास्तामयं

माणैरेव कथं कथंचन फणी क्षेमाय नः क्षम्यताम् ॥ ५८ ॥

स्तुतिमिति भुजगेन्द्रसुन्दरीणां हरिरवधाय विधाय ताण्डवानि ।

मृदितमिव विपं भृशं तमासीद्विषमयदुर्जयवीर्यमुत्ससर्ज ॥ ५९ ॥

विश्वम्भरभराकान्तः क्लान्तो वान्तोरुशोणितः ।

कथं कथमपि प्रासृष्टाणस्तं ग्राह पन्नगः ॥ ६० ॥

येन हापि मृषा व्याघ्रायि विधिना कुत्रापि हाछाहरो
 हितैका कचिदेव देव करुणा कुत्रापि नैसर्गिकी ।
 दुःखी कोऽपि सुखी च कोऽपि मृदुलः कोऽपि मन्त्रः परो
 दण्ड्योऽसौ प्रभुरस्महं विहरते तुभ्यं किमीश ब्रुवे ॥ ६१ ॥
 कर्माधीनमिदं वदन्ति मुषियस्तेभ्यो नपस्कुर्महे
 साक्षी तत्र सरोजपत्रनयनः श्रीमान्स्वयं सर्वदा ।
 दण्ड्यं कर्म तदस्तु कुण्डलिकुले जातस्य पापस्य मे
 दण्डः कोऽयमपे मयेति विदितो नाद्यापि निद्रावता ॥ ६२ ॥
 मया तेनः हृताः पिबत चक्षामित्यं जलपिपः
 सुदुर्वाराभीराः सह पयुगणैर्ये पपुरपः ।
 हुताशम्यं हस्तं दहति न हुताशः क नु विभो
 प्रभुणा चेष्टा हि स्फुरति जगता मूर्धनि गुरुः ॥ ६३ ॥
 स्वामिन्नाङ्गापयतु विज्ञेतरस्मै कस्मैचिदस्मै विस्मृतनिमित्तः ।
 छाप प्राप्तभायनिधनाय प्रतिपन्नहाछाहलैकधनाय ।
 यस्तुर्वर्गभगवदभिमतो भवन्नममुपपद्यते परं भव्यम् ।
 आकर्ण्य हस्तुरारातिररातिकुलमर्दनः ।
 मदह्येरङ्गुलिः शङ्खः सिन्धुं याहि हृदं जहि ॥ ६४ ॥
 प्रभुवरकरुणापाङ्गुलीयुपतरङ्गिणीतरङ्गामिषेकमधुरिमात्रे-
 कानुभवाक्षीभावतया सर्वाचीनमृगवरो वरं वने ।
 ईदृक्कर्म न शाम्पशीलं यदि मे स्यादत्र जातं जनु-
 र्मा भूयान्मतिरीदृशी मधुरिपो दष्टोऽसि मृद्वैर्यपा ।
 श्रीभाजां पुनरीदृशीदृगधितः स्यात्ताण्डवाहम्बरं

मौलौ जन्मनि जन्मनि प्रभुवरैतत्ते पुरः प्रार्थये ॥ ६५ ॥

अथ विघटितकुम्भीनसद्भ्यकानने वरकुम्भीश्वरकिशोर-
इव यमुनाम्भोलहरीस्तम्भ इव तटमवगाह्य ददर्श साम्राज्यं
शोकदहनानाम् ।

कचित्तातो मूर्च्छामनुभवति तच्छायसदृशी

कचिन्माता जातास्मृतिरपगतासुप्रतिनिधिः ।

कचिद्दासो दीनाः कचिद्वनि लीना व्रजगणा

हली मोहं जानन्नपि भजति हन्तैक्षि हरिणा ॥ ६६ ॥

तमालोक्योत्तस्थुः प्रतिनवतमालद्युतिधर

सुधासेकैरिन्दोरिव निशि दिनग्लानकलमाः ।

यशोदाया नार्यो युगपदभिवापादधुरमी

पुमांसो नन्दाया निधिमिव दरिद्रास्तत इतः ॥ ६७ ॥

परीरम्भं केचिद्विदधुरपरे चुम्बनविधिं

परे मूर्धाघ्राण करकमलमेके हृदि हरेः ।

अदृष्टा दृष्टैव प्रमदमपरे भेजुरभितः

पतन्तो हन्तोपधुपरि निपतन्त्येव च परे ॥ ६८ ॥

अथ सकलपशुपशुपालकुलैः सह इदवरसविध एव परम-
घनच्छायासु तेषामखिलायासमपानिनीपुरुषित्वा निशि शृशमु-
दयन्तमन्तकमिव गोगोपानां ग्रममानमेभिः सदाशातलगगन-
तलानि बलादालीढनिभुवनमिव कचिदपि सिमसिमायमानवन-
परम्परं कचिदपि कटुकठोररवोद्गारमुत्तरितदिग्भ्रजगाढविगा-
दकोटरपूरिततरुवारं भयचकितर्मात्तनादगणितप्रमादविश्वज-

नैरुदीक्ष्यमाणं प्रवर्तितप्रलयमिव दावानलं चिरविहितजलावगा-
हप्रतीकारमिव प्रतितनुरुदकुहरकूपनिविष्टदुर्दीर्घपृष्ठविषविषमौ-
पधमिव कवलीचकार लीलयैव वनमाली ।

व्यगादन्त हरेरन्तरभ्रंलिहदवाग्नयः ।

समालीढदिशः क्रोढमिव शम्पाः पयोमुचः ॥ ६९ ॥

इति विविधातिष्ठोक्तीलानुशीलनविस्मापितसकलगोपा-
लकुलो हृन्दावनमानन्दयन्ननुविन्दति स्म गोविन्दः ।

मरुं कुर्वन्नुर्वोदलविकलमुर्वोक्कुलकुलं

दिशोर्का दुष्मेक्ष्याः प्रबलदवदावानलमुचः ।

पिकान्मृकानन्धानहह धरणीधूलिभिरलीन-

दिनं दीर्घं दीनां निशमपि निदाघः समुदभूत् ॥ ७० ॥

निदाघदीर्घाहदिनेशदीप्तिप्ले ययुर्व्यामपये स्वराभिः ।

हया हिमांशोर्मिहिकाभिर्पेकादिति त्रियामा तनिमानमाप ॥ ७१ ॥

प्रचण्डमार्त्तण्डमयूखमण्डलादुपेतदण्डाः पयि सप्त सप्तयः ।

मुदुर्वलीभूय निदाघवासरे शनैः सरन्तीति दिनेषु दीर्घिमा ॥ ७२ ॥

कदापि भाण्डारवने गणेन विहर्तुंकामः सह निर्जगाम ।

हरिः सरामः सकलाभिरामः संवाह्यमंवाहकमावपूर्वम् ॥ ७३ ॥

कटीतटीवद्धवटीविशेषो वपुःश्रिया बलवनिर्विशेषः ।

वयःक्रियावेशगुणैश्च तैस्तैरमृतसमस्तैकसुहृत्पल(१)म्बः ॥ ७४ ॥

वलं वलीयांसमयं वलीयानुवाह वाहादपि वेगवाही ।

वभार विश्वम्भरतामयाऽसौ तस्यासुरं मावमुदीक्ष्य भीमम् ॥ ७५ ॥

(१) प्रलम्बासुरवधकथा भा० १० स्क० १८ अध्याये वर्तते ।

घटीं विभ्रन्नीलां कनकमयभूपावति शितं
 प्रलम्बं सालम्बं व्यजयत विशालं बलवपुः ।
 गिरीन्द्रे कुम्भीन्द्राकृतिरिव चिरं घातुरुचिरे
 बलद्वन्द्वो मध्ये समुदयदहो दामलतया ॥ ७६
 मलम्बासुरमूर्धानं दलयामास हेलया ।
 हली हस्तेन पारीन्द्रः कुम्भिकुम्भस्थलीपिव ॥ ७७ ॥
 तनुक्रमात्तेन तनीषसापि दिग्भूवियम्यापि दधत्स्वरूपे ।
 सुषांशुनेघोऽग्रतमाकरेण बलेन नीतः प्रलयं प्रलम्बः ॥ ७८ ॥
 मही दाहं घत्ते भजति मृशमम्भो दहननां
 हुताशब्दालेपं क्षनक्षनितक्षज्ज्ञानिलघटा ।
 विना ज्योतिःकूटं नयनपथमायाति न नम-
 स्तदेकं भूतानां जगदजनि भूतं शुचिमनुः ॥ ७९ ॥
 प्राचीभागिनि भानुमालिनि दिशं भेजे प्रतीचीमियं
 प्राचीमश्चति चैयमश्चति पुनस्तस्मिन्प्रतीचीमपि ।
 मध्येव्योम समेत्य पश्यति समं हन्तुं समं तत्तमो
 न ज्ञायापि बहिः प्रयाति तनुतो मध्येऽह्नि मन्ये भिया ८० ॥
 असह्य सहापि क पुनरपरेण छुतिरह-
 र्पतेराहो सहा दहति वपुरज्जायमभितः ।
 ॥ दूरेऽभ्यर्णेऽपि प्रबलदव(१)दावोऽयमुदयन-
 दुनोतीति क्रोधादिव मुरभिदाऽसौ कवलितः ॥ ८१ ॥
 अर्धैर्यं यच्छन्ती हियमपि दहन्ती स्मृतिहरी

(१) दाघानलपानकया भा० १० स्क० १९ अध्याये ।

क्षुधान्पादावासैः कवलनवलेनेव वष्टुधे ।

विभिक्ते यल्लक्ष्मीपतिरपि बुभुक्षाकुलमना

सुदुर्भक्ष्यं धूमध्वजशरणभृमीसुरगणम् ॥ ८२ ॥

अहह ज्यैष्ठ्यकठिनद्राघिष्ठदिनद्विगुणितजठरनिष्ठुराग्नि-
ज्वालाजालतया हतया मसार्थमर्थीभूय यदकुतार्था एव, गोपा-
नामनन्तकोटिवस्त्राण्डपतिना कैलिवशाद्वाण्डीरवनभागिना पे-
पितानामनवरतवीतिहोत्रपरिचर्यापर्यायमात्रकार्याणां होमावा-
र्याणां पुराभिर्याता इति, दर्जयदुर्यशो दिशो दश यत्कज्जल्यदु-
ज्ज्वलीवभुवः तदेवाद्यापि धूम इति सोमकलङ्ककळायामलमुप-
गीयते वीतिहोत्राणाम् । द्विजपतिरिति नाममात्रपैत्रीवशादङ्कशालि-
तापि शशाङ्कस्य । अनधिकृतजठराग्निशान्त्युपायान्तरतया तेषां
मशान्ततया च शान्तेरुपायं तु सुधाभिषेकैर्जगदाप्याययन्तीमे-
कां मुरलीमेव तामुररीचकार ।

आधीनुद्वल्यन्नपि विषयान्तरं विस्मारयन्नपि मनोसि ज-
डयन्नपि झञ्जानिलपरम्परां मूकयन्नस्त्रिलसत्त्वकुलं स्थगयन्न-
पि श्विरथमण्डलमाखण्डलोपलमयीमिव पुण्डरीकरमणनन्दिनी-
मनीहतया निर्वाहयन् , अनिर्वचनीयानन्दनन्दसम्बोद्धामि-
नन्दयन्नपि सिद्धानां चिरश्रद्धसमाधिमुद्धूतयन् दन्ताली-
दनवयवसमपि चित्रार्पितमिव पथुगणमुत्कर्णयन्नेव सम्मा-
वयन्नेव जम्मादिकाहरणं धूमध्वजावधानघनान्धानामनवरत-
हृयमानहोमहुताशहेतिहुङ्कारपूर्णकर्णानां तेषामाकार्णपितनयना-
कुलानि तूर्णमेव हरिमनुसन्धाप्य सन्धावयन् , आभीरसुन्दरीणां

हृदयमन्दिरमान्दोलयंस्तदनु कन्दलीमतितुन्दलीकुर्वन्नुपचित-
 'पुलकाङ्कुरालिकुलतया भृशमवशयन्नपि नयनानि निर्निमे-
 पयन्नपि वदनानि गुरुगरिमानुवादमोहमेदुरतया मुखरयन्नपि
 मधुरमधुसूधाधाराद्यसाधारणमाधुरीधाम समुदजृम्भि मुरवैरिणा
 मुरलीनादः ।

तपनतनयाकूले मूले तरोरपि भङ्गिभि-

स्निग्धभिरमृतस्यन्दी सन्दीपितस्मितविन्दुतः ।

सजलजलदश्यामः कामत्रयास्पदमालिभि-

द्विजकुलसरोजाक्ष्याः साक्षात्कृतो हरिरासिभिः ॥ ८३ ॥

इति चरितचमत्कारजागरूका यायजूकानुवादबावदूकाः

कचिद्विरे किञ्चिदचिरेण विपश्चितः केचित् ।

भगवति नमो विद्येऽवद्ये मृषा निरवयता

तव यदि हरेर्भक्तिर्व्यक्तिर्न चेतसि किं त्वया ।

भवदनुगतैः कुण्डे चण्डे द्वाविर्भुजि हृयते

गहनशरणाः कामाद्गमा भजन्ति परं [१२म्] ॥ ८४ ॥

अथ निजपरिपरिपालनीयवनीसकलावनीधरानिखिलावनी-

रुहनिवहावनीकेदारकूपकामारमम्भरितरतडागनागानागनदनदी-

नागादिजन्तुपूगानतिगाढमापीडयन्ती निदाघमिव तर्जयन्ती

महोर्जितैर्गर्जितैः पर्जन्यपरम्पराणां पृथुलतरपयोधरपयोधारासारै-

राराज्जगन्त्येवाप्लावयन्ती जगतां मातेव भगवती मातृ(१)डावि-

र्बभूव बहुमुख्यै ।

(१) मातृत्ववर्णनं शरद्वर्णनं च भा० १० स्कं० २० अध्याये ।

पयोधरे सान्द्रघतुर्नखाङ्का तडिन्निचोलाञ्चलवीजिताङ्गो ।
 धारा वहत्स्वेदभरा चिराय रराज भुक्तेव घनागमश्रीः ॥८५॥
 शिखण्डिपण्डलं कापि कापि मण्डूकमण्डलम् ।
 जगौ यश इवात्युच्चैर्जलदस्योपकारिणः ॥ ८६ ॥
 सौर्वा वज्रतडिद्रुतैः परिचलत्क्रौञ्चालिफण्यञ्चिताः
 गर्जन्तो जलदा नदाधिपतयो गम्भीरगर्भाम्भसा ।
 निर्भिन्नाञ्जनकान्तयो लहरिभिर्धाराभिराराधिता
 वर्धन्ते स्म हिया बभूव परयागस्त्यो निरस्तोदयः ॥८७॥
 माभूद्भगमिदं व्योम भूरिभारैः पयोमुचाम् ।
 इतीव विदधे वेधा धाराभिः स्तम्भधोरणी ॥ ८८ ॥
 आर्द्रं वारिभिरम्बरं गुरुपरीणाहः समन्तादपि
 व्यपक्तिं प्राप पयोधरो विहसितं नीपैर्द्विजैर्जल्पितम् ।
 ध्वान्तोन्मुक्तविगाढकुन्तलभरैराज्याद्य सद्यो वपुः
 सूर्याधन्द्रमसौ निमील्य च दृशौ विश्वश्रिया च स्थितम् ॥८९॥
 तेजोभावमयं स्वयं स विदधे विश्वं तु धाराधरो
 धाराभिर्जलधीवभूव जगती शब्दानुमेयं नमः ।
 सान्द्रासारवनं विलङ्घ्य स्रष्टदा संघुक्ष्य नीपे क्षणं
 तेजः स्वान्तपुटेषु पान्यसुदृशां वातेन संदीप्यते ॥९०॥
 ललङ्घ्यापि सुतुङ्गभूमिमामितो वत्सर्वरोधाहित-
 क्रोधादेव तन्नृन्निपात्य बहुधा कान्तारपरिगताः ।
 ध्वानेषु श्रुतिवद्धवीथिषु हठादात्यूहधारासुचो
 रागान्धा इव संदधुर्जलनिधेरन्वानमेवापगाः ॥९१॥

प्रतिगिरिश(१)राणि प्रतिवनशराणि जुघृणिरे शवरसेना इव
पराणिघरघातुधारापारिचयषडुपाटलिपटलीपाटलीभूताः हिण्डीर-
पाण्डरवनकुसुमक्षता वंशोत्तंसादिकिनीखलविभूषाः कचन करि-
कुलमाकुलवन्त्यः कचन च विहङ्गपरम्परां पातयन्त्यो धलद-
विरलबहलकोलाहला हि बाहिन्यः ।

नदीगजैरुर्व्या दिवि च घनगजैर्दिविपदां

मनोगर्भस्त्रावः समजनि मनोजस्य परितः ।

हरिर्छिन्मी वक्षस्यकृत वपुरर्द्धं पुरारिपुः

मियां गर्भस्त्राघातत इव बलद्भीतिरकरोत् ॥ २२ ॥

(२)अथ कुर्वाणं गीर्वाणपतिमर्हणीयमुर्वीधिरं गोवर्द्धनमे-
व सत्रापि स्वमात्मानमेकतो नतिमुखरमुखारविन्दमन्वतो निखि-
लवलिभोक्तारं स्वयमुद्भवन्तं भगवन्तमनुभूय परिभूतपुरुहूतैः
मयममाहूतास्तदनु बहूपादृष्टा गोपगोपीगवामनिष्ठाय भृशभूयिष्ठ
एवन्तः भौदमूढवन्तश्च प्रलयप्रतिष्ठानाः घनायनाः पव-
मानाश्च ।

उपाद्योत्पाद्य तुङ्गोद्भटविटपिकुलं चण्डमुहोनयन्तः

हमापृष्ठे पातयन्तः सह गृहनिबहैस्तूर्णमाचूर्णयन्तः ॥

गाहन्ते गन्धवाहाः स्वनरस्वमपशून्मादमुत्पीडयन्तो

वृन्दारण्यानि वृन्दारकरमणगिराकल्पसंकल्पभाजः ॥२३॥

द्रोह्नीननिशान्तसन्ततिदृढादुद्धाटितोत्पाटितो-

(१) 'शराणिः पथि चावली' इत्यजयः ।

(२) गोवर्धनधारणकथा भा० १० स्क० २४-२५ अध्याययोः ।

दधूतोद्भ्रान्तनितान्तचूर्णिततरुग्रामं च वृन्दावनम् ।

उदामद्विपकूटकुट्टितसरोजम्पाटवीयां दशा-

माटीदुग्धदनल्पकल्पमरुतां संघेन रंहस्वता ॥ ९४ ॥

निर्यातनिर्घदसवः पशवः पतन्ति

पुञ्जीकृताः कचन कुत्रचिदस्तसङ्गाः ।

गोप्यः कचिरकचन गोपगणाश्च वाता-

ज्जाता लता इव नदीरयसाक्षिपाताः ॥ ९५ ॥

हरिर्हृष्टा + + ममरपातिचेष्टामुपहसन्

धुनानो मूर्धानं ध्वनितवदनाम्भोजकुहरः ।

उदञ्चद्दोर्दण्डं विसृतमसितच्छत्रमभितो

हठात्तेषामूर्ध्वं द्रुतमकृत गोवर्द्धनमहो ॥ ९६ ॥

गिरिद्वारा गर्वं मुररिपुत्रस्वर्वं गिरिभिदो

जिह्वीर्षुर्दोःपक्षं गिरिमकृत रुक्तेक्षणरुचिः ।

स मेने नो जम्भच्छिदमपि न जम्भच्छिदशनीन्

रिपूणां हि प्रोच्यापनामिह सतां लाघवविधिः ॥ ९७ ॥

दोर्दण्डनालदण्डं कमलमखण्डं स भूषरो भर्तुः ।

पदुपरि जलदकदम्बं बलदवलम्बो बभूव रोलम्बः ॥ ९८ ॥

उत्पाटयककरेण कुह्मलमिवाभोजस्य हेलावशा-

द्देहीकुर्वति पर्वतेन्द्रपाचिरादोःसप्तसंभावनैः ।

किं कुर्वीत पुरन्दरो हरिभुजच्छायाभिरायोजिताः

सर्वे निवृत्तिमापिरे पशुगणा गोपाश्च गोपाङ्गनाः ॥ ९९ ॥

सप्तसप्तानिलसप्तसिन्धुघनेन सप्तर्षिनुतः सहाद्रिम् ।

स सप्तवर्षो दिवसानि सप्त वभार लोका मुमुहुर्द्विसप्त ॥१००॥

निर्यत्प्राणेषु तिर्यग्गतिविधुरजगत्प्राणवर्गेषु द्रुगौ

मोघीभूतेषु मेघेष्वचिरकवलितोद्धान्तसप्तार्णवेषु ।

कुण्ठे वैकुण्ठवाहूस्थिरशिखरितराज्जिन्नजम्भारिदम्भे

दम्भोलौ जम्भभेदी स्वयमपि सुरभिः सा सुवीहां चकार १०१॥

निपपात करक्रीडाकन्दुकीकृतभूधरे ।

ध्याजीन्द्रस्य राजीवराजीव वनमालिनि ॥ १०२ ॥

माधवस्य सविधेऽस्य सम्भ्रमान्मुद्रिता सुरपतेः समं दृशाः ।

चन्द्रिकोलसितचन्द्रसन्निधौ मुद्रणैव गतिरभ्युज्ज्वलनाम् ॥१०३॥

तरङ्गैरान्दोलो भवति जलधरेव जलधि-

र्न तान्मुञ्चत्येभ्यः प्रभुवर न वा कुप्यति मनाक् ।

चिदानन्दाम्भोधेर्जगदमितविद्वत्स सुरजि-

त्तदस्मद्रक्षाणां प्रतिफलति पक्षः प्रतिपलम् ॥ १०४ ॥

विषं विश्वद्वेषि त्रिदशसुखसाध्वीमपि सुधां

दधात्पर्विश्चन्द्रं दहनमपि चण्डीपतिरधात् ।

धरा धत्ते तुल्यं लघुतृणममूल्यं तरुमहो

प्रभुणामेतद्धि व्रतमिव समग्रेषु समता ॥ १०५ ॥

अमारि भारश्चिरमस्य साधु कर्पूरपूरैरपि साध्वदीपि ।

सहस्रमक्ष्णां त्वयि यद्विगाह्य स्वाराज्यसाम्राज्यमघः करोति १०६॥

सुगीतं गन्धर्वैर्नटितमपि विद्याधरनटै-

र्विचित्रैर्वादित्रैर्नटितमभितो दुन्दुभिमुखैः ।

गवामिन्द्रं सिक्त्वा सुरभिपयसेन्द्रः समुरभिः

म मयः स्वर्भोजे मगददनुभावस्मृतिपरः ॥ १०७ ॥

दिशो दृष्ट्वा स्पष्टा मिहिरमनविह्वलमहसं

पुरस्तादाभीरा निरगुरय गात्रोऽय वनिताः ।

मुरारानेर्पाया पुनरपि निरायाममकरो-

चया तत्तद्वेदम द्रुमकुलमविस्मेरकुसुमम् ॥ १०८ ॥

आदौ भान्तमयाद्दृढान्तिकतटे पश्चात्स्वयं चक्रमा-

दस्तादस्तमसम्भ्रमः शिखरिणं संचारयन्सञ्चरन् ।

तस्मिन्नेव पदे तथैव निदधे मयस्तमस्तश्रमः

कः प्रसेतु शिशुर्वमार स गिरिं सोप्युद्धतो भूधरः ॥ १०९ ॥

अथ गोवर्द्धनपरिणयगोद्वरणधुरीणावधाना नानाभीरमुचीरा
मधुरिमधाराधोरणीयामन्यनतीतसप्तहायने मधुमृदने कोऽयमलौ-
किकाचारकारीति कस्मादेवंविधोऽस्मासु जन्मधारीति बहुधा
संदेहमन्दोहमावहन्तो नन्दोपकण्ठमुत्कण्ठातरलाधियोऽधिग-
त्य पमच्छुद्ध(१)स्तुकाः मर्वे ।

अपि खलु न कदाचिदाचरितं कैरपि क्वचिदपि न करि-
ष्यते चेदमलोकलक्षितं कर्म, श्रुतमपि न सुरेषु केचपि सि-
तिधरणकुद्दहलं कापीति नन्द ? जगदानन्दने तव नन्दने तनोवि-
मनोऽतिशयसंशयप्रचयमिति, निखिलव्रजकुलवचनावधानधूमना-
ममूर्द्धा मूर्द्धातिवृद्धगर्गानुभाणितमनुमस्मार ।

तदेव चाह मर्वस्मै मकलाभीरकुलमार्चमौभो यशोशार-
पणः । आभीराः ? शृणुव यथाह मृतमविष्यद्वर्तमानानामर्षा-

(१) मात० १० स्क० २६ अध्याये कथेयम् ।

नां साक्षात्कर्त्ता दासायणीभर्त्ता मुनिमर्माननीयो गर्गः ।

मेरितो वसुदेवेन देवेनेवानुगृह्यता ।

द्रष्टुमिष्टमहं नन्द तव नन्दनमागतः ॥ ११० ॥

अयमाद्यो हि देवानामनवद्यतया तव ।

वंशस्याभून्महोत्तंसो हंसः पूर्वगिरेरिव ॥ १११ ॥

साधनीयमनेनाधिवाधनं शतधा तव ।

अस्मिञ्जाते जगज्जातमुज्ज्वलं विधाविष ॥ ११२ ॥

अयं भूयोभिराभोरकुलभूषणभाषितैः ।

अस्य बालस्य नासाध्यं त्रिषु लोकेषु किञ्चन ॥ ११३ ॥

वचोभिस्तेजोभिस्तनुभिरपि येऽमुं तनुभृतो

भजन्ते तानेषोऽप्यनुभजति तैस्तैस्त्रिभिरपि ।

त्रिभिस्तैरेवैरं विदधति विपत्ते पुनरसौ

त्रिभिर्वैरं तेषां त्रिभुवनपतीनां किमपरे ॥ ११४ ॥

इदमभिधाय धीरधोरणीशिरोमणौ विरमति गर्गमुनी नि-

गदितमिदमाद्वरान्मया तत्पदारविन्देषु । स्वामिन्नस्माकमकस्मा-

दिशिरिव विधिनानुकूलैरानीय घटितोऽसि यत्तदप्येतत्तयोरेव

कल्पशोदारोहिणीगर्भावरौहणयोरनुभावोऽनुभूयते भूयात् ।

काहं वनचरो मूढः क यूषं गूढदर्शिनः ।

त माग्यमोग्या निधयः क दीनः कणाभिक्षणः ॥ ११५ ॥

सुकुरेणैव दूरस्थः पुरस्थेन दिवाकरः ।

अमुनैव कुमारेण भवान्मे सुलभीकृतः ॥ ११६ ॥

अमुनैव सहायेन मया त्वनुभूयसे ।

अलक्ष्यान्यपि लक्ष्यन्ते चक्षुषा ह्युपचक्षुषा ॥ ११७ ॥

यद्यस्मद्भाग्यवशादनायासादुपस्थापितोऽसि विधिना तद्वि-
धिबोधितेन विधिना मम च वसुदेवस्य च सुतपोरैतयोः समु-
चितनामकरणसंस्कारानुग्रहकारी मवितुमर्हसीति किमधिकमभि-
धास्ये सकलार्थसार्थवित्तपस्याग्रे इति मदनुवर्णितमाकर्ण्य वर्णा-
नां गुरुराकर्ण्यलितोऽपि तरुण इव वसुदेवाभिमापमपायमुद्गाढ्य
भावयायास तत्तथा सर्वम्, मुनिरनयोस्तु नाम कर्तुंक्रामः कामया-
मपर्यन्तमन्तमन्तश्चिन्तयामास चाह चास्मभ्यम् । अहो किं ना-
मधेयमामिधेयमस्माभिरनन्तजन्मकर्मगुणाभिधानयोरनयोः ।

तर्हि नाम यदस्य नामितगुणस्यासीदसीमं यश-

स्तन्वानैर्गुणकर्मजन्मभिरपि मरुपापितं सर्वतः ।

शुभ्रः शुभ्रतयाऽरुणोऽरुणतया पीतश्च पीतश्रिया

कृष्णः कृष्णतयेव सम्प्रति सदा नाम्नाऽयमात्रायताम् ॥ ११८ ॥

अनन्तत्वादनन्तस्य नामानन्त्यमुदीरितम् ।

तथापि बलभद्रोऽयं बलभद्रतयोरुच्यते ॥ ११९ ॥

इति मनसि समातिजागरूकं भणितमुदेति मुदे मुनीश्वरेण ।

बहिरपि निरगादगाधमोहो मम तनयोऽयमहं पितेति सद्यः ॥ १२० ॥

किमधिकमाचक्षते भवन्तो हि विचक्षणा दीर्घदर्शिनः सर्वे ।

कपालमालीकृतभूरिकभ्रा (१)

तदिल्लतालोहितलोळजिह्वा ।

मयैानि मोघे मलिनोऽग्रघोषा

वर्षानिशाचर्षपि निर्जमा ॥ १२१ ॥

अथ पौगण्डे वयसि वर्त्तमानो प्रवर्त्तमानयौवन इव
ललितगतिमाधुरीमधुरावलोकचातुरीमृदुहसितमनोभिरामभूनि-
कामताण्डवादिभिराभीरसुन्दरीणां गतिवचनमनांसि समसमय-
मेव हरन्विहरन्नपि सह सहचराभरिपरम्पराभिरटवीभुवमवगा-
हा शरदभिनह्यमानशोभाभूमानमालोकयन्नाकर्णरूपन्नपि स-
खिलोकं वर्णयामास जलदसवर्णाकारो हरिर्नहुकालम् ।
लसद्दिन्दुसुन्दरमुखी सदम्बरा धवलभमगङ्गलघना वधूरिव ।
मितनारदद्युतिरभिन्नपारदा शरदागता सपदि शारदाञ्जलिः ॥ १२२ ॥
प्रतिवारि वारिजमवारपदपदं प्रतिशाखिमौलिकुसुमालिकौशलम् ।
प्रतिजन्तुमानसमदभ्रकौतुकं शरदाविरास रभसाय कुर्वती ॥ १२३ ॥

सह चारिजैरजनि वारि निर्मलं

सह वारिदैरभवदर्जुनं नभः ।

सह ताण्डवैस्तडिदगाञ्जिखण्डिनां

सह तारया हि विरराज चन्द्रमाः ॥ १२४ ॥

मलिनस्य मुरितरपङ्ककारिणः परिवर्द्धमानतमसः पयोमुखः ।

परिणामनिर्मलतमस्वमुत्तमं तदनन्तसेवनफलं तु मन्महे ॥ १२५ ॥

सह संवभूव सूरभूपकार्मुकं तदनश्यदस्य तडितोऽपि सुभ्रुवः ।

परिपाण्डुरोऽपि जरसाप्यजीवनः परिहीयते न पुनराशयानघः ॥ १२६ ॥

पञ्चालंकृतमम्बु हंसकमनोहारि क्षमामण्डलं

कुर्वाणः सुमनःप्रसादमुदितं सर्वं समन्ताद्जनम् ।

शुभ्रांशुस्फुरदातपत्रलसितो नक्षत्रमालाञ्जित-

श्चञ्चचारुसिताम्रचामरचयो भ्रेजे शरदभूपतिः ॥ १२७ ॥

(१) सरवा बभूव कुमुपेषु भूयते-

र्वनमम्बुमेमृतनवप्रभूनतः ।

यमिनो मनोऽपि लमते स्म लक्ष्यतां

शरदागमे जगदिदं जिगीषतः ॥ १२८ ॥

पुनरुद्भूय विदितः स कुम्भभूः परिपीय येन जलविस्तृतः ।

इति भीतिमारहतवेगहम्बरास्तनिमानमापुरनितापमापगाः ॥ १२९ ॥

गर्भं दधुः प्राहृषि मिन्धुयोगान्नयो मृशं भावितशार्दंष्ट्रदिम् ।

प्रभूय पद्मानि पयो दधानाः पुनश्चनेन्यस्तनिमानमापुः ॥ १३० ॥

पटुचञ्चरीककपटेन मेदिनी स्फुटपुण्डरीकमिपतोऽपि दीर्घिका ।

सहसा प्रमार्य नयनानि सर्वतः शरदुत्सवं परमपदयदुत्सुकाः ॥ १३१ ॥

विष्टन्तो गृध्रमावाः कुसुमित्रविपिने व्यक्तसंचारवन्दः

पान्पान्निपातयन्तः कचिदनुश्रैर्गदिभापीदयन्तः ।

पद्मिन्पाः पद्मकोशं भ्रमरपरिजनारब्धकोलाहलद्रा-

गाकृष्णोदयादयन्ते कचन परमधी द्रस्यवो गन्धवाहाः ॥ १३२ ॥

पस्पन्दे नारविन्दं विहरति सरसीशीकरावदनुहः

कुर्वन्नामूलमुन्मूलनमपमवल्लामानमूर्धारुहाणाम् ।

स्वेदोच्छेदानुमेयो घृतिघरणिघरं चूर्णयत्येव नृणं

न ज्ञातः कोऽपि वातः कमलपरिमली किं मृदुः किं कटोरः ॥ १३३ ॥

रेजे राजेव राजा मगरागगनयोः श्रोमयालम्बिरत्न-

स्रवश्रोणिच्छत्राली पराणिघरवरोत्तुङ्गमिहामनस्यः ।

मान्नाज्ये माभिषेकं स्वननयमुदघेः पश्यतो हृष्यतोऽन्त-

(१) सरवा नधुमक्षिका ।

निःसीमेवानुरागप्रतिकृतिरुद्भूदस्य सन्ध्यारुणस्य ॥ १३४ ॥

कोकं कृत्रापि कोकीं कचिदपि दमयन्पद्मिनीपद्मकोवं

वधनन्द्रागदण्डधिष्यन्निव विधुरुदगाद्वीक्ष्य तन्मित्रमस्तम् ।

विम्बो यस्याम्बुलम्बी जलधिमधिशयानस्य भोगीन्द्रतल्पे

मिश्रा गम्भीरमम्भो बहिरिव विदितः कौस्तुभः कैटभारेः ॥ १३५ ॥

रविरस्तमाप जगदस्तमानयज्जलमाविरास जलधेस्तमोऽमिपात् ।

इति गाढवाडवशिखीव चन्द्रमाः कवलीकरोति तदुदस्य सत्वरम् ॥ १३६ ॥

अवगाह्य वारि बहुसिन्धुमध्यतो घनशोणविन्दुरयमिन्दुकुञ्जरः ।

मृगचञ्चरीकचित्तमण्डमण्डलो दिवसावसानरभसादुदञ्चति ॥ १३७ ॥

पुरः कुपितकामिनीवदनलोभनीयः द्युति-

स्ततः कनकदर्पणप्रणयिकान्तिभारार्पणः ।

अथ मधलपाण्डिमस्थगितपुण्डरीकच्छवि-

र्न वीक्षणपथे स्रणं जगति केन नीतः शशी ॥ १३८ ॥

निर्भिन्नध्वान्तधारायसनिगडमसावङ्कुःशानामभावा-

दुहामीभूय भीमं दिशि विदिशि तथा कानने वम्भमीति ।

भाराचारलिताम्पात्रिदशपरिवृतः पूर्णचन्द्रद्विपेन्द्रः

श्यामश्रीकुम्भकूटस्फुटितमदञ्जरीसंचरच्चञ्चरीकः ॥ १३९ ॥

पूर्णं कर्पूरपूरैरिव निचितमिव क्षीरसिन्धोरसन्धि-

मोद्वेल्लद्भ्रमभारैः पिहितमिव घनैश्चन्दनक्षोदपङ्कैः ॥

शुभ्रैरश्रैरदर्भ्रघटितमिव दधत्फुल्लमल्लीरिवासी-

त्पीयूषैरुत्तसाद्भिः स्तपितमिव सुधाधामतो नाम विश्वम् ॥ १४० ॥

त्राणाय नानाविधजन्तुचेष्टामिष्टामतानीचिमिरं तदानीम् ।

छायाछळाच्छन्ननिजस्वरूपं तमो रूपा निघ्नति यामिनीशे ॥१४१॥
 साकमुल्लसति नाकनिकेतान् व्यापादिव्यताटिनीतट एषः ।
 पोतपाळिभिरलं कलहंसो भावली न च न वा रजनीशः ॥१४२॥
 तारकापतिरुदेति न ताराः किन्तु कुन्तलकिणाविलम्ब्यम् ।
 पुष्पभासितनभःशयनीये कौस्तुभं रतिपनेरुपधानम् ॥१४३॥
 अम्बरस्फटिकभाजनभाजः मोच्छलत्सलिलविन्दव एव ।
 चण्डभासि जलधौ कृतस्नम्पे मृषरात्समुदयन्ति न ताराः ॥१४४॥

मध्ये गवां विहरतः परिपाण्डरस्य
 नीलाम्बरस्य परमस्य दधार लीलाम् ।

तारापतिः समुदितः परिमः परीत-

स्तारावालीभिरमिताङ्गविरोचिताङ्गः ॥ १४५ ॥

पीयूषद्रविणविभूतिसंभृतोऽपि सीराब्धिप्रयितजनुश्च शीतमानुः
 पद्मिन्या पदहरदेष भोः सुवर्णवैवर्ण्यं नदकृत दुर्यशःकलङ्कः ॥१४६॥

अब्धेर्धनं स्मरमर्हापघमामरायु-

राप्पापनं त्रिजगतां गतिमौषधीनाम् ।

पीयूषधामनि निधाय सुधां स वेधा

मुद्रां व्यधादिव तदङ्गपिपां तदङ्गे ॥ १४७ ॥

भ्रमद्भ्रमरमन्तरं वनमुवो नमोमण्डली-

मुधाकिरणमण्डना स्फुटिनपुण्डरीकं पयः ।

मफुल्लकुसुमावनीसुरभिगन्धवाहा दिशा

दधाति मधुमाधुरीमधिकसाधुरीतिः शरत् ॥ १४८ ॥

अहो बहुकालमनीतोऽपि सुरभिसमयो ह्यागत एवाह

भूयते मनसा ।

यत्र खलु—

मूलादामौलिहृदाङ्कुरनिकुरतया दीर्घजाग्रत्तनूजा
 ध्यानस्यामौनभाजो मुनय इव वनस्या नवस्थाणवोऽपि ।
 अमादुर्भूतपुष्पा अपि वहदलघुस्नेहधारा इवाद्वा
 रुद्राक्षावद्धारा इव घनसरधावर्द्धितश्रेणिवन्धाः ॥१४९॥
 मलयविलसज्जन्मा जन्मावधिद्रुममण्डलैः
 सह च सहजमेमसेमक्षमं बहु निर्ममे ।
 मनसि पवनः स्मारं स्मारं तदेव शनैः शनैः
 कुसुमविशिखा देशादेशान्तरं प्रतिपद्यते ॥ १५० ॥
 धीरः पितापि मलयो मलयोपपन्नो
 धीरस्तथैव विटपी सुरभिस्वभावः ।
 स्थाने तदेष मलयाचलगर्भजन्मा
 यन्मापवे भवति धीरतरः समीरः ॥ १५१ ॥
 कुञ्जे कुञ्जेऽभिगुञ्जद्भ्रमरवति गजभ्रान्तितो दत्तसम्पः
 पुष्पागानां प्रकम्पं जनयति विकसत्केसरासङ्गपिङ्गः ।
 आरौहत्याद्रिशृङ्गं मनसिजरभसं वर्धयन्वम्भ्रमीति
 क्षुत्सामो लेढि तोयं मलयगिरिदरीकेसरी गन्धवाहः ॥१५२॥
 अलिश्रेणीवेणी स्नचकपरिपीनस्तटे
 विकासे व्यानग्रा मुकुलपुलकव्याकुलतनुः ।
 स्पृशन्तं वासन्ती पवनमुपकान्तं पिकरुतै-
 र्धुनाना मूर्धानं न हि न हि न हीति स्पगयति ॥ १५३ ॥

क्रन्दन्मैलिन्दवृन्दं हरति सुपनमां भोगभार्गं परागं

माध्वीकं सुगंधीः कः पिवति + + + + + + + + + + +

+ +

+ + + + + + स्मिन्प्रचलति पवने भावि कोवेद कोदक ॥१५१॥

लाटीवसोजशटी स्पृशति निविशने केरलीकोटिवाटी

कार्णाटीकर्णनाटी भवति सह नटन्माधवीकृद्दृष्टेन ।

काञ्चीनां पुष्पकाञ्चीं भजति सुपनमा भस्त्रलक्ष्म्यवृष्टौ

तैलाङ्गीदृष्टिभङ्गीमनुभवति मधौ गन्धवाहो मदान्वः ॥१५॥

पम्पाक्षम्पासकम्पः शिथिरमरतया सानुकम्पान्तराणा-

मङ्गे पङ्केरहाणां विदधदनुगतिं वीतवान्नाप्य माध्वीम् ।

मत्तो मत्तालिवत्तु स्वलति करुणयास्यापिताश्चेल्लवङ्गना

तामङ्गीकृत्य रङ्गी दलपति पवनः कथले स्नेहवन्धः ॥१५॥

दृष्ट्यष्टुभाननागः परिगिलितनगदृष्ट्यवाहोऽग्रवादः

कुलकाशोकप्रवादः मनपनदहनारब्धदिवचक्रदाहः ।

गर्जद्भृङ्गालिनिर्वद्भृष्टमृगभुवनः कोकिलाकाहलानां

ध्वानैरासीद्विसम्भो नृपतिरिव वियद्यापितारापताकः ॥ १०॥

रमालैराशालंकृतपिकरमालैरुदयते

रमालैराशालंकृतिरपि रमालं कृतिरपि ।

विशालामिर्गीतव्यमनमुत्तशालामिरिव तै-

रलीनामालीभिः मह सुगण्डालीभिः प्रययताम् ॥ १०॥

वनानि च्छन्नानि भ्रपरनिवहेनोपरिमदा

सदारोणास्वाद्य भ्रुरमधु सम्मूय रसता ।

अदभ्राभ्राणीवाविरतरसवर्षाणि सुरमा-

वसीष भ्राजन्ते दिशि दिशि कुलानि क्षितिह्वाम् ॥१८९॥

अशोकानां ममूनानि ममूनेपोः शरा इव

अशोभन्त दलत्पान्यशोणिता शोणशोचिपः ॥ १९० ॥

ज्वृष्टानीव न किं युक्तानां पट्टनि पुष्पाण्यपि किंयुक्तानाम् ।

ग्रागभागीनि विदारयन्ति मयौ मनोविम्बफलानि यूनाम् ॥१९१॥

(१) कोविदार कुसुमेन कोविदाः के विदारितहृदो न साधिताः ।

अप्येतेन पद्मानक्षयतश्चक्रेन भुवि के न काम्यिताः ॥१९२॥

प्रभादभ्रामन्तः स्फुटचम्पकेषु पक्षाहतोद्भूतरजाभरेषु ।

खल्विजलानां स्मरपावकानां पुष्पन्धया धूमधिवं वितेनुः ॥१९३॥

विरमतु नाम श्रीदामन्, किमनुवर्ण्यते कुसुमसापकसामन्तो
इसन्तो हेमन्तोऽग्नसर इवानुभूयते मोऽयम् । यत्र खलु दिनपति-
दैर्न्यावलोकनादिव दिवसा अपि शोकवशाः सुपरिजनोचिता-
वरणीयमापिरे दैन्यम् । किमपरमम्भोजिनीमणयिन्यपि मियजन-
परिवददर्शनाग्निधनमेव परं साधीय इति निधनमेव साधयामास
पूर्वम् । अलिकुलमपि कमलवियोगादेव तमाकुलीभूय भूमीषु भू-
मीरुहेषु ककुभि नभस्यपि निःश्वस्य भूरे भ्रापं भ्रापं कलित-
कमलिनीविल्लेदावमादोच्छेदाय दूयत एव केवलम् । परितो
हिपसमयसमीक्षणस्रणादेव क्षणदापि क्षणदायिनी हिमानीमह-
तो हिमानीमहा अपि क्षणदोऽभूत् क्षणदायाश्च, इति पुनर-
नयोरेव दोषादोपाकरयोरसीमा भूमा बहुकालम् ।

(१) कचनार इति व्यातस्तयः ।

न भानोरुद्रेकः कमलकुलमुत्खातमभितो

हिमानीभिः स्मेरा सह चरति तारा सहचरी ।

अतो मन्दं मन्दं दिवि चलति चन्द्रोऽलस इव

प्रमोदाग्राघीपस्यजनि खलु हेमन्तरजनी ॥ १६४ ॥

महावंशोद्भूतः पदमपि महोच्चैरधिगतः

परद्रोहाच्चण्डं प्रतिफलमखण्डं कलयति ।

पराभूय ग्रीष्मेऽनिशमपि निशानायक्रमपि

प्रतिप्राप्नोत्येतत्फलमिह दिनेशः सह दिनैः ॥ १६५ ॥

पादे पतन्नपि नयेन निरीक्षितोऽपि

दोषाकरः स वत हन्ति पुरः सरोजम् ।

दीनं दिनं दिनमणिः पुनरित्यमाप

कुण्डोदरे पिपतिपुर्दहनोपकण्ठम् ॥ १६६ ॥

पद्मिनीविरहखेदकातरः पद्मिनीपतिरनायुरादरः ।

मत्पहं दहनमेति मृत्यवे मृत्युनोऽपि विरहोऽतिदुःसहः ॥ १६७ ॥

कुन्दमन्दिरगतोऽपि बिन्दते नैव निर्वृत्तिलवं मधुव्रतः ।

आदे मधु न सस्वदे पदे शश्वदेव कमलस्य धावति ॥ १६८ ॥

माकन्दवृन्दे विकचेऽपि कुण्डे स यत्र कुत्रापि विधिक्रमेण ।

वभ्राम मैलिन्दयुवा विरामं मनः पुनः केवलपद्मिनीषु ॥ १६९ ॥

व्यतनुत सुधासेकानैका विलासवती प्रति

मवल्लुहिनक्रोडक्रीडचरो हिमवासरः ।

यदहनि मुहुः कान्तारान्तर्धमन्तमुपेयुषी

प्रियतममलंचक्रे निशामिव साधु सा ॥ १७० ॥

नीहारद्युतिदुःसहोऽग्रमिहिकाव्यग्रो हयानां गणो
दीर्घामित्यरविन्ददीर्घनयना तां याचते यामिनीम् ।

अन्योन्यं भुजसन्धिसन्धितवपुर्वक्त्रावसक्ताननं

निर्भेदं प्रतिपद्य गच्छति तयोर्व्यापूर्णदीर्घस्पृष्टा ॥ १७१ ॥

मृगपते मृगदृशा मृगा[मिया]नने सा निशानभिमतैव कोकयोः ।

एकमेव वत वस्तु कुत्रचित्कालकूटकदु कुत्रचित्सुधा ॥ १७२ ॥

इति सरभसमभिलषितुमारभमाणो मुहुरपि मूर्धानमाधु-
नानो मधुरिपुरुषनीय कामपि स्मृतिमाकस्मिकीमाह श्रीदामा
नमुस्मिताननो नाम । अहो श्रीदामन्महदुपस्थित महदुपस्थितं
कौतूहलपरम्पराणाङ्कारणमसाधारणं किमपि ।

(१)न किं ते हेमन्ते हृदि भवति हे मन्त्रितगुरोः

कीशोरीणां चोलीहरणयुरु लाभादपि निधेः ।

द्रुमारुढो गूढः कचन रसमूढः किसलयै-

रपश्यस्तास्तोये जलमुचि चलद्विद्युत इव ॥ १७३ ॥

गच्छन्तीनां मृदुभुजलताश्रेणिबन्धाभिराम

मातः मातर्मिहिरदुहितुः कूलकौतूहलायाः । [छात्रिणाम्]

अर्वाचीनत्रजमृगदृशामहिम्नभूपालिघोषा

वर्षन्तीव श्रुतिमधिसुधावर्षतोऽद्याऽपि ता मे ॥ १७४ ॥

वीतचोलमपकुन्तलवन्धं श्रान्तमम्भसि विदुर्न तदद्रम् ।

चैलमोषमपि घोषकुमार्यः कोलिमाहुरिह विस्मृतिमूलम् १७५ ॥

वीक्ष्य ताः प्रकुपितो विहरन्तीः स्वैरमम्भसि दिग्मे पवमानः ।

(१) गोपीवस्त्रहरणकथा मा० १० स्क० २२ अध्याये ।

वर्द्धयन्मिहिरजालहरीर्द्राक् व्यातनोद्वरतनोस्तनुकम्पम् ॥१७६॥

एकदैव परिवृत्य पपातोङ्घ्रीप वारिनदितप्रतिविम्बम् ।

अम्बरादिव तदम्बरभूमौ बल्लवीनयनखञ्जनपाङ्क्तिः ॥१७७॥

दिङ्मनभःपुच्छिनतोयतटान्तव्यापिनी व्रजवनीरिमणीनाम् ।

स्मर्यते तदनुधा(१)वति धावद्दृष्टिपाङ्क्तिरपरोत्पलसृष्टिः १७८॥

नीपशाखिनि तदम्बरमस्मान्वीक्ष्य ताः स्मितमधु व्यधुरन्तः ।

दन्तदष्टरसनाञ्चलमिष्ट तेन मुष्टमधुनाऽपि मनो मे ॥ १७९ ॥

हीरुदेति सविरोधमुदग्रे याचितुं वसनमसनाभिः ।

साऽपि चेदभिजिता मुखपद्मं नैव मुञ्चति मनाविस्मयतदन्धः ॥१८०॥

काचिदेष सखिं नन्दकुमारः कः क एवमपरां मुहुराह ।

पश्यति स्म बहु काऽपि निगूढं मा कदम्बमधिरूढमरूढा ॥१८१॥

अम्बरं वितर वातरंहसा वेपितं वपुरुषैति किं ध्रुवे ।

नीतमम्बरमखेलि कौतुकाज्जातमेतदिदमाह काचन ॥ १८२ ॥

इति मधुरमुदीरितगोपकिशोरीणामहमवधाय सुधातोऽपि

रसायनमसाधारणमभ्यधा किमपि ।

धूलिधूसरमकारि समीरैरित्युपाहृतमिहैव नतन्धु ।

एहि वस्त्रमिदमस्ति गृहाण स्वैरमेव न विरुणाद्धि च कोऽपि ॥१८३॥

पाणिमात्रवसनाऽपि गिरा मे वाक्मपञ्चविरमादुदतिष्ठत् ।

साऽप्यपाचत यदेत्यानिचोलं तत्तु सौरतसुखादपि काम्यम् १८४॥

मीलिताक्षमवनामितकुञ्जत्कायमौलिरचिताञ्जलिबन्धम् ।

तन्ममस्करणमस्ति मनःस्थं नित्यनव्यमिव गोपकिशोर्पाः ॥१८५॥

(१) शत्रन्तसप्तमीयम् ।

अम्बरेण रादिता अपि तास्ताः पश्यति स्मितमुखं पुर एव ।
तत्तनूषु तरसा पुलकौघैर्गाढमक्रियत कञ्चुकवन्धः ॥ १८६ ॥
पार्वतीभजनकामितमन्तर्षण्डली मृगदृशापनुकूलम् ।
मद्वितीर्णमवकीर्णकदम्बं साम्बरं त्वमनुताम्बरमेव ॥ १८७ ॥
ब्रूत वामनयना व्रतकामं पृच्छतीति मयि ता मुहुरेव ।
नावदम्यदधिकोदितलज्जास्तेन नाभिदधिरे वत किं किम् ॥ १८८ ॥
व्रतफलमुपलभ्य सुभ्रुवस्ता वसनजुषोऽपि न वेश्म गन्तुमैच्छन् ।
मयि कृतसमये कथं कथञ्चिन्निजभयनं ययुरङ्घ्रिभिर्नचितैः ॥ १८९ ॥
वामभ्रुवः प्रधलिता अपि ता गृहेषु
भ्रान्त्या वनं विविधुराययुरापगायाम् ।
हित्वा विभूषणमुपेत्य पुनस्तदादु-
रातेनिरे मयि च दृष्टिस्तरोजदृष्टिम् ॥ १९० ॥
यां तु चिन्तयति गोपकिशोरी विश्रुती मम वरं वरमन्तः ।
सा शरज्जयति हंसनिनादैः पुष्पकेतुमभिजागरयन्ती ॥ १९१ ॥
इति सरसवाद्मादरादभिधाय सायमवधाय माधवो धेनु-
धोरणीमादाय मोदाय च निखिलचराचराणामनुधादयन्
माधुरीणामधरीकरणमधुरीमधुरीणाधरलीनामुरलीमुरुलीलया-
नुशीलयामास बल्लवावासम् ।

अथ कदाचिदभिरामारामभूमिरुद्ग्रामच्छायाकुलविश्राम-
घामसु यमुनाकूल एव तरुणतरकदम्बतरुमूलेष्वनुकूलेष्वभि-
नवजलदत्तमालकोमलकमनीयनीलिमानं नीलमणिमानमानय-
न्तमधो मधुसूदनं तमेकाकिनमावसन्तं समतीतत्रिभगवया अ-

पि प्रतिभाप्रागल्भ्यस्फुरद्गदरपुटीतटीव पटीयसी काऽपि शनैः
 शनैः समुपतस्ये रदःस्यमामीरी । आगत्य चावलोक्थ्य चाह-अ-
 हो नन्दनन्दनोऽसि, भवन्तमनुसन्धायानुमन्धायान्वेव कति कति
 दुरध्वनोऽभिधावन्ती धीरेतरदनिश्रान्तास्मि । तदहं क्षणं विश्रा-
 न्तिमुखमनुमूय निवेदयिष्यामीति । हरिरन्तश्चिन्तयति । अहो
 समजानि कोऽपि कुनूहलानामयं पन्था भवतु नाम ।

अयं तत्सम्बन्धी यदि भवति पन्थाः समुदितो

मदन्तर्थाश्चिन्तामनुभवति चिन्तामणिपिव ।

अकस्मादस्माकं सद्यमनुकूलेन विविना

तदा जाने पाणेरुपरि निधिरानीय घटिनः ॥ १९२ ॥

अथ बल्लवी निवेदयति-

आधिवेषु तनोपि नन्दमूनो मृदु[ञ्ज]कारमवारमपयासः ।

नवगोपचमूकलोचनानां हृदिदाशानल एव जाञ्ज्वलीति ॥ १९३ ॥

नीतमम्बरमनीतिरीदृशी दहने(?) दहन एव दाहभूः ।

अम्बरं वितर तेन सम्भृताः सन्तु गोपमुदशोऽपि निर्हृता ॥ १९४ ॥

नन्दनन्दन ? भवान्निरञ्जनः सन्तु स्वञ्जनदृशो निरञ्जनाः ।

स्वसमानविधिनैव किन्तु तत्तापमन्ततिकथासु विस्मयः ॥ १९५ ॥

अहो अनुरागातिशयो नाम ।

वरमम्ब वरं वृणे कुमारं वज्रराजस्य किशोर[कं]व्रजस्य ।

अपिधातुसिद्धं पुनस्तु देव्याः पुलकव्याकुलव्रिण्महा न श्लोके १९६

मुननोरास्यमहास्यं नयनमन्त्राम्यं तनूरनामरणा ।

प्रतिवृन्दावनभवन विलुठति धूलीषु धूमरीभूय ॥ १९७ ॥

तन्त्रीं चन्द्रमुखी जहौ भयमघाच्चन्द्राच्चन्द्रावली

राधा त्वाधिपयोधिमध्यपत्निना लीलावती मुह्यति ।

कालं चैककलावती शशिकलाग्रस्तैवमास्ताशया

गौरी गायति ते गुण गुणवती गाथा च शेषायते ॥१९८॥

कलधौतलतेव काव्यकम्पा भुवि शम्पेव चिर परा चकम्पे ।

अपरां प्रति चाम्पकीव माला वत हालाहलमेव वर्षतीव ॥१९९॥

पिदधाति परा सुधाकरे कृत्वातायनभेददीधिति ।

बहदस्तमजस्तमाकुलः प्रणिधानैकधनः सखीजनः ॥२००॥

मदना मदनानलावलीढा विषयः कामरूपोऽपि कामसेना ।

ललिता ललितानि विस्मरन्ती तव रूपैकनिरूपण कुरुते ॥२०१॥

दिवसादिव सा भयं निशातः कलयामास कलेशचन्द्रिकापि ।

कमला कमलादपैति काम वत वामं कमहो वय वदामः ॥२०२॥

व्यजनैर्विजनैः सखीजनैः सजनैः सशभिरद्रमार्जनैः ।

न हि निर्द्वितीमाददे क्षण शराविद्धेव मृगी मृगीक्षणा ॥ २०३ ॥

अटवीविटपी विलूनशाखः सरसी निःसरसीरुहा बभूव ।

उपचारविधौ विधौ हि वामे वत वृन्दावनवामलोचनानाम् २०४

सौगन्ध्यैरालिप्तमन्धयाञ्जिशिरयन्त्रप्यद्गमासङ्गतः

शम्पायाः स्मरसम्पदः समुद्रमृत्कम्पाय पम्पानिलः ।

निःश्वाप्तैः सह दुसहः पुनरसौ तस्याः सखीना क्षणा-

दुत्तापं रचयाञ्चकार जगता ज्वालेन दावानली ॥२०५॥

बहु वर्षति चन्दनं सखी मनुते भानुमती हुताशनम् ।

तदनङ्गकला कलेवरेऽजनि धूपैः श्वमितेन धूयते ॥२०६॥
 करतल्पमिलत्कपोलपाली नयनाम्भोलहरीभवत्कफोणिः ।
 अचलत्तनुबल्लिनिर्निमेपा शशिलेखा लिखितेव लक्ष्यते सा ॥२०७॥
 अस्ति चन्द्रमसि वर्ष्म मारुते कर्णमर्पयति कोकिलारुते ।
 किं करोमि विरहेण कातरा वाममाचरति कामकन्दली ॥२०८॥
 बहु यच्छति पल्लवं नवं परिदायोऽयमिति क्रुधा मुधा ।
 भुवि र्पणाविम्बविम्बिते सति चन्द्रे चाकितैव सुन्दरी ॥२०९॥
 गमनेन सहैव नन्दसुनोर्व्यसनापन्नमनोभिरङ्गनाभिः ।
 भवतः करतः करे गृहीतो नवनीलस्मरशस्त्रकालसर्पः ॥२१०॥
 स्पन्दमावहति चेन्मणिषन्धः प्रत्ययो भवति चेतसि वन्द्योः ।
 जीवनीयमिति जीवित भूयः किं निवेश्यमनवद्यगुणायाः ॥२११॥
 वेषुर्गीतमधिगत्य दूरतो द्वारतोऽपि बाहिरङ्गणादपि ।
 आगता अपि न शेकुरस्तुभिर्नेत्रवर्त्मनि गते त्वयीक्षितुम् ॥२१२॥
 उपपद्य तदेव दन्दहीति ज्वलनः प्रेम च वापलोचनानाम् ।
 स तु नीरस एव सारसास त्वयि तास्ताः सरमाः परं गरीयान् २१३
 भूतमेकमपस्नेहं दन्दहीति हुताशनः ।
 पञ्चभूतानि भूतानां प्रेमायमपरोऽनलः ॥ २१४ ॥
 किमखिलमभिधेयमित्यमाकुलमेव सकलं वृन्दावनगोपकि-
 शोरीवृन्दम् । परन्तु वृषभानुकुलजलधिजनिरप्रतिरूपरूपरसकन्द-
 ली राधा संसारासाधारणमाधुरीधामपरमसुखमाद्या बाधावशा-
 दावेदयामास मे किमपि गूढम् ।

तरुस्कन्धारूढः कचन दलगूढः सरमसं

पयोमानाः पश्यन्वसनराहिताः स्मेरनयनः ।

अकस्मादेवास्मन्नयनपधिकोऽद्यापि हृदि मे

स मेघश्रीपोषीकरणरुचिरेकोऽधिवसति ॥ २१५ ॥

दलयत्पनिलोऽपि देहमिन्दुर्नयनेन्दीवरमेव दंदहीति ।

गिरमुद्गिरतीव कोकिलापि भ्रमरोऽपि भ्रमरोपमातनोति ॥ २१६ ॥

भवनं च वनं च निर्विशेषं विषमेषुर्विषमेव बन्धिरिन्दुः ।

अलयः प्रलयमवर्त्तिनोऽमी फणिफूत्कारगणः समीरणोऽपि २१७

इति विदितानिखिलान्तस्तत्त्वा तत्तापयापनग्रहिला भवन्तं
महौषधमिव भृगयमाणाचिरेण मतिपयमानाऽस्मि । समुचितमव-
धीय माधव ? विधीयतामाचिरेण । अथ स्मितमधुरमुत्तेन्दुर्नन्द-
नन्दनस्तामुवाच मधुमुखा वाचा ।

अवधेहि विधेहि राधिकाया हृदि बाधाप्रशमं मदीयवाचा ।

सुदृशामिह विप्रयोगवन्धौ मतिकारः प्रियवत्प्रियप्रियोक्तिः २१८

श्रुती राघानामश्रवणसमकालं पुलकिता

मनोऽभून्निर्भग्ने ममदजलधौ मे निरवधौ ।

दृशौ दृश्युत्कण्ठे वपुरपि तदासङ्गरसिकं

मदात्मा तादात्म्यं भजति भणितैर्दूति तदलम् ॥ २१९ ॥

विगाढव्यालीढा सुखयति हि पीयूषसरसी

दृशीन्दोरागूढा कलयति कला कामपि मुदम् ।

श्रुतापि ध्यातापि प्रययति परानन्दलहरी-

परीणाहं राधा परमियमसाधारणानिधिः ॥ २२० ॥

शीतांशोरपि शीतलं सुमृदुलं सम्पक् शिरीषादपि

द्राक्षातोऽपि विलक्षणं सुरधुनी सौरादपि सैमदम् ।

माध्वीकाधिकमाधुरीकमधरीकुर्वत्सुधामौषगं

राधानाम मनोभिराममपरं वस्तु प्रशस्तेः पदम् ॥ २२१ ॥

अभ्युत्थानविधानसाधनपदे पाणी धनुर्योजितौ

विश्वोद्वीक्षणवीक्षणे च हृदयात्मानौ च वाणो धनुः ।

मध्वीकं च मुधा च पुष्पधनुषो वाद्यान्तराप्यायिनी

दिव्ये नव्यमहौषधी विजयते राघेति वर्णद्वयी ॥ २२२ ॥

अयि खलु (१) मंचारिणि नामानुक्रमेणानुमीयते रूपमपि
तस्याः । निरूपणीयेतरदेवस्याखिलस्यापि आभीरी सौद्धातं नि-
वेदयामास ।

तद्धन्मिच्छरुचा शुषातिविधुरा चक्रन्द कादम्बिनी

धाराल्लैश्चमरी च काननचरी भूता(२)छिरुच्चाग्रम् ।

गाहन्ते कुसुमान्तराणि मधुपास्तापी कलापी घने

मर्त्तुं द्राक्कवलीकरोति गरलव्याजोल्लमाशीविपम् ॥ २२३ ॥

नन्दनन्दन ? तदाननत्विषा यत्तुपाराकिरणो मलीमसः ।

उत्तमस्तक्रमदस्तमुत्सृजन् शून्य एव चिरमेव घूर्णते ॥ २२४ ॥

राधिकामुखमुदीक्ष्य लज्जयामज्जदम्भामि मुमूर्षु वारिजम् ।

तत्र वार्यवरुणद्धि यद्धि तं चञ्चरीकविषमित्युपाददे ॥ २२५ ॥

आननेन विजितेन्दुमाधुरी लोचनेन च हृत्तणचातुरी ।

एतयोरिति प्रियो युतिर्यतः सन्धिरुष्टमति तुल्यतापयोः ॥ २२६ ॥

(१) "दृष्टासंचारिकेसमे" इत्यमरे ।

(२) आलिर्वयस्या ।

चाञ्चल्यं खलु खञ्जनेषु हरिणीनेत्रेष्वपि द्वात्रिंश
सौभाग्यं सरसीरुहेषु शफरीवृन्देष्वमंस्त श्रियः ।
किन्तु श्रीवृषभानुभूतयनयोः कोणेऽपि को नेक्ष्यते
वैदर्भीमहिमा जयन्ति हि चतुःपष्टिः कलाः स्रष्टयः ॥ २२७ ॥

एकार्द्धं स्तनपाणिपादनयनभ्रूकर्णगण्डस्थलं
भिन्नार्द्धस्फुरितस्य तत्तदस्त्रिलस्यौपम्यमालम्बते ।
इत्थं खञ्जनगर्वगञ्जनदृशस्तस्या यदि स्यात्तुला
स्यादङ्गस्य तदा द्वितीयरहितं यत्तद् द्वितीयं हि तत् ॥ २२८ ॥
स्थलाम्भोजे रम्भायुगमितविपर्यासमवनी-
नभः कूपो बल्ली तदुपरि वभौ कोकपिशुनम् ।
त्रिरेखीन्दुश्चेन्दीवरमपि कलेन्दोरय तमः
श्रुता वा दृष्टा वा न खलु भुवि सा सृष्टिरपरा ॥ २२९ ॥

हरिस्तु सपुलकमनुभूतमुद्गावयामास ।
चलन्ती पादार्थं बलदलसभारा यदबद-
द्वपस्यः किं हास्यैः कथमिह विधास्ये गतिविधिम् ।
उदञ्चत्कालिन्दीलहरिरधुनान्दोलयति मा-
मनभ्यासादभ्यागतमिव तदद्यापि हृदि मे ॥ २३० ॥
दहने हेमपरीक्षा प्रेमपरीक्षा परं विरहे ।
द्वयमपि दहति द्वितयं द्विनयं द्वयमुज्ज्वलीकुरुते ॥ २३१ ॥

अनुसंचर संचारिणि संचारय चारुलोचनामचिरात् ।
घनकुचजयनभरात्तां विभ्रतां न चक्षमे गन्तुम् ॥ २३२ ॥

सपुलकमाभीरकुशलकिशोरीसंचारिणी भणति स्म ।

सममेव द्वयोः प्रेम समैव विरहव्यथा ।

समावस्या समैवोक्तिः समयोः समुदञ्चति ॥ २३३ ॥

रसिकपुरन्दर ! पशुपपुरन्दरानन्दसन्दोहसन्दीपन तव
संदेशार्पणसुधाभिषेचनादावर्चयामि राधाया विरहबाधातो निर्ग-
च्छतः प्राणान् ।

अथ मधुमधनमधुरतरानुवादमादरादनुस्मरन्ती सविस्मयं
मन्दं मन्दं पथि गच्छन्ती मूर्द्धानं मुहुराधूनयन्ती चेतसि चिन्त-
यामास किमपि मुहुराभीरी ।

दृष्ट्वा विग्रहसौभगं रतिपतिव्रीडावलीढां तरो-
रालीढां तनुमत्यजत्सह धनुर्भूमङ्गभाजो हरेः ।
मर्यादां च कुलव्रतं च विपुलं धैर्यं च हित्वाभव-
त्स्थाने तद्यदिमं मतिं व्रजसरोजासीकुलं व्याकुलम् ॥ २३४ ॥

त कूले कालिण्या न च पटुनि मूले विटपिनां
निकुञ्जे नो गुञ्जन्मधुलिहि मनो निर्वृतिमवः ।
समन्तात्पन्थानं मुहुरपि दिगन्तान्कलयतो
गतायामाभीर्यामुदभवदधैर्यं मुरभिदः ॥ २३५ ॥

कलङ्ककणकैतवाद्भुवनजैत्रलेखाङ्कितः
शशी कुसुमधन्वनो विजयकेतुरभ्राजत ।
तमोजलधिकुम्भभूर्विरदिधूमकेतुर्दिशां
प्रसाधनमुसाधनं स्तवककर्णभूषा निशः ॥ २३६ ॥

कचिद्भ्रमरमादृक्कृतिः कचन चन्द्रिकादृक्कृतिः
कचिद्विकचमल्लिका नवदला कचिद्वल्लिका ।

कचित्कुमुदिनीवनीसुरभिरेति शीतोऽनिलः

कृतं सुराभिदः शरैः स्मृतिभुवा विलूनं मनः ॥ २३७ ॥

त्रियामायां यामे गतवति विरामे जनगतां

गतानां हृद्रामे शकलयति कामे च विशिखैः ।

जगद्धैर्यध्वंसी सह ललितहंसीगमनया

रिरंसी श्रीधंशीमकृत शरणं शीलितवनः ॥ २३८ ॥

धैर्यं निर्दलयन्मनो विकलयन्प्रसङ्गमुत्तुङ्गयन्

लोमाञ्चं परियञ्चयन्नपि मनोजन्मानमेणीदृशाम् ।

मन्दं मन्दमुदञ्चति स्म जगतीमस्पन्दयन्मन्दय-

न्वातं श्रीदृषभानुभृगुणगणाशंशी स वंशीरवः ॥ २३९ ॥

धूळीधूसरिता धरासु श्विता व्यस्ताः समस्ताः सणा-

दुत्पेतुर्मुखीमनोज्ञललिता धाराभिरारात्स्त्रियः ।

द्राघीयोदिनदुर्धरारुणकराक्रान्ताः समन्ताद्यथा

सान्द्राभिर्निशि चान्द्रिकाभिराचिराद्बद्धालयः शालयः ॥ २४० ॥

वर्त्मवर्त्म विदुर्न किन्तु मुरलीसंगीतभट्टीकला

मट्टीकृत्य हरेः कुरङ्गनयनाः सर्वाः समं निर्ययुः ।

उल्लङ्घयापि निसर्गदुर्गपदवीं दुर्वारधारामुचां

धाराधोरणिधूयमानघृतयो नद्यः समुद्र यथा ॥ २४१ ॥

आययुर्मृगदृशो निशि कुञ्जं पञ्जुयुञ्जदलिसञ्चितपुञ्जम् ।

कामकोटिकमनीयतमश्रीः श्रीपतिर्जयति यत्र रिरंसी ॥ २४२ ॥

एकाकिनी भवनतो बहिराजगाम

नाम व्रजमणयिनी प्रियपीतचेताः ।

वर्तमान्तरे पुनरेनकसहस्रसंख्या

संख्या बभूव सविधे मधुसूदनस्य ॥ २४३ ॥

पुरुषेभभाराः पुरा निर्विचारा वनं भेजिरे सुभ्रुवः कान्तिताराः ।

प्रभासंपदारब्धचाम्पेयकम्पाः पृथुमावृडभ्रं यथादभ्रशम्पाः ॥ २४४ ॥

नमः पूर्वशैलादिवापूर्वशोभाः शुभाः सर्वतारा विधुमेमलोभाः ।

वचोहीणरीणा नवीना प्रवीणा वनं वेदमतोऽगुर्गणा वल्लवीनाम् ॥ २४५ ॥

अपश्यन्न यस्मिन्न देहालसेहा महादेमहाराश्वितं वीतगेहाः ।

मुकुन्दं मुकुन्दादमन्दादमदन्ता मृगं तापहन्तारमेकान्तकान्तम् ॥ २४६ ॥

दृष्ट्वा दिप्ल्यैव दृष्ट्वा कुवलयसुमगं गञ्जिनाम्भोगलृष्ट्या

तुङ्गैरङ्गैस्त्रिभङ्गीं विदधतमनृजुभूविभङ्गोत्तरङ्गम् ।

मृले नीपस्य कूले दिनमणिदुहितुः कोटिकुन्दर्पदर्प-

द्रोहं मोहं दधुस्ताः क्व वचनरचनावामना निर्जगाम ॥ २४७ ॥

अप संचारिणी चारुचातुरीसाधुरीतिभिः ।

राधामाधाय सविधेऽभिदधे रसवारिधेः ॥ २४८ ॥

ह्यं राधा वाधाशतमपि समाधाय भवना-

द्वनान्तः कान्तारैः कथमपि तवानायि सविधे ।

खलश्रेणीमध्वान्मणिरिव समिद्धाहिशिरसो

रुसोपेत्य प्रीत्यै तव मम विधेयं च व्यरमत ॥ २४९ ॥

अमुष्याः किं भ्रूयो गतिशिथिलताः किं मृदुन्ता

निशोऽनैपीद्यामं किपति पथि याता श्रमवती ।

जहौ दास कापि कचन मणिमञ्जोरमपरं

कचित्किञ्चित्किं तैस्त्रिभुवनविभूषा स्वयमिति ॥ २५० ॥

सावित्रलेखाजनि चित्रलेखाद्भूतामिताभामभुभूय भूयः ।

तिलोत्तमा नैकतिलोत्तमा सा मदालसा वीतमदालसैव ॥२५१॥

मेना मे नाङ्गलक्ष्मीमपि च पाथि न ते कुर्वते लोचनानां

ये त्वासां हेमभासां सुमुखविधिवन्नाहृ हृक्पथे निष्पतन्ती ।

रम्भा रम्भेव यासां मरति गणनया सोर्वशी चोर्वशी सा

श्रीसाम्यं भूरिकाम्यं मनसि वितनुते का क्षची का घृताची ॥२५२॥

सर्वासां भावमासां मृगमभणमिमाः प्रापिताः स्थापितास्ते

वंशीध्वानैः सुधाभिः श्रुतिविल्विलसद्द्वारतोन्तर्मताभिः ।

अम्भोदस्निग्धसुग्धघ्वनिभिरिव हरे चातकीस्तुल्यकालं

चण्डांशुत्तापितास्ताः स्फुरदधररसैः प्रापिताः पारयन्तु ॥२५३॥

न हि स्नेहो देहे रतिरपि न मेहे स्मृतिरपि

त्वदन्यस्मिन्यस्मान्मतिरपि तदस्यामिति हरे ।

अमूपां यास्तोषा गणितगुणदोषा निरविश-

क्षरण्ये स्वैरिण्यः किमपरमनन्यैकशरणाः ॥ २५४ ॥

अलमलमतुलितजलवाहव्यूहसुभगकलेवरवाग्माळैरहमासा-

मविरत्नाविरहप्रतीकारपरिचर्यापर्याकुलास्मि, विरपारिजागरसा-

गरावगाहविकलास्मि, कचन तल्ललावलम्बिनी यामिनीमपया-

पयामि निद्राभिन्वदरिद्रा । वचोगणविनिस्पृतमनाः श्रीमधुसूदनो

दृष्ट्या स्मितनोहारिभूत्वाह परिमोहयन् । तव सविषचरी वृषभा-

नुकिशोरी काननचरीभूयानुभवति सहचरीभावम् । एता अपि

तावदाभीरवरनागवर्षो धैर्यार्थोदार्यसौकुमार्यैकभूषणोऽनुभूयन्ते

निकटचर्य एव आज्ञापालनकर्य एव । एतासामपि जननीजन-

नीतिविलक्षणमम्बन्धविशेषभागेनी भाविनी भवती एताः पृ-
 ञ्चतु कथमेकान्तविजनतया नगरवहिस्तया च तरुणतरुखण्ड-
 मण्डितया च मण्डप इव कचिदपि निकुञ्जपुञ्जरञ्जितवने सं-
 पासीनमुदासीनमिव मामनुमादयति । वावदूके ? भवति तदहो न
 लौकिकं न वैदिकं चैतत् । दूती तद्भिहितमन्यार्थपन्ती विज्ञापयामास ।

उभे एताः खलु दास्य एव, आमामिनत्वादुपपन्नमेवोदा-
 सीनत्वम् । कथमुदासीनमौदासीन्यमेतासु प्रकाशयति ।

उन्मूलयति हृन्मूलं मुरली खुरली तव ।

उदासीनत्वपासीनो वने त्वमवगाहसे ॥ २५५ ॥

नन्दनन्दन ? ते वंशी वतंसीकृत्य निःस्वनम् ।

समुदासीनयत्येव हरिणीरपि कामिनीः ॥ २५६ ॥

प्रवालश्रीभारं लघयति पदाम्भोरुहसचि-

स्तिरश्चक्रे चञ्चलखरकचक्रं मणिरुचः ।

निचोलं ते चापीकरकिरणवामीपतितरा-

मुदासीनो नो चेश्वमसि विमुखो वस्तुषु कथम् ॥ २५७ ॥

अथ दूतीवाग्भङ्गीमवधाय विस्मयमङ्गीकुर्वाणो हरिराह ।

अयि खलु दूति तव वाग्भङ्गव गोपकुरङ्गीदृशो वनजुषो विधी-
 यन्ते स्म । दूतीचतुरशिरोमणे नमस्तुभ्यम् । अहमतः कुत्रापि
 विश्रान्तिमनुभवामीति तथा विदधे । हरिरामीरीभिरभितो त्रि-
 दारिणीभिः, सौदामनीभिरिव निविडनवाम्बुवाहः, करेणुभि-
 रिव करियूथपस्ताराभिरिव ताराधिपः, परिवेष्टितो वनभुवि वि-
 जद्वार बहुवेलम् ।

जालं मनः मेघपयोधिमानमुद्धर्तुकामेन मनोभवेन ।
 व्यतानि लोमाञ्चमिषान्मुरारिगोप्याश्च गाढं परिरम्भणेन ॥२५८॥
 मौढ्यमेतत्तु नमुकुलप्रायं प्रमोदार्द्रयोः
 मत्स्वेदाम्बुकणावलम्बपुलकाभोगं वहिर्भाषयन् ।
 अन्योन्याघरमाधुरीजलनिधावन्योन्यमाधापयन्-
 राधामाधवयोधिरं गुरुवरीरम्भः स्म सम्भासते ॥२५९॥
 पश्यन्कामपि सस्मितं मधुमुखा वाचा विसिञ्चन्परा-
 माकर्षन्परां पटैः स्तनतटे काञ्चिन्नत्वेनोल्लिखन् ।
 चुम्बन्कामपि नाम कामपि समालिङ्गन्तु तुङ्गस्तनीं
 रामोल्लासवशीकृतो दिविपदां चिक्रीड चूडामणिः ॥२६०॥
 अहो कौशलमाभीरकिशोरीकेलिसम्पदः ।
 कापव्यूहमुरीचक्रे चक्री यदनुभूतये ॥ २६१ ॥
 प्रतिगोपीद्वयमध्यस्थितमाधवरासमण्डलं रेजे ।
 कनकसरोजावलितं जगत इवैन्दीवरं दाम ॥ २६२ ॥
 ब्रजमहिलापुटपुटितं ब्रजपतितनुराजिमण्डलं रेजे ।
 हृतमिव कनकलताभिः श्यामलमणिकन्दलीचक्रम् ॥२६३॥
 चक्रमुल्लसतति गोपकिशोरीवर्ष्मभिर्वनरुचोपवनानाम् ।
 चन्द्रकालिमिरिवाहिरिपूणां बर्हमण्डलमखण्डमण्डले ॥२६४॥
 राधया सह रराज माधवो मध्य एव मदमुग्रमुभ्रुवाम् ।
 वर्द्धमानपरिधेरिवान्तरे रोहिणीसहितरोहिणीपतिः ॥२६५॥
 लिपतं रहसि तत्तणसणस्पन्दनन्दमुनमुन्दरीजनैः ।
 मण्डलमकम्पशम्पया सम्प्रयातमिव चक्रमावभौ ॥२६६॥

शिञ्जन्मञ्जीरकाञ्चीमणिमयवलयं गण्डपालीबिलोलो-

संसं दत्तमशंसं मुद्गरपि हरिणा नर्तितं वल्लवीभिः ।

गीर्वाणार्चान(१)नाद्या दिशि दिशि कुसुमं जातहर्षा ववर्षुः ।

केचित्केचिच्च चित्रार्पितवपुष इवातेनिरे श्रेणिवन्धम् ॥२६७॥

श्रोणीविम्बेषु काञ्चीकलकलकपटाद्युध्यतो वल्लवीना-

मूर्चैरुच्चैरवर्धि स्मरघरणिपतेर्हिण्डिमाढम्बरेण ।

अप्यासां बाहिनीनामिव समरसमालोकनात्तोपभाजः

प्रेमाम्भःपूरदम्भादुपचित्तममितः पुष्पवर्षोत्करेण ॥२६८॥

वेणीश्रेणीभिरेणीशिशुचपलदृशां तादितं कैटभारे-

र्देहेष्वत्यर्थनृत्यभ्रमिरभसभरैः सर्वतः सर्पिताभिः ।

चेतोभूभूमिजानेश्विरविरहवशाद्तोपभाजः कशाभिः

कुर्वाणस्येव दण्डं पुनरिह विरहाभावसम्भावनाय ॥२६९॥

अथ मधुरिपुराभीरीरासरभसरसमनुभूयासा विरहवशा-

त्प्रेमाणमुदीपयिष्यन्निव विरहविक्रवोक्तिमाकर्णयिष्यन्निव रा-

धापामसाधारणं प्रेम सन्दर्शयन्नन्तर्दधे सह तया स तत्रैव ।

पुलिने पुलिने वने वने यमुनायाश्च तटे तटे चरन् ।

विजहार सहैव राघवा स्पृहणीयः स्पृहयेव मूर्त्तया ॥२७०॥

कुसुमाय च पल्लवाय चैषा स्पृहयामास कुतूहलेन यस्मै ।

उपहृतं जलस्थलद्रुमेभ्यस्तनुमस्याः किल भूषयन्त तेन २७१

विदितश्रमवारिविन्दुदण्डं वपुरिन्दीवरचारुलोचनायाः ।

क्षणमम्बुरुहेण सोदरेण क्षणमावीजयदेव दानवारिः ॥२७२॥

घनयोः स्तनयोश्चकार हारं कवरीगर्भकदाम चातताम् ।
 जघनस्य च मेखलां व्यतानीत्त्रुटितेषु स्फुटमेषु मल्लिकाभिः ॥२७३॥
 श्रवणे जघने स्तने च मल्लीमयभूषाः स्वयमेव संविधाय ।
 भ्रमसंचरसंभ्रमेण भूयः कतिधामार्जि मुधा न माघवेन ॥२७४॥
 रमभ्रमगौरवाकुलाग्रालकमज्जीकरणेऽभिषेयमानः ।
 स तु तान्द्रुतमेव दुर्व्यवस्थाश्रपलानेव चकार कम्पपाणिः ॥२७५॥
 मृगनाभिरमेन राधिकाया मुखचन्द्रे मकरीं चिकीर्षुरासीत् ।
 न ज्ञात्वाक चिरेण कर्तुमीशोऽप्यहह स्वेदतरङ्गधातलेखाम् ॥२७६॥
 त्रुटितेऽपि हठेन गाढनीवीगुणवन्धे मणिमेखलामयूखे ।
 सुहृदम्बरशङ्कया स तेन बत नीषीपरिमोचनानुबन्धाम् ॥२७७॥
 घनयोः स्तनयोः सुपीनयोरपि मुक्ताफलदामहीनयोः ।
 निदधे न हि दाम माघरो घनघर्माभ्यासि तद्वृद्धमाकुलः ॥२७८॥
 अन्तर्दधति मधुद्विपि हिमरोचिषि रोचमानेऽपि ।
 विगतासव इव सर्वा निर्व्यापारास्तपो ददृशुः ॥ २७९ ॥
 निद्रितेव विनिपत्य भूतले धूलिधूमरवपुः समाकुला ।
 एष याति ॥ इति मलापिनी काऽपि नीरजमुखी समुत्थिता ॥२८०॥
 भूतले पतितया शुचोदया स्वमतो हरिमुपेत्य मूढया ।
 शून्य एव परिरम्य निर्भरं दोर्दयेन परयापि निवृत्तिः ॥ २८१ ॥
 ध्यानलब्धपरिरम्यमुकुन्दानन्दतुन्दिमवलचनुवल्ली ।
 काऽपि दीर्घनयना नु सुदीर्घयोगिनीव परमैहत नैव ॥ २८२ ॥
 माघवेन रयतोऽभिधावता धावितुं मपदि साकमसमा ।
 अन्वगात्तमतिमन्दगामिनी देहभारमपहाय कापिनी ॥ २८३ ॥

धूलिधूसरितचारुमल्लिका वेल्लिका इव निकामसुभ्रुवः ।
 अभ्रतो विगलिता इवालपो विद्युतां भुवि नता विरेजिरे ॥२८४॥
 एक एव मिलने मुरवैरी तन्मयं तु विरहे जगदेव ।
 इत्यमन्यत वरं विरहं सा कापि साधुगतिगलितहंसा ॥ २८५ ॥
 काकलीभिरचिरेण कोकिला व्याकुलाः श्रुतगतामिरङ्गनाः ।
 शूलपालिभिरिवात्पहंक्रिया श्लंक्रियाभिरलयोऽप्यकुर्वत ॥२८६॥
 ममबोधमतयो वत शून्या वीक्ष्य सर्वहरितः परितस्ताः ।
 सैकते पदपदानि पदव्यां कुर्वते स्म मृगतानि मृगाक्ष्यः ॥२८७॥
 अङ्कुशध्वजसरोजसुवज्रव्यज्यमानचरणाङ्कुमशङ्काः ।
 वीक्ष्य वीक्ष्य पुलिने यमुनायाः काननानि विविद्युः कुसुमानाम् २८८
 आलि पश्य वनमालिपदाङ्कु वज्रवङ्कुमसृष्टिध्वजधाम ।
 ऊचुरेप सुखयत्यपि गाढं पीडयत्यपि मिथो मुदुरेवम् ॥२८९॥
 इदमच्युतपादलक्ष्मणः सविधे लक्ष्म परं च लक्ष्यते ।
 गुरुगुल्फपदेऽल्पमग्रतः सखि दुःखोपरि दुःखमादधे ॥ २९० ॥
 केवलं मधुरिपोरिदमास्मिन्पादयोः पदमुदेति, विगाढम् ।
 प्रेयसीमयमुवाह सरागस्तर्क्यामि लतिकामपि नागः ॥ २९१ ॥
 रसालतां प्रेमवशां विशालश्रोणीभरां पीनपयोधरां च ।
 निष्कम्पशम्भ्यामिव वारिवाहः समं जडिम्ना खलु तानुवाह २९२
 अस्पन्दमानाङ्गमवन्धनीवि स्विद्यत्तनून्निद्रतनून्तराजि ।
 द्वैमीव रेखा निकषान्तराले बालेयमङ्गे निममञ्ज शङ्के ॥२९३॥
 पुनः पदानीह तयोः पदानां पुरो भवन्त्यालिदृशोः पदानि ।
 रसालसत्त्वादवशो न शेके पदात्प्रयातुं स पदान्तराणि ॥२९४॥

पणीकृतमाणकुळादिकाया यो दृष्टिभारं मम नैव सेहे ।

उवाह यामालि तमालनीलः स एव स्पष्टेरुपरीयमिष्टा ॥२९५॥

इदमालि घृतालिमालकं हरिलीलाकमलं महीतले ।

महदस्त्रामिवातुभूयते भुवनोन्मायिमनोजभूपतेः ॥ २९६ ॥

विदधे रभसेन सादनं कतिधानेन मुधा न माधवः ।

समबीजपदप्युरःस्थलीः सखि केलीष्वमुनैव कोटिषा ॥२९७॥

अपि नीरजमेदिनीतले पतनं सत्यपि साधु जीवने ।

नहि जीवनमेव जीवनं प्रिययोगं हि वदन्ति जीवनम् ॥२९८॥

सावि शोणमशोकपल्लवं कलयामास त्वं स पल्लवः ।

अर्थ कञ्जममुञ्चदञ्जसा सुदशासज्य कयापि मामिव ॥ २९९ ॥

वरसि भ्रवसि स्त्रयं दधे शतधास्येऽपि करे सदस्त्रया ।

अधुना स्वयमौज्ज्वलदम्बुजं प्रभुरागो हि न सर्वदा स्थिरः ॥३००॥

मम शोकमशोक खण्डय स्वयशोभिश्च दिशोऽभिमण्डय ।

सर्फलीकुरु नाम तन्निजं प्रथयालोकपथं मधुद्विषः ॥३०१॥

इदमार्द्रमुदीक्षते नखक्षतमङ्गे तव मञ्जुवज्जुलः ।

पददत्तकरं त्वर्याश्वस्त्वमशोकस्त्वयतैव गीयसे ॥ ३०२ ॥

सज मौनमशोक शोभते नहि मौनव्रतमार्त्तिवर्त्तिष्ठ ।

इयमाह हरेः समागमं विरहः प्रापि तवैव दुःसहः ॥ ३०३ ॥

त्वमशोक शोकदहनैः समाकुलो ननु शोणशोचिरपुराणपल्लवैः ।

विरहो हरेरिह तु हेतुरस्य वा सहचारिणीचरणपावयातना ॥३०४॥

मयि दूयमानपनसि त्वमीदृशी

प्रियवर्त्म वर्त्मविदपि ब्रवीषि न ।

इति मञ्जुवञ्जुल तवाञ्जनाविलं

कुपशोऽभिषोभितममृदलिच्छलि ॥ ३०५ ॥

सुमनो विनोदितमनो मनीषिभिः

सुमनास्त्वमेव सुमनोभिधीयसे ।

हरिवर्त्म वर्त्तय पुरोनुभूयते

सहसैव येन सरसीरुहेक्षणः ॥ ३०६ ॥

सुमनो यदि त्वमपि मौनमीहसे निरणापि नो दिनदुरीहतैव तत् ।

अनुभूयते हि सुमनाश्च दुर्मना स्वलु दुर्मनाश्च सुमना दिनक्रमात् ३०७

अचरत्स मे सहचरः क चातुरीयपि शंस तत्सहचरि मसीद नः ।

सहचारिणी हृदयवेदनां पुनः सहचारिणी जगति वेद नापरः ३०८

इयतासि कौसुमपरागरागिणी सहसैव कण्टकितदेहभागिनी ।

वद येन मे सहचरः पथाचरद्गतिचातुरीं रसिकराजशेखरः ॥ ३०९ ॥

तव दुःखभावत्वमिव रूपमीक्षते हरिविप्रयोगविधुरा त्वमप्यासि ।

इति चन्द्रमास्तुहिनतुन्दविन्दुभिस्तव भाष्यसंभृतममृदलेक्षणम् ३१०

सहकार कारय सहैव तेन मे समुदीक्षणः क्षणमविक्षतक्षणम् ।

तव मञ्जरी मधुरपिञ्जरीभवन्मुखमञ्जुरीति विजरीहरीति सः ३११

अतिसौरभ त्वमसि तस्य सौरभैरतिगौरवैर्विरहतोऽतिसौरभः ।

क्षतशोचने हि भवतो विलोचने कृतरोचने त्वयि विषादमोचने ३१२

वनमालमालक निमाल कैटभद्विषदङ्गसंगममृते दशेति ते ।

तव सौरभं द्यगुरुगञ्जिगौरवं वपुरञ्जनप्रचयगञ्जनच्छवि ॥ ३१३ ॥

इह कोविदारकृतकोविदारता तव कोविदार न मनो विदारय ।

रसकोविदारपयमृत्सुको वद प्रमदावह प्रमदयाममोचताम् ॥ ३१४ ॥

पुत्रागस्त्वमसि तरो पुत्रागः सोऽपि नागरो जगनि ।

उपदिश कां दिशमागान्मित्रमसिस्त्वं हि गतिवेदि ॥ ३१५ ॥

श्रीफल नाम तवेदं शमयति खेदं दृढादेव ।

न हि कीर्तिगुणहीने जगदुपकारी स यो गुणीभवति ॥ ३१६ ॥

कुरुष्वक ? कुरु वकरिपुणा मिलनमकस्मात्सहास्माकम् ।

समुदञ्चतु तव सुयशो मम च दृशोरुत्सवो बहुशः ॥ ३१७ ॥

केतक कलितनिकेतक आसीदाशीलितभ्रमणः ।

किमिह कुतूहलशाली वनमाली लीलया म्रियसहितः ॥ ३१८ ॥

मम केतक केतकीतिचेतः कलयामास तवावलोकनाय ।

समुदेति मुदे हि ते प्रमूनं म्रियपीतांशुकपीतिमप्रकाशि ॥ ३१९ ॥

त्वयि केतकि तन्मखाङ्करेखा जयलेखा इव पुष्पसायकस्य ।

रचयन्ति तवेव हन्त गाढं वपुरुस्कटमुत्कचन्मनो मे ॥ ३२० ॥

अयि नाग युगः ॥ नागगत्या न किमस्यादरतस्त्वया निरैक्षि ।

समुदीक्षित एव न त्वया यत्तच्चमत्कारतयासि धूतमूर्धा ॥ ३२१ ॥

म्रियक म्रियकर्म मे कुरु म्रियवर्त्मैव पुरः प्रवर्त्तय ।

+++++ ॥ ३२२ ॥

अधिरुग्ध भवन्तमन्तकोऽजनि शीलादिकसम्पदा हरिः ।

भवदासवविहलो बलो विषमस्तेन समो हलिम्रियः ॥ ३२३ ॥

न च सन्नानि नापि चत्वरे स विद्वारी न पुरे न गोपुरे ।

रमते त्वयि संमते परं वितर त्वं म्रियक म्रियं मम ॥ ३२४ ॥

घटिताकृतिरस्ति दारुणा तव तस्यापि तरो स्वयंभुवा ।

पुत्रयोरुचिता सह स्थितिर्विषमाशीविष एव दीप्यते ॥ ३२५ ॥

करकन्दुक एव पुष्पकेतोः कलिका ते गुलिकायसी ज्वलन्ती ।
 कथमत्र पतेद्वियोगिपिण्डो यदि गण्डोच्चलकुण्डलो न रेमे ॥३२६॥
 न लवङ्ग लवं गमिष्यतीदं प्रमदस्य प्रमदाननस्य चेतः ।
 दयितेन विनाङ्ग मृद्वनादैः किमुगन्धैः किमु किञ्च गन्धवादैः ३२७
 इदमालि तमालपल्लवाना मृदुतल्प शुच एव कल्पते नः ।
 दलितं बलितं विघट्टितान्तः कृतचित्रं कुसुमैश्च चन्दनैश्च ॥३२८॥
 गुणवत्पि मालिकेऽपि साध्वी सुमनःशालितया समुष्णितासि ।
 निरणापि मया दयाविहीने ममता नाथ हरौ गुणा गुणानाम् ॥३२९॥
 निरणापि परे विदन्ति नो मम शोकस्तव कोकिगोचरः ।
 अनुभूतिजुषो हि जानते परिमाणं परदुःखसम्पदः ॥ ३३० ॥
 प्रतिकुल्लगृहं प्रतिद्रुमं च प्रतिवर्षं प्रतिवाल्लमण्डलं च ।
 प्रमदाभिरिवोन्मदाभिराभिः फलयन्तीभिरधावि दीर्घकालम् ३३१
 फलधौतलतेव धूमरा रजसेभानयितेव बल्लरी ।
 धरणी चपलेव निश्चला विलपन्तीभिरुदसिराधिका ॥ ३३२ ॥
 अथ चारुचमूरुलोचनामिदमूनुः कृतभूरिशोचनाः ।
 तत्र चेयमुदेति दुर्गतिर्न खलु श्यामरुचौ व्यवस्थितिः ॥३३३॥
 बहदस्रपथाः कृतानुतापं गणयन्ती मनसा च तं दुरापम् ।
 निजगाद विषादाविह्वला सदचर्याः सविधे मुहुः स्वचर्याम् ॥३३४॥
 शयित सह तेन मुक्तदम्भं परिरम्भाननुभूताभिन्नभावम् ।
 वदनाब्जनिवेशिताननाब्जं ग्रथितान्योन्यपृष्ठोपघातवन्धम् ॥३३५॥
 इति वेदि न वेदि कामसौ कलयामास कलां कलानिधिः ।
 अपि न क्षणमसिचेत्तसी जलदश्यामलिमा तु मुञ्चति ॥३३६॥

इदमंसतटे तदंशुकं मखि पीतं सहमैव पीतचेतः ।

प्रतिभूरिव भाति भूषणानामपि भूषाप्रवलन्निवानुरागः ॥ ३३७ ॥

सचिवं स च मे सुमेचकं कलयापास तनौ कलामयः ।

न तदैक्षत नूनमेकता तनुशोभावसनाभयोरभूत् ॥ ३३८ ॥

हृदयं प्रविशेश निर्दयं सखि भित्वा भुजवन्धजं ततः ।

इयता हृदि वेदना स मे समकालं द्वयमप्युदञ्चति ॥ ३३९ ॥

दहदञ्जनमाक्षिणि क्षणादविशत्प्राग्वाहिरीक्षितो मृषा ।

अपि चक्षुषि मृदणाजुषि प्रतिपन्नः कथमन्यथा स मे ॥ ३४० ॥

इदमक्षि दिदृक्षु घूर्णते न तु चक्षुःपथ एव लक्ष्यते ।

हृदि सोऽस्ति भुजस्तु बन्धितो हरिनीतिर्वचसा न गोचराः ३४१

इह मोहिकमधिकमालपन्ती राधा सा च बाधाकुलाभिराकि
शोरीपरम्परा तदनुरागातिशयमनुवर्णन्यती तन्मयतामेव तत्क्ष
णाज्जेजे । विदधे च विविधविचेष्टामिष्टामेतस्य पुनराविद्यातनादि-
पनार्थमना एव । मुहुरपि मुखरीकृतमुरलीकलपातरली-
चकार वनगहनमपि, हरिरवधाय राधादिकगोपमुवाकरमुखी-
नामसाधारणप्रेमवाधां स्वयमपि प्रेमौपाधिकमाधिमुपलभमानो
वर्णयामास किमपि निगूढम् ।

व्यावूर्णयति समन्तात्पानयति महीतले विमोहयति ।

फारयति बहुविकारं जन्मस्थलमामवाद्गुरुमेव ॥ ३४२ ॥

चेतनां हरति पृच्छति बाधामन्तरिन्दुकिरणादपि दाहः ।

कण्ठकुण्डगरलस्य पुरारेः प्रेम नाम विषमेतदसह्यम् ॥ ३४३ ॥

अथ कदापि राधात्मनि पाधवाधियात्मानमव भूपयिष्यन्ती

केसरतरोः शाखामाकृष्य कुसुममवचेतुमुपचक्रमे नाम ।

उद्वृक्षलमुदङ्घ्रिमूलमुदयद्वसोजमुर्वीतल-

व्यालम्बिप्रपदं नितम्बगारिमन्थानम्रगुल्फं मुहुः ।

कर्पन्त्याः कुसुमानि मुक्तकवरि स्विघ्नमुखं प्रस्त्रल-

त्सौमान्तं श्लथबाहुवल्लरि मुहुर्दृष्ट्वा हरिस्नाम्पति ॥३४४॥

आकृष्यैककरेण केसरतरोः शाखाग्रमाचिन्वती

शिञ्जत्कङ्कणमन्यपाणिकमलेनोर्ध्वः प्रसूनं मुहुः ।

उद्वृक्षान्तभ्रमरेष्वशोककुसुमभ्रान्त्या दशस्त्वहुलीः

सीत्कारं श्रतथापि हन्त विदधे राधा स थावां दधे ॥३४५॥

कर्पन्त्याः कुसुमानि केसरतरोः शाखाममाकर्पणा-

त्साहाय्यस्य कृते सृतेक्षणपथे मुग्धास्मिनं माधवे ।

दित्मन्तीमिव यान्तमन्तरुदपरमंभ्रान्ति सीमन्तिनी-

शश्वन्पस्पति मोघमङ्गुलिपुटं मुक्ताम्बरं मूर्धनि ॥ ३४६ ॥

राकाचन्द्रमसीव शीलितद्वाशि ग्रीष्मोग्रदावानल-

ज्वालाव्यग्रचक्रोरिका जडमुचीवार्त्तास्तृपा चातकीः ।

स्मेराम्भोज इवोपवामिषधुपश्रेयो रयाच्छ्रीपते-

रङ्गे चेलुरटद्भुषो व्रजमुषो वाममुखं दृष्टयः ॥ ३४७ ॥

चारुचन्द्रमिव चन्द्रिका निशि प्रावृषि प्रसुमपायिवापगाः ।

वारिवाहमिव चञ्चलाश्रलाः (१)प्रापिरे मियतमं व्रजमियाः ३४८

द्रष्टुमश्रुणि विरोधिनि कुषा विद्विषोश्च त्रिनिमेषसंश्रयोः ।

(१) “आप्तं लभ्यते” इति चौरादिकाद्वातोः ‘स्वरितेदयानि-
त्येके’ इत्युक्तिवलादात्मनेपदम् ।

दृष्टिस्तृष्टिकरामिष्टमान्यतस्ता निनिन्दुराविन्दसम्भवम् ॥ ३४९ ॥

विरहवहलमन्युच्छिन्नहृद्ग्रन्थयोऽपि

व्रजनगरकिशोर्यो नाभवन्वक्तुमीशाः ।

मधुमधनदगन्ताश्रान्तमन्दस्मितश्री-

परिहृतहृदयत्वाज्ञेजिरे चित्रभावम् ॥ ३५० ॥

हृग्वाणायसकोटयो व्रजकुलस्त्रीणां मनःकुञ्जरा-

लानानि क्रकचानि धैर्यधरणीजस्यापुरस्यान्तरम् ।

व्यापारानिलकालकालमुजगाः प्रेमाग्रदूत्योस्तनो-

स्तेजोऽग्नेः स्रुतयोऽतिसत्वरतया लक्ष्याः कटाक्षाः समम् ३५१

नानाकेलिकलाकलापमभिनो + + नुकूले तरोः

कूले नन्दसुतः कलिन्ददुहितुः कृत्वा स ताभिः समम् ।

तस्याः काञ्चनका॥न्तिगजनरुचां श्रेणीभिरेणीदृशां

शम्पाभिः सह वारिधेरिव पयोवाहः पयोऽगादत ॥ ३५२ ॥

अमुना यमुनापयोऽन्तरे विहरन्त्यः सह गोपसुभ्रुवः ।

परितः परिरेभिरेऽन्तरा लहरीरेव हरिभ्रमान्मुहुः ॥ ३५३ ॥

जलगूढवपुर्विकासि वक्त्रं विहरन्तीषु मुकुन्दसुन्दरीषु ।

विरराज कलिन्दनन्दिनी सा विक्रचाम्भोजवनीव यामिनीषु ॥ ३५४ ॥

सुहुरम्बुजमाचुचुम्ब मुग्धः परिरेभे नलिनीमलीनुदस्य ।

अलयोऽपि मुखेषु गोपिकानां स्फुटपङ्केरुदशङ्कया निपेतुः ॥ ३५५ ॥

विचकर्ष करेण कोरकं कमलिन्याः पुलकालिसङ्कुलः ।

प्रजवामदृशः स्तनाशया जहमुस्ता निमृत्वं नतभ्रुवः ॥ ३५६ ॥

जलमञ्जलिनाञ्जनाभमास्येऽमितहास्ये सुदृशः स्वयं विकीर्य ।

उदडीनयदेव चञ्चरीकभ्रमशाली करपल्लवेन भूयः ॥ ३५७ ॥

हरिरूपनिरूपणैकताना कलयन्ती जगदेकनीलिमेव ।

स्थलमप्यवगाहते स्म काचिज्जलमोहाकुलचेतसा कृशाङ्गी ॥ ३५८ ॥

हरिनिर्भरसद्गसम्भ्रमोद्यत्पुलकग्रन्थिलकायकन्दलीका ।
 अवगाह्य पयो वयोऽभिरामा व्रजवापाशु जडीवभूव काऽपि ॥३५९॥
 हरिणा हरिणायतेक्षणार्भी रचितालङ्कृतिरर्कनन्दिनी सा ।
 परिभूय वभौ नभोऽपि राजत्तरतारावलि पूर्णिमाहिमांशु ॥३६०॥
 पशुपालविशाललोचनाभिः सरमाभिः पयसाभिऽपिच्यमानः ।
 अपि तेन स तास्तथाभिपिञ्चन्करिणीभिर्विरराज दिक्करीवा ॥३६१॥
 फलयौतलतानुकारिणीभिस्तनुभिर्गोपचमूहलोचनानाम् ।
 अनुभावितवैद्युतप्रभाभिर्यमुनैवाम्बुमुचो रुचो वभार ॥ ३६२ ॥
 व्रजचारुचमूहलोचनानां यमुनावारिणि मग्नविग्रहाणाम् ।
 स तु चुम्बितुमास्पचन्द्रविम्बं प्रतिविम्बं शतधा चुचुम्ब चेन्दोः ॥३६३॥
 अवशं वपुरप्युपेतचन्धा कवरी निर्गलितैव वेपरीतिः ।
 अपि चोलमण्यवस्थमासां जलकेलीषु रतान्तकान्तिरासीत् ॥३६४॥
 युतिमिच्छति चक्रवाकचक्रे स्तनचक्रेषु चमूहलोचनाभिः ।
 अभिज्ञम्भितसंभ्रमामिरामं शतधाऽपि मिय एव पथ्यरम्भा ॥३६५॥
 उदयद्वजगण्डमण्डलीव स्फुरदुर्वीधरशृङ्गधोरणीव ।
 कुचकोटमिहश्चकाश वीची विदलत्कञ्चुलिकासु तासु कृष्णा ॥३६६॥
 विरहं हरिणा सहाशु कुर्वन्स निजान्तःशुचिमुज्जिहीर्षुरिन्दुः ।
 सुदृशां मुखचन्द्रचन्द्रिकाभिः परिभूतोऽमजदस्तभृघरान्तः ॥३६७॥
 अपहाय जलावगाहलीलां परिवायांशुकमङ्गना हरिश्च ।
 अवशा इव ते पुर समीयुः प्रतिभूकृत्य परस्परं मनांमि ॥३६८॥

इति रासोत्सवः ।

[इति श्रीमन्मित्रमिश्रकृतावानन्दकन्दचम्पूकाव्ये

पष्ठोऽयमुल्लासः ॥ ६ ॥]

अथ सप्तम उल्लासः

समान्तदक्षीणां विषयविमुखत्वात्परिजने
 गृहान्तर्विश्रान्ते शिरमि दिनकान्ते विरमति ।
 अशिञ्जन्मञ्जीरस्यगितमणिकाञ्चीकलकला,
 घनान्तः श्रीकान्तं न हि पशुपकान्ताप कतिधा ॥ १ ॥
 हंसानां कलहोऽद्भिहंसकरव काञ्चीकलापघ्पनिं
 कुञ्जाटव्यभिसर्पिषदपदघटाशङ्कारकोलाहलः ।
 कुर्वाणे दिवसाभिसारमवल्लवन्देऽरविन्दावली
 वातीञ्चूतपरागरागलहरी गोपायते विग्रहम् ॥ २ ॥
 पानीयानयनञ्चल परिजने सद्यापि पुष्पाहूते
 नव्योद्यत्तरुवाटिकावकलनव्याज समातन्वती ।
 आसाद्य मिथमिन्दुसुन्दरमुखी चिकीड गूढं वने
 रागश्वेतसि चेद्गुरुश्चतुरता सिद्धेरसाध्यं किमु ॥ ३ ॥
 सान्द्रीभूय विधुं विधूय मिहिरस्याञ्छाय धिम्ब हठा-
 द्दाराभिर्विदधदगभीरनिमिरक्रोडावगूढं जगत् ।
 गम्भीरध्वनिभिर्विधाय वधिरं धाराधरो देहिने
 व्यातेने रजनी दिनेषु सुदृशः स्वेच्छाभिसारोत्सवम् ॥ ४ ॥
 मञ्जीरं मणिमेखलामपि दिवानाशो न वासो जहौ
 विद्युन्मालिनि गर्जशालिनि पयोवाहे वियद्वाहिनी ।
 श्रीराधाभिससार माधवमय क्रीडन्तमेने तथा
 पश्यन्तोऽपि जना घनाघनमहो विद्युद्गहं मेनिरे ॥ ५ ॥
 अथ ब्रजकुलकमलदलायताभिरामेक्षणाभिराभीरपुरन्दर

नन्दने सह विहरति विचरति च तारावलीभिस्त्रि ताराधिनाय-
के दिवसकरदुहितुरनतिदूर एव कुवेरानुचरो हरिसहचारिणीः
सुधामदेव इव, धर्ममम्पदं कलिरिव समयमभीक्ष्णमाणो जिहीर्षु-
रासीदसंख्यवनगृहः शंख(१)चूडश्चिरकालम् ।

कचिदपि समयेऽष्टवीपु बहुविटपिघटान्तरितस्फुटकुसुमपदुघ-
टितवनवाटिकासु नानाकुसुममभिचिन्वानाः प्राणाधिकतया इ-
रिगुणगणनैकतानाः काश्चन मधुमयन मुकुन्द माधव प्राणाधि-
नाथेति नादैरापूरयन्तीराशा दशापि कुसुमपरम्परा इवामोदैः
समीरोऽहरवृ हरीसितो दूरतया शुद्धकापसदो निगुह्यात्मानम् ।

आकार्ण्य ध्वनिमेणशावकदशामाशासु धावन्हरि-

द्वित्रैरेव पदैर्गजं हरिरिव द्रागेव जग्राह तम् ।

मूर्दानं चरणाभिघातविधिना द्वेषा विधायादद-

न्मुक्तावच्च शिरोमणिं पुनरगाचाभिः समं तद्रहः ॥ ६ ॥

अथ कतिपयदिवसेष्वतीतेष्वतिशयबलपुष्टभूयिष्ठमदगरिष्ठो
जगतामनिष्ठोऽरिष्ठो(२) नाम दानवो दण्डधर इव चण्डतरख-
ण्डमूर्त्तिधरोऽखण्डसुरखण्डिताशेषमहीखण्डो मधुमयननिघनवि-
धानानुमंधानघनो धूनयन्निघनधोरणीं धराधरकुहरगरीयो-
द्योणदरीद्वारदुरीहमानञ्ज्ज्ज्ञायमानपरम्परामिराविरभूदमृतपूर्वा-
नुभवप्रमादविभवः ।

उज्जग्राद्रोमराजीव्रुदिततरुघटस्तुद्विशृङ्गाग्रघात-

(१) शङ्खचूडवधकथा मा० १० स्क० ३४ अध्याये ।

(२) मा० १० स्क० ३६ अध्याये कथा ।

व्यग्रोर्वाभृद्भिर्हवीपतिशिरसि समुद्राख्य दर्वीकराणाम् ।

आसोद्गीनाभ्रमभ्रंकपककुदगराद्दुर्गमस्वर्गमार्गो

नर्दद्ग्रीर्वाणगर्वद्विषदुरुवपुराभोगभाग्दिग्निभागः ॥ ७ ॥

न्यञ्जद्भूभारभुग्नीभवदुरगधवोद्भूतदर्वीकरार्वा-

गर्वीति त्रस्यदुष्णद्युतितुरगगणोत्तानचञ्चद्विपाणः ।

रोदःसरोधिरौद्राकृतिरुदितककुग्रग्रगीर्वाणवर्गो

भूयिष्ठानिष्टनिष्टस्त्रिभुवनमयभूराविरामीदरिष्टः ॥ ८ ॥

सुराग्रेणोग्रेण क्षितिममिखनन्तं खरवल्-

द्विपाणाग्रव्यग्रोच्छलितगिरिमुद्रालवितलम् ।

तमुत्तुङ्गे शृङ्गे पशुपतिशुरङ्गेन कलयन्-

धुनानोऽतिध्वान मृगमिव मृगेन्द्रो हरिरहन् ॥ ९ ॥

अथायातः के(१)शी तुरगवरवेपी विरचयन्

सुरीखेलां वेलां भुवि चरणहेलार्त्तपवनः ।

श्रुती कृषोत्ताने नभासि विधुनाने हरिदया-

नभःकुर्वन्नुच्चैःश्रवसमलमुच्चैस्तरतया ॥ १० ॥

पुरः पश्चात् श्यावो(२) दृढनिविडमध्योदलविमा

महोत्तुङ्गः पृष्ठे शिरसि च गरिष्ठेऽसितहाविः ।

शुरूदग्रग्रीवश्चरणबलयीव द्विनयनो

द्वयः केशी चित्रादपि भगति चित्राकृतिरभूत् ॥ ११ ॥

पुरस्ताद्विस्तारैः स्वन इव परस्तादपि पृथुः

(१) भा० १० स्क० ३७ अध्याये कथा ।

(२) श्यावः कृष्णपीतः ।

सुपीनश्रोणीव प्रणय इव तुङ्गो मृगदृशः ।

तनीयोमध्यश्रीस्तनुरिव तरस्वी मन इवा-

निवारश्चेतोभूरिव दनुजत्राहः समजनि ॥ १२ ॥

यदि चलति कदापि द्विपादिव, तदा पदा विलङ्घ्य रहसा
गिरिसंघमागरानपि सप्तपदीमिव सप्तद्वीपान्तरमपि तदिदमन-
न्ततलमपि निखिलमाशाबलयमपि न गतिषु पारितोषमेत्य रो-
पवलित इव गन्तव्यस्थलधिरहमनुभूय दृयमानमानसो भूषो
भूयोऽपि तव धिगनन्तामिधानमित्यनन्तामाधिसिपमिव त्रिभुवन-
तनिमविधानप्रधुरीणां पारणास्कन्दमिव क्षिप्रं स्वरसुरा-
ग्रैरव्यग्रमुर्वीतलमेव बहुबलम् ।

क्षणं खुरखरीखरः क्षणमनन्तबाहान्नर-

प्रपातहठलम्पटः क्षणमदभ्रसम्पौत्कटः ।

हयः क्षणमसौ हरिश्चरितचन्द्रचक्रभ्रमि

द्विपादिव महीतले क्षणमभूत्कृतावस्थितिः ॥ १३ ॥

सायमुपनगरीषु गतिचातुरिभिरभिभूय व्रजभूमिचारिणां
मनो नयनानि बन्दीकृत्येव विहरन्, मधुरिपुष्टपलभ्यारभ्याति-
ह्येवारवमेवां वधिरतामुद्रावयन्नाशातलमाकाशबलयमापूरयन्नपि
कृशयन्नपि जलधरजलधिगभीरघोषान्, रोपाकुलो निःशेषव्या-
त्तवदनतया मयानकः प्रकटितविटपकटुकटोरदंष्ट्राकुठारनिष्ठुरं
द्रष्टुमना दुष्टदनुजद्वयपतिरुदधाव मृषिष्ठम् ।

हयास्ये हास्येन स्फुरति मधुरास्यो मधुरिपु-

मुजादण्डं दूराद्यतरदवलम्बं दददिव ।

द्विजैर्द्रागुद्दीनं चलितमचिराद् गोभिराभितः

स लेभे धामोच्चैः प्रभुरकृपया किं न कुरुते ॥ १४ ॥

अथ निपतति विगतासुतया हयवेषिणि कोशेनि दनुज-
पतावचिरोपस्थितविध्वंसकंमलक्ष्मीरिव सपदि चक्रम्ये शम्पेव
वसुधेषम् ।

यदधधि वसुधा दधार कम्पं तदवधिकं सतनुस्तनृदयर्मा ।

किमजनि कमलैव भोजमर्चुर्धुरिषुमङ्गमाद्भसाविकथीः १५

अथ सपदि स विचार्य भूर्यमात्यत्रयैः सह निजकार्यमि-
क्ष्ये स नन्दनन्दननन्दानयनमाचार्य द्विदकुलापीडकुवलपापी-
दवाणूरमुष्टिकप्रभृतिमहामल्लमोत्थापनमेव जीर्णाय समाहूपाकू (१)
रमादिदेश किमपि निगूढमहाकूरः ।

नाशं वकीषकमुखेषु गतेषु तेषु

चाणूरमुष्टिकबलं स जयाय मेने ।

इन्दौ गतेऽस्तमवलेपि सरोजवन्धौ

खद्योतरोचिरिव घोरतमोजिगीणुः ॥ १६ ॥

अकूर व्रजनगरं व्रजा व्रजन्तु द्राक्पर्याकलितकरा व्रजयजास्ते ।

नन्दायाः सहकृतनन्दना परश्वः संभावी यदिह घनुर्महामहो नः १७

भोजभूपतिगिरं तु गान्दिनीनन्दनो द्रुतमधत्त मूर्धनि ।

प्रातरध्वनि चकारं चक्रमं संक्रमं राविरिवाधनिष्क्रमम् ॥ १८ ॥

दक्षिणं प्रचलदक्षि गान्दिनीनन्दनेक्षणमधत्त तत्क्षणे ।

प्रेरपञ्चरणमुग्रतो यदा तोयदाभपुरुषं स भावयन् ॥ १९ ॥

आचुम्ब्य चक्षुरथ दिक्षुरसौ निधाय

सम्यग्विधाय शुभसूचकदर्शनानि ।

ध्यात्वा किमप्यभिदधत्पुलकप्रपञ्ची

संवीयते स्म स चिराय मुदां चयेन ॥ २० ॥

निभिन्नाञ्जनपुञ्जगञ्जनरुचिर्भूभङ्गदृग्भङ्गयो-

राचार्यः कलिताम्रिभङ्गकलितो गोधूलिभिर्धूसरः ।

प्रस्थानक्षण एव दक्षिणमुहुर्यच्चक्षुरालम्बसे

लास्यारम्भणमित्यमेव स पुरोभावीति संभाव्यते ॥ २१ ॥

अञ्जनं विरचितानुरञ्जनं प्राप्स्यसि प्रथितस्वेदमञ्जनम् ।

अप्यताण्डवपितीव मन्महं मन्महे न तव हे विलोचनम् ॥ २२ ॥

रङ्गा रचिततरङ्गाः सपदि कुरङ्गा वदन्ति हरिसङ्गान् ।

मयि राज्ञामियमाङ्गा कीदृशभागादभुञ्ज विशातम् ॥ २३ ॥

बलपुलकवरैव मे जडिम्ना नयनपयोवहवेपथो प्रसीद ।

नयनपथगते व्रजाधिनाथे न तु भजतानुभवे विरोधिभावम् ॥ २४ ॥

क्वाहं मोहमयः क्व बोधिनिचयध्वेयः स्वयं प्राधवो

भृयात्लोचनगोचरोऽयमिति मे का नाम संभावना ।

कः प्रत्येतु विलोकते कमलिनीबन्धुं तमन्धं तपो

नहन्धः प्रभुरीक्षितुं कचिदभूद्रत्नं पुरोवर्त्यपि ॥ २५ ॥

द्रक्ष्यामि क्षितिषु क्षणं चरणयोर्लक्ष्माद्य लक्ष्मीपते-

र्दम्भोलिध्वजपङ्कजाङ्कुशपदाभिरुयापरिरुयापितम् ।

स्पृश्यामि प्रपतन्नुपेतपुलको वक्ष्यामि मूर्ध्ना रजः

स्तक्ष्यामि प्रपदं च द्रक्ष्यति यमी यं नो जनुःकोटिभिः ॥ २६ ॥

विश्राम्यद्वातिमुद्रितस्मृतिसमुत्तानश्रुतिमस्फुर-

ल्लोमाञ्चाकृतिसाश्रुसन्ततिगवां धाराभिराराध्यते ।

सा वंशीकलमाधुरी मधुरिपोः स्यान्मे सुधाजित्वरी
कर्णद्वारचरी सुरासुरपनेराज्ञातिभाग्यादभूत् ॥ २७ ॥

उद्यद्दर्पघनाणुधोरणिदधद्धेनोश्च रेणोः कणा-

न्ध्यालोलालकसंकुलालिकतयोन्मृष्टार्द्धगेरोचनम् ।

स्मेरापाङ्गवलत्तरङ्गनयन यश्रेक्षणं प्रेक्ष्यते

वाप्यग्रन्थितपक्ष्म तन्मुखमहो स्यान्मे स कीदृक् क्षणः ॥ २८ ॥

संसाराद्बहिरासते विदधते ध्यानैकतानं मनो

योगीन्द्राश्चरणं च गोचरायेतुं नैव क्षमन्ते क्षणम् ।

रेदुः साहसमूढमानसपरीरम्भाऽपि सम्भाव्यते

किं ब्रूमो बत पङ्कुरिच्छति गिरीनुल्लङ्घितुं रंहसा ॥ २९ ॥

इदमादिकमाधिकमनुध्यायं ध्यायमनवहितमाण्डपध्यान्धप-

राण्डसमयान्दिकमविदितक्षुधावापादिकमम्भोजिनीकुलवान्धवे

चरणगिरिचूडाचक्ररत्नायमाने महायानेन यमुनातटानिकट एव

वृन्दावनोपकण्ठमुपलभे गान्दिनीनन्दनो नाप ।

ददृशेऽथ दृशेह मानया पदलक्ष्मैव विलक्षणं हरेः ।

अवतीर्य रथाद्वितीर्य दृग्जलपुष्पं समपूजि तेन तत् ॥ ३० ॥

उरसा शिरसा च गान्दिनीतनयोऽवन्दत चेतसा दृशा ।

अवशो निपतन्नशोभतोत्पुलकौघैस्तत्तुरङ्कुरैरिव ॥ ३१ ॥

तदुदीक्षितुमक्षि लोलुपं तदुपासङ्गकृतेऽङ्गमुत्सुकम् ।

उभयत्र सत्तास चेतसा प्रतिनद्योरिव मध्यगो द्रुमः ॥ ३२ ॥

दाशि वससि मूर्ध्नि तत्पदान्तिकधूलीमयमाददे मुदा ।

न तदङ्गमशङ्कमानसोऽजनि संस्पृष्टमपि प्रभाववित् ॥३३॥

न विवेद निचोलमव्यवस्थं च्युतवन्ध्रं चिकुरं च मुग्धचेताः ।

हरिमीक्षितमुद्रतामिलापः सहसोन्मत्तवदाप नन्दवासम् ॥३४॥

कचन मदकलाच्छवत्समण्डलैरुत्पुच्छमुच्छलद्भिरुपचितप-
रमोत्साहपरिणाहम्, कचिदूषोभरमन्दसंचारुचटुलतरधेनुधोरणी-
कम्, कचिद्विरलमदमत्तान्योन्यसमरापन्नातिचण्डपण्ड(१)मण्ड-
लीकम्, कचिदुपचितपवमानदोषूयमानकरीषधूमसन्तानश्याम-
लिमसमाहृतवार्हियुथम्, कचन च तरुणाभीरवीरदुह्यमानसुधा-
समानापरिमाणदुग्धमुग्धध्वनिसंदिह्यमानहिमागिरितटवहमानगङ्गा-
प्रवाहम्, कचन च रचितातिचण्डचक्रमणचमत्कारधेनुपारानु-
धावद्दीरेतरधूतकलधौतलगुहकराभीराकिशोरपरम्परम्, कचन
कुचकलशविरोचमानव्रजवामलोचनाचारितचतुराननाद्यविदित-
चक्रपाणिचरणगुणानुवादसादरारम्भम्, कचन सुरकेसरिकैशो-
रावधिकर्मकौशलमकौशलापसारणमनुगीय क्रोडाधिक्रुदामौढ-
किशोराग्निद्राविद्रावितद्रवणापासानकुर्वतीभिरशोभितमपि नी-
रन्ध्रपशुपकुलपुरन्ध्रीभिः, कचन पुरपयोधिनन्दिनीसीमन्तसीमशी-
लितामन्दसिन्दूरविन्दुसन्दोहसन्देहवटनपटीयोदीपपटलीदीपनव्य-
ग्रपाणिकमलभृपिष्ठसुचरित्रगोष्ठीकमनुवभूव मान्दिनीनन्दनो
गोष्ठम् ।

व्रजाधिनायमन्दिरे व्रजन्त्रजेन्द्रनन्दनं

व्रजेन्द्रियाभिनन्दनव्रजानुकूलचन्दनम् ।
 कटीतटीनटीभवद्धटीपटीतडिद्धनं
 वपुर्विभाति भूतभाषणी भवद्धनाघनम् ॥ ३५ ॥
 स्रग्ज्जणद्धवनन्मणीमनोज्ञकिङ्किणीघरं
 कलत्कणत्क्रमोल्लसत्पदानुरूपनूपुरम् ।
 विलोलकुण्डलप्रभाप्रभातगोपगोपुरं
 गजेन्द्रमन्दगामिनं महेन्द्रदर्पदामिनम् ॥ ३६ ॥
 ललाटपट्टरोचमानपाटलाभरोचनं
 दयावलोकलोपिताखिलो + हानशोचनम् ।
 हिरण्यहारहारिभाविभासमानवक्षसं
 भुजाग्रकभनकङ्कणच्छटोद्भटोद्यदद्भदम् ॥ ३७ ॥
 स्फुरारविन्दगञ्जिना स्मितच्छटातिमञ्जुना
 जगन्मनोनुराञ्जिना महातपोभिभञ्जिना
 शुभंयुनाभिरोचमानमाननेन चक्षुषा ।
 अधीरघेनुरेणुभिर्विधुसरीकृतालकं
 समस्तलोकपालकं वयस्यगोपबालकम् ॥ ३८ ॥
 सुपुष्पदामगुञ्जया विधुर्णिनालिपुञ्जया
 निगूढयापि चूडया विगाढमूढसौभगम् ।
 ददर्श दर्शितामसीतमःसमूहमूढयन्
 महो वहन्तमान्तिके सहैव गान्दिनीसुतः ॥ ३९ ॥
 दधानमभ्रमेचकं शितिप्रभाभिपेचकं
 पटी कटौ सुखेलकं कृतानुजानुमेलकम् ।

अयोमयोरुशंसलामिवातिष्ठभ्रकुञ्जरं

मनोनिरोधपञ्जरं बलं च चन्द्रपाण्डरम् ॥ ४० ॥

प्रागाकार्णितविश्ववर्णितचनश्यामाभिरामे मनो

दृष्ट्वान्तं परिचीय जातजडिमा भूमावसौ निष्पतन् ।

बाहुभ्यां परिगृह्य निर्भरमुरोमागे समुत्थापितो

द्रागेव स्मितमञ्जुकज्जुनयनेनाहो तपःकौशलम् ॥ ४१ ॥

मौढमेमममरुदजडिमा गान्दिनीसुतः ।

मधभूव तनौ नैव भूयः किमभिधास्यति ॥ ४२ ॥

तालाङ्कोऽपि दधावङ्के मीलत्पङ्केरुहेक्षणम् ।

आलिलिङ्ग कृतानन्दः श्रीनन्दो गान्दिनीसुतम् ॥ ४३ ॥

कृतोपवेशस्य सुवेशमत्या पत्या समं दत्तवरासनेषु ।

पानीयमानीय पदे सुधीते यशोदया दीप्तपशोदयापि ॥ ४४ ॥

सुधासुचोवाच स चारु वाचा रुचा सदाचारपरः स्फुरन्तम् ।

दिष्ट्यासि दृष्टा महतोनुभूतिर्भवेद्दिना नैव तपोविभूतिम् ॥ ४५ ॥

विधाय सम्यग्व्यवसायमेनं स भोजयामास यथेष्टमिष्टम् ।

पप्रच्छ सोऽसाहमभीप्सितानि हितानि तस्यागमकारणं च ॥ ४६ ॥

गान्दिनीसुतुरनूनशीलो नन्दं वधापे ज्वलिताधिकीलः ।

आशीविषेणैव सदाधिवासी जनो न कः सीदति भोजमत्रा ॥ ४७ ॥

धनुर्महो मे भविता परश्वो युक्तं करैः त्वो ब्रजमानयस्व ।

सगौरसं नन्दसरामकृष्णवाद्यापयामास स मां प्रतीति ॥ ४८ ॥

आज्ञातं प्रथितधनुर्महेन राज्ञा

विज्ञातं भवतु भवाद्भिरित्यभिज्ञाः ।

गन्तव्योपसि मथुरा करान्गृहीत्वा

घोषेऽस्मिन्द्रुतमिति घोषयन्तु घोषान् ॥ ४९ ॥

वलेन प्रत्यूपे सह मधुपुरीं यास्यति हरि-

र्षनागित्याघोषे श्रुतिकुहरकोशे गतवनि ।

बलायुःश्रीमोषा विहितमतिशोषा द्रुतमहो

न घोषे योषाणामहह कति दोषाः समभवन् ॥ ५० ॥

अथ कापि कला कलापिनी द्वागधृतिद्रावितचेतनासमुद्रा ।

निहिते स्वयमप्युरोजभारे मणिहारे फणिमञ्जरी बभूव ॥ ५१ ॥

अपराधिविधूयमानधैर्या जलबुद्ध्याद्यु हुताशमाददे ।

परिवेषयितुं गुरोर(१) मग्ने न परा वेद कराच्छ्रुत च पात्रम् ॥ ५२ ॥

पशुपालविशालपङ्कजाक्षी सपदि क्षीणकलेवरा परामीत ।

न्यपतक्षचिरान्कराद्धराया मणिमुद्राद्गदकङ्कणादयोऽपि ॥ ५३ ॥

विषमेणविशेषनाभिपङ्क व्रजपङ्केरुहलोचना शशङ्के ।

अपराऽपि हिमांशुमद्युमन्त पवन प्राणवनीहुताशहेतिम् ॥ ५४ ॥

भवन च वनं च भिन्नमन्या न हि मेने मनसैणशाधनेन ।

विगतेहतपापरापवित्रीकृतगात्रीव नितान्तचिन्तयासीत् ॥ ५५ ॥

अपरा कृतरन्धनानुबन्धा स्वयमन्धाभवदिन्धनं तदार्द्रम् ।

अकरोदति रोदनाम्बुपूरैरपि निर्वाणमदभ्रजीतिहोत्रम् ॥ ५६ ॥

अपरापि गुरोः पुरो ददानेन्धनमार्द्र दहनेषु रन्धनेषु ।

अचिरेण मुमोच लोचनाम्भोलहरिं मेमन किं चरी करोति ॥ ५७ ॥

दिनमुखमनुभूय गान्दिनीभूरथ व्यरचयटान्दिकमाशु पूर्वमहः ॥

(१) अमत्र भाजनम् ।

अनुसरदुपनन्दनन्दमुख्यव्रजमचरत्सह नन्दनन्दनेन ॥ ५८ ॥

रथवरमधिरुह्य रेजतुस्तावसितसितौ वसुदेवपुण्यकेतु ।

मुरहरदलिनौ सहाधिरुढाबुदयगिरीन्द्रमिवाभ्रयुभ्रभानू ॥ ५९ ॥

अनुचलदनुकूलगोपगोष्ठीचरणसमुद्धतधूलिघोरणीभिः ।

सपदि परिवृतो रथो मुरारेरहह मनोभिरिवैणलोचनानाम् ॥ ६० ॥

यदि सह युवतीजनैर्घशोदा द्रुतमभविष्यदचेतना न मोहैः ।

कथमपि किमसौ तदा कदापि क्षणमपि शक्यति केशवः प्रयातुम् ॥

अधिरुह्य सुतुङ्गसौधशृङ्गं दयितस्यन्दनसन्निविष्टाष्टिः ।

हरिणायतलोचनासमूहो विदधे व्योमतरङ्गिणीसहस्रम् ॥ ६२ ॥

आवासाद्बहिरेष्य सत्वरमपत्रीहं दुकूलाञ्चल-

व्यालीढक्षितिमुक्तकुन्तलभरं पादाग्रबद्धस्थिति ।

प्राचीनाहितदेहवस्त्रि मुहुर्द्वीवं यदेणीक्षणा-

पश्यत्तद्वुबुधे दुरुद्धरतया शल्पाद्गरीयो हरिः ॥ ६३ ॥

हरिणापि निरेक्षि हारिणाक्षी हरिणाक्ष्यापि हरिः समं समैक्षि ।

लभयोरपि तत्तु मर्मभूमीरुहमूलोत्खनेन खनिग्रमासीत् ॥ ६४ ॥

हरिवीक्षणलोभनिष्क्रिवाक्षी द्रुतसंचारभिषा रथस्य बाळा ।

श्वमितं प्रतिरुध्य योगभाजासुपलेभे परितोऽचिरादवस्थाम् ॥ ६५ ॥

विगताशनमालुठत्कलापं रथधूलीः किमिदं त्रिवतीक्षमाणाः ।

व्रजवामदशामदृष्टचेष्टाः समदुःखा इव वह्निणो वभूवुः ॥ ६६ ॥

श्वसितानिलसानुकूलताभिर्मथुरामाप्यन माधवः क्षणेन ।

यदि न क्षितिरस्तुभिः सपङ्का पतिरोधानकरिष्यदाश्वमृषाम् ॥ ६७ ॥

अनुदीक्ष्य रथं रथाङ्गपाणेर्निपपान क्षितिषु क्षतासुकल्पः ।

द्रुतमेणकिशोरदृक्कलापो विललाप प्रललाप इन्त भूयः ॥६८॥

पस्पन्देऽपि दशोरसूयत मनोऽयं द्रष्टुमिष्टं मुहु-

र्यस्यालिङ्गनमङ्गलाघवमधुश्वासेऽपि चासद्दिव्यया ।

अङ्गस्य व्यवधाविधायकतया यस्याङ्गरागेऽप्यभू-

द्वेयः सोऽयमुपैति इन्त मयुरा त्व जीव धिग्जीवति ॥ ६९ ॥

सूते स्पन्दनचण्डचक्रमणतो दृष्टा मुधा दृष्टयो

दीपन्ते तमनुप्रयान्ति यदमी निःश्वासझञ्झानिलाः ।

प्राणानामधुना प्रयाणमुचितं तेनैव सार्द्धं बहि-

र्निर्वीडत्वमिदं तु इन्त पुनरप्यायान्ति यत्तं विना ॥ ७० ॥

द्रष्टुमिष्टतमदेशमग्रतो झम्पनः पतति केशवे क्षणम् ।

गाहते तमभिलङ्घ्य रंहसा तत्पुरैव परमास्पदं रथः ॥ ७१ ॥

अथ तपति ललाटपट्टमानपैर्भगवति मरीचिमालिनि काल-
नीतिविज्ञो विज्ञापयामास प्रज्ञावनामग्रणीः मूनः । भगवन्नयम्भो
जिनीकुलवत्लभो नभोमध्यमध्यास्य विषद्वाहिर्नपियस्यास्या-
दिमत्तालनेनाश्वाताश्वास्य विश्रामपनुभवति माध्याह्निकाह्नि-
कापैव । तदिह भवानपि समुचितमाह्निकमहाप निर्वाहपितु-
मर्हतीति । हरिरवधाय निधाय दिक्षु चक्षुरम्भोजमाहेन्द्रमहो
सत्पं सत्यम् ।

छायाभिर्यधुरध्वनीननिवहायासच्छिदा ये द्रुमा

मृलस्यापि निजस्य ते पुनरमी रसासु दसा न हि ॥

विश्वोत्तापदृढम्बुंसमृतमभूत्सन्तापमारैरहो

कालः कोऽयमितीव निष्क्रियवपुर्मूर्को वको घ्यायति ॥७२॥

पातालान्तः समान्ताज्जिगमिषव इवारब्धकुल्यावगाहाः

सान्तर्दाहावहारा दलपुटपुटिताः पत्रिणो मुष्टचेष्टाः ।

मार्गन्तो मार्ग एव प्रतिवेदिपितलं रंहसा मार्गसंघा-

इष्टायामायासभाजो ययुरहह मुहुः फेनिलान्याननानि ॥७३॥

अथ गान्दिनीनन्दनः कालिन्दीपयासि निमज्ज्य, निखिलप-

रमानन्दमन्दोद्दकन्दं तस्मिन् गोविन्दं समाकलय्य किमिदमिति

निमज्ज्य पर्याकुलयदेनमेव देवाधिदेवम् । अय मनसि विचार्य

कार्यं पुनरेतदेतस्यैवेति द्रुमपुपचितसंभ्रमचकितमनास्तमेव सना-

तनं प्रतितुष्टाव भूमभुयिष्ठम् ।

हे विश्वरूप सुरभूषणान्ध्रिपन्न पद्मापते पतितपावन दानवारे ।

हे कैटभद्विपदिभोद्धरणानिवारसंसारमारमपसारय ते नमोऽस्तु ७४

हे पृतनादमन दारुणचक्रवातसम्पातनप्रथितशाकटभद्ररंहः ।

विद्विष्टदुष्टयकसेवकतुष्टरूपं कस्नावकं जगति वेद नमो नमस्ते ७५

हे दण्डिताय दलिताय पदावलम्ब-

घातमलम्ब हतमत्सरवत्स वीर ।

हे चण्डकुण्डलिविखण्डन पुण्डरीक-

दीर्घेक्षण क्षयितदाव नमो नमस्ते ॥ ७६ ॥

दुर्दान्तिधेनुकविधूनन शुद्धबोध

गोवर्द्धनोद्धरण संसृतशंखचूड ।

मूढीकृताम्बुरुहसंभव देवचक्र-

चूडामणे निगममूढ नमो नमस्ते ॥ ७७ ॥

हे केशिनाशन विनष्टगरिष्टदुष्टारिष्ट महृष्टनरकिन्नरदेवसृष्टे ।

पाङ्कतल्पपारिकल्पितसन्निवेश हे केशव अमितविश्व नमो नमस्ते ७८

हे केलिकल्पितनिरल्पतमीनरूप

संसारकूपगतमुद्धर मामरूप ? ।

मुग्धो विधिस्त्वयि भवस्तव वेद नान्तं

भ्रान्तं मनो मम तु वेत्तु कथं नमस्ते ॥ ७९ ॥

मामच्छकच्छपकलेवर पाहि कच्छे

सौकार्यमस्तु भवने तव शूकराङ्ग ? ।

अंहो नृसिंह हर वामन वा मनो मे

वामं विधेहि विबुधेश नमो नमस्ते ॥ ८० ॥

श्रीराम राम बलराम गुणाभिराम

त्वन्नाम संस्फुरतु चेतासि मे निकामम् ॥

बुद्धो मया भवतु बुद्ध मया न कल्कं

कलिकन्मनो भवति मेऽस्तु नमो नमस्ते ॥ ८१ ॥

इति स्तुत्वाकूरो जलनयनपूरोपलिपितः

मतस्थे प्रेमाद्रिः सहरिवलभद्रो मधुपुरीम् ।

अनुस्मारं स्मारं चरितमनिवारं यदुपते-

र्न पन्थानं वेद स्खलदखिलवेदव्यतिकरः ॥ ८२ ॥

मथुरामनुभूय माधवोऽवददकूरमिदं पुरो व्रज ।

सबलेन मयागमिष्यते सपमाभीरगणेन सन्निधौ ॥ ८३ ॥

मधुमूदनमृक्तिमाददे स तु गङ्गामिष मूर्द्ध्नि शङ्करः ।

पुरमाविशदाशु घोषयन् हरिरामागनं पदे पदे ॥ ८४ ॥

अथ तावतिकुञ्जराविव गत्याखिलचित्तहारिणौ ।

मुखरीकृतमञ्जुनूपुरौ सुरराजौ पुरराजमीयतुः ॥ ८५ ॥

मथुरापुरि राजको रिपू रजको राजत एव नापरः ।

अत एव तमग्रतो गतं नपटादानहठादपातयत् ॥ ८६ ॥

सुमनोभिरुपेत्य तुष्टिमासीत्स तु मालाकृति दत्तसाधुदृष्टिः ।

अपि धैरिणमेव सेवमाने सुमनःशालिनि नाशुकम्यते कः ॥ ८७ ॥

अध्वमध्यमितयोः पुरी तयोरीक्षणक्षणाविधाविना नृणाम् ।

देहपट्टिनिहिता मुखाम्बुजैस्तोरणं स्रजमिनास्रनद्विधा ॥ ८८ ॥

एतयोर्नगरमध्यमेतयोर्वर्धमानयनतामसीमयोः ।

पौरमोदतटिनीतटद्वयीवाविरास जनधोरणी द्विधा ॥ ८९ ॥

तिरोभूतव्रीडा हतनिखिलपीडा विघटित-

प्रियारब्धक्रीडा गुरुजघनरीढोदयकरी ।

जयन्ती मान्धर्व्य युवतिषु हरन्ती तदपरा

चिकीर्षामीर्ष्याभिर्मधुगिपुदिदृक्षैव वष्टुषे ॥ ९० ॥

युवानं व्यातेने स्थविरमपि पशु च विदधे

स रंहोज्ज्वलं पटुनयनमप्यन्यमकरोत् ।

विद्रादाकृष्टीरकृतकुलपङ्केरुदृशा

लघूचक्रे धैर्यं मधुमयनसन्दर्शनरसः ॥ ९१ ॥

मुरारिरेतीति यदास वाणी सा राजधानी प्रमदा तदानीम् ।

दिदृक्षुरसीणि मुखं मुरारेर्गवासलक्षस्य मिषाश्रयतानीत् ॥ ९२ ॥

मञ्जोरिध्वनिमैखलाकलकलव्याचन वामभ्रुवा

यान्तीना निरवयवाद्यमुदभूत्साक्षादिदृक्षावशात् ।

प्रस्वेदप्रकरप्रपातकपटाद्विदृष्टिश्च पौष्पीड वा-

मेतस्मै कुलशीलकौशलमसीमानन्दवृन्दावने ।
 आस्मिल्लोचनगोचरे त्रिजगतीमौन्दर्यशोभाकरे
 कुर्यात् प्रमदा वदानुशरणं का धैर्यमवादिषोः ॥ १०० ॥

अथ गण्डमण्डलविलोलकुण्डलं
 कृतसिंहखेलगतिरिद्वतः पथि ।
 क्षितिपस्य वेशमगमनानुपञ्जया
 सह कुञ्जयाजनि हरेः समीक्षणम् ॥ १०१ ॥
 हरिराह चन्द्रमुखि देहि चन्दनं
 सह मालयैव हृदयाभिनन्दनम् ।
 कुसुमानि भामिनि समानि तारया
 वद कस्य वेशमनि विशेषमेष्णसि ॥ १०२ ॥
 सोवाच स्मितसुधयाभिपिर्य वाचं
 काचं मे निधिरमिलद्गवेषपन्थाः ।
 यस्येदं मम हि करोतु किं स कंसः ।
 सर्वं ते नयतु भवान्भवावतंसः ॥ १०३ ॥
 आसज्यत्तनुमतनोरिशोग्रमार्वा
 ग्रीवायामुदभिस्ततोपलालिताङ्ग्रेः ।
 सा नाम दुःखमनुरागवद्धराया
 श्यामाङ्गे व्यतनुत कुङ्कुमानुरागम् ॥ १०४ ॥

पदारं कुञ्जायाः स मृदुचरणाब्जाभिमृदितं
 प्रकुर्वाणो गुल्फास्तदनु समुदस्यापि चिबुकम् ॥
 ऋजूचक्रे चक्री वपुरधिकव्रक्रीकृतमपि

त्रिलोकीसौन्दर्यालयपदचिरादेव तदभूत् ॥ १०५ ॥

निशाविलासाय विलासनेत्रया निमन्त्रितः स्मेरदृग्ध्रुवेन सः ।

चचाल भूपालधनुर्दिदक्षया विषक्षपक्षसयमुख्यदीक्षया ॥१०६॥

विवेश कोदण्डगृहं प्रचण्डवेतण्डशृण्डायितबाहुदण्डः ।

समृल्लसत्कुण्डलमण्डिगण्डो बभौ स हेलोद्धतचापदण्डः ॥१०७॥

स चारुचामीकरपीतवासा रराज चक्री कृतचित्रतापः ।

सौदामनीदाम दधदधानः सुत्रामकोदण्डमिवाम्बुवाहः ॥१०८॥

हठाद्धठारब्धगभीरहुङ्कृतिः कठोरटङ्कारविमृढदिकूपतिः ।

धनुर्द्वैलण्डीकृतधान्स लीलया मृदुं मृणालीमिव मत्तद्विगजः १०९

कूर्मो निर्धूतमर्मा मुकुलितनयनः कुण्ठयापास कण्ठं

प्रोन्मीलद्धृक्सहस्रद्वयमुरगपतिः सावधानीवभूव ।

दम्भोलिर्जन्मभेत्तुर्दुतमपतदधः पाणितः शम्भुरासी-

द्रौर्षा गाढावगूढो विदलयति हरौ चण्डकोदण्डदण्डौ ॥११०॥

दृक्कोणो नैव शोणः समजनि न मनाग्भूपटे कोपि भङ्गो

नैवास्पं वीतहास्पं क्षणमलिकतटे भ्रूकुटेर्न प्रसङ्गः ।

टाङ्कारो जाग्रदुग्रप्रभृतिदिगधिपारब्धकिंकिनिनादं

विश्राम्यत्कंसवादं धनुरसुररिपुर्द्रागलण्डीचकार ॥१११॥

आस्पं पश्यति दर्पणे विरचयत्याकल्पमल्पेतरं

तत्स्पं कल्पयति प्रसूनसुभगं निर्माति नम्रध्वजः ।

धूपैर्धूपयति प्रदीपयति सा रत्नप्रदीपैर्गृहं

वारम्बारमुपैति मन्दिरवाहिः पन्यान्मुद्गीक्षते ॥ ११२ ॥

द्विलण्डीकृत्य कोदण्डं पुण्डरीकनिभेक्षणः ।

निशायां मण्डयापास कुञ्जायाः केळिमण्डपम् ॥११३॥

अथ सुप्तसप्ततीतयामवतीको जगतीभारमपानिनीपुरीश्वरो
द्वारे द्विरदवरवारितायां भोजभूपतेरवततार सह सीरिणा सुर-
वैरी । अपश्यदपि दुष्टाम्बुष्टाधिष्ठितनिष्ठुराचारनिष्ठितधरणिधर-
गस्तिष्ठपतिभूषिष्ठमददृष्टिपङ्क्तिभूतभूष्टमाग्राय दिग्गजगणगन्ध-
मन्धीभूय नमुद्रीशीभवन्तमिव, प्रययन्तमिव पूर्वपरकापत्वमुत्तमा-
धमाङ्गत्वम्, क्रमसमुन्नतननमुदृत्तपूर्वापरभागपरिणामं प्रकटित-
जयसिन्धुनन्दिनीडयामलरोमराजिस्फुरदुरोजशान्तकुम्भकुम्भद्व-
यमिव, समुदितनीलीनीलिमशालिशुण्डादण्डमण्डितमपि विजृ-
म्भमाणसिन्दूरपूरपूरशोणिमपरिपुष्टकुम्भकूटं कूटमिव मूर्चिमन्त-
मिव गम्भीरमम्भोधरधरमिव विविधविवेष्टारम्भं कुम्भीन्द्रं नाम
कुव(१)लयापीडम् ।

-यः खलूदण्डशुण्डादण्डतयाद्यदण्डदण्डधर इव चण्डि-
मानमावहति बहुबेलम् ।

यमतिपरिलम्बमानगुरुपरिमाणलाङ्गूललाङ्गूलतया जग-
त्पाणपानप्रवर्तमानकुम्भीनसारम्भसम्भारभीमभूमिधरमिवानुभ-
वति त्रिभुवनमेव ।

येन च कचकाचमेचकाकारतया त्रिभुवनमगभवनचतुःस्तम्भाय-
मानचतुरचरणतया चतुष्पादं धर्ममभिभूय स्वयमेव चतुष्पादी-
भवताऽधर्मेणेवामिभूयते भूरभितः ।

यस्मै च परमदुर्जेयतया दूरादेव देवा अपि, समरधुरन्धरा

(१) कुवलयापीडवधकथा मा, १० स्कं० ४३ अध्याये ।

गन्धसिन्धुरा अपि, नरवीराः अपि, नमस्कुर्वते सभयाः ।

यस्माच्च चरममहीधरादिवास्तभीयुषो हिमरोचिषो विवरद्व-
यमार्गतो द्विधा मूय निर्गतौ मयूखपुञ्जाविव कुञ्जाबुल्लसतः ।
पश्य तुङ्गिमानमनुभूय भूमिधरणव्याजादाममञ्जुरध एव भुमेर्वल-
भूमशालिनोऽपि दिग्गजाः सर्वे ।

यस्मिंश्च श्यामधामनि व्योमनीवासीनः ।

सकलमनुभवति लघुतरमेव धरणिधरकुलं धीरः ॥ ११४ ॥

पर्जन्यावार्थगर्जेः प्रकटकटतटीदानधाराभिरञ्च-

इन्तक्रौञ्चमपञ्चैः कनकजरसनादामसौदामनीभिः ।

शुण्डालारूगूलदण्डालघुतरचरणस्वभगम्भीरमेघ-

श्रेणीभिर्द्वारि देवो घनसमपमिवापश्यदुच्चैर्द्विपेन्द्रम् ॥ ११५ ॥

ध्वनन्मञ्जुमञ्जीरशङ्कारधारा -

कण्तिकाङ्किणीदामकोलाहलेन ।

प्रतीभभ्रमोज्जाग्रदुग्रकुषान्धो

हरिं धावति स्मातिरहा स कुम्भी ॥ ११६ ॥

रणारम्भसंरम्भदम्भी ॥ कुम्भी

मृशं भीमरंहोभिरन्ध्रेण लङ्घि(१) ।

इठादेव दैत्याद्विपात्युद्भटानां

रुषा पश्यतामुत्कटौजोभुजानाम् ॥ ११७ ॥

क्षणं दन्तकोटौ नटत्कैटभारिः

क्षणं कुम्भकूटे रटत्केसरीव ।

चतुर्णां पदानां क्षणं मध्यभागी

नरो नेति गीतो न कैष्कैरभीतः ॥ ११८ ॥

अदभ्रं नतोर्वीभरव्याग्रदर्वीकराधीशकुण्ठीभवत्कर्मकण्डम् ।

बलद्भुधरालीकरालीकृताशं द्वयोराविरासीन्महायुद्धमिद्धम् ॥ ११९ ॥

क्षणं शुण्डादण्डं क्षणमपि सलाङ्गूललतिकां

दधानः पक्षीन्द्रः फणिनमिव चित्तेषु रभसात् ।

उदञ्चवीकारं करिवरमवारं स्वयमपि

क्षणं सेहे दन्ताहतिमपि दुरन्तां करिपतेः ॥ १२० ॥

फूत्कारोद्गूढीनभूमिरुहनिकडगिरिग्रामगङ्गप्रिवपात-

न्यञ्चञ्चन्महीकं मलयवनमिवारब्धगम्भीरघोषम् ।

उद्यताङ्गूलतुङ्गध्वजमहह गजः क्रूरदन्ताभिघातं

धावं धावं व्यधत्तोरसि हसितमुखो हेलयैवाग्रहीत्सः ॥ १२१ ॥

हेलाखेलावलीढान्तरमसुररिपुर्दन्तिदन्ताग्रयुण्डा-

संस्पृष्टस्पृष्टपृष्ठो व्यथित इव पतन्नुत्पतन्नुदधाव ।

मातुं मत्वा प्रमत्तद्विषपतिरवनीभेदमीदृग्विषचे

दंष्ट्राप्रेणोग्रनादं विकलमहिकुलं यद्भिषा वंभ्रमीति ॥ १२२ ॥

उत्पार्थ्यककरेण दन्तबलर्भी पङ्काभृणालीमिव

स्वीचक्रं सितचक्रमर्चुरिव तां चक्री यशः कन्दलीम् ।

+++++

+++++ ॥ १२३ ॥

निपपति नृपद्वारि निर्दन्तो दन्तिपूथपः

कंसस्य कीर्त्तिभूमेव लूनपक्ष इवाचलः ॥ १२४ ॥

तदन्तावलदन्तकन्दलधरस्कन्धोद्धुरः श्रीधरो
विश्वोद्धारधुरन्धराकृतिभृतः क्रोडस्य दध्ने श्रियम् ।

नव्योद्यद्वि-मधातुलहरीव्यक्तीभवद्रक्तिम-

प्राचीपर्वतगर्वमाहरदस्रम्भारारुणस्रम्भरः ॥ १२५ ॥

ऊढसिन्धुरधुरन्धरदन्तप्रौढकन्धरमगाहत रङ्गम् ।

सोऽथ सिन्धुमिव मल्लसुवेपो बाहुसन्निहितभीषणशेषः ॥ १२६ ॥

पातालदिव दिक्कलादिव नमोदेशादिवाभ्यागता-

बुत्पन्नाविह पन्नगादिव दिशामीशादिवार्कादिव ।

कावेतावतिलोकदेवभुजगाशाधीशलक्ष्मीभरा-

वित्थन्तः परिचिन्तितौ परिपदां चक्रैश्चमच्चक्रतुः ॥ १२७ ॥

देवकपानकदुन्दुभीषहृदयस्नेहं दृढाद्वर्द्धयन्-

कामं कन्दलयन्स्त्रिया यमिधियामन्तः परं शीलयन् ।

मस्त्रांश्च उवरयनरांश्च तिरयन् द्राक्कममुत्प्राणय-

न्कुर्वन्निश्चयमस्कृतिं यदुपतिर्युद्धस्थलं गाहते ॥ १२८ ॥

अथ निखिलमनोहरावतन्मं दिशि दिशि जनितजनप्रशंसं

दृशं निधाय तमवधायातिनृशंसोऽपि कंसोऽभिशंसति स्म मनसि

निगूढमधिरूढचमत्कारसंभारः ।

ग्रस्तेव ग्रथितेव हन्त लिखितेवास्मिन्निस्त्रातेव च

स्यूतेवापि च विस्मृतेव च समाकृष्टेव मुष्टेव च ।

निर्धयेव निरुद्धरेव जगतीदृष्टिर्दरीदृश्यते

दम्भस्तम्भमुपैति सम्प्रति स मे कोऽयं तमालद्युतिः ॥ १२९ ॥

अथ (१) मल्लानवधाय क्रुधाभिधावतोऽविधूतचेतसामति-
माधीयसामुदञ्चति स्म निमृतमेव प्रतिमञ्चयन् च वाक्पपञ्चः ।

अर्वाचीनतमालकोपलतनुः कायं क मल्ला गुरु-
ग्रावग्रन्थिकठोरविग्रहजुषो घोरस्फुटन्मुष्टयः ।

वज्रं क क नु मञ्जरीसुमनसायाः कंस कोऽयं क्रम-
स्तैरेतस्य समं नियुद्धाविषमं यद्युदमावह्यते ॥ १३० ॥

बहास्फोटस्फुटितककुभो झम्पतः कम्पितक्ष्मा
मूर्द्धापातद्भुटितागिरयो वज्रनिर्घोषघोराः ।

चापूरायाः पृथुतरभुजस्तम्भकुम्भीन्द्रघुण्डा-
धण्डास्फालान्वहु विदधिरे वदयु(२)ल्लासमल्लाः ॥ १३१ ॥

कृत्वाग्रे वाममुष्टिं फलकमिव करे दक्षिणं तीक्ष्णमुष्टिं
वदुध्वा निश्चन्द्रहासावपि कलितमहाचन्द्रहासाविवोग्रौ ।

चापूरः कैटभारिः सभरभुवि हली मुष्टितो वदरुष्टि-
र्युद्धाविष्टौ दिशोऽष्टौ तलबहल्लरवैर्भाषयन्तावभूताम् ॥ १३२ ॥

मूर्ध्ना मूर्द्धानमिद्ध्वनिपरुषमुरधौरसोर्वापि चोह
जह्वाकाण्डेन जह्वा पदमपि च पदा बाहुना बाहुदण्डम् ।

पार्श्व पार्श्वेन शश्वत्तलमपि तलतो मुष्टिना मुष्टमुच्चैः
पृष्ठं पृष्ठेन पिष्टोरगरमणफलं निघ्नतोर्युद्धमासीत् ॥ १३३ ॥

आलक्ष्यालक्ष्य साक्षादवसरमभितो घूर्णतां तूर्णवारं
पूर्णामर्षमर्षप्रचलितमनसां रङ्गमध्यस्थलीषु ।

(१) मल्लनियुद्धवर्णनं भा० १० स्कं ४४ अध्याये ।

(२) युधो ल्लासाः ।

मुष्टिप्रक्षेपतुल्यक्षणजनितघनस्फारफूत्कारवारे(१)

वीराणां बाहुदण्डा दधुरधिकसमावद्धयुद्धा हि भावम् । १३४।

गजाविव जिगीषिणौ घटितलोहदण्डानिव

द्रुमाविव जनुक्रमाकलितगाहसम्बेष्टनौ ।

मिथो भुजभुजङ्गमावलितबन्धमन्धौ रुपा

कृतीरुपदयन्त्रणौ भुवमुभावलंचक्रतुः ॥ १३५ ॥

अन्योन्यमुष्टिपरिपिष्टशरीरपाष्टिप्रव्यक्तरक्तचययुक्ततया युवानः ।

उद्गाढगौरिकनगा इव शोणविन्दुसन्दोहसुन्दरपजा इव ते विरेजुः । १३६

चाणूरः क्षणमुपरि क्षणं मुरारिस्तालाङ्कः क्षणमपि मुष्टिकः क्षणं सः ।

भूपृष्ठे कति न वितेनिरे विगाढव्याघृष्टीरह जिगीषया युवानः । १३७

चाणूरे चूर्णितोरौ विदधति सुखतो मुष्टिके रक्तवृष्टिं

पिष्टप्रत्यस्थिकूटे पतति भुवि शले तोशले तौ पलेशः ।

रङ्गन्तौ रङ्गधुलीधवलितवपुषौ वीक्ष्य लोल्लावतसः

कंसः प्रोवाच काञ्चिन्नपत वहिरिमौ शान्तमयास्तु युद्धम् । १३८

इत्थं दुर्नयदुर्निवारमाचिरादाकर्ष्य दुर्वर्णितं

धावित्वाऽभिपतन्तमन्तकमिवालक्ष्यैतमक्षोभणः ।

भोजक्षमा(२)पतिरग्रहीदसिमसीमाभाक्षिरभ्रलिहन्-

रुद्रः क्रुद्ध इव त्रिशूलमखिलप्रक्षोभणप्रेक्षणः ॥ १३९ ॥

निर्मोकादिव भीमभोगिनमुपाकृष्याशु कोशादसिं

कल्पान्तभ्रमदर्ककर्कशमहो दुःप्रेक्ष्य दुःप्रेक्षणः ।

जग्राह ग्रहराजराजदमितव्योमेव वामे करे

मध्योन्नद्धमणिप्रवेक(१)फलकं भोजाधिराजः क्रुधा ॥१४०॥

भृमृर्दशवर्तसकंसनृपतेर्दुर्वारदोर्दण्डयो-

श्चर्मासी दधतुः प्रचण्डिमचमत्कारं समुद्वण्डयोः ।

एकः कुण्डलितः परोजतोविततः श्रोणीभृतः शृङ्गयो-

राविर्भूय भुजङ्गमाविष जगत्प्राणाशिनौ भीषणौ ॥१४१॥

असिं कराळं फलकं विशालं समुद्रभार द्वयमेककालम्

विवर्तयिष्यान्निव विश्वचक्रं चक्रीश(२)कूर्माधिपती क्रुदान्धः ॥१४२॥

पृथुफलकमतीव संवभासे दधदपि भीषणभासचन्द्रहासम् ।

समुदयशिखरीव भूपसिंहः समसमपोदितसैर्दिकेयकेतुः ॥१४३॥

चञ्चच्चर्मासिदण्डो भ्रुकुटिकटिपरिभ्राम्यदाशो नतभू-

र्भजे भोजाधिराजस्त्रिभुवनमभितः कम्पयज्जम्भगर्जेः ।

उद्भूतानल्पकल्पाम्बुधिरिव विवतावर्त्तनृत्यचरंगो

दुर्वारौर्वाग्निपिङ्गोच्छलदलघुरुचिर्वेगगम्भीरघोषः ॥१४४॥

अभणदपि दुर्भाणभावितमदो मदकल इव गम्भीरनादमति-

नादिताशेषपादःपतिर्यदुपतिमहह भोजाधिपतिर्भूयः ।

अस्यद्दिक्पालपालीविहिताहितनुतिः सर्वभूसार्वभौमः

स्तम्भीकुम्भीन्द्रकुम्भस्थलदलननगोद्रेददुर्वारघारः ।

सोल्लासं चन्द्रहासः पशुपशुतरणारम्भदम्भाद्भवन्तं

दृष्ट्वा धावन्तमुच्चैरुपहसति लसद्दीरकार्चिर्मिषेण ॥१४५॥

द्रागदूरादेव दावद्भुतदालिततया विद्विषां देहदृश्य-

(१) कंसवधवर्णनकथा मा० १० स्क० ४४ अध्याये ।

(२) चक्रीशः सूर्यराजः ।

दक्तासारान्ममासौ भुजभृतरभसो नापिवचन्द्रहासः ।

इत्थं दीर्घोपवासव्रतजनितमहाजाठराग्रेसखा—

देहोद्याभीर मा भैस्त्व रुधिरमुष्मापारणामारभेत ॥१४६॥

सौन्दर्याद्विण्डपाणेरियमसिलविका मज्जतोऽस्थामलज्जाः

स्वर्पा मज्जन्ति नार्यः स्फुरदुरासि परिष्वज्य रम्भादपोऽपि ।

तथैवं धन्योऽसि यत्ते व्रजकुलजनुषो नन्दनोद्यानवाप्सा—

माभीरीदृक्चकोरीचुलकितमनसोऽप्यद्य भावी न मोदः १४७

चण्डमानपवमानरंहसा शैलशृङ्गमिव तुङ्गमम्बुदः ।

आससाद् सहसा नृकेसारं राजसौधमखिलैरलक्षितः॥१४८॥

वातोद्भ्रान्तदुरन्ततोपदतद्विचक्रायमाणधिरं

चर्मासी रचमन्नसीम परितो बभ्राम चित्रं कुती ।

किं कुर्वीत जगन्ति हन्त हरिणा पूर्णानि पश्यन्निजा-

मात्प्राद्याभिजपानमच्च इव स क्रोशावशस्तद्वृत्रमात्॥१४९॥

तूर्यं तस्य विघूर्णतोऽसिकतया सार्धं समं चर्मणा

लेभे नावसरं प्रतीक्ष्य सुचिरं व्याहन्तुमेकक्षणम् ।

मोघीकृत्य सहस्रधापि वसुधाधीशस्य भीमायुध

निःसीमास्य युधा क्रुधाप्यतिमुदं चक्रे ॥ चक्रायुधः॥१५०॥

हस्ताभोजलताभिघातनिपतत्कोटीरमुद्धाटयन्—

शौटीर नृपतेः करेण कलयन्कालाद्विचक्रं तलम् ।

तं लाङ्गूलनिरुद्धभोगिनमिवाचर्षोऽवसन्नं हरि-

र्भूयः काष्ठियकोलिकौशलमुरीकुर्वन्निवाशोभत ॥१५१॥

पृथ्व्यां निपात्य तमुपेतमदं तदङ्गे

विश्वम्भरो भरमघच्च तदा पदा सः ।
 चातुर्यमाचरदतीव तदा तदात्मा
 पत्नात्तदन्तरमगाहत जेतुकामः ॥ १५२ ॥
 उपेन्द्रो भूपीन्द्रं करदलितमूर्धानमजहाद्—
 ययेन्द्रो पारीन्द्रं दिगुपचितमुक्तामलयशाः ।
 स तं नैवामुञ्चत्कथमपि जिगीषुः प्रकटित-
 प्रतापा + ज्योतिर्मयमहद् स्रुपं विरचयन् ॥ १५३ ॥
 लघूकृत्वा भारं शिरसि तमवारं फणिपते-
 र्वतसे भूपानां समरश्रुति कंसे निपतति ॥
 दिविष्ठा भूमिष्ठा जपरसितनिष्ठा मुमुदिरे
 किरन्तो भूयिष्ठं कुसुममुपारिष्ठान्मुरभिदः ॥ १५४ ॥

इति श्रीमन्मित्रमिश्रकृतावानन्दकन्दचम्पूकाव्ये
 सप्तमोऽव्यमुल्लासः ॥ ७ ॥

अथाष्टम उल्लासः ।

अथ विघटय्यासहस्रौटीर्यपर्याप्त्यधिकरणमपर्याप्त्यदौर्ज-
न्यावार्यमौख्यमसौक्यैकनिकाय्यमपगतमयर्पादमस्तकार्यवाटी-
परिपाटीपटीपांसं धरणितरौऽसकं परिलसदुग्रसेनं तमुग्रसेनं
च धरणिधवाधिपत्ये निर्वर्त्य व्यपगतदुर्दान्तामित्रयोः पित्रोश्च
निगदवन्धपञ्चणामवमोच्याशोच्यान्तरमात्मानं जगदात्मापि ज-
गदीश्वरो मेने ।

त्रिजगदुपरि वर्त्तमानोऽपि दण्डायमानो निपतति स्म देवा-
पिदेवोऽपि वसुदेवदेवकीपादपल्लवेषु बल्लभः कमलायाः । भृश-
मिदुमवदच्च तच्चरणयोः प्रसारितपाणिपल्लवो बल्लवोपकण्ठं
वैकुण्ठकण्ठीरवोऽप्यकुण्ठमायामोदितमानुषारम्भसम्भारः ।

पद्मवालाः कुलपांशुलेन निहताः कंसेन पापीयसा-
मृत्तंसेन कृते ममैव निगडैर्गाढं युवां पीडितौ ।

वक्तव्यं पितरौ न किञ्चिदितरौचित्यं च चित्तं ययौ
यत्क्षन्तव्यमिति (१) ब्रवीतुमहह ब्रीडेऽहमीडे कथम् ॥१॥

जातः शैशववैभवेन सुखयत्येवात्मजन्मा स्फुट-
व्याहारस्मितजानुषाणिगमनक्रीडादिनादौ मनः ।

पित्रोः प्राप्तवयाः प्रयाति परमात्मवत्वमुज्जृम्भय-
नैश्चिन्त्यं मुजनुः परन्तु कुजनुः खेदाय ग्राहग्विधः ॥ २ ॥

पश्यन्तावपि तानि तानि चरितान्यन्तर्वलद्विस्मयं

जानन्तावपि नैष मानुष इति ब्रह्मैव साक्षादिति ।

देवकयानकदुन्दुभी सुत इति स्नेहाद्व्ययत्तां हरे-

राश्लेषं विदुषोऽपि किं किमहो स्नेहैर्न विस्मय्यते ॥३॥

अथ हरिराखिलानुरञ्जनानि कुर्वाणः सहस्री मनुजलीलया

वितरायुपासीनो मथुरामध्यासीत् । अपि शीलितकीनाशकारागा-

रान् पद् किशोरानालोकयामास मातरमसीममहिमराशिः । अ-

प्युपासीनसन्दीपितनिखिलविद्याविपणिरधिगतनिरवद्याशेषवि-

द्याविद्योत्तमानमानसो दक्षिणीकृत्य दक्षिणाशाधिपतिमुखपति-

तापत्यमर्यार्थिने शु(१)रवे विवेशावातमचिरादेव देवकीवसुदे-

वयोरीशः ।

अथ कतिपयदिवसेषु जायमानेषु तनयावैधव्याभव्यसम्भाव्य-

मानापरिमाणमन्युना विरचितनिखिलवसुन्धराधीशसन्धिनिर्वन्धेन

महामदान्धेन मदकलगन्धसिन्धुरसन्धावमानसैन्धवारन्ध्रधारोद्ध-

तधूलीकृतान्धकारैरन्धीकृतलोकवन्धुगन्धर्वेण कृतयादवकुलरुद-

नानुसन्धानेनास्वर्गवर्षोद्धरस्कन्धेन जरा(२)सन्धेन धावं धावं

सप्तदशकृत्वो वन्ध्वोद्यमीभूतेनोत्थाप्यमानं यवनवसुन्धराधुर-

न्धरं मान्वात्कुलसिन्धुकुमुदतीवन्धुमुच्चुकुन्दक्रोधसध्मातनयनद्वु-

ताशनेन्धनीकृत्य श्रीवन्धुः सिन्धुसविष एव द्वारकानामपुत्री-

मुरीचक्रे चिरं चक्री ।

(१) गुरुपुत्रानयनकथा-भा० १० स्क० ४५ अध्याये ।

(२) जरासन्धकालयवनमुच्चुकुन्दकथा भा० १० स्क० ५०-५२ अध्यायेषु ।

अथ विघटितभूमीसुतप्रभृतिभूमीपतिभूमनिःसीमभूमीभार-
सम्भारो वैकुण्ठपुरमारोहति स्म कण्ठीरवं कुण्ठीकृत्य निहत्य क-
रटीन्द्रमृगेन्द्रमूर्धानं भगवानकुण्ठमहिमा स वैकुण्ठः । पुनरपि नि-
खिलमहाचक्रचक्रवर्त्तिचूडामणिनौदार्यधैर्यमर्यादावितरणमुख्यल-
क्ष्यगुणधोरणीरत्नखनिना अपि सकलवसुन्धराधुरन्धराकारदो-
रविशेषशेषफाणिना प्रतिबलमदकलसंघसंघातिसिंहेन धीरसिंहेनो-
पसादितमासादवरमाससाद स प्रसादमनाः स्फुटमवसादयन्नय-
नवतोऽविद्या दयादःपतिर्मतिवेषपेशलो नाम केशवः कुतुकी ।

तद्वैकुण्ठमयाप तापदमनं वैकुण्ठमुत्कण्ठितो

द्रष्टुं कण्ठगृहीतवल्लाकिभवेनाकुण्ठकण्ठीरवः ।

विद्याभिः स विशारदोऽनवरतं जिह्वानटच्छारदो

नामोद्धारविसारिकुन्दविशदज्योतीरदो (१) नारदः ॥ ४ ॥

शुचेव श्यामाङ्गी परिगलितसङ्गीतरभसा

क्वचिद्भृङ्गी नैकः स्वनति वत पैकः क्वचिदपि ।

धहिर्दारोपान्ते हरिविरहतान्ते च तुलित-

क्षमामज्जधूपे जयविजयरूपे निपतितः ॥ ५ ॥

कुम्भीकृतैकमङ्गिं हृदि धरणिलुठत्पक्षतिद्रन्दकोटि-

विष्टभ्य क्षोणिपृष्ठं विमतकृतिपदान्पेन कष्टव्रतीव ।

ग्रीवामावर्च्य भर्तुश्चरणकिणघने चारु निक्षिप्य पक्ष-

प्रान्ते चञ्चूपुटान्तं लिखित इव लसत्पूदतन्द्रः खगेन्द्रः ॥ ६ ॥

निद्रातीव निवृत्तनिःस्वनमनालीढक्रियं मुद्रित-

द्वारच्छद्यमुखोरुपद्यमभितः सद्यानि पद्यापतेः ।

देवर्षिः समुदीक्ष्य कोशकुहरेष्वस्त्राणि शस्त्राणि च
द्रागारूढाविगाढविस्मयभरो भजे स्वयम्भूपुरम् ॥ ७ ॥

दृष्ट्वा विस्मयवन्तमन्तिकमुपायान्त विदूराद्विधिः
सद्योऽचिन्तयदन्तरन्तमगमश्चिन्तादुरन्ताम्बुधेः ।

वत्सागच्छ गिरानयाच्छहृदयः सम्भाष्य संभावित-
प्रादाक्षिप्यपदुमणामकमयालिङ्ग्यमज्जोद्भवम् ॥ ८ ॥

अथ कमलजनिरुदस्यैकदोष्ठाधरपुटकपटवन्धं वाणीचतु-
रापतनीमिव चतुराननीं विकाशमुपनीय स्नेहादरकमनीयमभा-
णीत्सभानीतिविद्वान् भविष्यद्भूतवर्चपानार्थविदामग्रणीः स
मुनीन्द्रम् ।

विकारराहितस्यापि वारिधेरिव बाढवः ।

अन्तरूप्या तवाकस्मान्मया समनुभूयते ॥ ९ ॥

गाम्भीर्यं तच्च धैर्यं तदपि च शुचिता साप्यसत्त्वावसादा
मर्यादा सैव सम्यक् समुदयति स हि श्रीममृल्लासराशिः ।

अद्यान्तःशल्यशैलं भुवनपनुभवत्युच्छलद्देनुवत्स-

स्वाच्छाब्धोधेरिवान्छान्तररुचिररुचेः किं प्रचेतोऽगृहस्या १० ॥

देहदीधितिबिधूतशारदः शारदामृतमयूखपारदः ।

अत्यसीमभवभीमदारदः कजसम्भवमुवाच नारदः ॥ ११ ॥

दृष्टं धाम हरेर्नाम विहरेदेको विवेकोत्तम-

श्चित्रोल्लेखाविशेषमैत्र्यघटकास्ते द्वारि दौवारिकाः ।

मृदस्येव मतिः प्रकाशचिरतिर्नोधानभूयोतते

कुण्ठश्रीव तनोति कस्य न मनो वैकुण्ठमुत्कण्ठितम् ॥ १२ ॥

रोचते पुरतस्तेन पुनरुक्तमिदं वचः ।

चराचरमदः सर्वं कुर्वतः किमगोचरम् ॥ १३ ॥

अथ हृदयवरवर्णिनीप्रसूतसुतभणितमाकर्ष्य वर्णयामास
सहस्रपर्णजन्मा संमार्जनाय शङ्कापङ्कानामलंकारितभूयोवि-
स्मयमुपदर्शितभक्तसौभगाहङ्कारम् । अहो जातोऽस्ति त्रिभुवनच-
मस्कारकारात्कोऽपि रमणीयातिशयो नाम वस्तुविस्तारोऽवधीयतां
भूम्ना । अस्ति किल समस्तप्राशस्त्यैकभूरभूतपूर्वाऽपूर्वगुणपूर्वा-
रानिधिरिव निखिलरससारातिशयोज्जिहानमूर्त्तिरनात्तभिूतभूत-
सार्योऽपार्थोदयीकृतपार्थो नाम पार्थिवानामग्रणीर्देवसङ्क्षोपगीय-
मानगारिमा घीरसिंहोऽवनीपालः ।

महिम्ना यो भूम्ना चतुरुदधिनाम्नामरचय-

त्तिरोभावं धाम्ना खरकिरणसाम्नामनुभवः ।

सदासिञ्चत्प्रेम्णा द्विजमयितहेम्ना कथमसौ

वृत्तः श्रेयःसीम्ना भवतु मम धाम्नामविषयः ॥ १४ ॥

अतिशयतेजस्विनि यस्मिन्ननुशासति वसुमतीमण्डलमा-
खण्डल इव दिवमासीदाशीविष एव द्विजिह्वता नाम, दोषाकर
एव दोषाकरता कमलावलोके वैधुर्यं कलङ्कवत्ता क्रमवैकल्यं च,
अपि गुणगणानुबन्धो घीरधुरन्धराणामेव, अनवरतमदान्धता
च गन्धसिन्धुराणामेव, सैन्धवानामेव चाञ्चल्यम्, कर्कन्धुमभृ-
तिमहीरुहाणामेव कण्टकासङ्गः, अपि च मीनमेपकुलीराशिभो-
जित्वं ग्रहाणामेव, पञ्जरबन्धः कीराणामेव, नीचानुगामित्वं

नीराणामेव, मित्रभेदस्तु तत्त्वज्ञानत्यक्तकलेवराणामेव, द्विजराज-
पराङ्मुखत्वं पङ्कजानामेव, पङ्कयोगस्तु वर्षासु वसुधाया एव,
पङ्कजन्यत्वं तु पङ्केरुहाणामेव, सर्वभोजित्वं तु द्रुतभुज एव, वर्ण-
विपर्ययस्तु परिणतौ फलानामेव, अग्निपरीक्षा सुवर्णानामेव, तुला-
रोहश्च दानसमय एव वदान्यानाम्,

यश्च समुद्र इव सकलवाहिनीनामाश्रयः, कमलाभुमकराभि-
रामश्च, आकाश इव परमवैभवीकवीनपरभागो नक्षत्राणां म-
होदयमणयी च, वीतिहोत्र इव कृष्णवर्त्मा मखमकाशी च, प्रभात-
समय इव समुदितमित्रमण्डलः सन्ध्यानुरागी च, मध्यान्हसमय
इवाभिजित्तया जगत्प्रार्थितः, दिवसावसानसमय इव हृष्टमित्रा-
स्तिमदशो हृष्टद्विजराजोदयश्च, त्रियामासमय इव कुमुदवनप्रसा-
दरुचिराशः, और्वानल इव रत्नाकरोपभोगी, भोगीश्वर इव पा-
तालमधिपसन्नेव निखिलमहीमण्डलोद्गर्ता, भर्त्ता भार्याया इव
निखिलभुवः करग्राही, ग्राहीव कुम्भीरी(१), गम्भीरीभूतभू-
यिष्ठभुवनप्रतिष्ठोद्भूतसुखभूतिर्भूतितिरोभूतधनाधीशो, जम्भा-
रातिपुरोहित इव निखिलजनानामपि दुरासदोऽतिदुर्दान्तानाम्,
दान्तानां पुनरभिलपितफलैकभूः कल्पभूरुह इव, भूरुह इव
पल्लवच्छायाच्छिन्नसमाश्रितजननिखिलतनुतापः, तनुतापन्नवि-
पन्नरिपुसैन्यतयानन्यसाधारणो रणोपरचितवरवीरवारणो वा-
रणोपचारचारिपचमत्कारघनतया तुलितघनसमयो, मयोपचित-
विग्रहोपहतिसौधपरिपूरितमानसो मानसोपमानमापन्नो राज-

(१) कुम्भिन हस्तिनमीरयतीति कुम्भीरो नक्रो गजप्रेरकश्च ।

हंसवंशावतंसतया जयति ।

सम्भूय + + + विहाय रमणीमेको जगद्दे वनि-

मित्यालोऽकिं नलो न लोकमहितोऽप्येतस्य साम्यास्पदम् ।

आत्मस्त्रीसुतविक्रयादिविकृतिप्रारब्धसिद्धिक्षमा

दानं विप्रभियाऽचरात्किमु + + + हस्तिस्तुलामञ्चनि ॥ १५ ॥

कानीनश्चेन्न कर्णः कचिदपि स भवेत्पाण्डवाश्चेन्न कुण्डाः

कुण्डाशीभूतभीमा विपदि च दधतो रूपभेदं भवेयुः ।

भार्यावैधुर्यपर्याकुलतरमतयोऽप्युद्धृता भृशभावा-

न्नाट्या काट्यास्तदार्यैः कथमपि तुलिता वीरसिंहैर्नृसिंहैः ॥ १६ ॥

भीमो येन हतः ॥ तेन तुलितः केनास्तु चेदित्यमी

ते ते भीमहताः सुदूररहिता दुर्योधनाद्याः पुनः ।

गाण्डीवी न समोऽस्य येन विपदि क्लीबत्वमङ्गीकृतं

सङ्गीतं भुवि वीरसिंहनृपतेर्नैस्तुल्यमङ्गीकृतः ॥ १७ ॥

कीर्तिकोशललितार्जुनसंघो वीरसिंहवसुधापतिसिंहः ।

अस्तु तत्तमुपमातुमुपात्तः केन सोऽर्जुनहतो भगदत्तः ॥ १८ ॥

सर्वस्वं वनिताघटारिरिपुणा यस्य क्षणात्खेलया

भुभक्तुः पुनरस्य को नु महिमा + + + + किं यशः ।

माहात्म्यैकपदं नष्टविपदं त्यागस्फुरत्सम्पदं

सत्कीर्त्यास्पदवीरसिंहनृपतिं तेनोपमास्यान्ति के ॥ १९ ॥

दानाम्भोनिचयाभिपेचनचयाविर्भूतशीता(१)यशो-

वासोभिः परितोऽवगुण्ठितवपुर्भूत्वैव लोकाग्रयी ।

(१) "शीता नमःसरित्" इति तालव्यादौ धराणिः ।

प्रसर्पिषितिपालजालगहनग्रासोग्रजाग्रदुगुरु—

दशोत्तापवलत्प्रतापदहनं यस्यानिशं सेवते ॥ २० ॥

गोत्वालम्बेन गावो दधति शुभचयं चण्डगोः कृष्णवर्त्मा
तत्त्वादेवासपन्नो विलयमुपचितो ज्वालया जाज्वलीति ।

विश्वासहोग्रतापी ज्वलति सति भृशं वीरसिंहप्रतापे
किन्नाप्स्यद्वैपमण्डं द्रवपदमचिरान्नाहितं चेन्मयाप्सु ॥ २१ ॥

सूर्याचन्द्रमसोर्द्वयोरपि दृशोराशङ्क्य शङ्काभरं
शङ्के शङ्कर एव वीक्षितमनास्तस्य प्रतापोक्षयम् ।

भालोद्गामि चकार चक्षुरपरं तं सोढुमर्दं दधौ
प्राक्षेयाचलनन्दिनीसुरधुनीं शतश्रुतिं मूर्धनि ॥ २२ ॥

क्षीरोदक्षुद्रघण्टीकटिघटितपटीमान्तदेशस्तु शेषः

शुभ्रावभ्राङ्गकेतु हिमरजतगिरी कुण्डले स्रग्गुगङ्गा ।

ताराली कण्ठमाला विधुरपि तरलो यद्यशः (२) शम्भकेन
क्षिप्तवैताचन्ति नृत्यस्थलविरहरुपोद्भिद्यते हैममण्डम् ॥ २३ ॥

भिन्दन कुम्भीन्द्रमैन्द्रं दिशि विदिशि समुत्क्षिप्तमुक्ताकलाप-
श्चञ्चद्वाचालवीचीकरकरटिधियाघ्रातपाथोषिपाथाः ।

रंहोभिर्लङ्घमानः करिण इति गिरीन्नामिताह्निद्रपुच्छं
ब्रह्माण्डोपर्युदञ्चन्परिमृशति यशःकेशरीदं करीति ॥ २४ ॥

चाञ्चल्यानां प्रपञ्चं मनासि विगणयन्प्राचमञ्चन्विवेकं
यस्मै कस्मै प्रयच्छन्विदधादिव रुपा तस्य दोषस्य दण्डम् ।

संघानां वीरसिंहस्मृतिशरणवतोऽप्यद्य निद्रादरिद्रां

लक्ष्मीं प्रक्षीणलौल्यामकृत वसनिषु त्यागदण्डा हि नार्यः ॥२५॥
 स्वान्तस्थध्वस्तकंसो नरपतितिलकः श्रीबुदेलावतन्सः
 संसारोद्यत्प्रशंसो निरवाधि रचयन्दान + + करं सः ।
 मोषीचक्रे मयाविष्कृतमपि विदुषां दैन्यलेखमपञ्चं
 तद्दीची यत्तमेषां स्फुटमलिकतटे प्रोञ्छति प्रोञ्छन्ती ॥२६॥
 प्राणेभ्योऽपि वरं वसु स्फुटमिति मरुयापितं कौरवैः
 प्राणा एव यदुज्झिता न तु कुरुक्षेत्रे वसूनां लवः ।
 इत्थं दत्तमनेन तत्र वसु तद्विभं समातन्वता—
 प्यायामैर्यदियत्तया न हि परिच्छेत्तुं मया शक्यते ॥२७॥
 उग्रोदग्रवह्मनापहुतभुञ्जालोज्ज्वलत्प्रोञ्ज्वल —
 द्वाद्द्वेयप्रतिपत्तिरुत्तमधराधीर्ष्वर्तसीकृतः ।
 तेजःपुञ्जमयः प्रदानसदयः श्रीवीरसिंहादयः
 पुष्पात्मा तपनीयकूटतुलनामेवार्हति क्षमापतिः ॥२८॥
 नीचस्थेन तुलाङ्गतेन रविणा तं तूष्मातुं त्रये
 राज्ञोच्चेन गवि स्थितेन तुलितं + नाम कुर्वीत कः ।
 मीनग्राहिणि का तुला भृगुसुते का वा सुराणां गुरौ
 तुङ्गत्वेऽपि कुलीरभोजिनि ततः को वीरसिंहोपमः ॥२९॥
 दधीचेः प्राचीनात्कपटवदुना द्युतपटुना
 प्रतार्यास्थि प्राप्तं वितरणयशो नेति च महत् ।
 विमूढो मायाभिर्व्यतरदवर्नी चेद्वकिरसौ
 बुदेलाचन्द्रं कस्तुलयतु सहानेन सुकृती ॥ ३० ॥
 स प्राचीनो दधीचिः शिविरपि सुसमीचीनतौ तद्विपक्षा—

वस्यास्तां वीरसिंहक्षितिपतितुलितौ स्तौमि तौ द्वौ तथापि ।
 अस्थित्ववप्राणदानाद्द्विजकुलवदनेऽप्यप नो दानकीर्तिं
 प्रत्यर्थी वीरसिंहक्षितिपकुलपणेः प्रापतुस्तौ तथैव ॥ ३१ ॥
 तुल्येप्यति यत्कदाचिदेनं स न भूतो न च वा भविष्यतीति ।
 वसुधापतिर्सिंहवीरसिंहः स्वयमेव स्वतुला व्यधत भूयः ॥ ३२ ॥
 वीताहोतृपवीरसिंहसुयशःशुभ्रारविन्दाङ्कुरो
 भिस्त्वा पङ्कमशङ्कुमेव जगतां दानाम्बुसम्भावितः ।
 कुर्वन्ब्रह्मकटाहभेदनमयो तन्मूर्धपायोन्तरे
 मम्राक्षण्डमखण्डपाण्डिमसरोजमेव शर्मादे ॥ ३३ ॥
 अस्यालोहितविन्दुमुन्दरतया स्वद्योतविद्योतिना-
 मुदामद्विपवाहिनीं न कवयः काहुः कुह्यामिनीम् ।
 राजानं प्रतिपक्षमक्षयतमःश्यामासिखापत्क्षयं
 सानौपीदृद्विरदीप्रदीपितनभःप्रोङ्खदण्डद्वयी ॥ ३४ ॥
 आत्मानं हेमकूटैस्तुलयति कुतुकात्कोटिधा वीरमिहे
 रङ्गी सन्हेमशृङ्गी समजनि तरलः स्वेन भूयाचुञ्चेति ॥
 भूमृश्वान्तुल्यभारोऽप्ययमवनिभुजा प्रोज्झितो गोप्रभेक्षुः
 सङ्गीत्यङ्गीकृतासत्तरमतिकतया व्रीहितोऽभूत्ततोऽसौ ॥ ३५ ॥
 अहमुच्चैरहमुच्चैरिदमहमिकयैव वीरसिंहेषु ।
 वटघाते विजिगीषू समममले भारतीकमले ॥ ३६ ॥
 सप्ताधो सुवनानि सप्त च समुल्लङ्घ्योर्द्धमुल्लङ्घते
 ब्रह्माण्डं बहु वीरसिंहनृपतेः कीर्तिप्रतापद्वयी ।
 पर्यायेण पयोधिमज्जनतपः कृत्वैव कर्तुं मुहु-

स्तत्कर्मैव विभावरीशमिदिरौ मातस्तयास्तौ दिवः ॥ ३७ ॥

और्वो वारिधिवारिवारिकुलाधीशोऽपि साधीभव-

न्वयोऽस्मि भ्राम्यति शून्य एव हुतभुग्भजेऽरणेरन्तरम् ।

उग्रे जाग्रति वीरसिंहनृपतिप्रोद्यत्प्रतापे भुज-

स्तम्भो जम्भरिपोरसेवि विगलद्भम्भेन दम्भोलिना ॥ ३८ ॥

दिवपालानेककालं कविकुलगुरवः स्तोतुकामं निकामं

ध्यायन्तोऽनन्तयासं स्मृतिपटुकरणा वीरसिंहं स्तुवन्ति ॥

भूभृद्भिः कृष्णवर्ष्मा स दिनजनियमः कौ न पीनः प्रचेता

वातख्यातिर्यदाद्यैर्निरवधि घनदो गीयतेऽसौ गिरीशः ॥ ३९ ॥

निद्रा नारद शारदीयशशिनि स्तम्भोऽपि दुग्धाम्बुधौ

प्रस्वेदप्रचयं च मुञ्चति हिमव्याजेन हैमो गिरिः ।

नापूर्वं जडिमाचलस्य यदुमाचन्धोरपि स्थाणुना

बुन्देलाकुलचन्द्रसुन्दरयशोवृन्दे दिशो विन्दति ॥ ४० ॥

कवीना पन्थानः कति कति नवीनाः प्रचलिता

न बुन्देलाचन्द्रे दिवमिव महेन्द्रेऽवति भुवम् ।

पुरैतेः पूर्वेषां गुणशरणिसीमानुसरणा-

दसीमाधिप्रस्ता गतगमनदुःस्थाः समभवन् ॥ ४१ ॥

इदमवधेहि देहि देवर्षे हर्षेण कर्णौ बहुमतकर्णौ यद्वर्णय-

न्ति वर्णनामधिपतयो नादृतसुवर्णाद्रिपोऽनवधृतसवर्णामृनवोऽ-

पर्वणानुभाववशीभूतवर्णतया सुपर्णासनगुणगणानुवर्णिनोऽपि नि-

रवधिनिरवधमद्यप्यप्रद्योतमानविद्यावेद्रावितर्गावर्णगुरुगर्वा वि-

दांसः । किमपरमनुभूय वीरसिंहं भूपतिसिंहं नल्लनदुषयपाति-

भरतभगीरथमान्धातृपुचुकुन्दहरिचन्द्रदुःष्यन्तप्रमृत्यनन्तानन्ता-
धिनायसेषेषु कमपि नाद्रियन्ते वन्दारवो वन्दारकटन्दानन्दिम-
न्दारमहीरुढानुविन्दनादितरमहीरुहटन्देष्विव मैलिन्दाः ॥

भेरीभाङ्गरभीमध्वनिचयवधिरेणार्बकुम्भीन्द्रश्रमात्-
न्यञ्चत्सम्प्राप्तकम्पावनिभरविधुरेणाहिराजेन राजन् ।

कस्मादीहवभूरेत्यवकलनकृते मेरितादभ्रदर्वी
स्वर्वीधीसीम्नि सोच्चैर्ध्वजपटकपटाद्दीनते वाहिनीं ते । ४२।

सर्वानिर्वचनीयदिव्यकृपयायुर्वीयसुर्वी यतो
विश्वग्रामिवलमकाशिनि महीजाने प्रयाणे तव ।

उत्तुङ्गध्वजरिङ्गदम्बरमिषादुद्गलदोर्बल्लरी
दूराञ्छंसति वंशभूषण दिशो यानेति युष्मद् द्विः ॥ ४३ ॥

किं भेरीभाङ्गक्रियाभिस्तुलितगुडहरिद्भूरिभिर्या जगत्पां
रंहोमिवीर्यमिह त्वदहितनृपतेः मंहतिः स्याददृश्या ।

त्वद्वाह्न्यूहवीहाविकटस्वरपुरोद्भूतधारिऽपधुली-
वीरा श्रीरान्धकाराः कवलितककुभो नान्तराया यदि स्युः ४४॥

भूमीनो नृपबन्धमन्दरवहारम्भः स भूदारतो
धत्ते सिंहवपुर्धिमोहितवलिस्त्रैलोक्यमिदिक्रमः ।

नक्षत्रस्यकृद्यतोऽतनुत वैदेहीश्वरो नावलः
शैलोर्वीयवनान्तमूर्च्छितरिपुर्वुद्धो न कलकी भवान् ॥ ४५॥

नीरन्ध्रा निरधोगतिः सितिरिर्भेदैर्दुस्सम्भवैः मधृता
रंहोभिर्नृपवीरसिंहसमग्रस्यानलीलाविधौ ।

ऊर्ध्वं गन्तुमतः परं तव रिपोः पन्यानमर्कान्तरं

रुन्धन्ति द्रुतमेव भीरुधरणीमूर्द्धोदधुता घूळयः ॥ ४६ ॥

प्रसेकं लक्ष्यभेदाचरणकृशलिनः पत्रिणस्ते सपक्षाः

नापूर्वं कुर्वतेऽर्षा यदिह न रुधिर ग्रासमुग्राः सपग्राः ।

+++++

+++++ ॥ ४७ ॥

त्वद्वाहव्युहवेगस्मृतिविधुरतया प्रापदुर्ध्वैःश्रवस्ता-

मर्वागीर्वाणभर्तुः स्फुटमनिलमणो रूपहीनो वभूव ।

आस्ये न्यस्येयमग्निं प्रविशानि गढवा वारिधेरन्तरालं

चेतोऽणूभूय भूतान्तरमभजवहो वीरसिंहातिरहः ॥ ४८ ॥

काले धैर्यपितोऽपि दुर्जयगुणोपेतोऽपि वातोपरि

व्याख्यातोऽग्राजवोऽपि काम्यति शरः साम्य भवद्वाजिना ।

लक्ष्मं धावति तावकीनविशिखस्तुङ्गस्तरङ्गस्त्व

त्वङ्गसङ्गततरङ्गतो नरपते गच्छत्यनन्त यदा ॥ ४९ ॥

गीर्वाणेशगभीरगर्वगरिमाखर्वस्तथापि भ्रमा

नप्ते गतिचातुरीचयधुरीणाश्चेत्सर्ता चेतसि ।

पञ्चाशत्पवनाः स नाम तुरगः कोऽप्येक उच्चैःश्रवाः

कत्युच्चैःश्रवसो विपोढयवयुक् +गन्धवाहास्तत्र ॥ ५० ॥

अम्भोजा भायमानक्षितिसततचलच्छ्रोत्रवासा विवृत्य

प्रोद्दीनोत्सिप्तदेवद्विरदपतिगणो घूर्णमाने गजानाम् ।

भूयोऽभी भूतपक्षा गिरय इति रूपोत्पातदम्भोलिरिन्द्रो

वित्रीढे वीरसिंहध्वजपट्यटित वीक्ष्य नापाक्षरं ते ॥ ५१ ॥

गर्वान्निर्वापयन्ति द्रुतमिभनिवहा द्विद्वपतापमदीप

हे वंशोत्तंस ते द्विभटघरणिरुहां मूलमुन्मूलयन्तः ।

द्विद्वैरमेयसीनां नयनजलमयाम्भोधिगम्भीरभङ्गा-

नुत्तुङ्गानुत्क्षिपन्तः पटुनटिततटश्रोत्रज्ञज्ञानिलेन ॥५२॥

मुक्तादाटकटारिहीरकघटाघोरच्छटोद्धाटित-

भ्राम्यद्भ्रामभटार्द्धघनाटितधराप्रोद्धूतधूलीतमः ।

वीक्ष्यन्ते विबुधाः सुधानिधिरधादुद्रेकमम्भोनिधा-

वन्धोऽसाविति बाहिनीसमुदये छत्रं धरित्रीपतेः ॥ ५३ ॥

सर्वाहःसघसहारणनिपुणयशःसंहतौ वीरसिंहे

किं हेमोर्वाधरेण स्फुरतु फलमहो किन्तु कल्पद्रुमेण ।

वाचं च मेयसीं च व्यधुराधिकमलङ्कारशङ्कारभाजं

राजन्तो नारदार्थद्वयमपि सुलभीकुर्वतेऽमी कवीन्द्राः॥५४॥

उत्तुङ्गैः सौधसंघैः स्फटिकसुविशदैर्द्योतिते द्यौरिवोद्य-

त्तारैन्दुर्भूषतीन्द्रोरभिमतफलभूरौडछा राजधानी ।

पद्मायाः सद्यः पद्मान्तिकगतविशददेववत्याः प्रवाहं

तत्प्रान्तमाप्तनाहं कलयति तपसां यः परीणाहवाही ॥ ५५ ॥

प्राहूताः पौरहूताः निखिलदिविपदो हूयते यायजूकैः

फालीं चण्डाशुमालीं मुरभिदपि हलीं नाकपालीं कपाली ।

ता के जानन्ति नाङ्के विहितवसतयो देवतानां समूहा

यच्छोभा दृष्टिलोभात्समुदयति रमा चालयं विस्मरन्ति॥५६॥

ध्यानावेपान्निमेपाचरणविरहिणो निर्ण्वरा योगवत्त्वा-

त्तेजस्वन्तोऽनघच्चादमृतरसजुषो लब्धलेखमतिप्राः ।

यच्छन्तो भक्तिभाजामभिमतमखिल दृष्टभूदेवसेवा

देवास्ते भूमिदेवाः क्षितिपकुलमणेरौडछायां बभूवुः ॥५७॥

पश्यन्तो नृपतिं निमेषरहितास्तद्वाक्सुधाप्यायिताः

कुर्वन्तोऽविरतं च काञ्चनगिरिश्रयोगरीयोऽरुचिम् ।

साधीयोगुरुगौरवाः सुमनसः सन्तानकोल्लासिताः

सेवन्ते परमोडछापुरमयी के वा न देवा इव ॥ ५८ ॥

तां दृष्ट्वा पुरमोडछामसदृशीमूढानुगागा नु के

तं तेजांसि महीभुजामिव ययुर्भूयांसि भूमीभुजाम् ।

तैलङ्गाङ्गकलिङ्गवङ्गमगधेष्वान्ध्रेषु चोलेष्वहो

गौडेषु द्रविडेषु गुर्जरमहाराष्ट्रेषु लाटेष्वपि ॥ ५९ ॥

चतुर्वेदी वेदी क्रतुविततवेदी तटवरो

दरोच्छेदी खेदीकृतरिपुरमेदीकृतवपुः ।

शुचावप्यस्वेदी दुरितभरभेदी शुचिजनः

कलावप्यक्लेदी कलपति स चेदीक्षणपथम् ॥ ६० ॥

ओडछानगरसागरजन्मा दृश्यते सुकृतिभिर्द्विजराजः ।

दृष्ट्विष्णुपदभक्तिविशेषः कौमुदीरितजनो वितमस्कः ॥६१॥

साम्राट्यैः सन्नयाढ्या सुकृतिभिर्गुलैरुज्ज्वला कान्यकुब्जैः

शकृद्दीपीयसारस्वतकृतसुपमा मालवावद्मालाः ।

पाश्चात्यैर्दाक्षिणात्यैर्मधुमघनपदार्याभवाच्चित्तार्चितै-

रुद्यद्विद्याकवित्वैर्द्विजपतिभिरसावोडछा संवभासे ॥ ६२ ॥

भुभृदक्षोजविक्षोभितानिसिलमतिर्वैभवत्याम्बुधारा

मुक्तासाराच्छहाराभ्युपचितसुपमा सिन्धुगेन्द्रप्रचारैः ।

संभुक्ता वीरसिर्हर्मनसिजमुखमुरोडछा पोडशब्दा

पद्माक्षीवैति मोद ध्वजपटकपटा धूतहस्तानिलेन ॥ ६३ ॥
 भूदेवैः कापि देवैरिव निखिलजनारब्धसेवैः सदैव
 सत्रैः कुत्रापि चित्रा स्वकृतिषु निपुणैः कापि वैश्यैरुपास्या ।
 असुद्रेः कापि शूद्रेर्विहितममुद्रयागाधविद्यातमुद्रे-
 र्धन्यासावौडळा पृथ्वि मम चतुर्वर्णसृष्टीरभीष्टाः ॥ ६४ ॥
 ईतिभ्यो न भयं मुनीतिरवनीमर्त्ता हि इर्त्तापदां
 येयं वेप्रवती पवित्रसलिलं सङ्गम्य सद्भिः समम् ।
 इत्थं के न हि दक्षिणोदगुद्रिताः प्राक्प्रत्यगभ्युत्थिताः
 पारावारमिवापगाः परमगाहन्तोडळां पुरुषाः ॥ ६५ ॥
 विन्ध्यैर्धन्योद्यमस्थादुरुकपटइटाक्षीरमूरोडळेति
 खयाता++नि काचिद्वनिरखिलमहारानरन्नस्य यत्नैः ।
 त्रैलोक्याक्रान्तिकामैः स्वगुणधरधराधीश्वराक्षीरसिंहं
 कुक्षैवोत्तुङ्गमङ्गीकृतमविधमहाचक्रमेको न लोकः ॥ ६६ ॥
 आवासाय वशी वशीकृतजगच्चक्रे पुरीषोडळा-
 मासीत्केन्द्रसन्निवामिनृपतेरेतस्य चेतः परम् ।
 दत्ते पञ्च जुहोति यच्च कुरुते यद्वेद वेदादिकं
 तत्सर्वस्य फलं न वेद मुकृती प्रीतिं बिना श्रीपतेः ॥ ६७ ॥
 प्रह्लादध्रुवपाण्डवोद्धवसस्त्रीयामीदसीमोदया
 निर्वाणं गतवत्सु मत्सरकलौ यातेषु याता कृशा ।
 अथ श्रीयुतवीरसिंहनिखिलहृमाण्डलासण्डला-
 द्भक्तिः मैव पुरेव कैटभरिपोस्ताख्यमान्त्र्यते ॥ ६८ ॥
 प्रह्लादेऽङ्कुरिता ध्रुवे दिदालिता त्रैयासिकौ व्यापवा

लब्धाकम्बनमम्बरीपहृदयं तस्मिन्नभूत्पुष्पिता ॥

उत्तुङ्गोदयवीरासिंहधरणीघोरयचूडामणौ

सैवेयं हरिभक्तिकल्पलतिका किं किं न सूते फलम् ॥६९॥

स्वान्तेऽचिन्तयदेकदा परिवदामग्रे समग्रेभरो

हृत्चेतःसुलभेऽपि कैटभरिपौ बागोचरेऽपि स्थितम् ।

दीर्घं कञ्चिदुपायमाञ्चितनया हर्तुं तमः सचित

सर्वेषामपि दुर्लभं च सुलभीकर्तुं तमाद्रान्तरः ॥ ७० ॥

चक्रे श्रीयुतमित्रमिश्रसुकृतिद्वारा दुरारोहण

श्रीनारायणधाम नाम मधुरालङ्कारमोक्षारवत् ।

शीणसीरसमुद्रमुद्रविसमालम्बेऽविलम्बे रता

वैकुण्ठेऽपि विकुण्ठधीरपि निरालम्बो यदालम्बते ॥ ७१ ॥

यच्छ्रेयोऽवर्धत श्रीभुजभजनवशादस्य गोवर्धनाद्रे

र्यद्दोर्दण्डेन रुद्धः परमसुखमसावन्वभूतैकैटभारः ।

तेनोच्चीयभूय भूयः सुखपति सुभगो रइमा वीरसिंह-

मासादच्छन्ननाथ त्रिभुवनगरिमा विभ्रदङ्के तमेवः ॥७२॥

ऊर्ध्वं मूर्द्ध्नाभिरुन्धद्गुरुगरिमभृता रोदसी मध्यगेन

क्षमाधोभागस्य भूम्ना जयति मधुपुरे मन्दिरं कैटभारः ।

पूर्याभावात्प्रपूर्य त्रिसुवनमधुना स्थैर्यमाचर्य विभ्र-

द्वद्वलैवान्तःसमाधौ यश इव विशद वीरसिंहस्य राक्षः॥७३॥

कृत्वाङ्के स्मेरपङ्केरुदनयनमगङ्गेन भूमीफणाग्रे

सप्ताधोलोकभूषा फणिकुलपतिनावाधि कूर्मस्थितेन ।

दोःस्तम्भे वेश्मदम्भादनुजकुलारिपोर्वीरसिंहस्य शङ्के

न्यस्योर्वीचारमूर्ध्वं पुनरियममुना मीयते सप्तलोकी ॥७४॥
 वीरसिंहकृतपिन्दिरापतेः मुन्दराकृति रराज मन्दिरम् ।
 केशवं दधदनन्ततुङ्गिमा वीरसिंहनृपतेरिवाशयः ॥ ७५ ॥
 बीताहोवीरसिंहोद्भट्यदितगुहामन्दिरं कैटभारे-
 राभाति स्तम्भकृतं त्रिभुवनभुवनस्येव मेरोर्विरोधि ।
 यत्तुङ्गोत्सङ्गारिज्जत्तरमतुलकुलं मत्तपारावताना—
 मारात्तारालिमालिङ्गति विपनि मुहुः खण्डपिण्डभ्रमेण ॥७६॥
 विपादव्यापादी मृशमनवसादीकृतहरि—
 प्रसादप्रासादो हिमगिरिनिवादोपघटकः ।
 बुदेलाभूलासाक्षितिरमणचूडामणितया
 व्यस्यते व्याधानामपि च परमव्रह्मसुलभम् ॥ ७७ ॥
 तदायामं कामं विजगदभिरामं सुमनसा
 तदुच्चैर्भावं कः कथयितुमशक्नुः प्रभवतु ।
 यदङ्गे पर्यङ्गेऽजनि शशभृदङ्गेन तुलितः
 स यो विश्वातङ्गविपदपदरङ्गत्रिभुवनः ॥ ७८ ॥
 विकुण्ठं वैकुण्ठं जलधिमपि कुर्वञ्जलधियं
 प्रसीदन् प्रासादं भजति भजनीयो दिविपदाम् ।
 तदानन्दास्पन्दः स्वयमपि तदानन्दलहरी—
 सु वन्दे बुन्देलाकुलजलधिवेलाज्जिततपः ॥ ७९ ॥
 अनीहा नीहारक्षितिभृति खनीहारिमहसा-
 मलासः कैलासः कनकगिरिवासः कणगिरिः ।
 कथाशेषः शेषोऽजनि गुणविशेषोदयवशा-

दहो प्रासादानामनवरतदानार्द्रमनसः ॥८०॥
 यदायामं कामं निराधिगतवामं दशदिशा-
 मनन्तानन्त्यं यद्यदनवाधि चान्तर्व्यरचयम् ।
 अतो मे वैदग्धीमनुवदाति दिग्धीरनिबहो
 न चेदीदृग्भूमा सकलमिह भूमाबुदयतु ॥ ८१ ॥
 कैलासाद्रियशोचिपर्दिसुपपा वद्धा हिमाद्रिं प्रति
 स्पर्धा मेरुमियन्नमेरुफलवरसंभावयद् भासते ।
 लेखांछेखगतानिवाग्राविलसल्लेखाज्जगल्लेखय-
 न्तुल्लासीकृतकेशिमर्दनमनाः प्रासादचूडामणिः ॥ ८२ ॥
 मध्याह्ने मणिदर्पणो दिनमणिः स्थान्मूर्ध्नि रात्रौ पुन-
 र्मध्यायां रजनीमणिर्यदुमणिप्रासादचूडामणेः ।
 प्राग्जन्मार्जितनिर्भराऽर्जिततपःसंसारसंभावना-
 यद्याल्लोकि स एव लोकमटताल्लोकि त्रिलोक्यदुभुतम् ॥ ८३ ॥
 स्पृशन्ती ब्रह्माण्डोपरितटपखण्डोदितरुचा-
 शु चार्वा चागर्वाकृतमहितदर्वाकरपतिः ।
 उदेति प्रासादादुपरि सविवादा ध्वजघटी
 पतीयः स्वर्धुन्यास्तुहिनगिरिमूर्दन्युदितया ॥ ८४ ॥
 दिशामीशाः प्राहुर्नरपतियशोवीजमधिका-
 वदातप्रासादं प्रकाटितनिनादं दिशि दिशि ।
 तदग्रेदग्रेद्यदुध्वजचलनिसर्गोज्ज्वलघटी-
 तर्ली दृष्ट्वा तज्जाङ्कुरकलननिर्यातकलहाः ॥ ८५ ॥
 आत्रह्माण्डमखण्डपाण्डुरपयोधाराद्य नारायणी

गङ्गे गङ्गरशङ्कया सुरघुनीपङ्कौघसंकोचनी ।
 आनन्दावहगन्धवाहनिवहैः प्रासादमूर्ध्नि ध्वजा-
 दुद्धता धवला घटीचलतटीकोटीरलोक्त्रयी ॥ ८६ ॥
 चुम्बत्पम्बरमेतदम्बरमणेर्विम्बं यदा मण्डली-
 मिन्दोर्नन्दकुमारमन्दिरशिरःसंघोत्पमन्दं यदा ।
 मन्यन्ते मनुजाः प्रजातकुतुकाः संवीक्ष्य साक्षात्तदा
 पथं नद्वयणालमिदमुदयत्क्षीरोदनीरोदरान् ॥ ८७ ॥
 तुल्यशेषहरिन्निवेशनिविटस्फारस्फुरदीपितौ
 मध्येऽहि शुभणौ जनौघमनसि स्फूर्तिः स्फुटाऽऽसीदसौ ।
 एतद्भूपतिवीरसिंहमुकुती प्रासादमूर्ध्नि न्यषा-
 दुदण्डध्वजदण्डमण्डितमणिच्छत्रं मुरदेपिणः ॥ ८८ ॥
 शुद्धमामादमूर्ध्वं ध्वजधवलघटीकोटकोटीरमात्रं
 विभ्राणे शुभ्रभानौ निशि दिशि विदिशि भ्राजिताम्भ्रभानौ
 बुन्देलाभूपतीन्दोरधिगतमगनीजैत्रल्लेखाङ्गमङ्के
 तङ्केनातापशङ्का जगदुपरि यशश्छत्रमत्रोन्नयन्ति ॥ ८९ ॥
 इन्दिरेन्द्रमधिगत्य सुन्दरे वीरसिंहकृततुङ्गमन्दिरे
 छत्रयन्तुदयते फणीश्वरः स्वां फणां ध्वजघटी न सारुणा
 प्रासादोद्यत्पाराचल्लभातिरचलन्मण्डलं चण्डमानो-
 स्तं दृष्ट्वा द्रष्टुकामः फणिपतिरुदगान्नाम वैकुण्ठधाम ।
 वैकुण्ठं संदधानो रजनिमणिरमौ तन्मणिर्मध्यरात्रौ
 वातव्याधूतपूतध्वजघटममरा वर्णयन्त्येवमेव ॥ ९१ ॥
 यः सौन्दर्यमये मुकुन्दनिष्ठये दत्ते क्षणं वीक्षणं

स्थाणुर्वा पुरुषोऽथवेति बलते तास्मिन्सतां संशयः ।
 नाश्चर्यं तदपि प्रतीहि यदसावाश्चर्यभूमा मुने
 पापाण्यप्रतिमामिषोढजडिमा तास्मिन् रमावल्लभः ॥ ९२ ॥
 भृयिष्ठानि पदानि कैटभाभिदः प्रेष्ठानि भूमण्डले
 तत्रासौ मथुरा नितान्तमधुरा तत्रापि तन्मन्दिरम् ।
 यत्किं नारद वेदयामि विदितं ते भावि सर्वं पुरो
 बुन्देलापतिचेतसीव मुरजितवैव चित्रायते ॥ ९३ ॥
 इत्याख्याय मुनेः साक्षात्परमाख्यातुमक्षमः ।
 विस्मयोऽविस्मयोद्रेकाद्विरराम चतुर्मुखः ॥ ९४ ॥

[कवेरात्मकथा]

इसन्नित्तमतयाभिषण्डितः प्रादुरास भुवि हंसपण्डितः ।
 भूरिभूतिपरिभूतभूयतिर्दूरवारकुलभूः स्वभूरिव ॥ ९५ ॥
 ख्यातो यस्य पितामहस्तनुमहःप्राशुत्वहंमोत्तमो
 हंसह्नातृतयानहंसजगदुत्तंसोऽलमंशोऽवलः ।
 कंसध्वंसनकीर्तिशंसनयशोहंसालसंसारक-
 स्तं शौरेः स्फुरदंशपसलप्रमी शंसन्ति ॥ संतताः ॥ ९६ ॥
 द्वितीयरहितः श्रियासु निरवयया विद्यया
 दयानिधिरयावधिसिद्धशलोमिशोभाम्बुधिः ।
 मवाभरणमुद्भवान्नवानिभः स तस्याभव-
 त्पिताखिलहिताकृतिः परशुराममिश्रः कृती ॥ ९७ ॥
 श्रीमहेशमहिषीवतारकः श्रीकृतः प्रमुमुदे महेशदा ।

सैव यस्य जननीसुनीतिसूर्जानकीव कुशलासभासभूः॥९८॥
 द्वौ ज्वायांसौ प्रशस्तानुगुणगुणगणैर्धीरधारावतंसौ
 कंसारातेरिवांशौ धृतिमुपतिदयामासलावुन्नतांसौ ।
 एको मानीय+न्युणिमुकुटपाणिः स्पर्द्धमानास्त्रिसूर्पात्
 सोदर्याः साधुचर्या हुतभुज इव ते यस्य चासंस्त्रयोऽपि॥९९॥
 ज्येष्ठोज्ज्येष्ठो गरिष्ठो बहुलगुणभरैः श्रेष्ठकारैकनिष्ठः
 प्रेष्ठः क्षमापृष्ठभाजामपि चरितशमीभूतभूयो दिविष्ठः ।
 मुख्यो धीरश्वराख्यो महिमवहालमसोभितक्षीरसिन्धुः
 श्रीधन्धुध्यानवन्धीभवदनलपनाः सिन्धुरो यस्य वन्धुः॥१००॥
 पश्य ज्येष्ठानुजन्मा जगदुदितयशःफुल्लमल्लीमतल्ली
 स्रक्श्रेणिश्चक्रपाणिर्गुणपाणिर्विपाणिः प्रीतिमच्चक्रपाणिः ।
 मर्यादौदार्यधैर्याद्यविधिरनविधिश्चेष्टनिःशेषविद्या—
 रम्भैर्जम्भारिसंभावितगुहिरिव सोऽदम्भधीरुज्जृम्भे ॥१०१॥
 वाचा वाचामधीशो मुनिरपि तपसा तेजसा वीतिहोत्रो
 द्रोणस्पर्द्धां समृद्धोत्सवनिवहतया युद्धमध्ये च यस्य ।
 निःकृच्छ्रः श्रीसहस्रद्युतिरिव दमयन्द्राक्तमित्तं तनूतैः
 श्रीयोगादित्यमिश्रः समुदयमयते भक्तिनिष्ठः कनिष्ठः॥१०२॥
 श्रीगोविन्दकृपानुविन्दफला श्रीवीरार्सेहोज्ज्वला
 मालेयाद्रिसुतानुभावकवचाऽकम्पां च चम्पूचमूम् ।
 जेतुं कालकालौ बलौकसि कलौ काले कराळेऽधुना
 सान्नाढ्यः स गुणाढ्य एष विदये श्रीमित्रमिश्रः कृतीः॥१०३॥
 प्राप्प श्रीमित्रमिश्रोऽपमतमिसत्रगोदशीम् ।

अतुलां स तुलां तूरे गते चम्पूमपूरयत् ॥ १०४ ॥

मीनारोहिणि रोहिणीसहचरे कृत्वान्तिके रेवतीं

याते चण्डमरीचिमालिनि तुला वारे च वाचस्पतेः ।

शाके (१)शाङ्गजर्तुभूपरिमिते ह्यानन्दरुन्दाभिध्रां

चम्पूं पूरितशान्सितस्मरतिर्या श्रीमित्रमित्रः कृती ॥ १०५ ॥

इति श्रीमन्मित्रमित्रकृतावानन्दचम्पूकाव्ये-

ऽष्टमोऽध्यायमुल्लासः ॥ ८ ॥

सम्पूर्णा चेयं चम्पूः ।

(१)—“शाके साष्टमजर्तुभूपरिमिते” इति पठनीयम् । अर्थानु-
सन्धानानुरोधात् । अयं विषयो भूमिकार्या विवेचितः । १६८८ वि-
क्रमसंवत् ।

“अथ श्लोकानां वर्णानुक्रमणम्”

श्लोकाः—	पृष्ठानि	श्लोकाः—	पृष्ठानि
अकस्मात्पिदधे	८०	अथास्यातिमृत्यो	५३
अकूर व्रजनगर	१६३	अदम्रेरेवाग्नेः	१०३
अक्षि चन्द्रमसि	१३८	अदम्र नतांघ्रौ	१८०
अघध्वसिवशी	८८	अधावन्त गवां	६३
अघात्मा सोऽघ	८१	अधिगच्छतु को	१७
अङ्कुशध्वजसरोज	१५०	अधिरुह्य भवन्त	१५३
अचरत्स मे	१५२	अधिरुह्य सुतु	१७०
अञ्जनं विरचिता	१६४	अधिवेषु तनो	१३६
अटवीविटपी	१३७	अधेर्यं यच्छन्ती	११५
अतल्पं तल्पे वा	४५	अधो न्यश्नम्	७६
अतिसौरभस्व	१५२	अध्वमध्यमित	१७४
अत्युद्योः पतितानि	१०३	अध्वरेण निरघा	१२
अथ कापि कला	१६६	अध्वानमध्व	६१
अथ गण्डमण्डल	१७६	अनङ्गीव रङ्गी	९३
अथ चारुचमूक	१५४	अनन्तरत्वादनन्त	१२४
अथ तावतिमत्त	१७३	अनालोचित	८६
अथ प्रख्यापन	८०	अनिन्दमान्ध	३६
अथ सचारिणी	१४४	अनोहा नोहार	२०४
अथाग्ने यः स्वाग्ने	७६	अनुचलदनुकूल	१७०
अथाघो नामाघ	७२	अनुदीक्ष्य रथं	१७०
अथाध्वानमगा	६१	अनुरञ्जित	८
अथायातः केशी	१६१	अनुरागिणि	६८

श्लोकाः—

अनुसञ्चर सञ्चारिणी

अन्तर्गते कर्णं

अन्तर्दधति मधु

अन्योन्यमुष्टि

अपराकृतस्वध

अपराधिविधू

अपरापि गुरोः

अपश्यन्न यस्मिन्

अपह्राय जलाव

अपि पतितमघः

अध्वेर्धनं स्मर

अभयं धाम

अभारि भारश्चि

अभिवाद्य मही

अभिनन्दति का

अभिससार विभुं

अभूत्तपुरोभूतल

अभ्युत्थानं प्रकुर्व

अभ्युत्थानविधान

कमलकोमल

अमुना यमुना

अमुनेव सहाये

अमुष्याः किं ब्रूमो

अमृतं सा वकी

अमृतोल्लसन्

पृष्ठानि

१४१

३३

१४२

१८३

१६९

१६९

१६९

१४४

१५८

१७५

१२८

७८

१२१

४०

५४

७०

५०

७८

१४०

१८

१५७

१२३

१४४

७८

६५

श्लोकाः—

अम्बरं चितर

अम्बरस्फटिक

अम्बरेण रहिता

अम्मोगम्भीर

अम्मोजां भाय

अय तरत्स्वग्धी

अय मूयोमि

अयमाद्यां हि दे

अयि नागयुगः

अयि नीरज

अराजन्त मुरा

अर्द्धपीतमप

अर्द्धेन्दोर्भङ्गि

अर्धोल्लसदव

अर्वाचीनतमाल

अलकाकुल

अलमप्रतिपक्ष

अलिध्रेणीध्रेणी

अवगाह्य चारि

अवधेहि विधेहि

अवशं चपुर

अविचारित

अव्याहारविभू

अशनं मुञ्चतो

अशून्ये वा सेवे

पृष्ठानि

१३४

१२८

१३५

१०७

१९९

१३६

१२३

१२३

१५३

१५१

७७

४७

६६

४२

१२२

४५

८

१२२

१२७

११९

१५८

५३

६१

८६

९६

श्लोका —	पृष्ठानि	श्लोका —	पृष्ठानि
अशोक कोक	३१	आकन्दितमिवाक	४३
अशोकाना प्रसू	१३१	आचुम्य चक्षु	१६४
अध्रूणीय विमु	६१	आचूड पशुधूलि	१०५
असरसोसरसी	५९	आज्ञा शिरसि	४०
असहा सहापि	११५	आज्ञात प्रथित	१६८
असि कराल	१८४	आरमान हेमकू	१६६
असितदल	५४	आशौ प्रान्तमधाद्	१२२
असि मीनाकारो	२३	आननेन त्रिनितेन्दु	१४०
असूय पश्यामि	१७१	आनन्दकन्दे सति	३३
असौ हरिपरी	४१	आप्रात प्रभृति	११
अस्ति वृन्दावनं	१३	आग्रहाण्डमख	२०५
अस्ति स्त सन्ति	५३	आभारनिकरो	६३
अस्पन्दमानाङ्ग	१५०	आभीरा पिण्ड	६१
अस्पालोदित	१९६	आभीराभिरपि	६१
अहमहमिकयापि	७२	आययुमगदृशो	१४३
अहमुच्चैरद	१६६	आद्र वारिभि	११८
अहो कौशल	१४७	आलक्ष्यालक्ष्य	१८२
अहो पूतना सा	६३	आलि पश्य वन	१५०
अहो वत्सा न	८६	आवासाद्दहि	१७०
आ पुण्य मथुरा	२०	आवासाय वशी	२०२
आकर्ण्य ध्वनि	१८०	आविरास विरह	६०
आकर्ण्याहमुरा	११२	आवृत्योल्लसित	८४
आकर्ण्यमुद्	५१	आशसते वंश	३३
आकृष्णैककरेण	१५६	आशिष कुल	३७
आकन्दितमिवा	४३	आश्वासमित्र	४५

श्लोका.—	पृष्ठानि	श्लोका —	पृष्ठानि
आसज्यत्तनु	१७६	उग्रोद्गमचह	१९५
आसीदुद्राघा	६२	उज्जाग्रद्रोम	१६०
आस्य पश्यति	१७७	उज्जितालिमि	६०
आहूय हुङ्कार	९०	उड्डीनैर्गङ्गता	७७
इति गिरिमभि	५७	उत्तुङ्गादद्रि	६६
इति मनसि समा	१२४	उत्तुङ्गैः सौधसघे	२००
इति घेघि न	१५४	उत्पाट्यैककरे	१२०
इति स्तुत्याऽऽकूरो	१७३	उत्पाट्यैककरेण	१८०
इति स्तुत्या नत्वा	६८	उत्पाद्योत्पाद्य	११९
इत्थ दुर्नय	१८३	उदञ्चति कचो	८४
इत्याख्याय मुने	२०७	उद्भ्रुकूलमुदङ्गि	१५६
इदमसतटं	१५५	उदयता दयता	५८
इदमक्षि दिङ्मुखु	१५५	उदयदतन्वाभोग.	५७
इदमच्युत पाद	१५०	उदयङ्गजगण्ड	१५८
इदमाद्रमुदी	१५१	उद्यद्गर्मघनाणु	१६५
इदमालि तमाल	१५४	उन्मज्जन्भूरि मज्जन	१०७
इदमालि धृतालि	१५१	उन्मीलत्कलकौशलै	१००
इन्दिरैन्द्रमधि	२०६	उन्मीलद्रलक	७३
इय धरित्री	३४	उन्मूलयति हन्मूल	१४६
इय राधा घाघा	१४४	उपपद्य तदेव	१३८
इयतासि कौसुम	१५२	उपासं कौशेय	६२
इह कोविदारवृत्त	१५२	उपेन्द्रो भूमीन्द्र	१८६
इह यद्भावि	५३	उररोरुख वै	४९
इतिभ्यो न भय	२०२	उरसा शिरसा	१६५
इष्टकर्म न शा	११२	उरसि अघसि स्वय	१५१

श्लोकाः—	पृष्ठानि	श्लोकाः—	पृष्ठानि
उर्वी दूर्वाद्यपूर्वा	१०२	कदापि भाण्डोर	११४
उल्लङ्घ्यापि	११८	कदा वा कीदृग्वा	९७
ऊर्ध्वं मूर्ध्नाभि	२०३	कपामालोक्त	१२४
ऊदसिन्धुर	१८१	कम्पमानभुवन	३७
शृगुरुचरणचा	११	करकन्दुक एव	१५४
एक एव मिलने	१५०	करतल्पमिलत्	१३८
एकदा यदुमणिः	४७	कराभ्यां जानुभ्यां	४७
एकदैव परिवृत्य	१३४	कराभ्यांजे कञ्जी	२
एकदोदयति	२५	करुणाम्भोनिधे	४९
एकाकिनी भवनतां	१४३	करे कलमली	१०७
एकाद्वं स्तनपाणि	१४१	कर्त्तव्यानस्त	६६
एतद्विद्यानव	९८	कर्माणि स्मरतो	९१
एतयोर्नगर	१५४	कर्माधीनमिदं	११२
एतादृक्कोटि	९५	कर्पमयाः कुसुमानि	११६
एतावरकालमा	१७५	कलङ्कुणकै	१४२
एहि वस्त्र मुख	३७	कलधौतलता	१५८
भोडछानगर	२०१	कलधौतलतेव	१३७
भौर्वी वारिधि	१९७	कलधौतलतेव धू	१५४
कच्छानुस्फुरद	१००	कलापकुसुम	४१
कटीतटीवद्ध	११४	कलितमुरली	००
कटीवद्धचन्द्र	९२	कल्पित रहसि	१४७
कटीवत्समूर्ध	१११	कघोनां पन्थानः	१९७
कठोरं कठोरात्	१११	काकलीभिरचि	१५०
कदम्बालग्रीव	१०६	का का प्रिया प्रिय	६०
कदाचित्कपूरैः	२	काचिदेव सपि	१३५

श्लोकाः—	पृष्ठानि	श्लोका —	पृष्ठानि
कानीनश्चेन्न	१९३	कृतचूडकृति	४५
कान्ताभिसार	६०	कृतोपवेशस्य	१६८
कार्यार्थी यदि	८७	कृत्वाग्रे वाममुष्टिं	१८२
कालः काक	७३	कृत्वाङ्गे स्मेर	२०३
कालकूटकध	३८	कृत्वा नृत्यति	११०
कालकूटगरला	३८	केतक कलित	१५३
कालकूटमखि	३८	केलिमन्दिर	६
कालकूटमिव	३७	केवलं मधुरिपो	१५०
काले धैर्यमितो	१९९	कैटमारिरुदमा	७३
कालिन्दीवन्द्र	८३	केलासाद्रियशो	२०५
किं धूमस्तालमू	१०४	कोकं कुत्रापि	१२१
किं भेरीभाङ्क्रिया	१९८	कोविदारकुसु	१३१
कीर्तिकोशललि	१६३	कन्दन्मैलिन्द	१३१
कुञ्जश्चुपुट	७६	कोडाकूटो निपीय	४५
कुञ्जे कुञ्जेऽभि	१२२	कोधान्धः सदधा	१०८
कुतमसां तमसा	५९	कचित्कूर्ममुखो	८३
कुत्राघोपरमः	८५	कवित्तातो मूर्च्छा	११३
कुन्दमन्दिर	१३२	कचिद्वत्सपालेः	८८
कुम्भीकृत्वैकम	१८९	कण्टिकङ्किणी	८८
कुम्भीन्द्रोद्भट	२	कचिद्वृत्तमर	१४२
कुम्भीरग्रस्त	९८	क दुरोत्क्षेपण	६२
कुसवक कुरु	१५३	कवाह मोहमयः	१६४
कुसुमाय च पल्लवाय	१४८	कवाई वनचरो	१२३
कुर्मो निर्धूत	१७७	कवासीद्रोटी क्व	८६
कृतकायकद	९	क्षणं खुरखुरी	१६२

श्लोकाः—	पृष्ठानि	श्लोकाः—	पृष्ठानि
शृणु जनन्या	४५	गीतं कीरमयूर	१००
क्षुण दन्तकोटौ	१७९	गीर्वाणेशगभीर	१९२
क्षुणं शुण्हादण्डं	१८०	गुणवत्यपि मालिके	१५५
क्षीरविन्दुवृते	५१	गुणामुक्ते मुक्ता	९६
क्षीरैस्तुग्दिलयन्	५७	गुणैर्विश्वं निघ	४९
क्षीरोदक्षुद्रघण्टी	१९४	गुणौघाहरण	४८
क्षुरक्षुण्णक्षोणी	१०४	गुरुकरुणाघन्तं	२४
क्षोदीयोपि खलु	७३	गृहानैक पाणौ	१०३
खलध्रेणीकोला	८३	गोस्वालयधेन	१९४
खुराम्रेणोम्रेण	१६१	गोधनानि समा	६१
प्यातो यस्य पिता	००७	गोपीगोपगवा	१०८
गरुडन्तीनां मृदु	१३३	गोरसे मयि	४७
गजाविव जिगी	१८३	ग्रस्तेव ग्रथिते	१८१
गन्धर्वाणां	११०	ग्रीवादण्डे गृहीत.	७६
गमनेन सहैव	१३८	ग्रीवामम्भोरुद	१३
गम्भोराभ्योधिः	२	घटिताकृतिरस्ति	१५३
गम्भीरैरनसां	६२	घटीं विभ्रभी	११५
गम्भीरैरव	६८	घनघनाघना	२०
गर्भं दधुः प्रावृषि	१२६	घनतमो न	५८
गर्वाद्रिर्वापयन्ति	१९६	घनयोः स्तनयो	३९
गर्वो दर्वोकर	१४	घनयोः स्तनयोश्च	१४२
गलद्गरल	१०८	घनयोः स्तनयोः तु	१४९
गाम्भीर्यं तच्च	१२०	घनानि च्छन्नानि	१३०
गाहन्तां गहना	६०	घूर्णद्धर्घरघोर	१०४
गिरिद्वारा गर्व	१२०	चक्रतुस्तौ नर	७४

श्लोकाः—

चक्रमुल्लसति गोप

चक्रे श्रीयुतमित्र

चञ्चच्चर्मासिदण्डो

चञ्चूपुटानीव

चण्डकर्म चरतो

चण्डमानपथ

चतुर्वेदाभ्यास

चतुर्वेदो वेदी

चन्द्रकान्तचप

चलत्कनकमे

चलन्ती पादार्धं

चाञ्चल्यं जलु

चाञ्चल्यानां प्रपञ्च

चाणूरः शृणु

चाणूरे चूर्णितो

चारुचन्द्रमिव

चिन्तयाम्तरम

चुम्बत्यम्बरमे

चूडारैश्छोटि

चेतनां हरति

चीर्ष्याचार्यपदाय

छन्दः स्वच्छन्द

छायामिवधुर

जगत्सेवित

जगाम नन्दस्य

पृष्ठानि

१५७

२०३

१८४

१३१

९१

१८५

९५

२०१

५७

४६

१४१

१४१

१९४

१८३

१८३

१५६

५२

२०६

९८

१५५

८८

३

१७१

९३

३६

श्लोकाः—

जनुर्दन्दशूके

जन्म मे सकल

जम्भारिर्दुन्दुभी

जलगूढवपु

जलमञ्जलिना

जलमनु हरिः

जहाति च दधाति

जहौ नो मञ्जीरं

जातः शैशव

जाता क्षुधा बल

जाल मनः प्रेम

जितानेकगुणो

ज्येष्ठाज्ज्येष्ठो गरिष्ठो

क्षणज्क्षणदुःखन

तं चकप्य चिरा

ततश्चलितया

तत्किं नाम पद

तदानांसि मनांसी

तदायाम काम

तदुदीक्षितुमक्षि

तदन्ताबलदन्त

तद्धमिलरुचा

तद्वैकुण्ठमया

तनुक्रमात्तेन

तनूभूतमंशं

पृष्ठानि

११०

२५

२०

१५७

१५७

१०९

१०९

१०७

१८७

४३

१४७

४२

२०६

१६७

४१

४०

१२४

६२

२०४

१६५

१८१

१४०

१८९

११५

९४

श्लोकाः--	पृष्ठानि	श्लोकाः--	पृष्ठानि
तन्त्री चन्द्रमुखी	१२७	तुलाकोटिमङ्गलौ	९२
तपनतनया	११७	तुल्याशेषहरि	२०६
तमःश्रीरप्युच्चै	८१	तूर्ण तस्य विभू	१८५
तमस्तम्बन्सुग	८१	तृणावर्त्तमहा	४०
तमालोषयोत्तस्थुः	११३	तेजोभावमयं	११८
तमाङ्ग्य तृणा	४०	त्यज मौनमशोक	१५१
तमोरुचिधुरन्धरे	८१	अस्पदिकपाल	१८४
तरङ्गतरी	४०	त्राणाय नानावि	१२७
तरङ्गैरान्दोलो	१२१	त्रिकोणा धरित्रीः	१११
तरस्कन्धारुढ	१२८	त्रिमङ्गीमदङ्गं	९२
तरुनान्दोलया	१०३	त्रियामायां यामे	१४३
तव दुःखभाक्	१५२	श्रुतितेऽपि हठेन	१४९
तस्करापहत	८७	त्वाद्वाहव्यूह	१९९
तां दृष्ट्वा पुरमो	२०१	त्वमशोक शोक	१५१
तां मायामतनो	८५	त्वमेकोऽपि	९४
तापप्रयहरी	६	त्य पारे वचसो	९४
तालाङ्कोऽपि दद्या	१६८	त्वया वज्रमिद	४९
तालाङ्को मयि	१०	त्वया वञ्चना	९४
तारकापतिरु	१२२	त्वयि केतकि	१५३
तावत्तादृगशेष	८८	दक्षिणं प्रचलद	१६३
तावन्तोऽपि	९१	दददञ्जनमग्निणि	१५५
तिमिरैरिव	१०७	ददृशेऽय दृशेह	१६५
तिरोभूतघोडा	१७४	ददे केयूराभ्यां	९७
तिष्ठन्तो गूढभा	१२६	दधज्ज्वलदसु	४०
तुङ्गभूतिमिर	६८	दधति न मनो	९०
तुलयिष्यति यत्	१९६		

श्लोकाः—

दधानमध्रमे
 दधीचैः प्राचीनात्
 दम्बशूकमिव
 दलयत्यनिलोऽपि
 दशतरलितै
 दहने हेमपरोक्षा
 दानाग्भो निचया
 दामोद्वज्जल
 दाग्ना बद्धोऽपि
 दिक्पालानेककाल
 दिग्धामोरुपयो
 दिङ्मनः पुलिन
 दिनमुखमनुभूय
 दिनेषु गच्छास्तु
 दिवसादिव सा
 दिशामीशाः प्राहुः
 दिशो हृष्टा स्पष्टा
 दीपिते विनिहि
 दुकूलबल्ली
 दुरभीष समीर
 दुर्दन्तिधेनुक
 दुर्वारः काल
 दुर्वारभूम्भहे
 दुरोड्डीननिशान्त
 दुरोदधूत

पृष्ठानि

१६७
 १६५
 ३७
 १३९
 ७२
 १४१
 १९३
 ५०
 ९५
 १९७
 ५७
 १३४
 १६९
 ३६
 १३७
 २०५
 १२२
 ५९
 ३६
 ९
 १७२
 ६९
 १२
 ११९
 ६५

श्लोकाः—

हृक्कोणो नैव
 हृग्वाणायसको
 हृप्यत्पुत्रागनाग.
 हृशि वक्षसि
 हृष्टं धाम हरे
 हृष्टा दिष्ट्येव हृष्ट्या
 हृष्टा विप्रहसौ
 हृष्टा विस्मय
 देवक्यानकदु
 देहदीधिति
 देत्यारेः केलि
 दोर्दण्डनालदण्ड
 दोषासौन्दर्य
 दापोद्गारे
 दौरात्म्यं निज
 द्रक्षामि क्षितिषु
 द्रष्टुमश्रुणि
 द्रष्टुमिष्टतम
 द्राक्त्रुट्यन्मेख
 द्रागेव दुरात्
 द्राग्दूरादेव दाव
 द्विखण्डोक्त्य
 द्विगुणमर्हण
 द्वितीयरहितः प्रिया
 द्विधावद्वयलो

पृष्ठानि

१७७
 १५७
 १३०
 १६६
 १६०
 १४४
 १४२
 १९०
 १८१
 १९०
 ७९
 १२०
 ३
 ३
 ९१
 १६४
 १५६
 १७१
 ६०
 ३४
 १८४
 १७७
 ८७
 २०७
 ६२

श्लोकाः—	पृष्ठानि	श्लोका —	पृष्ठानि
द्विधाभूय हरेः	७७	न तप्य च तेषु	९३
द्वीपानद्रीन्स	१५	नदीगर्जैरुर्ध्वा	११९.
द्वौ ज्यायांसी	२०८	नन्द च नन्दगृ	५१
धत्तेऽद्यापि हरः	३८	नन्दनन्दन तदा	१४०
धनुर्महो मे	१६८	नन्दनन्दन ते	१४६
धनेशः कीनाशो	३०	नन्दनन्दन । भवा	१३६
धरणिक्कुहरात्	६८	नन्दारविन्दा	३३
धूलिधूसर	१३४	न न्यूना नाति	६५
धूलिधूसरि	१५०	नभःपूर्वशैला	१४४
धूलीधूसरिता	१४३	न भानोरुद्रेक.	१३२
धीरः पितापि	१५९	नमज्जम्भाराति	३०
धाव धावमरण्य	१०८	नमस्तुभ्यं क्षुभ्यत्	९६
धृतवतीतधती	५६	नमस्ते कस्तूरि	९७
धेनुकासुनिधने	१०४	नरकैसररूपी	२३
धैर्यं निर्दलयन्	१४३	नरीनत्ति नाथ	९३
धोरणीभिरल	६२	न लवङ्ग लवङ्ग	१५४
ध्वनन्मञ्जुमञ्जीर	१७९.	न वाचयमानन्द	९३
ध्यानलब्धपरिरब्ध	१४९	न वा दण्डनोयो	१११
ध्यानावेवान्निमे	२००	न विवद निचोल	१६६
ध्यायद्दीरमन	२९	न वैकुण्ठघाटी	९४
ध्यायन्तु ध्यान	६४	न ध चास्य साधो	९३
न किं ते हेमन्ते	१२३	न व्याहारविहार	८२
न कूले कालिन्या	१४०	न शकादिदेवा	९४
न क्षणात्तरल	५९	न हि स्नेहो देहे	१४५
न च सञ्जनि	१५३	नानाकेलिकला	१५७

श्लोकाः—

नान्तो नाद्रिर्न	२४
नाघासो गणितः	१०८
नाश वकीवक	१६३
नासाग्रे निहिता	५०
निचोलं ते चामी	१४६
निदाघदीर्घाह	११४
निद्राक्षीय निवृत्त	१८९
निद्रा नारद	१९७
निद्रां विद्राघ	१०१
निद्रितेव विनिपत्य	१४९
निपतति नृप	१८०
निपतति हठा	७२
निपतन्नप्यधो	४१
निपपात कर	१२१
निरणायि परे	१५४
निर्मिन्नध्वान्त	१२७
निर्मिन्नाञ्जन	१६४
निर्मोकादिष	१८३
निर्यत्प्राणेषु तिर्यग्	१२१
निर्यातनिर्यद्	१२०
निर्यातेऽपि पयो	२९
निर्यान्तीमीरिवा	६७
निवार्य तानार्यतमः	८६
निलीनशार्दूल	३६
निशाबिलासाय	१७७

श्लोकाः—

निशासु सन्ध्यासु	३६
निष्पतन्त्याः पृथि	३९
नीचस्थेन तुर्ला	१९५
नीतम्बरमनीति	१३६
नीपशास्त्रिनि	१३४
नीरन्ध्रा निरधो	१९८
नीलं धाम	३
नीहारद्युति	१३३
नीहारास्रैरजस्रं	६९
न्यञ्जदुभूभार	१६१
न्युञ्जानां पुन	९२
पक्षीन्द्रः क्षम एव	१११
पद्मापसाराय	३४
पद्मापहारी हरि	३४
पटुचञ्चरीक	१२६
पणीकृतप्राण	१५१
पदवीमभ्यधा	६२
पदं ते मञ्जीर	८२
पदाग्र कुञ्जायाः	१७६
पदाम्मोजं पायात्	९६
पद्मालकृत	१२१
पद्मिनीविरह	१३२
पन्थानमन्वशो	६१
पम्पासम्पास	१३०
पयोज सन्भूय	९७

श्लोकाः—

पयोदर्पणानां
पयोधरे सान्द्र
परस्मै परस्मा
परितः परिधाव
परिशीलित
परीरम्भं केचिद्
पर्जन्याधार्यगर्जः
पशुपालविशाल
पशुपालविशाललो
पशूनामसुषो
पश्यन्कामपि सस्मितं
पश्यन्ताघपि
पश्यन्तो नृपति
पश्यन्नपि श्याम
पश्यन्ने नारवि
पाणिभ्यामश्वरुद्ध
पाणिमात्रवसना
पाण्डुरं पाण्डुभि
पातालादिव
पातालान्तः सम
पात्रोक्त्य
पादाग्रे नूपुराभ्यां
पाटे पतन्नपि
पानीयं पाणि
पानीयानयन

पृष्ठानि

९४
११८
९२
६२
९
११३
१७९
१६९
१५८
५४
१४७
१८७
२०१
३३
१२६
१००
१३४
६३
१८१
१७२
३४
१००
१३०
९५
१५६

श्लोकाः—

पार्वतीभजन
पार्श्वे पार्श्वे
पिदधाति परा
पीयूषद्रविण
पुनरुद्धभूव
पुनः पदानोह
पुष्पागस्तवमसि
पुर. कुपितका
पुरः पश्चाच्छयाधो
पुरस्ताद्विस्तारै
पुराणपुरुषः
पुरारिरेतीति
पुरुषेभ्योभाराः
पुलिने पुलिने
पूतनानिघन
पूर्णं कर्पूरपुरे
पूर्वं व्यधात्कु
पृथुकलक
पृथ्व्यां निपात्य
पौगण्डेकपद
प्रचण्डमात्तण्ड
प्रतिकुञ्जगृह
प्रतिगोष्ठाद्रय
प्रतिदिनमपि
प्रतिवारि वारिज

पृष्ठानि

१३५
९९
१३७
१२८
१२६
१५०
१५३
१२७
१६१
१६१
६
१७४
१४४
१४८
५१
१२७
६७
१८४
१८५
१००
११४
१५४
१४७
७१
१२५

श्लोकाः—	पृष्ठानि	श्लोकाः—	पृष्ठानि
प्रत्यङ्गप्रतिवि	१०६	फणाभिः स्फाराभि	१०७
प्रत्यङ्गमोघाम	८७	फणां फणातः	१०८
प्रत्येकं भिन्न	८८	फूत्कारोड्डीन	१८०
प्रत्येकं लक्ष्ये	१९९	वकासुरवपुः	७८
प्रथमं मन्दिर	६७	यङ्गोपान्ताः	१३
प्रलम्बासुर	११५	यमौ पाण्डरपल्य	६२
प्रलहादध्रुवपाण्डयो	२०२	यलं यलीयांस	११४
प्रलहादेऽङ्कुरिता	२०२	यलपुलक	१६४
प्रस्पन्देऽपि दृशो	१७१	यलिनामनहेतो	२३
प्रस्वेदैर्बलितं	४९	यलेन प्रत्युपे	१६९
प्राणाकर्णित	१६८	यद् यच्छति पल्ल	१३८
प्राचीभागिनि	११५	यद् यपति चन्दनं	१३७
प्राणेभ्योऽपि चरं	१९५	यद्वास्फोटस्फुटि	१८२
प्राणैः सहात्मान	३३	यालं नन्दसमी	५३
प्रातः प्रातः प्रति	९९	यालोऽयं कमनीय	५२
प्राप्य श्रीमिन्नमिश्रो	२०८	यिस्राणे भूरि	७९
प्राप्य सुरकर	५६	ब्रह्मखण्डिमहर	५९
प्रारम्भ मित्र	३	प्रूत वाममयना	१३५
प्रासादोद्यन्तुपा	२०६	भक्ते सद्ययुतां	१
प्राहृताः पीरहृताः	२००	भगवति नमो विद्ये	११७
प्रियक प्रिय	१५३	भग्न भग्नमहार्य	७०
प्रेरितो वसुदेवे	१२३	भजे चैनतेयं	१११
प्रोड्डीय केऽपि	७७	भवत्पादपङ्के	१११
प्रोदप्रेमतह	१४७	भवन च वर्न च	१३६
प्रोदप्रेमसमा	१६८	भवन च वर्न च मिथ	१६६

श्लोकाः—

मस्मभूपिनमि

भारापसाराय

भिन्दनकुम्भोन्द्र

भीमार्णवलीनां

भीमो येन हतः

भुजाघातेन

भुवि लुडञ्चर

भूतमेकमपस्तेह

भूतले पतितया

भूदेवैः क्वापि

भूभृद्वशवत्

भूभृद्वक्षोजवि

भूमावेकं निधाय

भूमीभो नृप

भूयिष्ठानि पदानि

भृशं भवतु

भेरीभाङ्गार

भोजभूपतिगिर

भ्रमदुन्नमर

भ्रमादुन्नमन्तः

मञ्जीरध्वनि

मञ्जीरं मणि

मथुरानगर

मथुरापुरि राज

मथुरा मथुरै

पृष्ठानि

३७

३४

१९४

२३

१९३

१०३

४५

१३८

१४९

२०२

१८४

२०१

८६

१९८

२०७

८

१९८

१६३

१२८

१३१

१७४

१५९

१३

१७४

६

श्लोकाः—

मथुरापुरमत्त

मथुरामनुभूय

मथुरार्णवयी

मथुरेति वि

मदना मदनानला

मधुरसुरली

मधुरा मुधुरै

मधुरिपुमधु

मधुसदनसक्ति

मध्यमण्डित

मभ्यान्हे मणि

मभ्यारुदहरि

मध्ये गवां विह

मभ्योद्यन्माधवा

मनोपितमगु

मनोऽपि तेतुं न

मन्दमन्दचल

मन्दीभूतनिज

मम केतक

मम शोकमशोक

मया तेनाहूताः

मयि दूयमान

मरु कुर्गन्नुर्वी

मलयविलसज्ज

मलिनस्य भूरि

पृष्ठानि

६

१७३

६

६

१३७

७१

७

१७५

१७३

८२

२०५

६२

१२८

८४

५३

३४

३७

६७

१५३

१५१

११२

१५१

११४

१२९

१२५

श्लोकाः—

महाद्रिसानोरिष

महानस्तु दण्डो

महायंशोद्भूतः

महिम्ना यो भूम्ना

महो दाहं धत्ते

महीधरमहादण्ड

महीमूर्त्तः शम्भो

महोत्कण्ठा मनां

माकन्दवृन्दे

माघा दत्ते प्रयत्नात्

माधवस्य सविधे

माधवेन पुरतः

माधवेन रयतो

माभूद्भगवामद

मा मैषीः कंस

मामच्छ कच्छप

मिष्टं मिष्टमिदं

मीनारोहिणि

मीलिताश्रमघ

मुकुरेणैव दूर

मुक्ताहाटकहारि

मुष्पण्डे रुहे

मुदे यशोदे

मुनिर्मनशाली

मुरमर्दन विष्णो

गृष्टानि

६६

६३

१३०

१०१

११५

१३

६५

६२

१३२

८४

१२१

८५

१४९

११८

३१

१७३

८५

२०९

१३४

१२३

२००

१०५

३७

११०

२२

श्लोकाः—

मुरारति पदा

मुद्गरम्बुजमा

मूढे गूढय

मूढधर्मा मूढानि

मृलादामौलि

मृलादामौलिनीला

मृगनाभिरसंन

मृगेन्द्रमध्या

मृग्यते मृगदृशा

मृत्युरेव सुख

मृदुचरणयोः

मेना मे नाङ्गलक्ष्मी

म्लेच्छादितता

यः सीन्दर्यमये

यच्छेपोऽघर्षत

यत्र ते नन्दनो

यदवधि वसुधा

यदायामं कामं

यदि कुर्यन्ति

यदि घाता न

यदि सह युव

यद्वन्यमुचम

यन्नामापारसं

यन्नामायय

यदानन्दमाहुः

पृष्ठानि

६६

१५७

१७५

१८२

१२२

१०२

१४९

३६

१३३

६०

७१

१४५

२४

२०६

२०३

५३

१६३

२०५

५७

८६

१७०

३१

४६

८०

९९

श्लोका —	पृष्ठानि	श्लोकाः—	पृष्ठानि
यमस्य दूनीत्र	३६	रमसध्रमगौरवा	१४२
यमुनातनुरुह	१०	रविरस्तमाप	१२७
यस्मिंश्च श्यामषा	१७६	रविरहा चिरदो	५९
यस्य क्षण मधु	१०	रसालसा प्रेम	१५०
यस्य उपेष्टानुज	२०८	रसालैराशाल	१३०
यस्याधो न	६४	राकाध-द्रमसीव	१५६
यस्यामिन्दीघर	१३	राधया सह रराज	१४७
यागानां विप्रयोग	९४	राधिकामुखमुदीक्ष्य	१४०
यादनेन्द्रपद	४३	रङ्गभा मूर्धान	१०२
या व्यधत्त दधती	३८	रन्धान शिरसा	७६
या तु चिन्तयति	१३५	रूप गोपय	२३
युक्त युक्तमहो	१७५	रजुर्दिजा. क्षत	११
युतिमिच्छति	१५८	रेज राजेव राजा	१२६
युधान व्यातेने	१७४	रावते पुरतस्ते	१२१
येन कजापि सुधा	११२	राहिणी च यशोदा	६३
रह.सहाभि	८	लक्ष्मीयत्र विचि	१०८
रहोभि सह्र	६	लगुडेनेव	१०४
रङ्गा रचित	१६४	लघूकृत्वा भार	१८६
रत्नपन्नघरोग	६	लम्बमानस्य	३९
रजो विभूषा	४५	ललाटनदितालक	७१
रजोवद्धनभो	६३	ललाटपट्टरोच	१६७
रणारम्भसरम्भ	१७९	ललितचालित	५९
रत्नज्योत्स्नाचय	१२	लसदिन्दुसुन्दर	१२५
रत्नान्तःप्रतिवि	११०	लाङ्गूलाग्रे गृहीत्वा	१०४
रधवरमधिरु	१७०	लाटोऽक्षाज्जशार्दी	१३०

श्लोकाः—	पृष्ठानि	श्लोकाः—	पृष्ठानि
सभूय+++विहाय	१९३	स रोहिणीगर्भं	३६
ससाराद्दहिरासते	१६५	सर.स्थं सिन्धुस्थं	९७
सखि शोणमशाक	१५१	सर्वस्वानि ददे	३३
स गान्दिनीसूनु	१६८	सर्वस्थ धनिता	१९३
सङ्करप्राङ्गणे	७७	सर्वानिर्गचनीय	१९८
स बाहवामी	१७७	सर्वासां भावमासां	१४५
सखि सच म	१५५	सर्वाहःसंघ	२००
सनतखाननिखात	५९	स वरस वरसपी	९०
स घांटिकांटी	७६	ससप्तसप्तानिल	१२०
सदा वहति	५७	सहकार कारय	१५२
सन्तु नामानि	७	सह दिनकृते	६९
सपथैकनीपं	९२	सह वारिजैरज	१२५
ससाधो भुषना	१२६	सह सयभूष	१२५
ससाधः सन्ति	६६	सहेल येनाळ	९
सप्रबोधमतयो	१५०	साकमुहसति	१२८
स प्राचीनो दधीबिः	१९५	साकारापि	६
सभुवन भुवन	५८	साक्षादेक्षत	७३
सममेव द्वयोः	१४२	साङ्गीरुत्याशु	१२
समुदन्वितदांप	५३	साङ्गेतिकं यदभि	६६
समन्तादशीर्णां	१५९	सातङ्कट्टि	४७
समुदितविपुल	५६	साधनीयमनेना	१२३
सम तदा गा	३३	साधु रीतिमधि	९
सम्प्राप्त्यन्त्रान्ति	१०	सान्द्रोभूय विधुं	१५६
सरक्षोयक्षोडु	३०	साध्याद्येः सधयाद्या	२०१
सरघा बभूव	१२६	साळवाल इव	८४

श्लोकाः—	पृष्ठानि	श्लोकाः—	पृष्ठानि
साधि लेखाऽजनि	१४१	स्थलन्नपि पुनः	४६
सुखभूयिष्ठारं	२३	स्तुतिमिति भुज	१११
सुखाधानमपि	५३	स्थलाम्भोजे रम्भा	१४१
सुगीतं गन्धर्वै	१२१	स्पन्दमाहति	१३८
सुतनोरास्यमहा	१३६	स्पृशन्ती ग्रक्षाण्डो	२०५
सुधामुचोषाच	१६८	स्फुरारचिन्द	१६७
सुपटु घटयन्	७१	स्मरन्सूक्ष्ममर्गं	९४
सुपुष्पदाम	१६७	स्वय जम्भारानि	१६
सुमनोभिरुपे	१७४	स्थलोकमाकार	३३
सुमनो यदि त्वमपि	१५२	स्वान्तस्थध्वस्त	१९५
सुमनो विनोदित	१५२	स्थान्तेऽचिन्तय	२०३
सुरकुञ्जरदान	९	स्तेवाद्री तनु	१७५
सुरक्षणाक्षीण	३५	हसयित्तमतया	२०७
सूते स्पन्दनचण्ड	१७१	हसाना कलहो	१५९
सूयन्ते स्मापदा	१०९	हठाद्धठारब्ध	१७७
सुरकुङ्कुमशिरा	५९	हनाशेषवाग्य	९२
सूर मोचय	६०	हम्भाराश्चोव	६३
सूर्याचन्द्रमसो	१९४	हयास्ये हास्येन	१६२
सृष्टावेकोऽस्मि	९५	हर इव कण्ठे	४१
सोवाचस्मित	१७६	हरकामुंकखण्डो	२४
सौगन्ध्यैरलिमन्ध	१३७	हरमूर्द्धस्थित	६६
सौन्दर्याद्वण्डपाणे	१८५	हरिणान्तर्गत	८१
सौर्वाग्निर्चारु	६८	हरिणापि निरै	१७०
सौर्वाघज्जतडिदु	११८	हरिणा हरिणाय	१५८
स्थलन्तमात्मान	३४	हरिणोद्भ्रामि	७७

श्लोकाः—	पृष्ठानि	श्लोकाः—	पृष्ठानि
हरिदम्बरो	४५	हिण्डीरस्फुर	८३
हरिनिर्भरसङ्ग	१५८	हित्वा हन्त हठेन	१०
हरिनीलमणी	९	हिमाश्रूणि विमु	५८
हरिपरिमण्डित	८४	हिमीकर्तुंकामा	९२
हरिमुग्धमहो	४०	हुताशमघ्रास	४५
हरिशोह चन्द्र	१०६	हृदयं प्रविवेश	१५५
हरिरिदमव	८७	हे केलि कल्पित	१७३
हरिरूपनिरूप	१५७	हे केशिनाशम	१७२
हरिर्दृष्ट्वा + +	१२०	हे दण्डिताद्य	१७२
हरिबीक्षण	१७०	हे पूतनात्मन	१७२
हरेरसुग्रास	३६	हेलाखेलावली	१८०
हरेः परमनो	४३	हे विश्वरूप	१७२
हस्ताम्भोजलता	१८५	हेयङ्गवोनभृत	६१
हा सिन्धो लोक	६८	होखवेति	१३४

इति

* श्लोकानां वर्णानुक्रमणं सम्पूर्णम् *

(१)शोधकपत्रम् ।

(ग्रन्थे)

अशुद्धं	शुद्धं	पृष्ठ	पङ्क्तौ	मुनौ	सुनौ	३४	९
कणोत्तरं	कणोत्तर	२	१२	पुण्डरीकि	पुण्डरीक	३५	१२
गधुरिम	मधुरिम	४	८	नभोभ्रमम्	नभोभ्रसम्	३६	६
भोक्षेणा	अक्षिणो	४	२२	स्वमेव	स्वयमेव	३८	२०
पुण्डरीकि	पुण्डरीक	६	२	म्बमेहु	म्बमहु	३९	८
रन्त्यहो	रन्त्यहो	६	११	तृणा	तृणा	४०	२४
ययोवर्त्तते	ययोवर्त्तते	१६	२०	निन्द्रां	निद्रा	४४	६
रोहिनी	रोहिणी	१९	५	माति	मात	४४	१२
भाव	भव	१९	२०	उरस्थ	उरस्थ	४६	४
घग	घरण	२२	१	जम्भारिः	जम्भारिः	५०	१०
कणधोर	कणधार	२२	२	तरुणा	तरुणां	५१	५
हेतोः	हेतो	२३	१६	स्तीभ्यां	स्ताभ्यां	५१	१२
शुभवते	शुभवन्त	२३	१९	अचराम	अचरम	५५	१८
पीपूष	पीयूष	२५	८	भूमय. इवा	भूमय इवा	५६	६
सौशमिनी	सौशमनी	२५	२१	महिधर	महोधर	५६	१०
रूप	रुपं	२७	३	पङ्क	पङ्क	५७	११
माहो	महो	३०	८	गिरि	गिर	५७	२१
वतवत्स	वंशवत्स	३३	१५				

(१) अत्र सोसकाधरयोजनदोषसमुद्भूता आपातमाश्रयित्वेयाश्चाशुद्रय समुत्प-
सिताः ।

वुटयुन	वुटयुन	६०	१९	दपर	दमार	८४	१२
चतुर्ध	चतुर्ध	६६	१	स्तम्बा	स्तम्भा	८६	१७
रण	रण	६६	१९	लब्धा	लब्धा	८६	७
झणञ्झणि	झणञ्झणि	७१	५	जलाद्रो	जलाद्रं	८७	८
स्थली	स्थली	७१	२१	छणं	कणं	८८	१४
दृश	दृश	७२	१२	मुहुनि	मुहुनि	८८	१५
दुर्वाया	दुर्वाया	७३	१४	धातो	धाता	८८	१८
मूर्धा	मूर्धा	७७	१५	राजीरच नू	राजी रचन्मू	८८	१८
निहान्	निवहान्	७९	६	घाप	घोप	८९	१
स्वादिधा	स्वादिधा	७९	१५	वसने	वसनेन	८९	६
प्रोघ	प्रोघ	७९	२०	पाययन्व	पाययन्त्य	८९	१९
कोटेनि	कोटेनि	८०	१	तनू	तक	९०	७
वत्सा	वत्सा	८०	१३	समाधे	समाधे(?)	९२	१०
रव	रव	८१	३	समुद्रभूत	समुद्रभूत	९७	१६
पलाप्य	पलाप्य	८१	११	मजीरशिञ्जो	मजीरशिञ्जा	१००	३
बुदुदुदुदु	बुदुदुदुदुदु	८२	३	निर्झरासिला	निर्झरासिला	१००	२१
वत्सल,	वत्सल	८२	३	समाहृत	समाहृत	१०१	४
संप्रतिविप	संप्रति विप	८२	४	प्रवश	प्रवेश	१०१	२२
मजार	मजीर	८२	११	तरत्राम	तरत्राम	१०२	७
दूधं	दूधं	८५	१३	क्षणमपि	क्षणमपि	१०५	९
विहारेया	विहारयो	८७	१५	गन्धवाना	गन्धवाणा	११०	८
कृतात्प्र	कृतोत्प्रे	८२	२०	ताण्डव	ताण्डवा	११०	११
बलियत	बलयित	८३	९	डाम्बर	डम्बर	११०	११
वरादश	वरदश	८३	१८	धारिग्रा	धरिग्री	१११	५

रस्महं	रस्म्यहं	११२	४	इहमादिक	इहमादिक	१५५	११
मात्त	मात्त	११३	२२	जगन्वती	जगन्वती	१५८	१२
मुर्वीधर	मुर्वीधर	११९	१०	इसक	इसक	१५९	५
निवृत्ति	निवृत्ति	१२०	२१	चातुरि	चातुरी	१६०	१५
विचित्रे	विचित्रे	१२१	२१	नीर्णीय	निर्णीय	१६२	१३
मगङ्गल	मङ्गल	१२५	७	मनलेपि	मनलेपि	१६३	१४
यः शुति	यशुति	१२७	१०	नन्दना	नन्दनाः	१६३	१७
दिशा	दिशो	१२८	२०	चकारं	चकार	१६३	१९
कीदृक्	कीदृक्	१३०	४	दक्षिणमुह्यं	दक्षिणमहोय	१६४	२१
गुरोः	गुरो	१३३	११	स्पृश्यामि	स्पृश्यामि	१६४	२१
वक्ष	वक्ष	१३३	२२	रेवु साहस	रेवु साहस	१६५	११
लोकथ	लोकथ	१३६	२	भवद्वदी	भवद्वदी	१६७	२
चिर	चिरं	१३७	६	क्षणज्ज	क्षणज्ज	१६७	४
मन्धपञ्चि	मन्धपञ्चि	१३७	१८	कलक	कलक	१६७	५
स्कन्धा	स्कन्धा	१३८	२२	कञ्जु	कञ्ज	१६८	६
नोहारि	नोहारि	१४५	१९	दृष्टा	दृष्टो	१६८	१४
तन्निहित	तन्निहित	१४६	५	युवता	युवति	१७०	६
चित्त	चित्त	१४८	८	क्षयित	क्षयित	१७२	१७
धृतालि	धृतालि	१५१	३	पुत्र मया	पुत्रमये	१७३	१५
दक्षामिव	दक्षमिव	१५१	४	यास	मास	१७३	१०
स्वर्पाथ	स्वर्पाथ	१५१	१६	शान्तकुम्भ	शातकुम्भ	१७८	८
निगणायि	निगणायि	१५२	७	मुक्तवटी	मुक्तवटी	१७९	१९
ददद	ददद	१५८	७	ज्वरयजरांश्च	ज्वरयजरांश्च	१८१	१३
गोचरा.	गोचरा	१५५	१०	वेन्सं	तस	१८१	१५

औरसो	औरसो	१८२	१५	रनात्तर्भि	रनार्तोभि	१९१	९
पाशेन	पाशेण	१८२	१७	पुरेते	पुरैते	१९५	१६
मजा इव	गजा इव	१८३	८	ईरु	इरु	१९८	१०
विवता	वितता	१८४	१२	माला.	माला	२०१	१७
मृकसरी	मृकेसरी	१८५	९	मोद्	मोद्	२०२	१८
रघमन्न	रघयन्न	१८५	११	व्यधत्	व्यधत्ते	२०४	१९

(श्लोकानामनुक्रमणे)

अभूतत्पु	अभूतपु	२(क)	१८	वारसिंहकृति	वारसिंहकृत	१९(क)	२
कमलकोमल	अमलकोमल	२(क)	२१	मफलतमुपल	मत्तफलतमुपल	१९(क)	२६
इति गिरि	इति गिर	४(क)	६	सबाह	सबाहः	२०(ख)	८
फलधौत	कलधौत	५(ख)	१९	रन्मा	रन्मा	२१(ख)	४
ध्यायत्पु	ध्यायन्तु	११(क)	२२	हरिणान्तर्गमत्	हरिणान्तर्गत	२१(घ)	२३
प्रौढ	प्रौढ	१४(क)	२६	ग्राम	ग्राम	२२(क)	१७

(उपोद्धाते)

मित्रमित्र	मित्रमिध	१	२	मया	मयी	१	१०
स्तुस्ति	स्तुति	१	१५	नीलाकण्ठ	नीलकण्ठ	१	२

THE PRINCESS OF WALES SARASVATI BHAVANA TEXTS

Edited by
GOPINATH KAVIRAJ M A

- No 1—The Kiranavali Bhaskara a Commentary on Udayana's
Kiranavali Dravya section by Padmanabha Misra
Ed with Introduction and Index by Gopinath Kaviraj M A
Rs 1-12
- No 2—The Advaita Chintamani, by Rāṅgoṇi Bhatta
Ed with Introduction etc by Narayana Sastri Khiste
Sahityacharya
Rs 1-12
- No 3—The Vedanta Kalpalatika by Madhusudana Sarasvati
Edited with Introduction etc by Ramajna Pandeya Vya-
karanacharya
Rs 1-12
- No 4—The Kusumanjali Bodhani, a Commentary on Udayana's
Theistic Tract Nava Kusumanjali by Varadaraja
Ed with Introduction etc by Gopinath Kaviraj M A
Rs 2-0
- No 5—The Rasasara a Commentray on Udayana's Kiranavali Guna
section by Bhatta Vadindra
Ed with Introduction etc by Gopinath Kaviraj M A
Rs 1-2
- No 6 (Part I)—The Bhavana Vireka by Mandana Misra with a Com-
mentary by Bhatta Umbeka
Ed with Introduction etc by M M Ganganatha
Jha M A, D Litt
Rs 0-12
- No 6—(Part II)—Ditto Ditto
Rs 0-12
- No 7 (Part I)—The Yoginīhrdaya dipika by Anantananda Natha
being a Commentary on Yoginīhrdaya a part of
Vamakesvara Tantra
Ed with Introduction etc by Gopinath Kaviraj, M A
Rs. 1-8
- No 7—(Part II) Ditto Ditto
Rs 1-4
- No 8—The Kavyadakini, by Gangananda Kavindra
Ed. with Introduction etc by Jagannatha Sastri Hoshing
Sahityopadhyaya
Rs 0-10

- No 9—(Part I)—The Bhakti Chandrika, a Commentary on Śaṇḍilya's Bhaktisūtras, by Narayana Tīrtha
Ed with a Prefatory Note by Gopinath Kaviraj, M.A.
Rs 0-15
- No 10—(Part I)—The Siddhantaratna, by Baladeva Vidyabhūṣana.
Ed with a Prefatory Note by Gopinath Kaviraj, M.A.
Rs 1-2
- No 10—(Part II)—Do Do Rs 2-12
- No 11—The Śrī Vidyā Ratna Sūtras, by Gaudapada, with a Commentary by Śaṅkararāya.
Ed with Introduction etc by Narayana Sastri Khastī Sahityacharya
Rs 0-9
- No 12 The Rasapradīpa by Prabhākara Bhaṭṭa
Ed with Introduction etc by Narayana Sastri Khastī Sahityacharya
Rs 1-2
- No 13 The Siddhasiddhanta Saṅgraha, by Balabhadra.
Ed with Introduction by Gopinath Kaviraj, M.A. Rs 0-14
- No 14—The Trivenikā by Āśadhara Bhaṭṭa
Ed with Introduction by Batukanatha Sarma Sahityopadhyaya M.A. and Jagannatha Sastri Hoshing Sahityopadhyaya
Rs 0-14
- No 15 (Part I)—The Tripurarahasya (Jñāna Khanda)
Ed with a Prefatory Note by Gopinath Kaviraj, M.A.
Rs 0-14
- No 15—(Part II)—Do Do Rs 2-4
- No 15 (Part III)—Do Do Rs 2-0
- No 15—(Part IV)—Do with Introduction, etc by Gopinath Kaviraj, M.A.
- No 16—The Kāvya Vilāsa by Chirañjīva Bhattacharya
Ed with Introduction etc by Batukanatha Sarma Sahityopadhyaya, M.A. and Jagannatha Sastri Hoshing Sahityopadhyaya
Rs 1-2
- No 17—The Nyāya Kalikā, by Bhaṭṭa Jayanta
Ed with Introduction by M.M. Gangānātha Jhā, M.A.
D I tt Rs. 0-14

No 18-(Part I)-The Gorakṣa Siddhanta Saṅgraha

Ed with a Prefatory Note by Gopinath Kaviraj
M A Rs, 0-14

No 19-(Part I)-The Prakṛita Prakāśa by Vararuchi with the
Prakṛita Saṁjīvan by Vācāntaraja and the
Subodhini by Śaḍananda

Ed with Prefatory note etc by Batuk Nath
Śarma M A and Baladeva Upadhyaya M A

Rs 2-4

No 19-(Part II) Ditto Ditto

Rs 2-12

No 19-(Part III) Introduction etc (In Preparation)

No 20 The Maṇṣatattvavivēka by Viśvanatha Vyāyapāṇchanana
Bhattacharya

Edited with Introduction etc by P Jaṇannatha
Sastri Hoshing Sahityopadhyaya with a Foreword by Pandit
Gopi Nath Kaviraj M A Principal Government Sanskrit
College Benares

Rs 0 12

No 21-(Part I) The Vyāya Siddhanta Mala by Jayarama Vyāya
Pāṇchanana Bhattacharya

Edited with Introduction etc by Mangal Deva
Sastri M A D Phil (Oxon), Librarian Govt
Sanskrit Library Sarasvatī Bhavana Benares

Rs 1-2

No 21-(Part-II) Ditto Ditto

Rs 2 0

No 22-The Dharmānubandhi Ślokaśatardasī by Śrī Śeṣa Jyēṣṭha
with a Commentary by Rama Pandit

Edited with Introduction etc by Narayana Sastri
Khiste Sahityacharya Assistant Librarian Government
Sanskrit Library, Sarasvatī Bhavana Benares

Rs 1-0

No 23-Navaratrapradīpe by Nanda Pandit Dharmadhikari

Ed with Introduction etc by Varjanatha Sastri Varakale
Dharmaśāstra-Śastri Sadholal Research Scholar, Sanskrit
College Benares with a Foreword by P Gopinath
Kaviraj M A, Principal Government Sanskrit College
Benares

Rs 2-0

No 24-The Śrī Rāmātapiniṣṭhāṇī opāniṣad with the Commentary called Rā-
ma Kāṭikā in Pūrātāpiniṣṭhāṇī and Ānandaṇḍī in Uttarāpiniṣṭhāṇī
by Ānandavāna

- Ed with Introduction etc by Anantarama Sastri Vetalā
 Sahityopadhyaya Post-Acharya Scholar, Govt Sanskrit
 College, Benares with a Foreword by Pandit Gopi Natha
 Kaviraja, M. A. Principal, Government Sanskrit College,
 Benares Rs 3-12
- No 25 The Sapindyakalpalatika by Sadasiivadeva alias Āpadeva
 with a commentary by Narayana Deva
 Edited with Introduction etc by Jagannatha Sastri Hosinga,
 Sahityopadhyaya, Sadholal Research Scholar, Govt Sanskrit
 College Benares Rs 1-4
- No 26-The Mrgankalekha Natika by Visvanatha Deva Kavi.
 Edited with Introduction etc by Narayana Sastri Khiste
 Sahityacharya, Asst Librarian, Government Sanskrit
 Library, Benares Rs 1-0
- No 27 The Vidyacharita Panchakam By Narayana Sastri Khiste,
 Sahityacharya Assistant Librarian, Govt Sanskrit College,
 Library Saraswati Bhavana, Benares With an Introduction
 by Gopinath Kaviraja, M. A., Principal, Govt. Sanskrit
 College, Benares Rs 2-0
- No 28-The Vrata Kosa by Jagannatha Sastri Hosinga Sahityo-
 padhyaya, late Sadholal Research Scholar, Sanskrit College,
 Benares With a Foreword by Sri Gopinatha Kaviraja, M.A.,
 Principal Govt Sanskrit College, Benares Rs 4-0
- No 29 The Vritti dipika By Maunī Sri Kṛṣṇa Bhatta
 Edited with Introduction etc by Pt Gangadhara Sastri Bha-
 radvaja, Professor Govt Sanskrit College, Benares. Rs 1-2
- No 30-The Padārtha Mandanam By Sri Venidatta
 Edited with Introduction etc by Pandit Gopala Sastri
 Nene, Professor, Govt Sanskrit College, Benares Rs 0-14
- No 31 (Part I)-The Tantraratna by Partha Sarathi Misra.
 Edited by M. M. Dr Ganganatha Jha, M. A., D
 Litt, Vice-Chancellor, Allahabad University,
 Allahabad Rs 1 14
- No 32-The Tattvasara by Rakhaldasa Nyayaratna
 Edited with Introduction etc by Harihara Sastri, Benares
 Hindu University
- No. 33-The Nyaya Kautubha (Part I) by Mahadeva Pantamkar.
 Edited with Introduction etc by Umesa Misra, M. A.
 Allahabad University, Allahabad.

- No. 34-(Part I) The Advaita Vidvatilakam by Sri Samarapungava
Diksita With a Commentary by Sri Dharmayya Diksita
Edited with Introduction, etc by Ganapati Lal Jha M A,
Sadholal Research Scholar, Govt Sanskrit Library, Benares
- No 35-The Dharma Vijaya Nataka by Bhudaya Sukla
Edited with Introduction etc, by Pandit Narayana Sastri
Khiste, Asst Librarian, Govt Sanskrit Library, Benares
- No 36-The Ananda Kanda Champu by Mitra Misra
Edited with a Foreword by Gopinath Kaviraj M A, by
Nanda Kishore Sahityacharya Research Scholar Sanskrit
College, Benares

THE PRINCESS OF WALES SARASVATI

BHAVANA STUDIES

Edited by

GOPINATH KAVIRAJ, M. A.

Vol. I—

- (a) Studies in Hindu Law (1) its Evolution, by Ganganatha Jha
- (b) The View point of Nyaya Vaisesika Philosophy, by Gopinath Kaviraj
- (c) Nirmana Kaya by Gopinath Kaviraj Rs 1-12

Vol. II—

- (a) Parasurama Mura alias Vanī Rasala Raya by Gopinath Kaviraj
- (b) Index to Sabara's Bhasya by the late Col. G. A. Jacob
- (c) Studies in Hindu Law (2) —its sources by Ganganatha Jha
- (d) A New Bhakti Sutra, by Gopinath Kaviraj
- (e) The system of Chakras according to Goraksha natha, by Gopinath Kaviraj
- (f) Theism in Ancient India, by Gopinath Kaviraj
- (g) Hindu Poetics, by Bhatk Natha Sarma
- (h) A Seventeenth Century Astrolabe, by Padmalāra Dvivedi
- (i) Some aspects of Vira Saiva Philosophy, by Gopinath Kaviraj
- (j) Nyaya Kusumanjali (English Translation) by Gopinath Kaviraj
- (k) The Definition of Poetry, by Narayana Sastri Khista.
- (l) Sondala Upadhyaya, by Gopinath Kaviraj Rs 5

Vol. III—

- (a) Index to Sabara's Bhasya, by the late Col. G. A. Jacob.
- (b) Studies in Hindu Law (3) Judicial Procedure by Ganganatha Jha
- (c) Theism in Ancient India, by Gopinath Kaviraj
- (d) History and Bibliography of Nyaya Vaisesika Literature, by Gopinath Kaviraj
- (e) Naisadha and Sri Harsa by Nilakamala Bhattacharya.
- (f) Indian Dramaturgy by P. N. Patankar Rs 5

Vol IV—

- (a) Studies in Hindu Law (4) Judicial Procedure by Ganganatha Jha
- (b) History and Bibliography of Nyaya Vaisesika Literature, by Gopinath Kaviraj
- (c) Analysis of the Contents of the Rgveda-Pratisakhya, by Mangala Deva Sastri
- (d) Narayana's Ganita kaumudi, by Padmakara Dvivedi
- (e) Food and Drink in the Ramayanic Age by Manmatha Natha Roy
- (f) Satharyavada Causality in Sankhya by Gopinath Kaviraj
- (g) Discipline by Consequences, by G L Sinha
- (h) History of the origin and expansion of the Aryans by A C Ganguly
- (i) Punishments in Ancient Indian Schools by G L Sinha Rs 5

Vol V—

- (a) Ancient Home of the Aryans and their migration to India by A C Ganguly
- (b) A Satrap Coin, by Shyamalal Mehr
- (c) An Estimate of the Civilisation of the Vanaras as depicted in the Ramayana by Manmatha Natha Roy
- (d) A Comparison of the Contents of the Rgveda Vajasaneya, Taittiriya & Atharvaveda Pratisakhya by Mangala Deva Sastri
- (e) Formal Training and the Ancient Indian Thought, by G L Sinha
- (f) History and Bibliography of Nyaya Vaisesika Literature by Gopinath Kaviraj
- (g) A Descriptive Index to the names in the Ramayana by Manmatha Natha Roy
- (h) Notes and Queries (1) Virgin Worship, by Gopinath Kaviraj Rs 5

Vol VI—

- (a) Index to Sabara's Mharsa by the late Col G A Jacob
- (b) Some Aspects of the History and Doctrines of the Naths by Gopinath Kaviraj
- (c) An Index etc the Ramayana by Manmatha Natha Roy
- (d) Studies in Hindu Law by M. M. Gangaranatha Jha
- (e) The Mimamsa manuscripts in the Govt Sanskrit Library (Benares), by Gopinatha Kaviraj
- (f) Notes and Queries by Gopinatha Kavira

Vol VII

- (a) Bhamaha and his Kavyalankara, by Batukanatha Sarma and Baladewa Upadhyaya
- (b) Some variants in the readings of the Vais esika Sutras, by Gopinatha Kaviraj
- (c) History and Bibliography of Nyaya Vais esika Literature, by Gopinatha Kaviraj
- (d) An attempt to arrive at the Correct meaning of some obscure Vedic words by Sitaram Joshi.
- (e) A comparison of the contents of the Rig Veda, Vajasaneya, Taittiriya and Atharva Veda (Chaturadhyayika) Pratis & khyas by Mangal Deva Shastri
- (f) An Index to the Ramayana by Manmatha Nath Roy
- (g) An Index to Sabara's Bhasya by the late Col J A Jacob
- (h) Gleanings from the Tantras by Gopinatha Kaviraj
- (i) The date of Madhusudana Saraswati, by Gopinatha Kaviraj
- (j) Descriptive notes on Sanskrit Manuscripts, by Gopinatha Kaviraj
- (k) A note on the meaning of the term Parardha, by Uma, a Misra

Vol VIII (In progress)

- (a) Indian Philosophy by Taraknath Sanyal
- (b) An Index to the Ramayana by Manmatha Nath Roy
- (c) Index to Sabara's Bhasya by the late Col J A Jacob

To be had of

The Superintendent

Government Press, U. P.,
Allahabad